

36/a

25749

ANDREJ GULJASKI

AZ ARANYGYAPJÚ



KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

1961

A bolgár eredeti címe:

АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ
ЗЛАТНОТО РУНО
ПРОФПЗДАТ — 1958

Fordította
CSUKA ZOLTÁN

25749



Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

TAVALY télen elindultam Blatnicára: a hatalmas mocsár ott nem fagyott be, s a vadkacsák úgy teleltek a nádasokban, mint valami messzi déli országban. Eltökéltem, hogy nem térek le az utamról, nem azért, mert sürgős dolog sarkallt, vagy Blatnicán barátok vártak rám, akikhez nagyon húzott a szívem, nem; egyszerűen jól éreztem magam a szánkóban, sehol se volt kedvem kiszállni belőle. Többre becsültem, hogy két jó pokrócba burkolózva szunyókáljak egyet a szénában, s mindaddig szánkózzam a behavazott pusztaságban, amíg csak rám nem esteledik. Mikor azonban Vedrovo falvához közeledtünk, a beborult égboltról lágyan és szelíden szállingózni kezdett a hó. A fehér, ide-oda imbolygó bolyhos hópelyhek teljesen beburkolták a tájat, és a szemhatár elmerült redőkben. S még nagyobb lett a csönd. Csak a tovasikló szántalpak csikorgása hallatszott, a kis lovak meg mintha papucsban csoszogtak volna. Szép volt az utazás, mint valami álom.

Mikor Vedrovóhoz közeledtünk, megböktem a kocsist:

— Hallod-e — szóltam hozzá, s igyekeztem nagyon nyugtalannak látszani — hallod-e, Vaszil bátya, nagy hófúvás szakad ránk. Mitévők legyünk?

Vaszil vállat vont.

— Ugyan, micsoda hófúvás! — mondotta. — Semmi az egész. Esik a hó, mert itt az ideje. Hadd essen!

Alacsony, nagybajszú dobrudzsai ember volt, s dobrudzsai módon is nézte a világot. Elhallgattam.

— Vaszil bátya — kezdtem aztán újra —, veszélyes dolog az utazás ilyen hóesésben. Kis híján eltévedtünk. Te mit gondolsz?

— Mármint én? — Vaszil bátyó pödört egyet a bajszán.
— Ugyan mit gondolnék? Ezt az utat megtettem én már mindenféle időben. Ha a szemem bekötik, akkor se tévesztem el, oda érünk, ahová kell. Hát csak essen!

Mikor azonban áhhoz a helyhez közeledtünk, ahonnan az országútról elágazik a vedrovói út, elvesztettem a türelmem, s meglehetősen kemény hangon így szóltam Vaszil bátyához:

— Ide hallgass — mondtam —, ilyen ítéletidőben még farkasok is kerülhetnek az utunkba, nem egy emberrel esett ez már meg. Vágj-csak neki a vedrovói útnak, ami pedig a költiséget meg az idővesztést illeti, én felelek érte! — Aztán hozzátettem: — Hát nem esne jól egy kis mentapálinka?

Nem volt ugyan szándékomban eltérni az utamtól, de mivel ez a hóförgeteg kerekedett, Vedrovo mégiscsak közelebb esett.

Igy aztán egy óra múlva már ott ültem a vedrovói tanács jól fűtött irodájában, s Noncso bátya, az elnök, jóízű beszédét hallgattam; az elnök egy doboz szultánkenyeret tolt az orrom elé, és egyre kínálgatott:

— Sose kérsd magad, kóstold csak meg, a mi emberünk vagy, közülünk való. Édesítsd meg az életedet egy kis szultánkenyérrel, aztán majd ide hívjuk Kabzatát, Hosszú Ivánt, meg Sztamat Rafailovot, s megvendégelünk ahogy illik, amúgy vedrovói módon. Mert tudod, nálunk Vedrovón egyre jobban mennek a dolgok, mi törtünk élre a megyében. Van már tejgazdaságunk, a sertéstenyészetünk akár valami kastély, sőt még biogáz-telep is van. Tudod-e mi fán terem az a biogáz-telep, mi?

Régi, lelkesült mosolya ragyogott fel az arcán, kissé megdörzsölte a kezét, mohón harapott egyet a szultánkenyérből, én pedig Iszaj Damovra, a szövetkezet elnökére gondoltam, akivel tavaly találkoztam, véletlenül, amikor Sablából jöttem vissza. Ez a tanult, idő előtt megszürkült hajú, csaknem két méter magas ember, akinek szájszögletében alig észrevehető gúnyos kis mosoly bujkált, kitörölhetetlen nyomot hagyott az emlékezetemben, s ezért megkérdeztem Noncso bátyát:

— Hát Iszaj Damov, a szövetkezet elnöke, hol van?

Noncso bátya hirtelen megdermedt, szemét kimeresztette, s csak nagynehezen tudta legyűrni torkán a falatot.

— Micsoda? — kérdezte suttogó hangon. — Hát nem tudod?

— Semmit sem tudok — csodálkoztam.

— Hát bizony, Iszaj agyonlőtte magát! Van annak vagy hat hónapja. Októberben történt.

Most én ámultam el.

— Agyonlőtte magát? De hát miért? Hogyan?

— Hát, így volt a sors könyvében megírva — sóhajtott nagyot Noncso bátya és legyintett. — Így hozta a végzete!

Most már rá se nézett az asztalon fekvő szultánkenyérre, kifújta az orrát és elhallgatott.

— Ez volt megírva a sors könyvében — ismételte. — Volt Iszajnak egy francia gyártmányú kis pisztolya, olyan kicsi, mint a tenyerem, ezüst markolattal. De micsoda hatalmas erő rejlett abban a kis játékszerben! Megláttam egyszer azt a kis pisztolyt az asztalán, és elnevettem magam. Ő pedig, Iszaj, csak bólintott: „Semmiség! — mondta. — Emlék, azért őrzöm!” Az ember ügyet se vetett volna rá, erre a semmiségre, aztán itt van, tessék! Hogy mért is nem vettem el tőle, s mért nem dob-tam valamelyik kút fenekére!... Tisztogatta Iszaj egy este, piszkálgatta — mit csináljon az ember egymagában —, egyszer csak eldördült, az a kis golyó meg egyenesen a homlo-kába!... Hej, micsoda homlok! Átütötte a csontot, s valahol a tarkója táján, az agyvelőben állt meg.

Noncso bátya szípgogott kissé, az ablaknak fordult, és sokáig hallgatott.

— Vannak, akik azt mondják, hogy szándékosan lőtte agyon magát. Ostobaság! Azon az estén így szólt Karaangovicához: „Pésa néne, hozz nekem egy récetollat meg egy üvegcsse petróleumot. Berozsdásodott a kis pisztolyom, meg akarom tisztítani.” Ezt mondta neki. Reggel pedig ott találtuk a petróleumos récetollat s mellette egy csomag töltényt. Egy kis töltény a csőben maradt és elsült. Ez a végzet!... De hát miért is vetett volna önmaga véget az életének? Ostobaság! Semmi oka sem volt effélére. Itteni munkája mind jobban és jobban előrehaladt. A járási értekezleten kitüntették, senkinek egyetlen levával sem tartozott, nem kártyázott, szoknya után nem futott. Senki haragosa nem volt. Ellenkezőleg, mindnyájan úgy szerették, mint édes testvérünket és fiunkat!

Noncso bátya ezután kinyitotta asztalfiókját, vastag füzetet húzott elő belőle, s habár egyáltalán nem volt poros, megveregette a fedelét, aztán felém nyújtotta:

— Ez a füzet az övé, Iszajé. Egy hónappal a halála után

Mincsov apó vendégszobájában a könyvek közt találtam, abban a szobában, amelyben a szövetséget igazgatósága székel. Te már jártál ott. Úgy-ahogy igyekeztem benne böngészgetni, de olyan apró betűkkel van írva, hogy az én szemem egyáltalán nem tudja elolvasni. Tessék, odaadom, nézd át te, és ha találsz benne valamit Vedrovóról, használd fel, ismertesd meg az emberekkel, mert Vedrovo példamutató község. Hozzánk még az ország túlsó feléből is jönnek gazdaemberek, hogy okuljanak! Tudod-e, barátom, hogy a mi termelőszövetkezetünk első a megyében?

Igy kerültek a kezembe Iszaj feljegyzései.

Igaz, hogy Iszaj meglehetősen terjengősen beszél Vedrovóról és a vedrovói dolgokról. Főleg elbeszélésének első és utolsó részében. De ha nem is ejtett volna szót Vedrovóról, kéziratát akkor is nyilvánosságra szeretném hozni. Mindenekelőtt pedig azért, mert Iszaj egy olyan kérdésre keres választ, amely azt hiszem, minden időkben nyugtalanította az embereket. S azt gondolom, sokan magukra ismernek Iszaj feljegyzéseiben, vagy saját útkereséseiket fedezik fel bennük, s lehet, hogy ezek a feljegyzések magyarázzák meg majd nekik az Aranygyapjú értelmét, mutatják meg a hozzá vezető utat... Ó, bár úgy lenne!

Ezért nem sajnálom, hogy letértem a blatnicai útról. Jó, hogy az a nagy hófúvás kerekedett, s hogy a kocsisomnak, akárcsak a legtöbb dobrudzsai embernek, gyengéje volt a mentapálinka. Ugyan miként bírtam volna rá, hogy lekanyarodjunk az egyenes útról?

ISZAJ DAMOV FEIJEGYZESEI

ÉN, Iszaj Damov, tegnap különleges megtiszteltetésben részesültem: az úttörők virággal árasztottak el, az agronómusok és szakemberek lelkesen tapsoltak, a többiek pedig, vagy száz ember — elnökök, brigádvezetők és pártmunkások —, sokáig tolongtak körülöttem, kérdéseket tettek fel, én pedig, zavart mosollyal és egyszerű szavakkal válaszoltam.

Ez azonban nem fontos. Fontos az, hogy amikor a kitüntetések átnyújtották, a Tudományos Kutatóintézet elnöke kért szót, felém fordult, és azt mondta:

— Ön, Damov elvtárs, elért valamit, s ez, természetesen, nem kis dolog. Most az öröm, hogy úgy mondjam, nem suhan át csak úgy egyszerűen Vedrovo falván, hanem csaknem minden egyes házban megpihen, minden egyes otthonon kedves vendég. Ön, Damov elvtárs, nagyjából elmondott nekünk egyet-mást, a legfontosabbat azonban elhallgatta. Mert, ugyebár, csak az, aki a maga részére felfedezte az örömet, csak az adhatja át másoknak is. Mi azt szeretnénk hallani öntől, hogyan találta meg az örömet a maga részére. A többit ismerjük: benne van a járási tanács havi beszámolóiban...

Mondott még néhány szót, a fiatalabb elvtársak pedig tapsoltak, és pedig meglehetősen lelkesen. Később valamennyien megszavaztak egy javaslatot, amellyel mindenki meg volt elégedve, csak én nem. Azt határozták, hogy az intézet legközelebbi ülészakán tartsak beszámolót arról, hogyan találtam meg magamnak a örömet.

Hogy az ördög vinné el! Hát hogyan magyarázzak meg olyasvalamit, amit magam sem tudok.

De hát tapsoltak, a taps nekem szólt, és én beleegyeztem. Később, mikor a kocsihoz indultam, helyesebben, amikor a mi zöld dzsipünk felé vánszorogtam, egyszer csak azt éreztem, hogy jobb lábamba, amely már két év óta majdnem teljesen békés, kezd visszatérni az élet, s meglepetésemben majd kiejtettem a botot a kezemből.

Nem ejtettem el, de kivert a verejték, a szívem vadul dobogott, mintha egy hajtásra tíz adag szíverősítőt nyeltem volna. De úgy tettem, mintha semmi különös sem éreztem volna, sőt még nehezkesebben ültem a sofőr mellé, mint máskor.

Kora délután értünk Vedrovóba. Álltam az úton egy darabig, míg a kocsi eltűnt a kerítések mögött, aztán kinyitottam a kaput, s nagybátran elindultam Galuna nagyanyó háza felé. Nem fért hozzá kétség: a lábam mozgott, de csak nehezen s olyan zsibbadtan, mintha egész nap magam alá húzva tartottam volna.

Esőre hajlott. Az elsötétült égbolt mélyen ráhajolt a földre, a tenger felől hideg és nyirkos szél kerekedett. Nekem pedig úgy tetszett, süt a nap, s hogy egész őszintén megmondjam: ha azon az októberi napon fecskét látok, amint az ereszfőltt kering, vagy gólyát hallok kelepelni a zöld, mohbelepte tetőcserepek fölött, nem csodálkoztam volna, oly vidám és jó hangulat áradt el a lelkemen.

Nem mentem be a szobába, hanem kihúztam a pajtából háromkerekű motoromat, s teljes gázzal megindultam a szántóföldek felé. A masina nagyokat ugrált a kerékvágásoktól gidres-gödrös kocsiúton, üvöltött, morgott és tüsszögött, én azonban jól éreztem magam.

Mikor kiértem a legelőre, megálltam, s eleinte bátortalanul, később azonban mind nagyobb biztonsággal lépkedni kezdtem előre és hátra. De hamarosan elfáradtam. Az égbolt közben egészen mélyre ereszkedett, besötétült. A kiszáradt fűre csendes eső kezdett permetezni.

Hazatérőben bekanyarodtam Ludmillához. Utamba esett, azért tértem be hozzá. A házat rendezgette, leporolgatta a könyveket, tüzet rakott a tűzhelyen, rugalmas teste úgy hajladozott, mint a nádszál, s közben valami kis dalt dúdolgatott.

Botomat szándékosan a háromkerekű motorkocsin hagytam.

— Milka — szólítottam a becenevén —, semmit sem vesz el rajtam észre?

Ezt meglehetősen keserű hangon mondtam. A szobában füst volt, s nagyon kaparta a torkomat.

Félvállról egy pillantást vetett rám, és tovább sürgött-forgett a tűzhely körül. Egy bográcsot akasztott a füstös láncra, csak ezután fordult felém. Derűsen nézett rám, s felnevetett.

— Hát hogyne — mondta —, látom, hogy ismét járni kezdel. Sok szerencsét a gyógyuláshoz!

Úgy látszott, hogy örül.

Aztán megkérdeztem:

— Talán vendéget vársz?

— Vendéget várok — bólintott, s az arca úgy felragyogott, mintha láthatatlan fény árasztotta volna el. Aztán hozzátette: — Alekszit várom, megint kibékültünk. Megfogadta, hogy nem csinál többé ostobaságot. A gépállomáson lép munkába. Örölsz neki?

— Ó, igen — mondtam —, nagyon örülök.

S elindultam. Kikísért a kapuig és — úgy rémlett — ott állt, amíg a háromkerekű kocsiban elhelyezkedtem.

Mikor azonban hazaérkeztem és magamra maradtam, sokáig álltam a mezőre néző nedves ablaküveg előtt, s nagyon figyelmesen hallgattam az eső halk kopogását.

Jókedvű voltam, elégedett. Nem volt miért szomorkodnom! De ha megkérdezte volna valaki: „Miért vagy ennyire vidám?” — tüstént rávágtam volna:

— Idejében befejeztük a szántást, a vetést... Azért!

Hát nem igaz?

Később kinyitottam a faliszekrényt, pálinkát töltöttem a mázos kis agyagkorsóból, s ittam egyet Milka egészségére. Aztán Milka szép mákvirágjának az egészségére is ittam egyet.

Hát így.

Egyáltalán a tegnapi nap igen ünnepélyes és vidám volt. Csak egy dolog zavart: lejár majd a hónap, s én levelet kapok: „Tessék, kérem, az intézet összejövetelére fáradni!”

Nos hát, köszönet a megtiszteltetésért. Természetesen elmegyek. A harminc agronómusnak s vagy száz szövetkezeti elnöknek, brigádvezetőnek és pártmunkásnak elmesélem, hogy fogtam kézen az örömet, s mint boldog vőlegény, hogy vezetem el minden egyes vedrovói házba.

Csodálatos! De harminc szigorú agronómus meg vagy száz tapasztalt szövetkezeti elnök, brigádvezető és felelős pártmun-

kás előtt, egyszóval, ilyen hallgatóság előtt nem beszélhet az ember csak úgy félvállról ezt azt, ami éppen eszébe jut.

Így tehát, miközben az eső halk dobolását hallgattam az ablaküvegen, s minekutána vagy két kortyot ittam a sárga pálinkából, így szóltam magamban: „Ezt a cipót aztán igazán jól ki kell sütnöd, Iszaj, nehogy nyúlósra sikerüljön. Végy hát elő egy füzetet, s jegyezz fel gondosan mindent, amit hallottál és átéltél, úgy, amint történt, s talán rájössz arra, hogy hol és mikor találkoztál az örömmel, hogyan ismerted meg, hogyan fogtad kézen.”

Íme, micsoda értelmes gondolat környékezett meg tegnap. Mert ugyan miként is beszélne az ember a szépségről, ha saját maga sohasem látta? Más embereket még csak tévedésbe ejthetünk valahogy, de önmagunkat aligha.

Így hát, vágjunk neki, most ősz van és hosszúak az éjszák...

I

A RÉGI földbirtokrendszer virágzásának idején Vedrovo falvában három uraság volt: Pantelej, akit Ordasnak hívtak, Mincso Pokrovniski apó, a Bojár, és Toma Lfterov, akit Hadzsinak vagy Rókának neveztek a felvég felesbérli.

Ez a három dobrudzsai uraság hasonlított egymáshoz abban, hogy mindhárman földéhesek voltak s telhetetlenek a haszonlesésben. Életmódjuk, jellemük, no meg természetük tekintetében azonban mindegyiknek külön-külön megvoltak a saját fura szokásai és vonásai. Pantelej ösztövé, magas, szálegyenes, kiálló pofacsontú férfi volt, hideg, héjatekintetű szeme fölött vastag, bozontos, kátrányszínű szemöldök ívelt. Mozgása gyors volt, járása macskaszerű, hangja súlyos és durva. Kezében örökké ott volt az ostor, térdig érő magas csizmát viselt, derekát több mint két arasz széles vörös öv vette körül, a végén sárga bőrcsattal. Volt egy homokfutója, amelyet annak idején még Constanában vásárolt, kettős rugózattal ellátott, nesztelenül gördülő hintó, de csak ritkán utazott rajta, mert legjobban hófehér kancáján, ezen a bolond, makrancos jószágon

szeretett lovagolni, melyet csak ő tudott féken tartani. Emeltes házának földszintjén lakott, a hatalmas konyha mellett, amelyből örökösen pecsenyék és frissen sült kenyér illata áradt. Egyszerű deszkaágyon aludt, melyet azonban farkasbőrök borítottak, asztalul pedig egy hatalmas diófából készült láda szolgált, melyet öntöttvas pántokkal vasaltak meg. Igen egyszerűen étkezett, néha csupán szalonnát és pirított rozskenyeret evett, bort csak vízzel felhígítva ivott, husvétot és Szent Illés napját kivéve; az utóbbit védszentjeként tisztelte.

Pantelej két dologban lelt örömet és gyönyörűséget, ami már őseinek is kedvtelése volt: nyáron, pitymallatkor szerette körülvágtatni beláthatatlan rétjeit, télen pedig hajtóvadászatot indított béreseivel a farkasokra, s ilyenkor lesből lőtte le az elébe űzött vadat. Ötezer dekár* szántóföldjéből, méneséből, s töméntelen sok szarvasmarhájából gondtalanul, jómódú tétlenségben élhetett volna, ahogyan földbirtokos társainak többsége töltötte idejét. Pantelej ereiben azonban féktelen és nyugtalan vér pezsgett, s fél napot sem tudott eltölteni úgy, hogy ne parancsolgasson, hogy ne érezze hatalmát s azoknak félelmét, akik még az árnyékától is rettegetek, s hogy ne rendelkezék mindenkivel, még a legkisebbekkel is, miközben kora hajnal-tól napestig úri módon az ostorát pattogtatta.

Alig hajnalodott, Pantelej már kancája hátára pattant, s a kelő nap első sugara már úton találta. Hol bolondul nyargalt, mintha rablók lennének a sarkában, s ilyenkor paripája oldalát kiverte az ezüstösen fénylő hab, hol pedig elengedte a zablát, könnyedén ide-oda himbálózott a nyeregben, s széltebenhosszában nézegette a kalászba szökkent termést; szeme ilyenkor szinte felitta a látóhatár pereméig nyúló gabona aranyát.

Vajon a látványban gyönyörködött-e, vagy pedig a szemlélődésnek e pillanataiban az uraság boldog örömét érezte, azt senki sem tudhatta, de ha felbukkant a határban, az semmi jót sem ígért azoknak, akik akár ideiglenesen, akár állandóra a szolgálatába szegődtek.

Fizetség tekintetében nem tartozott a legfukarabb emberek sorába, erősen szavának állt, s feles bérloji, zsellérjei asszonyaival nem erőszakoskodott. Az emberektől azonban olyan megfeszített munkát követelt, ami a rabszolgamunkával volt ha-

* Régi területmérték: tíz ár, ezer négyzetméter. (A ford.)

táros, amelyenről még Anasztaszi atya sem merésztelt a temp-lomi szószékről prédikálni. Jaj volt annak aki már messziről meg nem süvegelte, aki arra vetemedett, hogy fölemelte a hangját vagy görbén nézett rá. Az Ordas csomókkal ellátott ostora rácsavarodott a testére s úgy sziszegett a levegőben, mint valami ádáz kígyó.

Ilyen volt Pantelej, igazi leszármazottja azoknak a vállalkozó szellemű, zordon és földéhes telepeseeknek, akik legelő-ször vették birtokukba a dobrudzsai szűzföldek legterméke-nyebb részét.

Senki előtt nem hajbókolt. A dobricsi* Kereskedelmi Bank igazgatóján meg az ezredesen, az ottani helyőrség parancsno-kán kívül mással nem kezelt.

Amennyire önző, durva és zárkózott volt Pantelej, annyi-ra nyájas, vendégszerető és vidám lélek volt Mincso Pokrovniski. Természetesen csak a „jobb emberek” sorába tartozó ismerőseihez volt szívélyes és vendégszerető, azokkal a közön-séges vedrovói gazdákkal szemben azonban, akiknek öt hek-tárnál kevesebb földjük volt, úgy viselkedett, mint valami fe-jedelem, megvető leereszkedéssel, a született arisztokraták fenn-héjázó lenézésével.

Mikor Dobrudzsa még román fennhatóság alá tartozott, Mincso Pokrovniski a téli hónapokat vagy Bukarestben, vagy Constantában töltötte, ahol a vejének néhány szállodája és egy nyilvános háza volt. Pokrovniskinak intézője volt, aki va-gyonát kezelte, míg ő maga pókerezéssel, hangos mulatozások-kal, dínomdánomokkal fecsérelte az idejét, s minden esztendő-ben télvíz idején egy-egy új, drágán megfizetett szeretőt szer-zett magának.

Később, mikor Dobrudzsa felszabadult a román uralom alól, Mincso Pokrovniski végleg Vedrovóban telepedett meg. Két-emeletes, erkélyes házat építtetett, mély pincéjét pedig drága likőrök és déli óborok valóságos tárházává alakította.

Az esztendők elrepültek. Mincso Pokrovniski megöszült, két orcája lecsüngött, szíve elhájjasodott. Most már nem póke-rezett, nem futkosott szoknya után, nem vásárolt nőt magának. Annál szenvedélyesebben fordult azonban a pompás falatok, a nyájas csevegések és a nyugodalmas ebédutáni álom felé.

* Dobrics, a mai Tolbuhin, dobrudzsai város egykori neve. (A ford.)

Magasrangú tiszteteket, nemzetgyűlési képviselőket, az országot kormányzó pártok kimagasló férfiaiát hívta meg a házához. Etette-itatta őket, éjjel-nappal velük dorbézolt, rábírta őket, hogy kockán próbáljanak szerencsét, s mivel régi, tapasztalt szerencsejátékos volt, utolsó fillérükig kifosztotta vendégeit. Búcsúzáskor pedig gálánsan kölcsönt ajánlott fel a veszteseknek, lejárat nélküli váltót, melyet aztán gondosan páncélszekrénybe zárt. Ezek a váltók a legkülönbébb üzleti előnyöket biztosították neki: pár nap múlva egyszer csak katonai teherautók porzottak fel az úton, megrakodtak gabonával, melyet Várnába szállítottak, vagy a Gabonakivitel ügynökei jelentek meg, s nagy sebbel-lobbal felvásárolták Mincso gyapjúbálait, és pedig felárral...

Mincso nem szerette a lovaglást, nem járt vadászatra, gyűlölte a felesbérllőkkel és a zsellérekkel való cívódásokat. Annál jobban szerette a vendégszobáját régi román litográfiákkal díszíteni; ő maga helyezte őket drága keretekbe, s vendégeinek a legkifinomultabb ízlésű műértő hangján magyarázgatta:

— Ez itt? Ez Bukarestből való, egy nagy és tágas teret ábrázol. Az az épület ott a háttérben egy nagyszálló, az Athene Palace. Ott szoktam megszállni. De micsoda furfangos szobainasok vannak ottan — isten őrizz tőlük!... Azt a hegyet ottan Szinájának hívják. A felírás azt mondja: Szinaja látkepe... Nagy hegyek, nagy dolog ez, barátom! Vannak ott földesurak, akiknek száz hektárnyi bükkjük meg fenyvesük van abban a hegységben. Rossz soruk lehet, mi? Ezek aztán a földesurak, nem úgy, mint mifelénk... Ugyan, mit tudunk mi?... Ez pedig emitt egy történelmi csata képe: az austerlitz-i ütközet. Az ottan, ni, Bonaparte Napóleon, fehér lovon vezényli, hogy: előre, gránátosok! A gránátosok meg azt felelik, hogy: vive l'empéreur! Vagyis: éljen a császár! Nézze csak, micsoda szuronyaik vannak, valódi acélból, csak úgy szikráznak!... Ez a kis kép pedig itten: az argonauták hadjárata az aranygyapjúért, Jason vezérletével. Így van ez egy mondában megírva, de az öreg ördög tudja, kik voltak azok az argonauták. Biztosan tengeri kalózok a rómaiak idejében, és a főkolomposuk volt az a bizonyos Jason. Az lesz az, ott ni, fehér köpenyben, ódon pajzzsal a kezében, ott áll a hajó orrán és előre mutat. Veszedelmes ember. Ezt fejezi ki az arca és meg nem rebbenő tekintete. Valóságos zsvány...



25749

Volt egy másik gyengéje is Mincso Pokrovniskinak. Ünnepe-
napon „bukaresti módi” szerint szerette díszbe vágni magát
(az 1920-as divat szerint); ilyenkor kemény gallért és pillangó
nyakkendőt öltött, a hóna alá ezüsfogantyús, vékony sétapál-
cát vett, így sétifikált a vedrovói főutcán, méltóságteljesen,
mint valami pátriárka.

Mindazonáltal az ordas természetű Pantelej és az „eleuró-
paiasodott” Mincso Pokrovniski is korlátolt, egyszerű és naiv
embernek látszottak a harmadik vedrovói uraság, a vallásos
életű Toma Lefterov mellett.

Toma egy régi koteli bolgár család, a Lefterovok leszármá-
zottja volt; ez a család sok-sok évtized óta ragaszkodott
ahhoz az ősi szokásához, hogy az elsőszülött fiú hasznothajtó
kalmárkodással foglalkozott, a többiek pedig az örökölt ki-
csiny földet művelték vagy kézműves mesterséggel keresték
meg kenyerüket.

Toma Lefterov a Szentföldön is megfordult, s ezért Hadzsinak
nevezték. Hadzsi egyik ősapja a Havasalföldről visszatérőben
Kelet-Dobrudzsán utazott át, s valósággal elképedt a kövér le-
gelők és a néptelen szűzföldek láttán. Ide-oda bolyongott a
rónaságon, amely szinte végtelennek látszott. Hazatérve elme-
sélte a koteli juhpásztorok gyülekezetének, mit látott, s azok
azt tanácsolták neki, próbáljon szerencsét a tenger partjai felé
ereszkedő lankás földeken. Így érkezett egy kicsiny falucskához,
amelyet vagy tíz évvel ezelőtt a keleti bolgár hegyvidék tele-
pesei alapítottak. Ezek az emberek kezdetben barátságtalanul
fogadták az új jövevényt, később azonban belátták, hogy
igen jómódú emberrel állnak szemben, tisztelet ébredt bennük
iránta, s megmutatták a helyet, ahol „felütheti a sátorfáját”.

Hadzsi ősapjának a lelkében különös kettősség uralkodott,
amely később apáról fiúra szállt. Szerette a földet, sóvárgott
a szántókra és legelőkre, de még szenvedélyesebben szerette
az aranypénz gyönyörűsége, fémes csengését. Hogy hozzájus-
son, gabonát és jószágot vásárolt, portékáját a Havasalföldön
adta el, onnan pedig pamutvászonnal, sóval, szöggel és kerék-
vassal tért vissza.

Az idő tájt az ember Dobrudzsában még az öt ujján megszámlálhatta a jószág- és terménykereskedőket, és a telepések,
hogy a töméntelen sok adót meg egyéb terheket kifizethes-
sék, kénytelenek voltak jószágukat és terményüket potom áron

eladni. Az ősapa olcsón vásárolta meg a falubeliek portékáit, a tarkabarka pamutárut, a sőt és a vasárut viszont tízszer drágábban adta el, mint ahogy vásárolta, s legtöbbször munka ellenében. Így csaknem teljesen ingyen mezőgazdasági munkakerőt biztosított magának, birtoka pedig a vidék egyik leggazdagabb földje lett.

Fiai és unokái nem maradtak el mögötte. Mindegyikük még tovább növelte az apai vagyont.

Teltek-múltak az évek, Vedrovo megnőtt, nagy falu lett belőle. A község előkelőségei templomot építtettek, így akarták meghálálni az Ursten jóságát, hogy vagyonukat gyarapította, sőt Tirnovóból egy szentképfestőt is hívtak, akivel megfestették az istenanya képét és Krisztus mennybemenetelét.

A sík dobrudzsai föld hálásnak, nyájasnak és bőkezűnek bizonyult az új gazdák iránt, akik már vasekével szántottak, jószáguk és sok szolgájuk volt, állandó és idénymunkások. A hombárok csak úgy roskadoztak a nagyszemű gabona, a borostyánszínű tengeri súlya alatt; a kaszárnyaszerűen tág lóistállók alig tudták befogadni a patkolatlan lovak méneseit. Se szeri, se száma nem volt a bírkáknak, s napnyugtakor, ha a gulyások hazaterelték a legelőről a csordákat, a földutakon olyan porfelhők kavaroztak, hogy a nap úgy pislákolts fönn az égen, mint a hunyorgó mécses a templomban.

Toma Lefterov csak nagy nehezen cseperedett föl, mert gyakori betegségek támadtak rá, és élete szinte vékony cérnaszálon függött. Édesapja, Janaki Lefterov, csak Toma idősebbik bátyjával, a legnagyobb fiúval törődött, hogy a vagyon élére állítsa, ahogy az Lefterovéknál szokás volt, a föld megművelésének gondja pedig a középső fiúra maradt. A véletlen azonban úgy hozta, hogy az elsőszülött fiút halálra taposta egy megvadult bika, esztendőre rá pedig a középső fiú fürdés közben beleffulladt a durankulaki mocsár sötét vizébe.

A két fiú korai halálát Janaki úgy fogadta, mint isten retentő csapását. Rövid idő alatt megöszült, megöregedett, a Lefterovok élénk és ravasz tüze kialudt szemében. Béresei felét szélnek eresztette, hátat fordított a kereskedelemnek, s bár igyekezett a földbirtokot a régi rendben tartani, a dolgok egy helyben topogtak, sőt hanyatlásnak indultak. A templomban most egyetlen esti istentiszteletet sem mulasztott el, csaknem

mindennap elbeszélgetett a pappal, este pedig törökülésben ült a szentkép előtt, s hangosan olvasta a bibliát.

Tomát nem merte „felsőbb” iskolába küldeni, mert félt engedni hazulról, ezért egy dobricsi tanítót fogadott fel, hogy fiát avassa be a kereskedelem tudományába és tanítsa meg franciául beszélni.

Mikor Toma betöltötte huszonkettedik életévét, Janaki jeruzsálemi zárandokútra indult vele. Az öreg hangoztatta, hogy az egész hosszú utazás alatt csupán istenről akar elmélkedni, leborul az Úr sírja előtt, kegyelmet esdekel bűnös lelkének, és imádkozni fog egyetlen fia jövőjéért.

Mialatt a kis görög gőzös, amelyen utaztak, az alexandriai kikötőben kirakta olajbogyó-szállítmányát, apa és fia bejárta a várost. A Lefterov család legifjabb sarjadéka szórakozottan nézegette a gazdag házak halvány krémszínű homlokzatait, a minaretek égnek meredő tűhegyeit, és ásítózott unalmában. Janaki pedig egyáltalában semmit sem nézegetett. Türelmesen törölgette a homlokán kiütköző verejtéket, időnként a napra hunyorgott, hogy megállapítsa az időt, s ki tudja, miért, mind-egyre lenézően csóválta a fejét.

Mikor azonban a város üzletnegyedébe értek, a boltok és irodák kiugró napellenzőinek labirintusába, a hajdani török kaszárnyákra hasonlító raktárak mellé, egyszer csak a fehér burnuszos és turbános emberek egész tengerében találták magukat — apa és fia hirtelen felélénkültek: ezekben a szűk, mocskos kis utcákban, mint valami érhálózatban, pezsgett a kereskedés forró vére.

Toma francia nyelvtudása itt sokat segített rajtuk. Tévedhetetlen érzékkel néhány olyan bizományi céget fedezett fel, amelyek terményt és jószágot vásároltak a balkáni országokban. Az ifjú úgy mutatta be édesapját, mint Északkelet-Bulgária egyik legnagyobb földbirtokosát, s megérdeklődte, vajon milyen árat ajánlanának az igen tisztelt urak „franco kikötő” az ömlesztett búza tonnájáért, amennyiben Lefterov úr még az idei év őszén hajlandó leszállítani. Mikor a fehér burnuszos urak a „Bulgária” szót meghallották, udvariasan bólogtattak, s megkérdezték, van-e otthon Lefterov úrnak kéznél ötszáz fajtisza szarvasmarhája...

Az üzleti beszélgetés a fülledt irodában, az erős kávé, melylyel a házigazdák megvendégelték őket, rendkívül érdekes

újdonságként hatott Tomára, érdekesebbnek, mint a régi város minden történelmi emléke.

A dombos országúton, amely Jeruzsálem óvárosából a Golgota alacsony emelkedésére vezetett, apa és fia pontosan megállapította az árat, amit az alexandriai kereskedőktől száz tonna búzáért és háromszáz darab pompás dobrudzsai szarvasmarháért kérnek.

„Istenem, bocsásd meg bűnös mivoltomat!” — fohászkodott fel némán, de szíve mélyéből Janaki a sok évszázados jeruzsálemi templom boltívei alatt. De egy hang, mely isten tudja, honnan támadt benne, egyre piszkálgatta: „Milyen fuvardíjat szab majd az az átkozott gőzhajózási társaság? Nem lenne-e jobb néhány görög hajóval szállítani a jószágot?”

Alexandriából visszatérőben Beirutban megálltak, itt újabb üzletet kötöttek, újabb száz tonna búza leszállítására. „Két legyet egy csapásra” — gondolta Janaki, miközben kezét dörzsölgetve a kerek kis kajütblakon át a tengert nézegette. „Az idei év aszályos, a takarmány kevés, a szegényebb gazdák kénytelen-kelletlen piacra viszik jószágukat, és olcsó áron adják. Elfordította tekintetét a tengerről, mert feje beleszédült a végtelen víz látványába, s meleg bundájába beburkolózva, tovább töprengett: „No lám, hát ez a kereskedelem! Mi, Lefterovok, azért gazdagodtunk meg, mert nemcsak a földtől vártuk a boldogulásunkat. Adja isten, hogy Tomának szerencsés keze legyen, s ne riadjon vissza a világban való utaztatástól. A szerencse nem jön magától — meg kell keresni!”

A Dardanellák kijáratánál az idő hirtelen megromlott, az égbolt szinte egészen a vízre ereszkedett, s félelmetes volt látni, amint a felbőszült hullámok egymást kergetve rohantak rá a kicsiny gőzösre. Az pedig hol fölemelkedett a magasba, hol pedig az orrával lefelé belerohant az alatta megnyíló zöld mélységbe, miközben szirénája egyre csak jajgatott, mintha az egész világot akarta volna segítségül hívni. „Átkozott idegen világ ez” — siránkozott két gyötrelmes hányás között Janaki. S felsóhajtott: „Van-e szebb dolog annál, ha az ember odahaza ül a házában az ikonosztáz alatt, elbeszélget a pappal Noé bárkájáról, s egy kis meleg pálinkával gyönyörködte a szívét? Ugyan mire való ez a kószálás messzi idegenben? Hát nem elég nekem a földem? Ó, abból a földből nem egy vagy két ember, hanem száz is jóllakhatik, de torkig!”

Mikor Várnához közeledtek, a vihar lecsendesedett, az eget borító födél fölnyílt, az égbolt kitisztult. Toma vidáman szállt partra, Janaki azonban imbolyogva lépkedett mögötte, tompa tekintettel, lecsüngő bajusszal.

Egy héttel később, hazatérve Hasszankojból, ahol szarvasmarhát vásárolt az alexandriai cégnek, lefeküdt, s nem is kelt fel többé a török lócáról, amelyet az ezüst ikonosztáz alatt megvetettek számára. S egy este, miután az ezüstveretű családi kazettában hosszasan és igen gondosan rendezgette az iratait, alkalmat talált arra, hogy néhány épületes szót mondjon a fiának. Tomának három dolgot kellett az eszébe vésnie. Az első az volt: legyen istenfélő. Kora reggel, felkelés után, forduljon keletnek és háromszor vessen keresztet. Ha vásárol valamit, olyankor vásárolja, amikor nehéz idők járnak a szegény emberre. Ez volt ősidők óta a kereskedelem arany-szabálya, aminthogy ez ma is. S harmadszor: ne maradjon fiú utód nélkül. Mindaddig, míg a világ világ, a Lefterovoknak is fenn kell maradniuk... A gazdaságnak is, a földnek is, meg a Lefterovok pénzének, amelynek be kell járnia széles e világot, hogy aztán megsokasodva térjen vissza ebbe a házba...

Három nappal e beszélgetés után Janaki Lefterov elhunyt.

Toma saját kezébe vette az atyai birtok sorsát, és huszonkét esztendős korára ő lett a harmadik vedrovói uraság.

2

A MASIK két előkelő férfi természetében és viselkedésében, sőt még járásában is uraság volt, Toma Lefterov viszont épp ellenkezőleg, a legmindennapibb emberek közt is a legmindennapibb. Görnyedt, csaknem alacsony alakjával, csapott vállával és korán megkopaszodott fejével, melyet mindig kissé lehorgasztott, gumicipőjében és durva gyapjúnadrágjában, drága posztóból készült, de már elnyűtt kabátjában inkább valami nyugalmazott nótáriusra hasonlított, semmint uraságra. Fiatal korában városiasan öltözködött, de sosem cifrázkodott, amint ezt például Mincso Pokrovniski cselekedte. Mikor pedig negyvenedik életévét meghaladta, a felöltőt és puha sapkát kurta bekeccsel és lapos asztrahán kucsmával váltotta fel.

Járása nem volt sem lomha, sem fürge, mindig egyenletesen egyforma, mintha rőffel mérték volna ki. Napbarnított arca volt — kiálló széles pofacsontokkal, de az álla furcsán elkeskenyedett, mintha lereszelték volna. Szája körül már fiatal kora óta két öreges mély ránc barázdálta az arcát, s ezért mindig idősebbnek látszott az éveinél, mint aki „sokat látott és szenvedett”.

Ha az ember kissé oldalról nézte, amint nyugodtan és lehajtott fejjel lépkedett az utcán, az volt az érzése, hogy Toma mindig mélyen elmerül gondolataiban, és ki tudja mire, de biztosan valami igen fontos dologra összpontosítja figyelmét. De ha elébe állt az ember, és a szemébe tekintett, ez az érzése tüstént megváltozott: a hosszú, félig lesütött szempillák alól élénk tekintet ragyogott rá, okos, gyors felfogású, mozgékony és hideg, akár a higany.

Janaki meglehetősen elhanyagolt állapotban hagyta birtokát. Sok olyan szántóföldje, mely éveken át parlagon hevert, olyannyira elvadult, hogy szinte senki földjének látszott. Jónéhány juhnyájából csupán egy maradt épen, valamennyi szarvasmarháját a legkisebb istállóba terelték egybe, és mégis lehetett volna férőhelyet találni még néhány állatnak. A hombárok, kasok és görék, melyek a régi jó időkben még Pantelej irigységét is felkeltették, most alig negyedét gyűjtötték be a hajdani bő termésnek. Ezért az elhanyagolt gazdaság örököse, Toma előtt egy aszályos nyár végén szinte csak egyetlen értelmes út állott: az, hogy a föld egy részét eladja és a befolyó pénzből támassza új erőre a megmaradt birtokot. De mindenki, főleg Pantelej legnagyobb megrökönyödésére — aki lopva arra sóvárgott, hogy potom áron megvásárolja a Lefterovok szántóföldjeinek zsírosabb részét — Toma nemcsak hogy eladási szándékát nem nyilvánította ki, hanem arról ejtett el egy-egy szót, hogy birtokát újabb földekkel akarja kikerekíteni.

— A vak is látja, aranyat hagyott rá az a vén bakkecske! — vágta ki sanda pillantással Pantelej. — Másként honnan szedne bátorságot az a sárgacsőrű, hogy ilyen nagyot mondjon?

Valójában Toma alig örökölt néhány aranyat az édesapjától. Ez a pár arany még arra sem volt elég, hogy dűledező pajtáit rendbehozza, nemhogy még birtokot is vásárolhasson belőle. Márpedig Toma csakugyan arról beszélt az emberek előtt, hogy újabb földet akar vásárolni, éspedig hamarosan.

Hét nappal Janaki temetése után Toma megparancsolta, fogjanak be a sárga bricskába, s elkerülve a főutcat, lovásza, a tatár Rasid kíséretében a városba hajtatott. Lehet, hogy a Lefterovok jó híre tette, akik sohasem vallottak kudarcot a kereskedelemben, vagy a földbirtok szántóföldjeinek még mindig hatalmas kiterjedése, de a dobricsi Kereskedelmi Bank rendkívül bőkezűnek bizonyult. Jelentéktelen óvadék ellenében a bank folyószámlát nyitott Tomának.

Az a jó fogadtatás, amelyre Toma a bank részvényeseinél talált, bizonyos fokig annak volt köszönhető, hogy méltósággal tudott viselkedni, anélkül, hogy ezzel hiú büszkeség vagy olcsó pöffeszkedés tanújelét adta volna. Különös, és korához képest furcsa szokásai voltak, melyek nagyon tetszettek a kereskedővilág higgadtabb embereinek. A falu korcsmájába be nem tette a lábát, egyszer vagy kétszer hetenként azonban feltétlenül betért a templomba, ahol Anasztaszj atya zengzetes hangján lelkesült himnuszokkal magasztalta az Istent. Divatos dalocskákat Toma nem énekelt, a szabadelvűsködő falusi tanítókat elkerülte, a szegényebb emberekre nem felülről nézett, mint Pantelej, de csak akkor állt szóba velük, ha felkeresték. Türelmesen meghallgatta az embereket, nem vágott senki szavába, kerülte a vitát. Egy-két óráig is türelmesen végighallgatta valamelyik fontosabb szolgájának szóáradatát, beleegyezése jeléül némán bólintott, utána azonban igen gyakran arra adott parancsot, hogy a szolga pontosan az ellenkezőjét cselekedje annak, amihez látszólag hozzájárult.

Édesanyja iránt — aki egy másik faluból való tekintélyes család házsártos és uraskodó természetű lánya volt — kellő tisztelettel viselkedett, s mindaddig, míg Janaki élt, sohasem vágott a szavába. De már az öreg halála másnapján felszólította, hogy valamennyi szekrény, láda és faliszekrény kulcsát adja át neki, s néhány mértéktartó mondatban kifejtette, hogy mostantól kezdve pedig édesanyja önállóan csupán a konyhában és a háznak abban a részében uralkodhat, ahol a fajtiszta leghorn tyúkok és a kövér pulykák fehérre meszelt óljai voltak.

Habár a falubeliekkel szemben nem viselkedett fölényesen, csak nagyon kevés embernek volt belépése házának vendégszobájába. E kevésszámú vendég sorába tartozott Ivan Turlaka, a járás rőfösáru királya, Vaszil Sableneca bizományos és

kereskedelmi ügynök és Anasztaszi atya, a vedrovói templom lelkésze, ez a tisztaéletű, békés és jámbor férfi, aki mintha valami régi egyházi szent életrajzának lapjairól elevenedett volna meg.

Ivan Turlakának valamikor a Vedrovo—Durankulak-i út mentén egy beszálló vendéglője, úgynevezett hánja volt. Később, miután apósától hatalmas vagyont örökölt, faképnél hagyta a vendégfogadót, néhány évig Romániában kószált, majd felcsapott rőfösáru kereskedőnek, éspedig elég nagyvonalúan. Ugyancsak jól ment a dolga, mert minden nagyobb faluban boltot nyitott, s ahogy mondogatták, egy tucat község legényeit és menyecskéit ő öltöztette. Bár sok földbirtokosnál gazdagabb volt, a született urak felülről néztek rá, nem hívták meg a házukba, s inkább csak korcsmákban, nyilvános helyeken álltak szóba vele. Toma Lefterov azonban elnézőbbnek bizonyult a többi uraságnál, s elsőnek nyitotta meg háza kapuját a kereskedelemben meggazdagodott közönséges ember előtt.

Márpedig Toma vendégszobája nem volt ám olyan közönséges szoba! Mincso Pokrovniskitól, a modern bútorok kedvelőjétől eltérően Toma régi módra, a Lefterovok ízlése szerint rendezte be lakását. Trjavnai mestereket hívatott, s azok Toma rendelkezése szerint a mennyezet hársfaborítására angyalakat pingáltak, amelyek kedvükre röpködtek a gyöngyházcsillagokkal telehintett égbolt közepén. A falakba szekrényeket mélyesztettek, melyeknek födelére a mesterek egy-egy áldást osztó szent képét festették. A padlót, a körbefutó török fali lócát véges-végig puhán bolyhos koteli szőnyegek fedték, melyek olyan fehérek és lágyak voltak, akár a frissen hullott, porhanyós hó. Minden sarokban egy-egy kovácsolt réz gyertyatartó állt, s a különálló fülkében a szűzanya ikonja előtt éjjel-nappal ezüst mécses égett. Az apró kis csempékkel díszített kandallóval szemben alacsony lábú mahagóni asztal, a szofra állott.

Milyen kellemes is volt elüldögelni a Lefterov ház csendes szentélyében! Főleg este, őszi időben, amikor odakünn bolond északi szél üvöltött, eső dobolt az ablaküvegen, a kandallóban pedig vidáman pattogott a jó száraz tölgyfából rakott barátságos tűz. Az elégedett Ivan Turlaka, akinek a felszolgált mézespálinka ugyancsak megoldotta a nyelvét, hálásan a megtiszteltetésért, melyben a régi úri ház részesíti, nagy öröm-

mel egyik történetet a másik után mondta el a földesúri famíliák jó és rossz oldalairól, a portékák áráról, meg a kamatos kamatról... Toma nyájas mosollyal, udvariasan hallgatta, s a lelkében csodálatos üzleti vállalkozások nagy tervei támadtak, amelyek egész halom pénzzel kecsegtettek. Itt van például ez a Filju Andonov, Szirnevóból... Turlaka elmesélte, hogy Andonov jelzáloghitelt kapott kétszáz hektár földjére, a sertésvész pedig elvitte a disznait, s a tetejébe még a fia is, aki orvosnak készült egy svájci egyetemen, kártyán eljátszotta az apja termését. Nagyszerű! Ez aztán a derék fiú! Toma majd elmegy Dobricsba, megsúgja a banknak, szorítsák meg egy kicsit Filju bátyót a tartozás miatt; később aztán, csak úgy véletlenül, mintha a jó szíve sugallatára tenné, útba ejti a bajba került embert, s gondterhelt arccal odaveti:

— No, testvér, nagy a baj, mi? Hát mit tegyünk, majd elmúlik! Pénzre van szükséged?

S potom pénzért megszerzi a jószágait.

Az első világháborút megelőző években Ivan Turlaka jobb minőségű árut szerzett be Romániából, később pedig kapcsolatai révén néhány angol cégre talált, s hamarosan azok legfőbb megbízottja lett a dobrudzsai piacon. Lelkes híve volt a brit birodalomnak s mindennek, ami angol, Toma pedig, ki tudja mért, szívesen átvette tőle az angolbarátságot, habár a Leftero-
rov családban már a „koteli idők” óta szokás volt, hogy Orosz-
országot, mint a Bulgáriához legközelebb álló legnagyobb hatalmat tiszteljék. Sándor cár könyomatos képét, amely két évtized óta díszítette a családi vendégszobát, Toma leakasztotta a falról, hogy helyébe a híres-nevezetes Nelson admirális ellipszis alakú arcképét függessze. Ezt a képet Turlaka egy csomó üzleti reklámmal együtt kapta, s mivel viszonzni szeretne volna barátja szíves vendéglátását, lelkes szívvel neki ajándékozta. A tengernagy képe alatt kalligrafikus betűkkel ez az angol szöveg állt: „Csak a »Nelson« gyapjúszövet védi meg önt a tenger nyirkos levegőjétől.” Mindazonáltal Turlaka is, Toma is mélységesen meg volt győződve arról, hogy a csodálatos szöveg a dicsőséges trafalgari győzőre vonatkozik...

Toma másik gyakori látogatója Vaszil Sableneca, az ismert bizományos volt — alacsony, ráncosképű, jelentéktelen külsejű emberke, de olyan mozgékony és fürge, mint valami szöcske. A viláért sem lehetett volna rábírní, hogy lábbeliben lépjen

be az úri házba. Már a külső ajtónál ledobta lábáról patkolt saruját, s ezt a cselekedetét a háziasszony előtt a bocsánatkérések egész özönével kísérte, a szidalmak másik özönét pedig az „istenáldotta, de ördöggyalázta dobrudzsai föld” címére küldötte. Soha nem ült le a fal mellett körülfutó török lócára, nem foglalt helyet széken, hanem az ajtó közelében, mindenkor szemközt az ezüst ikonosztázzal ült le, törökösen maga alá húzva lábát. Toma a lelke mélyén utálta ezt az embert, nem képmutató szolgálalkúsége miatt, hanem azért, mert a természet még nála is nagyobb ravaszsággal áldotta meg.

Sableneca legfőbb ereje abban a képességében rejlett, hogy mindig jó vásárt tudott találni az ügyfeleinek. Elegendő volt, ha valamelyik földesúr megemlítette, hogy eladni való búzája van, Vaszil tüstént talált vevőt rája. A vevő pedig rendszerint jól fizetett. Szolgálataiért Vaszil magas, néha „istentelenül” nagy bizományi díjat számított fel, de vajon — mentegetőzött ilyenkor — az ő bűnös lelkének talán nem kell valamiképpen szintén fenntartania magát ezen a világon? Önnönmagát becsmérelte, elismerte, hogy ocsmány és csavargó fráter, bizományi díjából azonban egyetlen garast sem engedett.

Mi mindent meg nem tett a fiatal Lefterov, hogy ezt az embert megtartsa a maga pártján!

Amíg Janaki hitt abban, hogy a sors minden uraság helyét elrendelte az életben, Toma a többi urat egyenesen versenytársának és titkos ellenségének tekintette. Ezért azon igyekezett, hogy Vaszilt szíves vendéglátással és szeretetreméltó viselkedéssel megnyerje magának, sőt az üzletkötéseknél magasabb jutalékot fizetett neki, mint mások. A cél szentesítette az eszközt: Toma arra törekedett, hogy — legalábbis Vedrovóban és a környező falvakban — saját kezébe vegye a gyapjú-, jószág- és takarmánykivitelt.

— Ugyan mivel vagyok én rosszabb Pantelejnél — gondolta magában Toma —, akinek a sors úgy hozta, hogy aranyakat örököljön apjától, engem pedig olyan birtokkal sújtott, amelyre már apám halálát követő hetedik napon pénzt kellett kölcsönkérnem?

Ugyan mit ér az én háromszáz hektár földem, ha több mint a fele már évek óta nem terem mást, mint gazt és fekete bodzát?

Lám, amint hallom, Pantelej, ez a fékezhetetlen csikó, a minap egész vonatrakomány gabonát indított útnak. Te jó

isten, ha csak közepes áron adta el, akkor is töméntelen pénzt keresett az az átkozott! Töméntelen sok pénzt! Aranyra váltva, hej, marokkal vághatja zsebre a sárga csikókat.

Igy van ez, ha az embernek gazdag és jól gondozott birtoka van. Egy kis gondért százszoros hálával fizet.

Hát igen, ez a Pantelej mindössze négy esztendővel idősebb nálam. Mi az a négy esztendő? Semmi. A vagyona meg épp akkora, mint az enyém, de néggyel szorozva...

Néggyel! Borzasztó nagy szám ez! De súlyos és keserű dolog, ha tovább is növekszik, az enyém pedig ugyanakkora marad, mint amilyen most! Bármerre is forduljak, ez a fiatal Ordas az utamat állja. Alacsonyabb árral fojtogat a piacon, itt meg, falun, a szegény embert mind magához kaparintotta — ha már több a pénze, nagyobb bért is fizet nekik! Akkor aztán ki dolgozik az én földemen, hol talállok én bérest, napszámost?

Mert hát nem kutya a szegény ember, hogy akár van pénzed, akár nincs, hűségesen szolgáljon... A szegény ember oda megy, ahol nagyobb falat kenyeret vetnek elébe.

Lehet, hogy a szegény embernek igaza van a maga szempontjából, de mitévő legyek én? Ahogy apám mondogatta: mindenki a maga gondját viseli — az úr meg mindenki gondját.

Igy hát a magam gondját kell viselnem, nehogy olyan bárány legyek, melyet fölfal az Ordas. Hadd fojtson meg mindenki mást, de az én bőröm maradjon épen. Csak épp ott a bökkenő, hogyan mentsem meg a bőröm?

Az Ordasok ereje a földben rejlik, ezt mindenki tudja. Helyes. Másvalamivel kell ezzel az erővel szembeszállnom. S ezt fogom cselekedni. Csak az Úristen segítsen — a Leftero-vok megvoltak s meg is lesznek...

Vaszil Sableneca megértette Toma szándékait, de azok semmiképp sem egyeztek az ő érdekeivel, mert ha nincs „jóízű” konkurrencia, szolgálatai elkerülhetetlenül értéktelenné válnak... Az új földesurakkal ravasz és elővigyázatos, bonyolult játékot kellett folytatni.

Végeredményben a győzelem Toma felé hajlott: ő keresett legtöbb aranyat. De Pantelej és Mincso Pokrovniski sem adta be a derekát. Az elsőségért folytatott harcban Ordas a földjeiben igyekezett támaszt találni; legelői és földjei a meszszeségbe nyúltak, ameddig csak a szem ellát, sőt a vedrovói látóhatáron túl is. Az a tőkéje is segítségére volt, meiyet a

különféle mezőgazdasági gépek behozatalára alakult német képviselőbe fektetett. Mincso nagyapó, a „patriárka” pedig azzal boldogult, hogy lejárati nélküli váltóira s azokra az összeköttetéseire támaszkodott, melyeket a kormányzati nagyságokkal ápolt igen gondosan.

Félig írástudatlan birtokos társaival összehasonlítva Toma, akit házitartók oktattak, úgy ragyogott fölöttük tudásával, mint esthajnalcsillag a fénytelen vedróví égbolton. Tudott egyet-mást Rettenetes Krum cárról és Nikeforosz bizánci császár koponyájáról,* Napóleonról és Bismarckról, a vaskancellárról. Tudta, hogy Amerika a talpa alatt van, s hogy a távoli Ausztráliában él egy olyan állat, amelyik a hasára varrt tarsolyában hordozza kicsinyeit. Járt külföldön, saját szemével látta Krisztus sírját, sötét bőrű arabokkal kötött üzleteket. Törte a franciát, s Turlaka mellett ő is tudta, hogy mi a shilling meg a penny.

Előfizetője volt a Kereskedelmi Híradónak és a Méh című folyóiratnak, házi könyvtárában pedig az édesapjától rámaradt néhány biblián és evangéliumon kívül a bőrkötéses kereskedelmi évkönyvek és nemzetközi vasút- és hajójáratok menetrendjeinek tucatjai ragyogtak. Épp ezért különös volt, hogy olyan korú s a vedróví körülményekhez mértén enciklopédikus tudással rendelkező férfi, mint ő, olyan emberekkel volt képes barátkozni, mint Ivan Turlaka és Vaszil Sableneca. Még különösebbnek látszott azonban a vedróví pappal, Anasztaszi atyával ápolt barátsága.

Anasztaszi olyan ösztövére és cingár volt, mint valami siheder, aszkéta arcából két nagy, galambszürke szem csillogott elő nyájasan. Arca keskeny volt és olyan síma, mint egy fiatal lányé, orra éles, a vége felé hegyesedő, de vörhenyes, lelógó bajusza alól duzzadó, érzéki ajkak piroslottak elő; bajusza kínai módra olvadt bele göndör szakállába.

Annak idején anyai nagybátyja — egy elenai nagygazda — Moszkvába küldte, hogy ott orvosi tanulmányokat folytasson, Anasztaszi azonban már az első szemeszter végén vallási buzgóságban, misztikában szenvedő, kétségbeesett és megzavarodott emberek társaságába került, ezek hatására faképnél

* Krum, a kegyetlen bolgár uralkodó a legyőzött Nikeforosz koponyájából serleget csináltatott, s nagy ünnepeken abból ivott. (A ford.)

hagyta az egyetemet, s beiratkozott a szemináriumba. Nagybátyja azonban nem egyezett bele, hogy unokaöccse pap legyen, s a következő évben nem küldött neki pénzt. A támogatás nélkül maradt fiatalember ide-oda kószált a kolostorokban, vén szerzetesektől mindenféle tücsköt-bogarat hallott a lélek üdvösségéről, s három nyugtalan tél és nyár után végre is úgy határozott, hogy hazatér szülővárosába. A nagybácsi, hogy az ifjú nyugtalanul csapongó lelkét lehorgonyozza, megnősítette egy tekintélyes, de lecsúszott családból származó vénlánnyal, aztán maga mellé vette a boltjába, hogy ott kartont meg darócot árusítson a parasztoknak, kékkövet meg kocsi-kenőcsöt mérjen ki nekik. Mikor pedig ezt a foglalatosságot megúnta — természeténél fogva mindenféle hétköznapi tevékenységtől viszolygott —, elment a bacskovói kolostorba, ott fölcsapott papnak. Egy évvel később a feleség, az elszegényedett család sarja örökre lehunyta szemét. A megözvegyült pap, ki tudja miért, örökösen váltogatta parókiáit, míg végre is egy püspöki határozat a távoli Dobrudzsa földjére vetette.

Különös pap volt ez az Anasztaszi! Kellemesen zengő, tiszta, bársonyos hangja volt. Ha a templomban felzendült ez a hang, a menyecskék szeme könnybe lábadt a gyönyörűségtől, azok pedig, akiket kissé erőteljesebben szokott a férjük elverni, vagy akik sokat szenvedtek az anyósuktól, nem tudták túrtőztetni magukat, és gyötrelmüket hangos zokogásban juttatták kifejezésre.

Toma szemében Anasztaszi haszontalan és hebehurgya ember volt. A fiatal Lefterov lenézte az olyan embereket, akikből hiányzott a gyakorlati érzék. S habár meghívta házához és barátkozott is vele, de csak azért, mert úgy számított, hogy ezzel a tekintélyét növeli.

Legalábbis kezdetben így volt. Később azonban olyasvalami történt, amit Toma nem láthatott előre: különös barátság fejlődött ki közte és Anasztaszi atya között, s ezt a barátságot sem az idő, sem négy évtized forgandósága nem tudta semmivel megrendíteni.

A PENZERT indított első vadászatok sikerrel jártak. S ez nem a véletlennek vagy Toma jó szerencsésének volt köszönhető, hanem egy jól átgondolt üzleti játszmának. A fiatal Lefterov nem rohant, hogy „frontálisan” támadjon, s felvásárolja a terményt és jószágot, amit Beirutba és Alexandriába akart szállítani, hanem volt ideje rá, hogy kerülő úton jusson a birtokukba.

— Hallom, eladó szarvasmarhád van. Mit kérsz érte? — ez volt a kereskedelem frontális manővere, s ez nem hozott sok jót a vevőnek. Az efféle stratégiához nem fűlt a foga Tomának.

Toma csak akkor fordult az áru felé, ha előzetesen alaposan tanulmányozta a tulajdonosát, ha gondosan kifürkészte és kitapogatta a gyenge oldalát. Ezekben a puhatolózásaiban azokat az értesüléseit használta fel, melyeket fáradság nélkül szerzett be Ivan Turlakától; segítségére volt a dobricsi bank is, amely sarokba szorította a törlesztésekben elmaradó adósait. A szorongatott s a végrehajtási parancstól megrémült adós nemcsak hogy olcsón adta az árut, hanem a vevőben még afféle mentőangyalt is látott. A jegyzők is szívesen szolgáltatára álltak. Ezek az emberek apró-cseprő megvendégelésekért készségesen feltárták Toma előtt a hivatali könyveket, idézést írtak, sőt saját maguk kézbesítették azt a késedelmes adófizetőnek. Másnap aztán Toma, mintha csak az isten küldte volna, kopogtatott az adóhátralékos ajtaján, s pénzt ajánlott fel neki.

Magától értetődik, hogy első környékbeli hadjáratában Toma még nem élt mindezekkel a stratégiai manőverekkel. Egyikre-másikra csak a vásár lázának kellős közepén jött rá. Az volt az igazság, hogy csak a Turlakától beszerzett értesülésekkel fölfegyverkezve indult útnak, s azzal a még meglehetősen homályos és tisztázatlan tervvel, hogy a jegyzők együttműködését is igénybe veszi. Az áru megszerzésére irányuló bekerítő hadműveletnek terve csak később bontakozott ki benne és bukkant fel az elméjében, amikor szemtől szemben állott „ellenfelével”, az eladóval.

Rasid, a kocsisa, ha a hosszú éjszakákon és nappalokon összehasonlította életét a gazdája életével, mindig arra a következtetésre jutott, hogy értelmesebben és vidámabban él,

mint az ura. A vendégfogadóknak az idő tájban csak úgy nyüzsgött a nép. A mezei munka véget ért, és a gazdák, miután a termést már betakarították, vagy eladtak egyet-mást, hosszabban elüldögéltek a vendégfogadóknak. Iddogáltak — mindegyik a szokása szerint —, beszélgettek és dalolgattak, pletykálgodtak az asszonyokról, örvendeztek vagy búsultak, aszerint, hogy kinek mi nyomta a lelkét.

Rasidnak csak egy kis üveg pálinka kellett ahhoz, hogy elfeledje: ő bizony szolga, és pedig egy különös és szigorú úr szolgája. A pálinka lángra lobbantotta a lelkét, hamarosan kitörő életkedvet támasztott benne, szenvedélyes és csillapíthatatlan szomjúságot, hogy az egész világnak örvendezzek, hogy a rekedtségig énekeljen, hogy a szomszédai vállára csapkodjon, s hogy ragyogó szemmel szép és jóleső dolgokat meséljen nekik. Ha egy-két vendég összeveszett valamiért, s ha a jóízű és általános társalgást meggondolatlan rossz szavak homályosították el s halkították le, Rasid tüstént felugrott helyéről, s mindent megtett, hogy a hangulatot felderítse: ugatni kezdett vagy a kakaskukorékolást utánozta, a kezére állt s úgy járta körül az asztalokat, vagy bukfencet vetett, ahogy a circuszi bohócok szokták a vásárokon. Egy kis üveg pálinka elég volt ahhoz, hogy ez az ember gondtalanná és vidámmá váljon, boldogsága azonban csak akkor volt teljes, ha úgy érezte, hogy a mellette ülők is ugyanolyan vidámak és boldogok, akárcsak ő.

S mit csinált ezalatt Toma?

Bezárkózott a fogadó egyik szobájába, s kétszer is ráfordította az ódon zárban a kulcsot. Lefeküdt a fali lócára, a bekecsket magára terítette, s tekintetét a mennyezetre szegezte. Így feküdt egy-két órát, aztán felkelt, megropogtatta csontjait, s föl-alá sétálgatott a szobában. Időnként előhúzott zsebéből egy vastag, bőrbe kötött noteszt, megnyálazta a ceruzáját, s feljegyzett magának valamit. Keskeny ajkán mosoly suhant át, hogy tüstént el is tűnjék a szája szögletében. Később eltette a kis noteszt, s ha künn nem esett az eső, kiment, hogy járjon egyet a levegőn.

Ha a vendégfogadó benn volt a faluban vagy közel hozzá, Toma sétája a jegyző vagy a pap házánál végződött, ha a falunak volt papja. Az ilyen sétákat Toma többnyire igen jókedvűen fejezte be, s ha Rasid esetleg az útjába akadt, rendszerint egy kis borraivalót adott neki.

Saját magára Toma keveset költött, szerényen öltözködött, nem nagyon igényesen táplálkozott. Ha azonban útra kelt, a kocsisának csizmát, bricsesz nadrágot, bőr lábszárvédőt s olyan kucsmát adott, amilyent még a skót gránátosok is megirigyelhettek volna. Lovait üveggyöngyös nyakszíjakkal, bronz csengtyűkkel ékesítette, ragaszkodott ahhoz, hogy színes kis szíjakat fonjanak a sörényükbe vagy a farkukba, a homlokukat aranyos bojtokkal díszítette. Maga festette a homokfutóját európai festékekkel citromsárgára, s mikor Dobricsban járt, maroknyi garast adott az ottani iskola rajztanítójának, hogy a hintó mindkét oldalára kék színű csillagot fessen. Úgy látszik, ezek a csillagok sem elégtették ki, mert a fekete hintófödelet még aznap szürkére cserélte ki, az elülső sárhányók fölé pedig két olajlámpást tétetett, piros és zöld üvegekkel. Akárhogy volt is, de ezekhez a lámpákhoz ingyen jutott, mert azon a pénzen vásárolta, amit a régi hintófödélért kapott.

De ha már Toma sétálgatásairól esik szó, melyeket szabad idejében tett, nem hagyhatjuk említés nélkül azt a szokását, azt a szenvedélyét, hogy betért a boltokba, végigfürkészte a polcokat, és apró, első pillantásra egészen fölösleges holmikat vásárolt. Mikor az utazás a vége felé közeledett, az ülés alatt meghúzódó két ládában ott sorakoztak a gondosan becsomagtolt különféle rézgyertyatartók, záruk, üveggyöngyökkel teli dobozok, lakatok, kocsikenőccsel teli túlkök, bádogbögrék, pruszliknak való bársony, begörbített fejű cigányszögek, no meg Sárkányölő Szent György ezüstkeretes ikonja.

Ha ellenben a vendégfogadó valamelyik keresztútnál, távol a falvaktól feküdt, Toma mindössze arra korlátozta a sétákat, hogy elment a fogadó kapujáig, ott leült a bejárat közelében egy padra, s beszélgetni kezdett az emberekkel arról, milyen volt például környékükön az idei termés, hogy vannak ellátva takarmánnyal, lesz-e mit adni a jószágnak tavaszig. Odakünn beszélgetett, a korcsmába azonban nem ment be. Még Rasid is, aki félrehúzódva nézegette, vállat vont, és helytelenítően csóválta a fejét. Nem élt korához illő, vidám életet az ő fiatal gazdája.

Valójában pedig Rasid tévedett. Toma is vidám volt, de a maga módján. Ő persze nem a bőséges evésben, mértéktelen ivásban lelte örömét, nem is abban, hogy vadul nyargalászott lovával a sík mezőn. Torkig volt már a zsíros lakomákkal, bor

csak akkor jutott eszébe, ha a véletlen úgy hozta, hogy megvédégtelt valakit, azt pedig, hogy versenyt nyargaljon, bolond dolognak tartotta, amely nem illik úri méltóságához.

Habár hajlamos volt a töprengésre, Toma még túl fiatal volt ahhoz, semhogy kitalálja, hol s miben kell az örömet keresni. Azokban a napokban, mikor a falvakat járta, nem jutott ideje elvont gondolatokra. De minden nappal férfiasabbnak érezte magát, egyre magabiztosabb lett, s az életet frissebbnek, kellemesebbnek, szebbnek látta. A kellemesség és a szépség nem az étel nagyszerűségében rejlett, a ragyogó napkeltékben, a holdfényes mezei éjszakákban. Toma nem vette észre, mit eszik, milyen helyeken utazik át, s telihold van-e vagy koromsötét éjszaka. Az ő szemében a kellemes és szép mintha csak abból állt volna, hogy túljárjon az eladók és vetélytársai eszén, hogy olcsón vásároljon, aztán bejárja a boltokat és piacokat, s kiválasszon magának egy s más hasznos apróságot, s hogy végül, mielőtt álomra hunyja a szemét, olyan vagyronról álmodozzék, amelyen vetélytársának, Pantelejnek van.

S így a környéknek ez az első beutazása azzal végződött, hogy vásárolt vagy háromszáz darab szarvasmarhát s annyi gabonát, hogy azzal akár tucatnyi hombárt is megtölthetett volna. A jószágot és a gabonát Alexandriába küldte, Vaszil Sableneca kíséretében, akit meghatalmazott, hogy számlájára egyiptomi gyapotot és ausztráliai gyapjút vásároljon.

Toma a gyapotot és a gyapjút várnai gyárosoknak adta el, s ez az üzlet háromszor annyit hozott, mint amennyit ősszel a gabonára és szarvasmarhákra költött. A fiatal Lefterov leleményességével és furfangosságával így annyi aranyat keresett, mint amennyit Pantelej egész vonatrakomány takarmányon.

A pénz egy részén Toma földet, juhokat vásárolt, s néhány új karámot építtetett. Az esztendő elég aszályos volt, a gabona gyengén fizetett, s a kisgazdák többsége már karácsony táján zsír és liszt nélkül állott. Toma készséggel a segítségükre sietett: egyeseknek uzsorakölcsönnel, másoknak munka ellenében adott valamit, és az emberek hálásak voltak.

Elérkezett a tavasz s vele a fiatal uraság első vetésideje. Anasztaszi atya szenteltvízzel hintette be az ekéket és a vetőgépeket, az ökrök homlokát hunyorvirágból és korai sáfrányból kötött csokrokkal díszítette. Aztán beszállt a homokfutóba, Toma mellé, s a két fehér paripa Rasid nagy ostopattog-

tatása közben szélesebben nekivágott a mezőnek, ki a naptól felmelegedett s vékony, fehérös köddel fedett, nyírkos, fekete földre.

A vetéssel egy időben, anélkül hogy a befejezést megvárta volna, Toma egy új, modern lombár építésébe fogott, udvara legdélibb részén, mindjárt az elegyengetett szérú mögött. Ez az építkezés senkit sem lepett meg, mert Toma sok földet vásárolt, szellős helyre volt szüksége, ahol a gabonát tárolja. Egy szép napon azonban — s ezen ugyancsak elcsodálkoztak a vedrovóiak — Toma néhány ökrösszekérrel facsemetét, akácot, kanadai nyárfát és gyümölcsfát hozatott a birtokára. Úgy szálították őket, gyökerükön a földdel, ahogy egy dobricsi faiskolában kiásták. A nyárfákat Toma a háza elé ültette, az akácokat pedig jobbra és köralakban. Mestereket hivatott s megparancsolta, hogy a kör közepére oszlopos, cseréppel fedett kerti lugast emeljenek, közepére pedig nehéz tölgyfából asztalt s aköré padot ácsoljanak.

S most simán és csendesen kezdtek peregni a ház fölött tavaszok és őszyk, telek és nyarak. A kis fák megerősödtek, kizöldültek, belombosították az udvart. Velük együtt izmosodott, nőtt a Lefterovok sarjadékának ereje is. S minden elmúló esztendővel összéb és összéb zsugorodott a távolság Toma és Pantelej között, s habár az Ordas még mindig előbbre tartott, már nem volt messze az idő, amikor egy szintre kellett jutniuk.

Az előrelátó gazda nagy mester pénzének szaporításában, anélkül, hogy zsugorinak vagy gonosznak mutatkoznék, a mindenkihez szeretetre méltó, de közelebbi barátkozásra nem kapható Toma, alig néhány év leforgása alatt olyan gazdagságra tett szert, amilyent más földbirtokosok egész életükben nem tudtak összekaparni. A tehetősebb emberek Toma boldogulásának gyökerét békés és jámbor természetében látták, abban a tiszteletadásban, melyben az egyházat részesítette, a heti böjtök szigorú és feltétlen betartásában. De ki tudja, miért, a felvégiek — azok az emberek, akik legtöbbsnyire a felesbérből és napszámból éltek — gúnynevet találtak ki neki, s ez a név egész életére rajta ragadt. Elnevezték Róka Tomának. A „róka-hadzsi”, így ismerték a szegényebb emberek Dobricstól egészen Durankulakig.

No de azért Pantelej sem aludt, ő sem maradt ott, ahonnan elindult. Ez a földbe beleszerelmesedett, saját erejétől meg-

részegedett és indulatkitöréseiben féktelen ember megszimato-
tolta Tomában a „rókát”, és valósággal tajtékozott a gyűlölet-
től. Elmúlt már az az idő, amikor a földbirtokosok örvendeztek
egymás sikerének, segítették egymást, s úgy éltek, mint édes-
testvérek. Akkor még jól megfértek egymással, egyik sem
szorongatta a másikat, mert mindazt, amit a vásárra vittek,
jó áron tüstént el is kapkodták.

Abban az időben a pénz becsülete is nagyobb volt, az embe-
rek nem közönyös szemmel néztek a fillérre. Most az élet
megváltozott. A föld egyre gazdagabb termést adott, mivel
vasekével szántottak s a magot sorvetőgéppel kezdték vetni.
Viszont a gabona ára is esett, jó haszonnal csak azok adták
el, akiknek a terményből a legtöbb volt s a legalacsonyabb
árért tudták kínálni.

Ezért Pantelej rossz szemmel nézte a Lefterov birtok növe-
kedését. Nemrég még egymaga szabta meg a napszámot, s
bármilyen csekély volt is, a föld nélküli kisemberek csak úgy
özönlöttek hozzá, mert nem volt máshová menniük. Most azon-
ban már kezdték fölszegni a fejüket: „Toma egy garassal
többet fizet dekáronként!” — s hátat fordítottak Pantelejnek.

Pantelej megvetette a kalmárkodást. Ez a gőgös ember utál-
kozva köpött a földre, valahányszor felmerült agyában, hogy,
ne adj isten, egy szép napon majd ő is kétkerekű kocsin lesz
kénytelen bejárni a környéket, hogy szarvasmarhát és juh-
nyájakat adjon és vegyen. A vedrovói császárnak nem voltak
ínyére az üzleti utazgatások, undorodott attól, hogy olyan
emberekkel alkudozzék, akik vagyoniilag egy fokkal lejjebb
álltak, mint ő. De ugye ki kellett valamivel egészítenie a jö-
vedelmét, s egyre hozzá kellett valamit adni, nehogy a lefterovi
kígyó véletlenül a sarkába marjon?! Most nem az az idő járta,
hogy félrevágja a kucsmáját és — van elég földje! — ne törőd-
jék a holnapi nappal.

Miközben mindenképpen azon igyekezett, hogy a méltóságán
csorba ne essék, lihegve, mogorván és mérgesen játszadozva
az ostorával, barátja, a dobricsi ezredes előtt feltárta gondjait,
és nagy köntörfalazva a tanácsát kérte.

A kaszinóban ültek és beszélgettek. Az ezredes hófehér zub-
bonyban, kezét az aranyozott kardmarkolaton nyugtatta.
Pantelej még itt sem akarta levenni fejéről hegyes csúcsú
birkabőr kucsmáját.

— De miért nem fekteted a pénzed egy részét valami kereskedelmi vállalkozásba? — kérdezte az ezredes. — Például olyan társaságba, amelyben külföldi tőke is van? Az apósom, a ruszcsuki Dobromir Arszoz úr egy vegyes bolgár—német cég részvényese. Bőrt, dohányt, disznózsírt visznek ki Németországba, onnan pedig telefonkészülékeket hoznak be a postának, meg különféle huzalokat és bádogot. S minden év karácsony táján arany levában kapja meg az osztalékot. Pedig hát nem is kereskedő. A fogyasztási adóhivatal főnöke volt, most pedig a főszolgabíró helyettese.

— Hát ez már tetszik nekem — mosolyodott el Pantelej. — Az ember a saját munkája után néz, ami a kedvére van, mások meg kereskedjenek a hasznára. Ez már igen! Okos dolog!

Egészen fölélléknült, tarkójára tolta a kucsmát, s ostorával megkopogtatta az asztalt:

— Hé, pincér, ide egy üveg pezsgőt!

S az ezredeshez fordult:

— Eleget öblögettük már a torkunkat ezzel a lőrével! Én fizetem az áldomást!

S mivel az ezredes elbeszéléséből úgy ismerte meg Németországot, mint a vasakarató poroszok, a vaskancellár és vasból gyúrt császárok földjét, Pantelej nagy tisztelője volt ennek az országnak, s úgy látta, hogy pénzének egy részét olyan cégbe kell fektetnie, amely mindenekelőtt a német piaccal kereskedik. A ruszcsuki Dobromir Arszoz úr közvetítésével Pantelejt felvették egy vegyes bolgár—német kereskedelmi társaság részvényeseinek sorába. Ez a társaság mozdonyokat, vasúti teherkocsikat és síneket szállított Bulgáriába. A részvénytársaság közös tőkéjébe fektetett pénz minden évben arany értékben hozta meg Pantelejnek az osztalékot.

4

AZ IDEGEN, román megszállás nehéz próbára tette a három vedrovói uraság erejét. A hivatlan jövevények, miután a középgazdákat ugyancsak tönkretették a különféle rekvirálásokkal és rablásokkal, most már a földbirtokosokra vetették sóvár szemüket, s minden biztonnyal megkopasztják

közlük a leggazdagabbat, ha váratlan akadályok nem tornyosulnak elébük. Ezek a váratlan akadályok a prefektusok, az adóigazgatók és a csendőrparancsnokok képében bukkantak fel. Ezek a királyi és katonai méltóságok — ki tudja hogyan s minek ellenében — biztosították a földesúri tulajdon érinthetetlenségét, megparancsolták alárendeltjeiknek, hogy a „bojárokat” ne zaklassák, sőt különös nagylelkűségi rohamukban még Anasztaszi atyát is a havasalföldi megyéspüspökség költségvetésébe sorolták be.

Nyilvánvaló volt, hogy a királyi magasrangú tisztségviselők és a katonák előnyösebbnek látták, hogy inkább erejük teljében levő földbirtokosokkal szűrjék össze a levet, semmint tönkrement és kifosztott gazdagokkal. Amit pedig a vedrovói előkelőségek a megvesztegetéseken veszítettek, más módon busásan megkereshették, mivel tapasztalt uraságok voltak, aztán meg az idegen nagyurak közül egyiknek sem volt érdeke, hogy fölöslegesen zaklassa őket.

Pantelej most gonoszabbá vált. Semmiségekért ütötte-verte a zselléreit, sötét hajnalban, még csillagfénynél munkára kergette őket. Bármennyire is gyűlölködtek Tomával, abban egyetértettek, hogy mindketten a legkisebb napszámot adják, s megegyeztek, hogy egy petákkal sem fizetnek többet. De másban is megegyeztek, abban, hogy nem fogadnak fel olyan bérest, akit az uraság elkergetett, vagy olyan szolgát, aki ura házáat otthagya, mielőtt szegődményének ideje letelt volna.

Mincso Pokrovniski helybenhagyta ezt a megegyezést, és szokás szerint áldomást ivott rá.

Anasztaszi atya szomorúan csóválta a fejét. Ez a szegények ellen kötött megegyezés sehogy sem felelt meg az ő életfelfogásának. Hát az Űristen nem azért teremtette az embert saját képére és hasonlatosságára, hogy legyen, aki a cselekedetének örvendezzen? S ugyan mi mással hálálhatja meg az ember az Istennek a teremtést, mint az örömeivel? Csak ez az igazi hála az életteremtő napsugárért is, amely arra serkenti a magot, hogy kikeljen, az énekes madarak csodálatos dalaiért is meg a májusi esőért is, amely erőt sugároz a földbe és tarka, illatos virágokkal díszíti fel a mezőket. Csak ezzel a legfényesebb s legértékesebb pénzzel róhatja le adósságát az ember az Istennek — gondolta Anasztaszi atya — izmainak erejéért, elméjének bölcsességéért is, s a szívet-lelket gyönyörködtető

női szépségért is, amiről Salamon — a bölcsek bölcse — a halhatatlan Énekek énekét zengte.

„Mért rontjátok meg az ember örömét?” — zúgolódott magában Anasztaszi atya, s megkérdezte egyszer Pantelejt:

— Hát kevés az, amid van, amit az Úr teli marokkal adott neked, te pedig még a zsellér utolsó fillérjéért is kinyújtod a kezéd?

Aznap Pantelej még haragosabbnak látszott, mint bármikor eddig: egy ártány fölfalta Froszka nevű vadász-szukájának két kölykét, melyeknek épp akkor nyiladozott a szeme.

— Kevés! — morogta őszintén a vedrovói császár, és gyűlölködve pillantott isten szolgájára. — Annyira kevés, hogy a papi süvegeddel együtt még téged is lenyellek, ha még egyetlen egyszer az utamba állsz, hallod-e?

— Uram, irgalmazz! — méltatlankodott Anasztaszi.

— Majd irgalmazok én neked, ezzel itt, ni, látod-é? — suhintotta meg csomós ostorát Pantelej.

Toma tiszteletben tartotta a munkabérre vonatkozó hallgatólagos megállapodást, mert ez hasznot hajtott neki. Mindazonáltal, ha ritkán is, de előfordult, hogy suttyóban kijátsozta a többieket, leginkább akkor, ha egy-egy életrevalóbb szolgát akart átcsalogatni a saját portájára. Néhány levával többet fizetett neki, de a lelkére kötötte, hogy mezítláb járjon és rongyos ingben, nehogy Pantelejék vagy Pokrovniskiék gyanút fogjanak, hogy új ura megszegte az egyezséget.

De más esetekben is felrúgta Toma a megállapodást. Gyerek-kora óta nehezen tudta elviselni a női sírást. Mihelyt valami boldogtalan nő nyöszörgését vagy siráncozását meghallotta, nyomban eszébe jutott a temető, a vörhenyes, nyírkos, gidres-gödrös föld, és azok a hosszúkás, baljós üregek, melyekbe bátyjait temették. Aztán az édesapja merült fel emlékezetében, amint ősz fejjel ül a tornácon, tekintete a távolba mered, de valójában semmit sem lát. A fájdalom nyöszörgése, a női könnyek, ki tudja, miért, mindig egy és ugyanazt a képet idézték emlékezetébe: az elgazosodott udvart, a kerítés téglafala körül virágzó szamártövist és az ódon házban hirtelen beálló rettentő csöndet.

Nem volt szánakozó természetű ember. Rasidnak megparancsolta, hogy kergesse szét a zsellérgyerekeket, akik, mint a kutyakölykök, csomóba verődtek a kemence előtt, amelyben

az uraság háztartásának búzakenyerét sütötték. Finom illatot árasztott ez a kemence, s a béresgyerekek nagy gyönyörrel szippantgatták. De ha elsírta magát a küszöbön valamelyik szegény asszony s otthon találta a siránkozása, elkomorult, mint valami kárhozatra ítélt ember. Mogorva képet vágott, dúlt-fúlt, magában leszidta a sárga földig, de nem küldte el üres kézzel. Később aztán bántotta a lelkiismeret. Nem tartotta helyénvalónak, hogy a szegényeket alamizsnára szoktassa. Jobb, ha éhesek, mert akkor annyi pénzért ásnak, gyomlálnak, aratnak neki, amennyit ő adni kegyeskedik.

Anasztaszi atyát minden hájjal megkent és bűnös embernek tartotta, főleg, mióta egyszer, este felé női csontfésűt látott az oltár mögött meghúzódó kis szoba lócáján. Ennek ellenére az a furcsa és megmagyarázhatatlan vágy élt benne, hogy barátkozzék és gyakran elbeszélgessen vele. S anélkül, hogy szerette volna — ugyan kit is tudott volna ő szeretni! —, sőt akár a véleményét vagy istenről és a világról vallott gondolatait megbecsülte volna, meglehetősen kevés barátja közé sorolta, habár az utolsó helyre, Turlaka és Vaszil Sableneca mögé.

Mikor értesült arról, hogy Pantelejjel összezördült, Toma elküldött Anasztaszi atyáért, meghívta a vendégszobájába, s minekutána megkínálta a fűgéből készült édességgel s nagygazdák módján „à la turca” feketével, oktató hangon így szólt hozzá:

— Mért ártod bele magad a mi dolgainkba, atyám, hát nem látod, milyen súlyos idők járnak valamennyiünk fölött? Nem elég az a teher, amit ezek a jövevények a hátunkra raknak, még te is olajat öntesz a tűzre, amelyen pörkölődünk? Olyan nagyon sajnálsz a szegényeket? Hát, jól van, én is sajnálom őket, ne hidd, hogy csak neked van szíved! De mondd csak, te irgalmas szívű igazságtevő, hogyan bánjunk velük másképpen? Azt mondod: emberségesebben fizessétek meg őket, ne fukarkodjatok ennyire! Könnyű ám szép meséket mondani, s a szegények fülének jóleső szavakat duruzsolni. De sokkal nehezebről van itt szó, s te igyekezzél ezt megérteni, nehogy a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntsd! Mert a dolog így áll: ha én például napi egy lejjel megemelem a napszámot, annak a szegények biztosan örvendeni fognak. Hát csak örüljenek, az emberek öröme az én örömöm is. De mi következik

ebből? Azt az egy lejt, amit én pótlékként adok, feltétlenül meg is szerzem valahonnan — s azoktól fogom megszerezni, akiknek a gabonát eladom. Meg is teszem, mert hát ez a kereskedelem, annak megvannak a maga törvényei, hiszen a földbirtokosnak is kell valahogy magát tartania!... Így tehát, atyám, az, aki lisztet vásárol tőlem, siránkozni fog, hogy drágán adom! Egy lej semmi, de annak az embernek a szemében, akinek nincs leje, többet ér, mint egy Napóleon arany! S nem vásárol majd lisztet, vagy ha vesz is, kevesebbet vesz, mint amennyire szüksége lenne, s a gyerekei szipogni fognak, ha látják, hogy másutt fehér cipót esznek. Hát hol itt az igazság, atyám? Nézz hát inkább az egyházi ügyeid után, barátom, énekelj, amennyit csak jólesik, Aranyszájú Szent Jánosról, gyóntasd a bűnös menyecskéket — s ezeknél a szavaknál Toma jelentőségteljesen elmosolyodott—, oktasd az embereket megbékélésre, átkozd az Antikrisztust, de a zsellérek napszámját bízd csak ránk. Mert az Úr úgy rendezte el ezt a világot, hogy van abban zsellér is, uraság is, meg felesbérli is, s mindegyik aszerint éljen, ahogyan ezt időtlen idők óta az Isten elrendelte néki...

Anasztaszi atya figyelt, sóhajtott és hallgatott. Lehorgasztott fővel hagyta el Lefterovék házát, s ahogy a poros utcán lépkedett, lesütötte a szemét, mintha félne attól, hogy a világi embereket megpillantsa. Mikor pedig az esti homályba borult templomban szeme az oltárra tévedt, megállt kissé, és tekintetét a megfeszített Krisztusra irányította.

— Mért is történt mindez így? — suttogott maga elé. — Mért is gyötörtek halálra, mért volt a kereszt és a töviskoszorú?

Szomorúan elmosolyodott, legyintett, aztán bezárkózott kicsiny szobájába, leereszkedett a lócára és szemét egy pontra szegezve várta be az éjszakát...

5

IGY tűnnek fel képzeletemben ezek a napok. Mindezt nem azért írom, mintha valami különös vonzalmat éreznék a történelem iránt. Más emberek elbeszélése szerint írtam le, hogy szilárd talajt érezzek a lábam alatt, s mert ilyen

támasz nélkül sok olyasmi, amivel ezután találkozunk, homályosnak és különösnek látszanék.

S ezek után azt hiszem, ideje már, hogy ismét magamról, a saját életemről szóljak.

Termetemre és megjelenésemre nézve előnytelen külsejű ember vagyok. Az utcán járva nemegyszer észrevettem, hogy az emberek gúnyos szemmel pillantanak rám, s a könyökükkel meglökik egymást. Fejjel kimagaslok a többiek közül, s ritkán akadni nálam magasabb emberre. Hórihorgas termetem szemet szúr, a természet rossz tréfáját látják az emberek benne, így hát szándékosan összébb húzom magam, s olyannak lát-szom, mintha a vállam csapott lenne. Pedig bikavállam van, széles és telt, akárcsak azok a papírzsákok, amiket cementtel töltenek meg. Túlzás nélkül mondhatom, hogy a hátam valami jól megtermett teherhordó állatéhoz hasonlatos, és csupán egy dologra alkalmas: arra, hogy vastag kötelet meg teher-nyerget viseljen. Minderre helyezzenek egy kurta, henger-alakú nyakat, ragasszanak rá egy hosszúkás fejet, kiugró, négyszögletes kis szakállal, íme, ez az én portrém. Ugyan mi mást kell még mondanom? Azt, hogy oldalra fésült hajam a ló sörényéhez hasonlít, hogy a szemem olyan zöld, mint az érett lucerna, az ajkam pedig duzzadó és piros, hogy ilyen ajakkal minden ifjú menyecske büszkélkedne, s hogy mindez sehogy sem illik hozzám, sőt ellenkezőleg, roppant nevetségesen hat egy komor férfiú képén.

Hát íme, ilyen vagyok. Előnytelen külsőmet még a kezem is hangsúlyozza — mintha nem is kéz lenne, hanem vaslapát, olyan súlyos. Télvíz idején nemcsak úgy, a magam kedvéért járok kesztyű nélkül — nincs megfelelő kesztyű számomra.

Akár magamban járok, akár más férfiakkal, bármilyenekkel is, igyekszem összébbhúzni magam, kisebbnek látszani, hogy ne szúrjak szemet. De ha valamilyen lánnyal indulok el, uram isten, olyankor aztán semmiféle erőlködés nem segít! A legmagasabb is **alig** ér könyökömig, eltörpül mellettem, úgy fest, mint kis **facsemete** egy ormóttan nagy szilfa tövében.

Ha én volnék ezeknek a lányoknak a helyében, sose szegődnék ilyen ormóttan ember mellé. Ezek pedig nemhogy nevetnének rajtam, hanem gyakran rám szólnak: „Húzd ki magad, Iszaj, mért görbülsz meg ennyire, mintha zsákot vinnél a válladon?” — s még hátba is vernek, én pedig úgy érzem, a

föld alá süllyedek szégyenemben. Igaz, nem én vagyok az oka, hogy így kinőttem isten markából, viszont az is igaz, hogy ezeknek a lányoknak jóságos és irgalmas szívük van. Akár nagylelkűségből, akár jóságból, de velem járnak, sőt jókedvűen néznek rám, néha azonban kötekedő arcot is vágnak. Én persze tudom, hogy csak tettetik magukat, s ez nagyon elkeserít.

Hát így festek én.

A származásomról pedig a következőket mondhatom: két év előtt még úgy tudtam, hogy egy huszonhármas felkelő fia vagyok.* Apám, a dobrudzsai forradalmi szervezet híve, meggyőződéses kommunista, a Szeptemberi Felkelés idején a megszállt Dobrudzsából Bulgáriába akart szökni, de a rendőrség hajtóvadászatot indított, a határ közelében elfogta, és ekkor agyonlőtték. Apám halála után itt, ebben a faluban, Toma Lefterov, a Hadzsi földbirtokán születtem. Anyám abban az időben ennél az uraságnál zsellérkedett.

Emlékszem édesanyámra, ha homályosan is, s ha csak úgy is, mint egy régen elszállt álomra. Halvány, nyájas és meregő arc, kimondhatatlan gyötrelmekről sötét szemek, homlokomra tett jóságos és meleg, simogató kéz — így él az édesanyám az emlékezetemben. Nyolc esztendő voltam, amikor elhunyt. Egy jószívű ember, Anasztaszi atya, a helybeli pap vett pártfogásába, ő lett a gyámom, s megfogadta isten előtt, hogy kitaníttat, „embert farag” belőlem.

Forradalmár fia, aki földesúri birtokon született s akit egy pap fogad félig a fiává — mindez különösnek s szinte ostobán beállított dolognak látszik. Olyan, mint valami ügyetlen, rosszszul hangzó tréfa. Kétszer jártam apám szülőfalujában. Anyai nagybátyjai és nagynénjei maradtak ott, öreg, végtelenül idegennek és távolinak tűnő emberek. Úgy fogadtak, mint idegent, s úgy néztek rám, mint aki nem tartozik hozzájuk. Sőt egyik locsogószájú néném még oda is vetette: „De hát hogy lehet, hékás, hogy ennyire nem ütsz apádra! Mintha egyetlenegy csepp vére sem folyna az ereidben!”

Az igaz, hogy nem hasonlítok arra az emberre, akiről két év előtt még azt hittem, hogy az édesapám. Van egy arcképem róla, amely abból a korból ábrázolja, de minél hosszasan

* 1923-ban volt a bolgár munkás-paraszt fölkelés a fasiszták uralma ellen.
(A ford.)

szemlélgetem, annál inkább csodálkozom: egészen elütök tőle, semmi, még a legcsekélyebb hasonlatosság sincs köztünk!...

Habár ebben a faluban születtem, eléggé rövid ideig éltem itt, mert a jóságos Anasztaszi Dobricsban taníttatott, később pedig Várnába vitt, ahol gimnáziumot végeztem. Úgy gondoskodott rólam, hogy édesapám sem tehette volna jobban, évente két-háromszór is meglátogatott, csak éppen az tűnt fel nekem, hogy ilyenkor Toma úr is mindig vele mászkált. Mikor még az alsóbb osztályokba jártam, a szünidőt mindig itt, falun töltöttem. Galuna anyó, anyai nagyanyám nagyon szeretett, s ahányszor csak látott, mindig sírva fakadt örömében, és nem győzött cirógatni.

— Szakasztott olyan vagy, akárcsak Tinka, kicsi galambom — nézegetett nagy, már kifakult szemével. S különös büszkeséggel magyarázgatta: gyerekkorában Tinka is ilyen kis vasgyúró s ilyen magas volt. A nagyapád fajtájából való emberek mind olyanok, akár a kőszál, olyan sudár termetűek, mint a bükk. Az én Nyagulom is, isten bocsássa a vétkeit, fiatal korában a daliák daliája volt... S ezt a nyájas orcát is, ezt is az én fajtámtól örökölted. Mi, Handzsiják, mindannyian ilyen barátságos képűek vagyunk.

Galuna anyó belenézett a szemembe, összevonta a szemöldökét:

— Csak azt nem értem, ugyan honnan vetted ezt a békaszínt a szemecskédbe? Csak nem egyre a vizes gypet nézte Tinka, mikor a szíve alatt hordott? Azt mondják, már ez is előfordult. Június havában szerzett, s olyankor a legzöldebb a mező. Akkortájt zsellérlány volt a Lefterovoknál, s egy öreg juhász mellett segédkezett. Rasa anyó, Toma Lefterov édesanyja pedig ezt mondta nekem: „Mikor én Tomát a szívem alatt hordtam, folyton a földre sütöttem a szemem. Derékfájásom volt, görnyedten jártam. Janaki pedig sok jószágot vásárolt, s az idő javarészét a legelőn töltöttük, hogy a barmot őrizzem. A legelő meg, akár a tenger, messzi zöldellt, ameddig csak a szem ellátott. Ezért hát — mondta Rasa anyó — mivel folyton csupa zöldet láttam, Toma szeme is zöld lett.” — Így mondta nékem Rasa anyó, s minden bizonnyal igaza is volt, mivelhogy Vedrovón mindaddig, amíg Toma meg nem született, egyetlen zöld szemű ember sem akadt. A környező falvakban akadt ugyan akkortájt zöldszemű férfi vagy asszony, de Vedrovóban egy se volt. Nem emlékszem, hogy ilyen lett volna.

En nagyon szerettem Galuna nagyanyót, mivelhogy igen közlékeny és kedves természetű volt. Meg aztán jól meg is értették egymást a gyámommal, Anasztaszi atyával. Anasztaszi özvegyen maradt, senkije sem volt, aki a házában foglalatostkodjék, csak Galuna anyó ment el hozzá hébe-hóba, hogy vasárnap főzzön valamit neki, hogy foltozzon, mosson rá s rendbe tartsa a házatáját.

Az al gimnázium harmadik osztályáig Dobricsban tanultam, Anasztaszi egy papi családnál szerzett nekem szállást, s meg kell mondanom, hogy ezek az emberek figyelmesek és jók voltak hozzám. Azonkívül, hogy közelebbi hozzátartozóm nem akadt, más bajom gyerekkoromban nem volt. A papné nyájas és türelmes asszony volt, de engem egyszer sem karolt át, egyszer sem vett a térdére, viszont sokszor láttam, hogyan vonja az ölébe gyermekeit, hogyan fésülgeti a hajukat és hogyan ringatja el őket azzal a kedveskedő és számomra elérhetetlen „tente baba tenté”-vel.

Anasztaszi atya minden szombaton meglátogatott, hol egyedül, hol pedig Toma úr kíséretében, és sohasem feledkezett meg róla, hogy egy kis aprópénzt ne dugjon a ruhácskám zsebébe. Ha egymagában jött, soha egy árva szót sem ejtett a pénzről, csak rám mosolygott, odaadta a pénzt. Az uraság viszont, ha ezt látta, szinte belém fúrta a tekintetét, és roppant szigorú hangon kioktatott:

— No, itt a pénz. Okosan költsd el, ne dobd ki holmi hiába- valóságra! Ha édességet kívánsz, vegyél a cukrásznál, de mindig csak annyit, amennyit meg is tudsz enni. Ha pedig egyáltalában nincs ehethnéked, tedd félre a pénzt, nem kér kenyeret. Amit így megtakarítasz, a tied is marad. Nyáron aztán, ha megjössz a faluba, Anasztaszi atya lovat vesz néked.

Az édességet nem szeretem, gyerekkoromban sem szerettem. De a lovat annál inkább. Egész életemben lóról álmodoztam. De lám, mi történt abban az időben.

Egy egész hónapig gyűjtögettem a pénzem, „takarékoskodtam”, ahogyan Toma oktatgatott, egy kulcsos fadobozba tettem félre. Márpedig ez a doboz nem volt kicsiny, két maroknyi fényes pénz is belefért.

„Hej, nyáron már lovon nyargalok — örvendeztem. — Ha minden hónapban ennyi összegyűlik, elég lesz egy kis csikóra!”

Mikor azonban egy hónap letelt, ki tudja, hogyan s miért,

valami furcsa, kellemetlen érzés kezdett szorongatni. Eldicselkedtem a pajtásaimnak, hogy pénzt gyűjtök, hogy olyan paripát veszek magamnak, amelyiknek földig ér majd a sörénye, megmutattam nekik a kulcsos dobozt, és boldogan hunyorgattam. Pajtásaim többnyire igen szegény gyerekek voltak, mezitláb jártak akkor is, ha sár volt, akkor is, ha tűzött a nap. Csak nézték a kis dobozt és hallgattak. Meghallgatták a meséimet, s megint csak némán bámultak. Biztosan a szótlanlásuk támasztotta fel lelkemben azt a furcsa, bántó érzést, amit akkor nem értettem, amit korom miatt akkor még nem tudtam megérteni. S később az történt, hogy egy szép napon felnyitottam a dobozt, s szétszortottam egy maroknyi pénzt a legállhatatosabban hallgató gyerekek között, aztán elvittem őket a cukrászdába, s ott mindannyian krémest ettünk és bozát ittunk rája. Üres dobozzal s vidám szívvel tértem haza. Aznap úgy éreztem magam, mint a mesebeli hős, aki egy csapással három fejét vágta le a rettentő sárkánynak. Házigazdám, a pap, valamit morgott a szakállába, a felesége pedig jéghideg szemmel nézett rám.

Néhány nap múlva megérkezett Anasztaszi atya, a Lefterov birtok urával együtt. A pap bevezette a vendégszobába, cseresznyeszladkóval* és kávéval kínálta meg őket, megindult a terefere, aztán engem is beszólítottak. Ezúttal nem ültettek le. Hagytak, hogy kihúzott derékkal álljak az ajtó mellett. Az uraság haragos szemmel nézett rám, Anasztaszi atya pedig a földre szegezte tekintetét, s habár ő is igyekezett haragosnak látszani, arcán verőfényes, meleg mosoly áradt széjjel.

— Te nagyon könnyelmű gyerek vagy — szólalt meg az uraság. — Rossz és ostoba kölyök vagy. Hát szabad azt a pénzt, amit a gyámodtól kapsz, mindenféle haszontalanságra költeni? Az az ember, aki a pénzt nem becsüli, bizony nem jut messzire, ezt jegyezd meg magadnak!

— Miféle haszontalanságra? — kérdeztem én, s éreztem, hogy arcomat elönti a pír.

— Még kérdezed?! — rivallt rám a földesúr, s összeráncolta a szemöldökét. Aztán kis szünet után halkan szűrte fogai közt a szót: — Nyagul fajtája! No de meglásd, kiverjük majd belőled ezt a jellemvonást! Mától kezdve egy árva fillért se kapsz!

* Cseresznyeszladkó: sűrű szirupban főtt cseresznye. (A ford.)

— Nem kell nekem pénz — mondtam én.

Az uraság széttárta a karját, és keserű csodálkozással meredt Anasztaszi atya arcába:

— Hogy üthetett ennyire az anyja fajtájára? Mi? Léhűtő csavargója?

Valami mintha összeszorította volna a torkomat.

— Az anyám családja nagyon is jó fajta! — mondtam. S megismételtem: — Nagyon is jó!

S ebben a pillanatban éreztem, hogy a lelkemben ádáz gyűlölet támad ez iránt az ember iránt. Ha nagyobb lettem volna, hát torkon ragadtam volna ezt az embert, annyira fölforrt a vérem.

Aznap az uraság úgy indult el, hogy kezet se adott, de engem ez egyáltalán nem bántott. Nagy szükségem is volt rá! Nem tudom miért, de mindig úgy éreztem, hogy kellemetlen, borzongó iszony fut végig rajtam, ha kezemben éreztem húsos és nyírkos tenyerét.

Bementem a szobába, s ekkor hallottam, hogy Anasztaszi atya ismét felkapaszkodik a falépcsőkön.

— A nemjóját neki, itt felejtettem az olvasómat! — magyarázkodott a papnénak. — Biztosan itt hagytam a vendégszobában, ahol ültem.

Aztán kinyitotta a szobám ajtaját, s miután körülnézett, nincs-e közelben a pap felesége, magához intett.

— Sose lógasd az orrod, hogy Toma ennyire leszidott! — súgta oda nekem. S miközben könnyedén megveregette az arcom, belenyúlt a csuhája mély zsebébe, s egy fényes pénzdarabot húzott ki belőle. — Fogd, fiam — mondotta —, a pap bácsi nem haragszik rád. De meg ne mondd senkinek, hallod-e?

Sietve lement a lépcsőn, én pedig szinte sóbálvánnyá meredve álltam. Hát annyira félelmetes ez a földesúr, gondoltam magamban, hogy még a gyámapám is fél tőle? S valójában ki az én gyámom — Anasztaszi atya vagy ez a garasoskodó uraság?

Igy álltam ott a pénzt szorongatva a kezemben, amely úgy égte a tenyeremet, mintha izzó parázs lenne. Az ablakhoz léptem, s nagy lendülettel, teljes erőből kitártam.

Néhány nap múlva így szóltam pajtásaimhoz, akiket múltkor a cukrászdába vittem:

— Akartok-e pénzt keresni? Hogy megint krémest együnk és bozát igyunk Sztavri bácsinál?

Csodálkozva néztek rám, és vállat vontak. Mert ugyan ki ne szeretne krémost enni és édes bozát inni rá? De hát hogyan szerezzünk pénzt?

— Van arra mód — mondtam. — Galambot tenyésztünk, és eladjuk a piacon. Láttam, vannak emberek, akik galambot vesznek. Ugyan mért ne járnánk ki az állomásra, ahol gabonát raknak a vasúti kocsikba? Mennyi búza szóródik ott szét, csak legyen aki fölszedje. Megtöltünk egy zsákot búzával, s máris van pénzünk! Jó? De mást is csinálhatunk, vizet hordhatunk szét a házakba.

— Ahhoz számár kell vagy kézi kocsi — szólalt meg az egyik fiú. — Másként hogy cipeljük a korszókat?

— Nincs annál könnyebb! — mondtam. — Megtakarítjuk a galambokért meg a búzáért kapott pénzt, és veszünk egy targoncát.

— Inkább szamarat vegyünk. Egyszer a hátára ülünk, más-szor meg vizet viszünk rajta.

A gyerekek föllelkedtek. Sőt még vitatkozni is kezdtek: milyen színű legyen a számár, nőtény legyen-e vagy hím, ki hajtja majd a rétre legeltetni.

— Mindent sorshúzással döntünk el — avatkoztam bele a vitába —, így senki sem elégedetlenkedik. Most pedig pénztárost választunk. Aki pénzt szerez, a pénztárosnak adja. Az őrzi majd a pénzt. Ha sokat összegyűjtünk, testvériesen felosztjuk. Saját pénzét mindenki úgy költi el, ahogy jólesik.

Így megegyeztünk. Pénztárosnak egy zömök, rőt legénykét választottunk — ő volt köztünk a legkövérebb és külseje szerint legalkalmasabb erre a tisztségre. Sőt az édesapja is egy gabonaraktár őre volt.

Mindent jól kifőztünk és elrendeztünk, csak éppen a dolog nem akart megindulni, már az első napokban kátyuba jutott. A galambtenyésztés sok időt és gondot követelt, márpedig mi türelmetlenek voltunk. Elmentünk, hogy a rakodóhelyen búzát szedjünk össze, de ott egy csomó gézengúzra akadtunk, akik kövekkel fogadtak s majdnem betörték a fejünket.

Szövetkezetünk így füstbe ment, a szattyánbőrből készített erszényben, amelyet Trencso, a pénztárosunk mesterkedett össze, egyetlen árva peták sem akadt. Most már nem civakodtunk a számaron, olyan messze esett az tőlünk, mint a hold meg a csillagok.

Velünk szemben egy pékség volt. Kis ablakomból minden este láttam, amint a pékmester, egy pápaszemű öregember, kasszát csinált, miközben időnként meg-megnyálazta a ceruzáját és ugyancsak vakargatta a tarkóját. Késő estig virrasztott vastag üzleti könyve felett.

Egyik reggel, iskolába menet, megkérdeztem az öreget:

— Evtim apó, akarod-e, hogy segítsek a számadásodban? Jól értem a számtant, csupa hatost kapok az iskolában. Megtudom oldani az egyszerű és összetett hármasszabályt, a kamatszámításhoz is értek. Ha úgy tetszik, kérdezd meg a tanítót, Szlavkov urat, aki szintén a te boltodban szokott vásárolni. Szlavkov tanító úr majd megmondja neked.

A vénember föltolta pápaszemét a homlokára, s miközben sűrűn pillogott kivörösödött szemhéjával, sokáig nézett rám.

— Te nem Anasztaszi atyához tartozol? A vedrovói paphoz?

— Anasztaszi atya a gyámapám — mondtam.

Evtim apó elhallgatott, s nekem gyorsabban kezdett verni a szívem — elkésem az iskolából.

— Hát ha már kedved van rá, s Anasztaszi atyához tartozol, nem bánom, gyere és segíts. Nem olyan nagy dolog az! Egyszerű az én számadásom, de törni kell a fejem, mert olyan adósaim is vannak, akiket még a múlt esztendőről tartok számon. Meg aztán a legényeim is valóságos betyárok — ha nem nézek a körmükre, s nem ügyelek minden oka liztre, úgy elég az ebben a kemencében, mint a száraz rongy. Vőm is van, Mihaj Codreanu irodájában dolgozik, de olyan pénzéhes ember az, valóságos sárkánykígyó. Honnan tudjam, vajon nem szűri-e össze a levelet a legényeimmel, s nem kopasztanak-e meg a csupasz bőrömig? Így hát nem engedem, hogy beleüsse az orrát az én ügyeimbe. Én ezt a pékséget már húsz éve tartom. De te, galambom — ha már Anasztaszi atyához tartozol és Vaszil papnál vagy szálláson, s amint látom, Toma Lefterov, a Hadzsi is meg szokott látogatni — csak gyere és légy a segítségemre, nem olyan nehéz az én számadásom. Tanuld meg a munkát. Pénzt nem kérek tőled érte.

Úgy tettem, mintha az utolsó szavakat nem hallottam volna, és megkérdeztem:

— Evtim apó, aztán mit adsz azért, ha számon tartom az adósaidat és azt, hogy hány oka lizted van? Adsz érte napi három fehér cipót — készpénzben?

Az öregember megint föltolta a pápaszemét, és még gyorsabban kezdett pillogni.

— Nem paphoz tartozol te, hékás, hanem kalmárhoz! Micsoda három fehér cipót? Mit darálsz itt összevissza?

Elkéstem az első óráról, de megalkudtam a zsugori öreggel. Beleegyezett, hogy napi két fehér cipó árát adja, pénzben.

Ettől kezdve minden áldott este, hol egy, hol két óra hosszat összeadtam a vastag könyv oldalain, hogy hány oka lisztet gyúrtak tésztába, s kétszáz kilóig kiszámítottam a kisütött kenyeret, meg fehér cipót, s az adósokat egy másik, kisebb könyvbe vezettem át.

S minden áldott reggel két meleg fehér cipó árát dugtam Trencso szattyánbőrből készült erszényébe.

Megint beszélni kezdtünk a vízhordás nagy üzletéről, habár mindegyikünk jól tudta, hogy míg e világ, sohasem gyűjtünk össze annyi pénzt, amennyin egy vízhordó szamarat vásárolhatunk. De azért beszéltünk róla, mert kellemes dologról jöl-esik fecsegni...

Eltelt néhány hét, egy hónap. Nem kellett ceruzát előszedni, fejben is kiszámítottam: hatvan fehér cipót kerestem. Ennyi pénzből valamennyien megehetünk fejenként öt krémet s megihatunk egy liter bozát. Papírt és zsineget vásárolhatunk, hogy sárkányt csinálhassunk, de gumilabdát is vehetünk belőle. Ami engem illet, úgy döntöttem, hogy a rám eső részből egy kis doboz színes ceruzát vásárolok. A dobozt megtartom magamnak, a ceruzákat pedig suttyomban beledugom a padtársam táskájába. Ez egy igen szegény kislány volt, olyan vékony, mint a fűzfavessző, de tehetségesen rajzolt. Például olyan kakast tudott rajzolni, hogy az szinte megelevenedett, már-már azt vártuk, hogy kukorékoljon és csapkodjon a szárnyával. Igazi kakas!

Igy szóltam Trencsóhoz:

— Szedd össze délután a pajtásokat. Ahogy megbeszéltük, szétosztjuk a pénzt, mindenkinek egyformán. S ha úgy döntünk, az is lehet, hogy nem költjük el. Tovább gyűjtünk egy targoncára. Vannak régi, olcsó targoncák. Ha egy ilyen targoncát szerzünk, majd vizet hordunk és még több pénzt keresünk.

Trencso pedig fülíg pírult, a földre sütötte tekintetét, s nem merte a szemét fölemelni. Nagyot rúgott a porba, és szipogni kezdett.

— Mi az, mi van veled? — kérdeztem. — Mért hallgatsz?

— Semmiféle pénz nincs, amit elosszunk — felelte, és a hangja remegett. — Elköltöttük a pénzt. Maradt egy kis apróság. Ha akarod ...

Elállt a szívem verése. Kinyitottam a szájam, nem jutottam lélegzethez.

Hallgattam.

— Haragszol? — kérdezte Trencso.

Fejjel voltam magasabb nála, koromhoz képest nagyon erős, könnyedén fellökhettem volna. „Meg kell vernem!” — gondoltam magamban. — „Egytől egyig mindannyiukat meg kell vernem!”

De nem emeltem rá kezet. Csak néztem és hallgattam. Aztán sarkon fordultam, és szó nélkül elindultam.

Besötétedett, az utcák néptelenné váltak, úgy éreztem, mintha sivatagban járnék. De sokkal szörnyűbb volt az, hogy magamban éreztem pusztaságot, mintha aznap valami tébolyult, aszályos szél fújt volna s fölkavart, elhordott volna belőlem minden érzést, minden gondolatot.

Valahogy hazatántorogtam, a papnének azt mondtam, hogy a fejem fáj és nem ebédelek.

— Feküdj le és aludj egyet — tanácsolta a papné. — Úgy elmúlik, mintha elfújták volna. — S már el is merült napi ügyes-bajos dolgaiba.

Lefeküdtem, de elkerült az álom. Üres tekintettel meredtem a mennyezetre, nem gondoltam semmire. Később lassan, nagyon lassan, szinte lábbujjhegyen elősettenkedve, visszatértek a gondolataim, mintha igen messzi útról jöttek volna. S velük együtt a gyötremelem is megérkezett.

Nem a pénz miatt bántódtam. A barátaimra sem haragudtam, akik rútul becsaptak. Igaz, kedvem lett volna elverni őket, de ez csak futó kívánság volt — ahogy jött, el is illant.

Még néhány napig dolgoztam Evtim apónál, összegyűjtöttem annyi pénzt, amennyi a kislány színes ceruzáira kellett, s az egyik tízperces szünetben lopva beledugtam őket kis padtársam táskájába. A betegesen sápadt kislány először megijedt, kérdezősködni kezdett, kié ez a sok ceruza, sőt még sírva is fakadt. A második tízpercben aztán lecsillapodott, később jókedve kerekedett, amikor pedig hazafelé indult, ki tudja, mért, rám mosolygott, s láttam, hogy arcát elönti a pír.

MIFELÉNK a nyári hónapok még a gyerekeknek se hoztak jókedvet: mindenki, aki a legkisebb munkára is alkalmas volt, kora hajnaltól késő estig kinn görnyedt a határban. Akkoriban még kevés gép volt, csak Pantelejnek és Toma Lefterovnak volt egy-egy traktora s vagy egy tucat lóvontatású aratógépe — nagyobbbrészt az uradalmakban is kaszával és sarlóval aratták le a termést.

Az aratók szabad ég alatt aludtak kinn a mezőn. A faluban csak az öregasszonyok, vénemberek és a kisebb gyerekek maradtak. Így aztán az utcák néptelenek voltak, egy kémény sem füstölgött. Pusztaság, néma csend, tespedés, égető forróság, por és rekkenő hőség — ilyenek voltak a nyári napok.

Galuna anyó más öregebb asszonyokkal Lefterovéknál dolgozott. A ház úrnőjének parancsnoksága alatt kenyeret dagasztottak, néhány kemencényit is sütöttek naponta. Négy tűzhelyen is főztek az istállók előtt. Ott rotyogott az étel az üstökben; s a finom illat messze szállt a levegőben, egészen az öreg pap házáig. Ez az illat csapatostul vonzotta a gyerekeket a kerítéshez; mellettük éhes kutyák csóválták a farkukat.

Egy-két órával dél előtt Rasid kenyeret és kis üstöket rakott egy hosszú szekérre, maga mellé vett a bakra, aztán elindította a lovakat, s nekivágtunk a mezőnek. A mezítlábas gyereksereg egész falkája tódult utánunk. A tatár kocsis visszafordult, megcsattogtatta fejük fölött az ostorát, nagyot kacagott, s hol egy cipót, hol egy uborkát vagy egy-két darab főtt krumplit hajított feléjük. A gyereksereg odacsődült, ahová a zsákmány esett, nagy tülekedés támadt, mi pedig ezalatt messzire előre jutottunk.

Odakinn a határban sem volt vidám az élet. A rekkenő hőségtől kápráztatóan vibrált a levegő, de sehol egyetlen fácska sem akadt, amelynek árnyékában megpihenhetett volna az ember. Itt, a végtelen messzeségben is csend uralkodott, csak időről időre kerekedett egy kis szellő, valami sóhajt, suttogást sodort magával — a búzatáblák zúgását.

Mihelyt meglátták, hogy jövünk, a béresek abbahagyták a munkát, a fiatalabbak elébünk szaladtak és átvették az ételt. Arcukon verejték ragyogott, kucsmasapkájuk alól sötét kis

patakok folytak, végigcsorogtak kivörösödött nyakukon s át-
nedvesítették az inget. Akárcsak a lovakról, róluk is csípősen
savanyú szag áradt.

Aztán valami alkalmas helyet kerestek maguknak a tarlón,
s letelepedtek, hogy hozzálassanak a falatozáshoz. Ha a közel-
ben valami szekér akadt, annak az árnyékában verődtek össze.
De a szekér ritkaságszámba ment, ezért az izzó napon ültek le,
az égből forró fedője alatt.

Az asszonyok kibontották fejkendőjüket, s a leterített tiszta
abroszon sorba rakták a kenyeret, a megtisztított hagymát
és az agyagtálakat. Ezeknek a jóságos, szelíd asszonyoknak,
akik a férfiakkal egy sorban forgatták a sarlót, még ebédkor
sem jutott idejük pihenőre. Miközben a férfiak elszívták ciga-
rettájukat, ők megterítették, előszólitották gyerekeiket, s ró-
lam sem feledkeztek meg; külön agyagtálra tették az ételemet,
letörték nekem a kenyér gyürkéjét, és kedves mosollyal kínál-
gatták: — Egyél, lelkem, ne szabódjál!

A fáradtság miatt, vagy azért, mert szörnyű erővel tűzött a
nap, ezek az emberek hallgatagon, szinte gondterhelten ettek;
senki sem nevetett, senki egyetlen tréfás szót nem ejtett.

Másként volt szürkületkor, estefelé. A fiatalabb nekiira-
modtak a völgyeknek, a cserjésekbe, az esti szürkületben ka-
cagás csattant, csengő lányhangok röpködtek, hangos kiálto-
zás támadt. A keletről ideáramló tengeri szél hűvösséget áraszt-
ott. Valamelyik kéverakás aljáról szájharmonika hangja és
az okarina elnyújtott hangú dallama hallatszott. Az ég kék
bársonyán pedig egymás után tündöklő, arany csillagok gyul-
ladtak ki.

Toma uraság egyszer így szólt hozzám:

— Nem jó ez így, hogy munka nélkül tekeregsz és lézensz
a földeken, a cselédek között. Semmi keresni valód náluk. Mit
tanulsz ezektől az oktalan emberektől? Ezek közönséges pa-
rasztok. Beszéltem Anasztaszi atyával, s elhatároztuk, hogy
elküldünk az egyik juhkarámomba, így kissé messzebb, félre-
esőbb helyen leszel. Ott ihatsz tejet, ehetsz gomolyát, amennyi
csak beléd fér, lesz időd arra, hogy könyveket olvasgass és
előkészülj a gimnáziumra. Sőt még egy kis lovat is adok neked,
s lovagolhatsz a mezőn a juhok után. Így határoztuk Anasztaszi-
val, a gyámapáddal. Ez hasznodra válik.

Mivel én csak hallgattam és a földet néztem, megismételte:
— Ez hasznodra válik. Eriggy haza, s készülj fel az útra.
— Sehová se megyek — mondtam. — Nekem itt is jó.
Parov tanító úr ad nekem néhány könyvet, s azokat én kiolvasom egy szálíg. A juhkarámba pedig nem akarok menni.

— Mi az, hogy nem akarsz? — horkant fel a Hadzsi. — S miért nem? Hát nem szeretnél lovagolni, nem ízlenék a jó meleg tej, beleaprított fehér kenyérrel?

— Nincs kedvem sem a lovagláshoz, sem a tejiváshoz! — válaszoltam. — Ha Anasztaszi atya ki akar úzni a faluból, akkor Galuna nagyanyóhoz megyek.

Azt hittem, hogy a Hadzsi dühbe gurul, hiszen úr volt, s az urak nem szeretik, ha valaki ellentmond nekik. Nagy meglepetésemre azonban Toma Lefterov nem dühöngött, nem toporzékolt, s nem nézett rám rossz szemmel. Csak elmosolyodott s tűnődve csóválta a fejét.

Mért mondtam ellent? Hát nem olyasvalamit ajánlott nekem, amire magam is legtöbbet gondoltam: lovat, legelőt, tágas teret, gondtalan és teljes szabadságot?

Alig vártam a papot, s mihelyt belépett a szobába, tüstént rákezdtém:

— Igaz-e, atyám, hogy meg akarsz szabadulni tőlem? Akkor miért nem szóltál, miért a Hadzsinnak kellett velem veszekednie? Ha utadban vagyok, elmegyek Galuna nagyanyóhoz. Senkinek sem akarok terhére lenni!

A jólelkű ember hozzám lépett, és csodálkozva meredt a szemembe.

— Csak nincs lázad? Add a kezed!
Berzenkedni kedtem és hátraléptem.

— Összebeszéltetek a Hadzsival. Megmondta nekem. Elhatároztátok, hogy elküldtök az egyik karámjába. Nem igaz?

Anasztaszi atya vállat vont.

— Beszélgettünk a dologról, de hogy valamiben megállapodtunk volna, arra nem emlékszem.

Lámpát gyújtott, levetette a csuháját, aztán kiment a pitvarba, hogy kezet mosson.

— Hát ezt mondta? — kérdezte, mikor visszatért a szobába.
— Hogy valamelyik juhaklába mégy? S melyik juhakolba, nem emlékszel?

Tagadólag megráztam a fejem.

— Hát fontos az, hogy melyikbe? Mindegy!

Anasztaszi atya szomorúan elmosolyodott, s hallgatott egy ideig.

— Nem mondta meg. Én pedig fogadni merek — habár nem illendő, hogy egy pap fogadjon —, hogy azt a karámot forgatta a fejében, amelyik a pcselarovói út közelében fekszik. Mellette egy szilfa áll, öreg szilfa. Igen lombos fa. Más fa nincsen ottan. Erre a karámra gondolt Toma . . .

Újból szomorúan elmosolyodott, aztán legyintett:

— Régmúlt dolgok! S te, fiam? Föllázadtál? Nem akarsz! Ez az Isten ujja!

Ugyan mik voltak azok a „régmúlt dolgok”? Csak álltam előtte, s néztem habozva, összevont szemöldökkel.

Két főtt tojást tett a szofrára, egy darab friss, sózott gomolyát s egy fél száraz cipót.

— Ül le s együnk abból, amit az Isten adott.

Általában keveset evett, ezen az estén azonban szinte alig nyúlt az ételhez.

Mikor lefeküdtem, Anasztaszi atya a faliszekrényből egy kis korsó pálinkát vett elő, és mohón kortyolt néhányat belőle. Megtörölte a száját, és újból fölemelte az agyagkorsót. Áldogált kissé s megint ivott.

Abban a helyiségben aludt, amelyikben a tűzhely állt.

Kivitte a lámpát, az ajtó azonban nyitva maradt. Hallottam, amint a fali lócára ült, s lapozgatni kezdett egy imakönyvben. S reszkető, elnyújtott hangon olvasni kezdett:

— „Haragodnak nagy voltában ne sújts, ó Uram, ne gondolj örökkön az elkövetett törvénytelenségre. Tekints másra: mi valamennyien a te néped vagyunk” . . .

Másnap kora reggel így szólt hozzám Anasztaszi atya:

— Ha már nem akarsz lovon nyargalni s meleg tejet inni, gyere velem a templomba. Legalább hűvösben üldögélsz.

Elmentem vele a templomba.

Anasztaszi atya elhatározta, hogy helyreállítja az oltár bal oldalán levő ódon falfestményt, amelyet ki tudja mikor, talán még a török időkben pingáltak. Vörös lángnyelvek közepette, egy mély veremből a pokol gyötrelmeire ítélt férfiak és nők nyújtották ég felé kezüket. Ezek a megkínzott emberek erő-

sen hasonlítottak a halakra, s az asszonyok csupán annyiban különböztek a férfiaktól, hogy hosszabb haját viseltek. Fölöttük lágy felhők gomolygásában, Sabaoth lebegett. Sabaoth az imádkozók felé fordította az arcát, bal kezével a veremre mutatott, mintha azt mondaná: „Reszkessetek, ez vár rátok, gyalázatosak — cseppnyi irgalom sincs bennem irántatok!”

Bármilyen esetlennek is látszott a rajz, a kép rettentő volt. Nem tudtam magam türtőztetni s megkérdeztem:

— De hiszen az Úr jóságos, ugye, atyám? Hát akkor mért kínozza az embereket? Nem sajnálja őket?

Anasztaszi atya letette az ecsetet s elkomorodott.

— A részvét, fiam, emberi érzés. Az emberen kívül, fiam, nincs sem öröm, sem bánat. Az Úr pedig nem ember... S mennyi is az, amit valaha Krisztus ember képében szenvedett a földön? De úgy látszik, még arról is megfélemedezett... Az embert csak ember tudja megérteni.

Az istenről sok különös gondolatot hallottam Anasztaszi atyától. Sok mindent nem értettem meg akkor, amit Anasztaszi atya mondott nekem, abban azonban bizonyos voltam, ha Toma vagy, ne adj isten, Pantelej ezt megtudja, az én gyámomra nem sok jó vár.

Furcsa ember volt ez a pap. S ezért szerettem. Ha más papokra hasonlít, mint amilyen például az én dobricsi házigazdám volt, biztosan meggyűlöltem volna.

Anasztaszi atya azért pálinkázgatott esténként, hogy sötét gondolatait legyűrje, s én soha senkinek egy árva szót sem ejtettem erről a rejtett iszákosságáról. Úgy tettem, mintha semmit sem vennék észre. S habár nem értettem gyötrelmét s különös meséit az istenről, lelkem mélyén meg voltam győződve arról, hogy az igazság az ő oldalán van. Igen, Anasztaszi atya különös pap volt... Hányszor láttam, hogy pénzt ad kölcsön a felvégi szegényeknek (amit azok sose adtak vissza), s utána sokáig eddegéltük „amit Isten adott”. Ezért szerettem én őt abban az időben, s úgy a szívembe zártam, akárha édesapám lett volna.

Csak egy dolog nem volt az ínyemre — hogy a Hadzsival barátkozott. Láttam, milyen szemmel nézik egymást, nem kerültek el figyelmemet a szemükben időnként felvillanó kicsiny lángok, sem az, ahogy ujjaik idegesen doboltak az asztal deszkáján. A Hadzsi oktató és pártfogó módjára viselkedett Anasztaszi

atyával szemben, gyámapám pedig, anélkül hogy elutasította volna hatalmaskodását, aggódó gyengédséggel ítélte meg, mint-ha isten egyik „földi rabja” állna előtte, aki csökönyösen nem akarja beismerni s lelkében felismerni súlyos vétkeit.

Nem tetszett nekem ez a különös barátság. Szerettem a papot, de ha Toma Lefterovot megpillantottam, szerettem volna elfutni, elrejtőzni előle, ahogy mondani szokták, hetedhét országon túlra...

7

AKAR így, akár úgy, akár Anasztaszi, akár Toma hozta a döntést, nekem el kellett utaznom Várnába.

Indulás előtt egy nappal Anasztaszi atya ezt a tanácsot adta: — Eriggy a temetőbe, s imádkozzál anyád sírjánál. Aztán menj ki a Panko-halomra, ahonnan úgy láthatod Vedrovót, mint a tenyeredet. Tölts ott pár órát, visszatérőben pedig látogasd meg Galuna anyót. Ebben a faluban ő a másik ember, aki búsul utánad.

Ugyan ki volt az első, aki búsulhatott utánam? Minden bizonnyal ő, Anasztaszi atya, ez a különös ember...

Kora reggel volt. A láthatáron sűrűsödő köd miatt még homályos őszi nap lassan emelkedett fölfelé a szürkülő égen. Hideg szél fújt.

A főutca jobb- és baloldalán alacsony, likacsos mészkőből készült kerítések nyúltak végig; ezeket a köveket a gazdák egészen rendszertelenül rakták egymásra. Tetejüket vastag, trágyás szalmával kevert agyagréteg fedte. A kerítések mögött embermagasságú bogáncsok hajladoztak, itt-ott egy-egy fonnyadt, poroslevelű akác meredezett közöttük. A kőfalakat széles, kétszárnyú kapuk szakították meg, s hagytak utat a ki-bejáró állatoknak és kocsiknak. A kapuval szemben, szokás szerint vagy húsz lépés távolságban építették a házat.

A házak többnyire földszintesek voltak, alacsonyak és hosszúak, szűk, hosszúkás ablakokkal, lemezes tetővel, s ugyanabból a likacsos mészkőből épültek, mint a kerítések. Egyiket-másikat sárral vakolták be, s ezért égetett agyagszíne volt, mások, melyeknek gazdája többet adott a szépségre, tisztán

s fehéren fénylettek a napon, s az ablakok körül kék sáv díszelgett.

Itt, a főutcában csaknem minden házban volt szérű, zsuppal fődött istálló, kas, kukoricagóré. Ebben az utcában tősgyökeres vedrovóiak laktak, akik az ország régi határaitól elsőeknek költöztek ide. Most, amikor ezeket a sorokat írom, azt hiszem, hogy hajdan nem éppen rossz életet élhettek, mióta azonban a három uraság birtoka — az Ordasé, Pokrovniskié és a Lefterovoké — megnőtt, mindannyiuk sorsa rosszra fordult. A szűz erdőterületek, a legbujább legelők a földesurak birtokába kerültek. A legkövérebb fekete földből is évről évre többet kaparintottak meg. Dús termést takarítottak be, s ezért a gabonát olcsóbban adták, s mert olcsóbban adták, leszorították a gabona árát, a középgazdák tehát kénytelenek voltak termésüket elvesztegetni. Nem volt más választásuk: kellett a pénz adóra, petróleumra, patkóra, sóra, darócra, posztóra meg annyi mindenre... S mikor kezdtek kifogyni a pénzből, sor került a kölcsönökre, márpedig az urak nem bagóért adták a kölcsönt... A határidő minden megszegéséért hol az egyik, hol a másik jószágot ragadták el, sőt a földre is rátették a kezüket — törvényes alapon, amint ez akkor rendjén volt...

Elmúlt s rég lejárt azoknak a gazdáknak a boldog ideje, akiknek dédszülei a falu főutcáján az első cölöpöket leverték. De azért a nagy baj sem tört még rájuk, késlekedett, valahogy megkímélte őket. Ezért udvaruk sem látszott elhanyagoltnak, az istállókban lovak nyerítettek, s az ablakokból még mindig a muskátlik tűzpiros virágai mosolyogtak. De az a Vedrovo, amely ott települt le a főutca jobb oldalán, vagyis, ahogy itt nevezték, a „felvég”, szétszórva a környező alacsony és köves halmokon, mintha csak a szél fújta volna szerte — ez a felesbérlek és a vagyontalan napszámosok Vedrovója volt. Tíz-húsz esztendővel ezelőtt itt is önálló gazdák éltek, földdel és jószággal, de a föld és jószág kevés volt, s ezeknek a gazdáknak gyöngye válla érezte meg legelőször a három földesúri birtok nyomasztó terhét. A rugalmasabbak és kitartóbbak még állták a sarat: túrták azt a kevés földet, ami az egykoriból még megmaradt, s mivel reménykedtek istenben, s bíztak saját két karjukban, a felesbérletből valahogy megéltek, és művelték az uraság földjét is. Ezek olyan szántóföldek voltak, amelyek távolabb estek a nagy, egybefüggő uradalmi földtábláktól, s

az uraknak előnyösebb volt, ha ideiglenesen mással dolgoztatják meg őket. Az volt a szándékuk, hogy majd egy szép napon a közbeeső birtokokat is fölvásárolják, és az egész egy tagba kerül.

Igy hát a falunak ebben a részében a kerítések egykor ép kőfalai már rég omladoztak, lábazatukat fölverte a gyom és a csalán. Délben, mikor a nyári nap legégetőbben sütött, az omlatag kövek között legyekre vadászó gyíkok surrantak át, s időnként fehéres-szürke kígyók csúsztak végig. A házfalak máladoztak, a papírral beragasztott ablakok párkányán nem piroslott a muskátli virága. Az udvar az óriásira nőtt szamártövis és egyéb bozót birodalma volt. Seregestől teremtek, egymásba fonódtak s valóságos dzsungellé nőttek, amelyben a gyerekek nagy örömmel bújócskáztak. A nagyobb legénykéek valósággal hadra keltek a csalánnal, fakardjukkal ütötték-vágták, de az ettől még jobban nőtt, még szívósabbá és erősebbé vált.

Napközben szinte kihaltak ezek a gyommal fölvert girbe-görbe kis utcák, ahol a düledező kerítéssel körülvett udvarokon rozoga pajták álltak. Ha azonban esteledett, úgy megpezdült az élet, mint a főutcán csak vasárnaponként. Mialatt az asszonyok a kormos tűzhely előtt a pulizskát keverték, a férfiak pedig a bocskorukat foldozgatták vagy mezítláb taposták össze szalmával a téli tüzelőnek szánt marhaganét, a fiatalabbak a fonóba mentek vagy nagy tüzeket gyújtottak a keresztutakon. Csengő lánykacagás tört gondtalan vidámsággal a nagy, fényes csillagokkal teleszórt nyári ég felé...

A templomtól vagy száz lépésnyire a falu piactere terjeszkedett, poros, délre néző térség, melynek közepén dús lombú, kiöregedett szilfa állt. A főutca, mint valami bővízű folyó torokollott bele ebbe a térbe, hogy aztán még szélesebben hagyja el, és nyílegyenesen haladjon tovább nyugatnak. Itt, a szilfa alatt, panaszosan nyikorgott a falusi kút tengelye.

Még két mély kút volt a faluban; az egyik Pantelej udvarában, a másik a falu keleti végén, ahonnan a Durankulak felé vezető út elágazott. De a piactér kútja volt a legmélyebb, a vize is a legízesebb és leghidegebb.

Ezt a kutat a régmúlt időkben ásták. A később megújított és terméskövekkel kirakott kútból az év legaszályosabb hónapjaiban is iható és kristálytiszta vizet merítettek. Ez a kút, kétfelé ágazó motollájával, melyet napkeltétől késő estig két mo-

kány községi ló hajtott, a fölébe hajló évszázados szilfával és mély, az időtől zöld mohával lepett, körbefutó kőteknőjével roppant tiszteletet gerjesztő alkotás volt. A vedrovóiak szívének még a templomnál is kedvesebb és értékesebb, ahol pedig keresztelték, eskették őket, s ahonnan apáikat és dédapáikat is utolsó útjukra kísérték.

Minél nyugatabbra húzódott az utca, annál gyérebbé váltak a házak, melyeket üresen tátongó telkek választottak el egymástól. S ott, ahol vagy egy kilométernyire a falutól az út a kardami országútba torkollott, annál a keresztútnál emelték Pantelej emeletes házát.

Széles, csaknem két méter magas kőfal vette körül az udvart, a szérűket és a kertet. A ház országútra néző homlokzata fölött cseréptető büszkélkedett, ami nagy ritkaság volt ezen a vidéken. Tölgyfából készült súlyos, kétszárnyas kapun lehetett bejutni, melynek külső felét megvasalták. Ez a kapu akkor tárult fel, ha a jószágot vagy a szekereket engedték be az udvarra, vagy a cséplőgépet vontató gőzgép hajtott ki rajta. A gyalogos közlekedésre pedig az a boltíves kiskapu szolgált, amelyet a hatalmas kapu jobbszárnyába illesztettek bele. A kisajtót kovácsolt szegekkel verték ki, kilincse csak belülről volt, kívül pedig egy öntöttvasból készült golyó függött láncon. Aki be akart menni, ezzel a vasgolyóval kopogtatott az ajtón.

Kimentem a temetőbe, édesanyám sírját megtisztogattam kissé a tövises gaztól, megigazítottam a megdőlt fakeresztet. Imádságra azonban nem került sor — nem imádkoztam, mivelhogy semmiféle isten sem lakozott a lelkemben. Aztán meg a nap is erősen tűzött, s kellemetlen csípős szag terjengett a levegőben, hát igyekeztem mihamarabb otthagyni ezt a szomorú és sivár tájéket.

A dombra azonban igazi örömmel kaptattam fel. A tetejét sűrű, szívós fű nőtte be. Ha lehevertem, ez a fű egészen beborított, árnyéka megóvott, összefonódott gyökérzetéből nyirkosság áradt, és éltető, kábító üdeség tört elő.

Langyos szellő fújdogált, az ég derült kékjén finoman átetsző kicsiny felhők szálltak. Lenn a lapályon a kukoricás zúgott, fonnyadozó, sárguló leveleinek csendes zenéje messze szállt a tág mezőkön.

A tengeriföldeken túl Vedrovo két fertálya s a templom ara-

nyozott keresztje villogott a napfényben. A piactérről, a magas szilfa lombja alól a kút merítőkerekének széttárt ujjai is ide látszottak.

A nap kiszabadult a reggeli ködökből, rámosolygott a földre, s habár mosolya még hűvös volt, felsekentette álmukból a meghervadt mezőket.

Másként ébred a rónaság a nyári hónapokban. Olyankor az ifjú menyecske szépsége ékeskedik rajta, akit az ablaka előtt álló akác lombos ágaira szálló rigók és pintyökék éneke kelteget reggeli álmából. Az első „pity-pity”, az első ezüstös hang hallatára a menyecske kinyújtja karját, s még behunyt szemmel hallgatózik: megérzi a nap távoli, de fürge lépteit. Lehet, hogy csak keveset aludt — egy-két órát —, arcán azonban nyoma sincs a fáradságnak. Az érett ifjúság friss pírrel árasztotta el orcáját, a szemébe pedig tiszta és gyengéd fényt gyújtott. Szomjas ajakkal issza a reggel friss leheletét, amely telis-tele van a harmatos fű, a bazsalikom és a szalmavirág illatával, s duzzadó keble feszíti, nyomja a fehér ingvásznat.

Ilyen errefelé a virradat a nyári hónapokban. Mielőtt keleten még feltűnne a nap vörös korongja, a rónaság máris felébredt: a búzamezők énekelnek, a kukoricalevelek zúgnak, egymás után szólalnak meg a fürjek, s a rózsásodó égboltra felcikáznak az első pacsirták. A reggeli galambszürke ködpára gyorsan és észrevétlenül fölszáll, s látni lehet, amint a látóhatár vonala egyre inkább távolodik, menekül, minden percben messzebb és messzebb kerül. Az égbolt halványodó kék tengerében már csak néhány nagyobb fényes csillag ragyog. S aztán egyszerre mintha minden, de minden mosolyogni kezdene: a nap is, amely fényesen és melegen feltündöklöklik, a napraforgók is, a búzamezők meg a tengeritáblák is. A síkság fölött a nyári nappal ujjongó és ünnepi diadala támad. Csak fenn, fenn a nagy magasban úszik egyetlen fehér zászló — a gólya. Szinte mozdulatlanul köröz a levegőben, alig lebbenti szárnyát.

A síkságnak most fáradt és hervatag volt a külseje. De még nem vált csúffá: az ugarok fekete színe a szántatlan tarlók fakult sárgájával váltakozott, aranycirádás, hajlott pajták bukkantak elő, az árkokban és a lapályokon rézvörös és citromsárga színekben pompázó cserjék tarkállottak. Sőt még az égbolt is, melyet a szelek tisztára separtek, áttetszően kék volt.

Innen is, onnan is, testes nyulak futottak elő, s különösebb

sietség nélkül átvágtak az országúton. A durankulaki mocsár nádasainak irányába egy csapat vadlúd húzott. Panaszos kiáltásuk felverte a vidék csendjét.

Az őszi esők még nem köszöntöttek be, a késő őszi nyomasztó bánata még nem telepedett rá a síkra. A határtalanul tágas mezőket lágy sugarak cirógatták, a rónaság csendesen, megbékélten mosolygott. Csak álltam és néztem. S minél tovább bámultam ezt a jól ismert vidéket, annál inkább erőt vett rajtam a szomorúság, hogy el kell válnom tőle. Lám, itt van Galuna nagyanyó, Anasztaszi atya és Rasid, a tatár. A szép gyermekkori napokban itt vagdostam fakardommal a szamár-tövis bokrait, itt gyúrtam sárból kicsi embert. Itt maradnak a dalok és kacagások, melyeket esténként hallgattam, a harmonikaszó, a vidám verekedések az aranyos, bogárhátú boglyákon.

Itt hagyom a végtelen rónaságot, az örült szeleket, melyeket semmi meg nem állít, a fénylő éjszakákat és a diónagyságú csillagokat...

S most, annyi év után, csodálkozom a síkság varázsán, búbajos erején: ha az ember ott él egy ideig tágas térségében, még ha nem is vidám az élete, elfelejteni immár sohasem tudja. Ott őrzi titkon a szíve mélyén meleg emlékét, és semmi, de semmi sem képes többé kitörölni onnan!

8

VARNA. A furcsa párhuzamok városa: a strandok apró, ezüstös szemcséjű homokja a kereskedelmi negyed nyüzsgésével, a nagy piac bűze az úrhölgyek átható parfümjének illatával, a tiszta mosoly a „Szőlőfürdő” mulató nőinek hamiisan hangzó kacagásával fonódik itt egybe.

Ilyennek látom ma, mikor ezeket a sorokat írom. Mondanom sem kell, hogy a tizennégy éves dobrudzsai siheder szemében egészen másként festett, s ez volt a dolgok természetes és tökéletes rendje. Be kell vallanom, minden tetszett nekem — az utcák, a házak, az áruházak, sőt még a tenger is, habár nem valami különösen. Hogy is lehetett volna a tengert a mi végtelen sztyeppjeinkhez hasonlítani! Csupán egyetlen vízfelület, amely állandóan váltogatta a színeit, mély, megközelíthetetlen,

borzalmas víz. Csak áll az ember a partján és néz, a füle pedig zúgni kezd, csak néz, amíg forogni kezd vele a világ. A rónán pedig sohasem kezdett forogni velem a világ . . .

A ház, amelyben Anasztaszi atya és Hadzsi elszállásoltak, emeletes volt, homlokzata rózsaszín kövekből épült, ablakait zöld fatáblák fedték. Előtte csöppnyi kert terült el, benne néhány ciprus és gömbölyűre nyesett puszpángfa, köztük kis ösvény kanyargott, melyet tengeri homokkal és apró folyami kavicsokkal szórtak fel. A földszinten házigazdámék laktak. A férfi olyan cingár volt, akár a napraforgó szára, orra hosszú, beteges arca pedig hamuszürke. Az asszony pedig olyan, mint valami épp az imént kifeslett fehér rózsa — ifjú és üde, a szemében örökké mosolygó, forró ragyogással. Az emeletre mahagóniból készült csigalépcső vezetett, amelyet bolyhos, szürkés plüss futószőnyeg borított. A lakószobámon kívül még három szoba volt az emeleten és egy tengerre néző erkély.

Minden szombat este vendégek jöttek, kártyáztak, táncoltak, pezsgöztek, s csak hajnalban széledtek szét. Milyen vidámak voltak ezek a szombat éjszakák! A szigorú házigazda néhány barátjával a nyugatra eső szobába húzódott vissza; később tudtam meg, hogy az a kártyaszoba volt. A fiatal háziasszony pedig, aki csak úgy ragyogott pompás szépségében — énekelt és táncolt, a többieket is biztatta, hogy táncoljanak és énekeljenek, szinte gurult a kacagástól, tánc közben csak úgy kopogott a cipősarka, s jókedvűen tapsolt. Röpködtek a női ruhák, a poharak csengtek, a szemek ragyogtak. Néhanéha valamelyik tréfacsináló eloltotta a lámpákat, s ilyenkor az én kamasz szájamra is rátapadt valakinek a forró ajka, valószínűleg azért, hogy ne érezzem olyan egyedül magam. Ilyenkor elszédültem, és úgy éreztem, elmerülök a parfüm, az illatos rúzs és a narancslikőr tengerében.

Nos, helyénvaló, ha bárki is feltételezi, hogy abban az időben én megkukulva álltam a lármás és elegáns világban; ha megszólítottak, sápadoztam zavaromban, s úgy támolyogtam a parketten, mint valami részeg. Ugyebár helyénvaló, ha ezt hiszik? Az igazság azonban egészen más. Már a második héten nyugodt arccal járkáltam a vendégek között, úgy beszélgettem az urakkal, hogy a nadrágzsebemből ki se húztam a kezemet, a parketten pedig olyan könnyedén siklottam végig, hogy akár fél-lábon is tudtam volna ugrálni.

Hát igen, kellemes volt ebben a pompás lakásban élni! A szobában széles, alacsony ágyam volt, keleti atlasz selyemmel bevont dívány, a padlón perzsaszőnyeg, a fal mellett kristálytükör, olyan magas, mint én. Az íróasztalom diófából készült, a választékos könyvszekrény ajtaján metszett üveg, porcelán virágvázák.

Mindenem volt!

S mennyire tetszettek nekem ezek a dolgok! Nézegettem őket, örültem nekik, s jól éreztem magam. Szerettem a szép dolgokat.

Tulajdonképpen azonban nem a szép dolgokról akarok beszélni — azokat én mindig állhatatosan, habár tartózkodó szenvedéllyel szerettem. Inkább azokban az években megesett különös kalandjaimról akarok szólni, mert bennük, ahogy mondani szokták, „mint valami tükörben”, láthatók mai természetem jó és rossz vonásai.

Az elbeszélés minden szabálya ellenére általánossággal kezdem. Eszerint várnai életem és viselt dolgaim harmadik s negyedik esztendeje táján afféle vízváltató vonul végig. Ettől balra, odalenn, az én gyors és könnyű alkalmazkodásom áll, amellyel a gazdag emberek életéhez igazodtam, gondtalan, közönyös viselkedésem a háborúval szemben, s ott áll a teljes megfélemezés szegény származásomról. A vízváltatótól jobbra viszont ott van a huzakodás, a lázadozás azokkal a láthatatlan kötelékekkel szemben, amelyek engem Hadzsipanovék úri otthonához fűztek, s végül — az az erőfeszitésem, hogy elfoglaljam a helyemet abban a harcban, amely egy jobb életért folyik. S a csalódás, levertség és értetlenség, ezek a kellemetlen, de makacs útítársak, melyek attól az időtől fogva két év előttig, mint acsarkodó kutyák, állandóan a nyomomban jártak.

Magától értetődik, a valóságban semmiféle vízváltató nem létezett. És nem volt két időszak, csupán néhány életigazság fokozatos megértésének egyetlen folyamata. Így gondolom, s hogy ez a valóságban is így van-e, azt az „egyes esetek” mutatják majd meg, azoknak az esztendőeknek az élményei és kalandjai.

Toma Lefterov Hadzsipanovék kereskedelmi ügynöksége révén lábasjóságot és gabonafélét szállított a Közel-Keletre és Nyugatra is. Ezért, főleg őszt táján, gyakran jött futó látogatásra Várnába. Tartózkodással adta át nekem Anasztaszi

atya üdvözlését, érdeklődött az egészségem és iskolai előmenetelem felől. Egészségem és iskolai előmenetelem kitűnő volt, mire Toma elégedetten bólintott, s biztatóan rám mosolygott.

— Csak rajta! Tanulj, Iszaj, s ha majd végzel, te leszel a dobricsi cégem igazgatója. Mert nekem is van cégem, és pedig nem is az utolsók közül való! Majd meglátod, ha leülsz az asztalomhoz, s felnyitod az üzleti könyveimet. Te leszel az igazgatóm, így tökéltel el én ezt magamban, sőt Anasztaszi atyának is megígértem, hogy embert faragok belőled! Szegény édesanyád, isten nyugosztalja, az én kenyeremet ette, te is azt eszed majd... Jóízű kenyér az.

Elment, s én úgy járkáltam néhány napig, mint akit mérge kábított el. De vajon maradhattam-e sokáig kedvetlen a bőség és az elragadó szombat esték ama házában?

Előfizetéses vendégként egy fényűző étteremben étkeztem, reggelenként pedig házigazdám szolgálója tálcán hozta szobámba a fehér kenyeret, a kakaót és lágytojást. Esténként jószágos és szépséges háziasszonyom rendszerint egy tányéron édességet és friss gyümölcsöt küldött.

Nyári szünidőben házigazdám irodájában gyakornokoskodtam. Gépírást tanultam, gyakoroltam magam a könyvelésben, külföldi valutákat számítottam át levára. Ez szórakoztatott. Könnyedén játszottam a számokkal, a számvitel tudománya oly könnyűnek és egyszerűnek tűnt előttem, mint a divatos slágerek.

Csak délig dolgoztam. Aztán a strandra mentem, csónakázattam a ház úrnőjét, elkísértem az áruházba, a varrónőhöz, a barátnőihez. Ha pedig hosszabb ideig elszórakozott valahol, türelmesen várakoztam rá a legközelebbi cukrászdában. Jólaktam krémessel, bozát iszogattam és rejtvényeket fejtettem. Valóságos szakértője lettem a rejtvényfejtésnek.

Csak egyszer figyelmeztetett, hogy mit mondjak a férjének, ha megkérdezi, merre jártunk s hogyan töltöttük a napot. Később aztán már tudtam a leckét — a füllentést már előre kiagyaltam.

A hazugságot mindig utáltam, az én szeretetre méltó háziasszonyoméért azonban arra is kész voltam, hogy naponta akár háromszor is hazudjak, minden lelkiismeretfurdalás nélkül. Azért, hogy lelkemet eladtam az ördögnek, háziasszonyom százszorosan megfizetett, bőkezűen elhalmozott cukorkával,

édességgel s szombat esténként hálás csókokkal is, amikor valaki egy-két pillanatra eloltotta a villanylámpákat.

Nagyon kedves és jószívű asszony volt.

Így hát boldogan teltek-múltak a hónapok és évek. Valami azért mégis kezdett nyugtalanítani. Egyre jobban zavart, hogy túl magasra nőttem, s hatalmas, lapátszerű kezeim voltak. S borzasztó és szemérmetlen sóvárgás támadt a szívemben: szerettem volna megcsókolni azokat az ajkakát, amelyek néha-néha, csak úgy röptében hozzáérték a számhoz. De mindezek jelentéktelen apróságok. A fontos az volt, hogy megismertem a világot...

9

AZ IMÉNT elolvastam mindazt, amit eddig feljegyeztem magamnak, s lám, úgy érzem, hogy a leglényegesebb-ről eddig egy szó sem esett. Mert ez az egész história a pompás lakásról csupán annak bizonyossága, hogy szeretem az élet vidám és mulatságos dolgait, márpedig ki az, akinek nincsenek ilyen hajlamai? Anasztaszi atya gyakran hajtogatta, hogy „azért teremtette Isten az embert”, hogy mindennek örvendezzen, „ami égen és földön létezik”, s hogy az, aki felebarátjától az örömet megvonja, rosszabb az ördögnél, az örök gonoszság jelképénél is.

Én szeretem az örömet, szeretem a jókedvű embereket, a mosolygó arcot, a kacagást. Kalapot emelek minden olyan élvezet előtt, amely örömet kelt, anélkül, hogy bárkinek is bánatot okozna. Az igaz, hogy háziasszonyom egynémely öröme bánatot jelentett férjének. Úgy kellett neki! Mert a házigazdám rossz ember volt. A rossz embert pedig nem szabad kímélni. Az élet szórakoztató, vidám dolgaira való hajlam, az öröm keresése azonban az emberi jellemnek nem valami különleges vonása. Minden ember szereti és keresi az örömet. Ebben minden ember hasonlít a másakra.

Íme, miért nem hiszem, hogy a szép lakás históriája lényegesen hozzájárulna jellemem megvilágításához. Önmagában véve a leghétköznapibb történet. A lényeg ebben rejlik: vannak emberek, akiknek életében a „kellemes” a létezés célja és

értelme, a fáradozások jutalma, hogy úgy mondjuk: a törekvések ábécéjében az utolsó betű. Ha ezt eléri, elégedetten dörzsölik a kezüket és azt hajtogatják: „Amit el kellett érünk, elértük. Most pedig: bon appétit!”

Az én életemben azonban másként alakultak a dolgok. Én már életem első lépéseinél belekóstoltam a „kellemesbe”, és pedig úgy, ahogyan egy fiatal és egészséges ember csak belekóstolhat. S később?

Nos, innen kezdődik az a történet, amely, úgy rémlik, csak az enyém, amelyről nincs okom azt mondani: „Ugyan mit, hisz ez mindenkivel megeshetik!”

Bizonyára nem esik meg mindenkivel.

Íme, mi történt velem.

Mindenem megvolt, ami feltétlenül szükséges ahhoz, hogy egy ifjú ember boldog legyen. Tollas ágyban aludtam, csokoládét eszegettem, perzsaszőnyegen járkáltam. Iskolai egyenruhámat angol szövethől varrták, zsebemből sohasem hiányzott a pénz. Erős voltam, mint a bika, nem tudtam, mi a fejfájás. Jókedvű emberek körében forogtam, még csókokat is kaptam. A tanulás könnyen ment. A számtant, a természetrajzot, a logikát különösen kedveltem.

Gyakran jártam moziba, úsztam, csónakon kószáltam az öbölben, egyáltalában jól éltem. Kellemesen éltem.

De beköszöntöttek azok a napok, amikor kora reggel rossz hangulatban, üres lélekkel ébredtem. Semmiféle kívánságot nem éreztem, nem gondoltam semmire. Nem örültem a napfénynek, amely bemosolygott az ablakon, nem hallottam a fülgönyt lebegtető szél zúgását. Minden virág egyetlen halotti szürke színben olvadt össze, minden nesz elmerült s beleveszett valami mindent felszívó, sűrű csendbe.

Még a házigazdáim kis cselédlányára se pillantottam... Ő hozta be nékem tálcán a reggelit, s ki tudja miért töltött kissé hosszabb időt a szobámban, mint amennyi ahhoz kellett, hogy az étellel megrakott tálcat az asztalra helyezze. Én azonban nem néztem rá. Lehet, hogy ránéztem, de olyan pillantással, amely semmit sem lát. Neki pedig biztosan rosszul esett ez, mert máskor, amikor jó hangulatban ébredtem, nyájas voltam hozzá, ő pedig örült, kacagott, s úgy forgolódott, csapongott az ágyam körül, mint valami kis pillangó.

En azonban ezeken a szürke reggeleken nem vettem észre, s ő a kacagás szokásos adagja nélkül ment el, sértődötten, elfacsarodó szívvel.

Hát lám, ilyen rossz hangulatban ébredtem. Pedig nem volt rá okom, hogy ne legyek jókedvű.

Elnehezült kézzel öltözködtem, mint valami beteg ember. Nem nyúltam a reggelihez. Nehogy jóságos úrnőm azt gondolja, hogy valóban beteg vagyok, s nehogy orvost hívjon, a csésze csokoládét kiöntöttem a fürdőszobában.

Az osztályban rosszkedvű voltam, komor arccal ültem a padban, mintha a fogam fájna. Tessék-lássék átbőjtöltem az órákat, s akkor jött a legrosszabb: közeledett a hazatérés ideje.

Nem, nem akartam hazamenni. Az én szép szállásom ellenszenvesnek látszott, ellenszenves volt minden, s nem tudtam, miért.

Akkor kezdtem szemrehányásokkal illetni magamat, igyekeztem meggyőzni önmagamat, hogy ostobán viselkedem, hogy valami szeszélyes leányhoz hasonlítok, s hogy nem férfihez illő, ha beteges hangulatoknak enged. A legcsúfabb dolgokat mondtam magamnak.

Hiába, semmi sem segített!

Minden logika ellenére a lábam a tenger mellett húzódó parkba vitt vagy a rakodópartok irányába, leggyakrabban pedig valahová a város környékére, de mindig közel a tengerhez.

S íme, most itt vagyok, hanyatt fekszem, az ég gyengéd kékjét bámulom, egy fűszálacskát rágcسالok, s időről időre leharapok egy kicsit kesernyés ízű szárából. Nézem az eget, s a szemem az ide-oda csapongó fecskéknek örül, a gólyának örvendezik, amely magasan, nagyon magasan a fejem fölött úgy kering, mint valami vitorlázó repülőgép. Valóban, micsoda artista is a gólya! Hátrafeszíti a lábát, s néhány szárnycsapással belemerül az ég mélységébe, egyre kisebbé válik, s egy szétolvadó fehér folthoz lesz hasonlatos. Később ismét előbukkan, éspedig ugyanazon a helyen, s csőre olyan, mintha függőlegesen a földre irányuló tű lenne. Az embernek úgy rémlik, hogy pár pillanat múlva úgy száguld át a mező fölött, mint valami hullócsillag. A gólya pedig kitarja szárnyait, s lám, ott függ az égen, mozdulatlanul, mintha láthatatlan szeggel lenne odaerősítve az áttetsző égboltra.

Hanyatt fekszem, s hallgatom, hogyan susog a fű. Keletről a hullámok felett párás szél fújdogál, a tenger és a nedves homok szagát röpíti szárnyán.

Elmúlik egy óra, elmúlik kettő, a napsugarak ferdévé, selymesen lággyá, zamatossá válnak. Igen, zamatossá! Az erdők, a mezők illata oldódott fel bennük, mert nyugatról érnek ide, onnan, amerre a rónaság terül el a legelőről hazatérő nyájakkal.

Nos, a rosszkedv elillant, mintha elfújta volna a szél, elkergette volna a napfény.

Nagyszerű! Felugrok, megrázom a vállam, nagyot nyújtózokod, csak úgy ropognak a csontjaim. Ugyan miért ne szaladjak egyet? Jókedvem van.

Vagy menjek haza? Nem, korán van még, nem megyek.

Egyáltalán gondolni sem akarok erre, különben úgy elpárologna az örömöm, mintha nem is lett volna.

S megindulok lefelé a kicsiny öbölhöz, amerre a sekélyes part húzódik, ahol a halászok kifeszítik hálóikat, ahol a makrahalakat fogják...

De volt olyan nyugodt időszak is, amikor minden reggel mosolygósan ébredtem. Nem sajnálom azt az időt.

Derűre ború. A nevető fiú szomorkodni kezdett. Nem tudta, mi is okozza tulajdonképpen a szomorúságát, de ez az igazság: ha megszökött „pompás szállásáról”, rosszkedve is elillant a szívéből.

Egyáltalában nem akarok olyannak mutatkozni, mintha valami elkésett, világfájdalmas ifjú lettem volna. Még hogy világfájdalom! Két rossz hangulat között ismét úrnőm vidám és meghitt apródja lettem, kora reggel utolsó morzsaig jóízűen megettem a reggelimet, és égő türelmetlenséggel vártam a szombat esti szórakozásokat.

10

VOLT egy halász, Vaszilnak hívták. Negyven év körül járt, bozontos, rőt hajú, alacsony, zömök ember volt, olyan masszív, mint egy tölgyfa törzse. Egyszer éppen a város körül csatangoltam, amikor megeredt az eső. Nem volt zápor,

nem is valami csendes szemerkélés, hanem makacs és hideg őszi eső.

Vaszip kihúzta a homokra kis csónakját, egy hegyesorru teknőt, amelyet ő Delfinnek hívott. A felhők olyan alacsonyra ereszkedtek a víz fölé, hogy a hullámok taraja szinte elérte őket. Vaszip felfordította Delfinjét, a fenekével fölfelé, egyik oldalát feltámasztotta egy gerendával, és vendégszeretően invitált:

— Gyere pajtás, ide nem ver be az eső.

Nagy nehezen bemásztam a csónak alá, ide-oda kellett fészkelődnöm, amíg végre a lábamnak helyet találtam. Vaszip meg csak nevetett:

— Az ilyen nagy darab embert, mint amilyen te vagy, se etetni, se ruházni, se vendégségbe hívni nem lehet. A nem-jóját!

Megtömte kis pipáját, jól megnyomkodta ujjával és rágyújtott. Az eső ugyancsak verdeste a csónak ívelő bordáit, fejünk fölött szél süvített, a tenger felől pedig szakadatlan morajlás hallatszott, mintha gigantikus pörölyökkel döngetné valaki a földet.

— Hej, ha kislány lennél, nem ilyen égimeszelő — mosolyodott el Vaszip, miközben nagy, kékes füstgomolyokat eregetett —, amilyen hideg idő kerekedett és amilyen nehéz a lelkem, a világ legnagyobb kincsével is felélnél, pajtás! Ha valami jóképű kislány lennél, de tisztességes termetű, nem ilyen pózna, mint te vagy! Ha például Szijkának hívnának, nem pedig Iszajnak, mi?... De ki is volt az a nagyeszű, aki ezt a lehetetlen nevet rád ragasztotta? Iszaj!* Igyekezz megszabadulni tőle! Hiszen ez bibliai név! Abban az időben volt egy ilyen nevű próféta, amikor az Úr még a földön járkált. Így hallottam. Igyekezz lerázni magadról ezt a nevet. Nem illik hozzád.

— Mindegy, hogy mi a nevem — mondtam.

Vaszip egy kissé elhallgatott.

— Nem mindegy. Ha engem például Sztavrinak hívnának, kifeszíteném hálóimat a tengeren, lenne három pár csónakom új hálókkal meg egy teli zsák pénzem. Van itt egy ilyen Sztavri, ott van ni, ide látszik a kifeszített hálója. Van egy másik Sztavri is, Szozopolban. Annak három hálója is van,

* Ézsaiás. (A ford.)

kilenc csónakja és egy szépséges motorosa. Lám, mit jelent az, ha valakit Sztavrinak hívnak. Ilyen nevű szegény ember nincsen, én még nem akadtam rá. De Vaszil nevű toprongyosba bezzeg lépten-nyomon beleütközöl! Akár tüstént tucatjával sorolhatnám őket. Akarod?

— Semmi értelme — feleltem. — Butaságot beszélsz.

Vaszil kirázta a pipáját, köhintett egyet és vállat vont:

— Lehet, hogy butaság, de igaz. Biz az úgy van, az igazság mindig buta dolog. Én életemben háromszor mondtam meg az igazat, és olyan butaságot követtem el, mint valami számár. Először — ez már régen volt, tizenöt évvel ezelőtt — női aranyórát találtam a strand közelében. Megnézegettem. Ez aztán a szerencse! — mondtam magamban. — Eladom, az árán meg hálót veszek magamnak. Nagyon megörvendtem. Csak mentem, a szemem előtt máris nagy halomban csillogtak a halak. Darabja egy garas — lesz ám pálinkára való, meg Cecára-Vicára, no meg fiákerre. Nagyon szerettem fiákerezgetni — társaságban, persze. S amint így nagy tervezgetve megyek, hát látom ám, hogy egy úr meg egy kisasszony jön velem szemben.

— Bocsánat — szólt hozzám a kisasszony —, nem talált véletlenül erre jártában egy órát?

Így szólt hozzám, a tekintetében pedig annyi fájdalom tükröződött, hogy azt még nézni is rossz volt. De szép volt, átkozottul szép! Akkoriban kalapot viseltek. Széles karimájú, kékszalagos szalmakalap volt a fején. A kalap alól szőke fürtöcskék kandikáltak elő, de olyan szőkék, akár az arany! Aztán hófehér nyak következett, hej, barátom, lejjebb pedig... mit is mondjak neked! Nincs az a szó, amellyel le lehetne írni azt, ami ott lejjebb ékeskedett...

Nos, csak szorítottam az órát a nadrágzsebemben, a kezemet meg kiverte a verejték. Mintha nem is órát, hanem eleven parazsat tartanék a markomban.

— Hallod-é — szólt hozzám az az úr, a gavallérja tán —, hallod-é, mit kérdez tőled a kisasszony?

Valóságos piperkőc volt, divatos fehér ruhában.

— Pofa be! — szólok neki és rávetem a szemem fehérét. — Hallgass, kutya, mert menten lenyellek! Takarodj!

A piperkőc úgy látszik ijedős volt, mert abban a szempillantásban sarkon fordult, és futásnak eredt a város felé. A lány

pedig sóbálvánnyá meredten állt. Csak épp hogy elsápadt, de attól még szebb lett.

— Ne félj, kisasszony — szóltam hozzá. — Megtaláltam az órát. Íme, itt van. Fogd és eriggy egészséggel. Ami pedig a gavallérodát illeti, az egy...

Valami nagyon ocsmány szót akartam mondani, már a nyelvemem volt, de ahogy mondani szokták, ott ragadt a nyelvem hegyén. No, nem baj. Majd rájön az a lány. Fogadok az életemre, hogy kitalálja. A nők nagyon találékonyak.

Nos, így aztán háló nélkül maradtam persze...

Egy más alkalommal — annak is van idestova öt-hat esztendeje — megint butaságot cselekedtem amiatt az átkozott igazság miatt. Ilijcso Mirazcsijszki kocsmájában kockáztunk. Készítettem két tökéletes hamis kockát, s mikor kellett, nagy ügyesen az igaziakra cseréltem ki őket. Amint ez ilyen esetekben történni szokott, a kis tételt elvesztettem, a nagyokat pedig zsebrevágtam, mivel az én kockáim mindig ötöst vagy hatost mutattak. Így aztán megkopasztottam a barátaimat, s a lelkem ujjongott örömében, mert elhatároztam, hogy a nyereségen megveszem a hálót. Megvallom, pajtás, egész életemben azért a hálóért töröm magam, de sose sikerül megszerezni. Most tehát nyertem, széles jókedvem kerekedett, s annak rendje és módja szerint bort rendeltem. Ilijcso elénk tette a bort, és nekiláttunk az ivásnak. Valamennyiünk közül én ittam a legtöbbet, mivel sok pénzt nyertem. Egyszer csak az ördög azt súgta egyik barátomnak, kérdezze meg tőlem, hogyan vetettem én a kockát, hogy az a nagy téteknél mindig a szerencsés számot mutatta. S én megmondtam. Megmagyaráztam neki: így és így, ahogy az a valóságban történt.

— Ti — mondtam — vaksik voltatok, márpedig a vaksik mindig vesztenek. Úgy kell nektek, veszítsetek, máskor legalább kinyitjátok a csípátokat.

S ahogy illik, barátom, jól elverték, alaposan és sokáig vertek. Később, míg eszméletlenül feküdtem, kiforgatták a zsebeimet, s azt is elvették tőlem, amit nem tőlük nyertem. Ilijcso három vödör vizet öntött a fejemre, míg végre magamhoz tértem.

Hát ez az eredménye, ha az ember megmondja az igazat.

Legutóbb pedig — ez még egészen friss eset — három héttel ezelőtt történt, megint csak Ilijcso kocsmájában. Szombat

este volt, borozgattunk. Egyikünk — hogy kicsoda, arra nem emlékszem — a háborúról kezdett beszélni. Ahogy erre terelődött a szó, mindannyian kifakadtunk. Magától értetődik, én is megdühödtem, mert a háború mindent megdrágított, most a háló is kétszer olyan drága, mint azelőtt. A háló miatt vagy valami másért, magam sem tudom, de úgy felforrt a vérem, hogy valósággal üvöltözni kezdtem. S olyan zamatosat káromkodtam Hitler címére, hogy beleszendültek az asztalok. Sose bánd a káromkodást, ugyan ki nem káromkodik manapság! Manapság a magunkfajta ember káromkodik, mint a jégeső, mert torkig van ezzel a világgal. Torkom szakadtából ordítottam: „Éljenek az orosz testvérek!” Minden biztonnyal igazat szoltam, mert amikor berekedtem a kiáltozástól, úgyszólván valamennyi asztal mellől felugráltak az emberek, hogy borral locsolgassák a torkomat. Ők locsolgattak, én pedig ittam. Ittam és sírtam. Pedig, fiam, én életemben addig a percig sohasem sírtam. Nem tudtam, mi az a könny... Akárhogy is van, de sötét dolog az igazság: néha megnevet-teti az embert, máskor meg sírásra fakasztja. Ahogy neki tetszik! Akárcsak az asszonynépség — hiába akarod meg-érteni!... No, de lássuk, mi történt aztán. Később, mikor ki-mentem az udvarra, hogy egy kis dolgom elvégezzem, felül-ről hirtelen két csirkefogó rohant rám, mintha gonosz lelkek lettek volna, de húsból és vérből valók, s meglehetősen erősek. Ha nem ittam volna, abban a pillanatban lerázom őket, mert erős ember vagyok, nézd csak meg az öklömet, öcsém. Akár a buzogány. Előfordult már, hogy csak úgy odakoppantottam valakire, az meg egy álló hétig kábultan járkált, mint az őszi légy. Aznap este azonban sokat ittam, s nem tudtam elérni az urakat. Azok meg, a gyalázatosak — hej, ha összeakadok velük még egyszer, akkor megfizetek nekik kamatostul — bilincset raktak a kezemre, és bekísértek a rendőrségre. Ott pedig úgy történt minden, ahogy az szokás volt, jobb nem be-szélni róla. Bottal ütöttek, csizmás lábbal rugdostak, s egyre azt rikoltozták: „Nosza, most éltesd az orosz testvéreket!”

No lám, micsoda az igazság, öcsém! Jót nem láttam belőle. Az igazság volt-e ostoba, vagy én voltam számár, annyi azon-ban bizonyos, hogy még a mai napig sincs tisztességes hálóm. Ezt használom itt, ni, de hát háló ez? Ezeken a lyukakon még te is átbújhatsz. Nem háló ez, hanem szemfényvesztés.

Megint megtömté a pipáját, nagyot szippantott a füstből, és elhallgatott.

Az eső egyre csak zuhogott, mintha az ujjáival dobolt volna a deszkákon. Hideg volt és sötét. A tenger tompán morajlott előttünk.

— Vaszil — szoltam ekkor —, ha hálód volna, új és szép hálód, mennyi pénzt tudnál keresni a halászzattal?

— Én-e? — Hirtelen felélénkült, kék szeme kristálytisztá mélyén fény lobbant, arca felragyogott. — Már mint én? Hogy mennyit keresnék? Ó, ha olyan hálóm lenne!

— Elég volna még egy embernek az a pénz, amit megkeresel?

— Még maradna is, pajtás! Elég, csak ne mindennap Ilijcsó kocsmájában találja azt az embert az alkonyat, s ne járkáljon minden áldott nap más Cecákkal-Vicákkal. Elég lenne.

— Holnap megkapod a pénzt, vegyél magadnak egy új hálót — mondtam. — Csak egy feltételem van: felében osztozunk meg a pénzen, amit keresel. Vagyis én a tőkémrel részt veszek a te vállalkozásodban, te pedig ennek ellenében minden jövedelmed felét nekem adod. Elfogadod?

Azt hitte, hogy csak tréfálok vele, sőt meg is sértődött, és görbén nézett rám.

De azért megértettük egymást. Végül is úgy megszorította a kezemet, hogy én, aki nagyon erősnek hittem magam, a fogamat csikorgattam, hogy föl ne kiáltsak fájdalommban.

Arra a sötét délutánra, amit a felfordított csónak alatt töltöttem, az esőre, a morajló tengerre, a szürke, gyapjas fellegekre, minderre úgy gondolok, mint azoknak a napoknak legragyogóbb emlékére.

11

ANASZTASZI atya a lelkemre kötötte, ha pénzre van szükségem, forduljak a szállásadóhoz; olyan összeget tesz letétbe nála, amennyi elég arra, hogy semmiben se lássak szükségét, amennyiből kellemesen és kedvem szerint élhetek.

— Ez a te apai örökségedből van — jegyezte meg csak úgy mellékesen. — Ha valami okos dologra kell, csak kérj a házigazdától, és ő majd ad.

Azokban az években sokszor kérdezgettem magamban — honnan volt annyi pénze az apámnak? Mindenféle megfordult a fejemben, de nem találtam elfogadható magyarázatot. Legvalószínűbb, gondoltam magamban, hogy ezt a pénzt valamelyik örökségbe maradt szántóföld eladásából tették félre. Édesanyám, aki Toma Lefterovnál szolgált, úgy vigyázott rá, mint a szeme fényére, a viláért sem nyúlt hozzá. Ha majd megnövök és „oskolába” megyek, hadd legyen egy-két leva a hátam mögött...

Szegény anyám! Ha láthattad volna, milyen boldog voltam aznap, amikor pénzt kaptam, hogy megvehessem azt a hálót! Örömtől ragyogott volna az arcod, mert azon a pénzen én a szabadságomat váltottam meg, elvettem annak a gyűlöletes férfinak a gyámkodását, aki életemben parancsoló urad volt, mert azzal az apai pénzzel én kiszabadultam a ketrecből, amelyben már fulladozni kezdtem, magam sem tudom, mitől és miért...

Szoltam a házigazdámnak: Hadzsipanov úr, ennyi és ennyi pénzt kérek. Igen nagy szükségem van rá, mégpedig ma. Nagyjából ezt mondtam neki. Azt hittem, ráncba szalad a homloka, kérdezősködni kezd, mit is akarok vásárolni, sőt azt vártam, hogy elutasít. Nagyon izgatott voltam, ezért nem emlékszem pontosan a szavakra, melyekkel kérésemet előadtam. Hadzsipanov úr azonban, ahogy mondani szokás, „fagyos közönnyel” fogadta kérésemet. Hallgatott egy kissé, fehér selyem keszkenőjével megtörölgette a szemüvegét, aztán egy noteszt, egészen kicsiny, piros bőrkötéses noteszt húzott elő a zsebéből, egyik oldalra bejegyzett valamit, aztán elém rakta, hogy a lap aljára írjam oda a nevemet. Fogtam a töltőtollat és — furcsa dolog — abban a pillanatban, amikor ujjaim közt éreztem az írószert, izgalmam hirtelen elpárolgott. Különös nyugalom áradt el rajtam, amelybe számító kíváncsiság is vegyült. Nem tudom, nem volt-e részemről szemtelenség, de kétszer is elolvastam a rövid bejegyzés szövegét, sőt odáig merészkedtem, hogy a szóval írt összeg elé vesszőt tettem. Aztán aláírtam, olvashatóan, szerényen, a szokásos kacskaringó nélkül.

Hadzsipanov úr keskeny ajkán futó és fukar mosoly jelent meg, s azonnyomban el is tűnt, mielőtt még a száj körül húzódó két mély ránchoz ért volna. Néhány bankjegyet számolt elém

s bólintott, ami azt jelentette: „tessék”, vagy „nesze”. Én újra megszámoltam a pénzt, aztán gondosan betettem a zubbonyom baloldali zsebébe — nyugodtan, sietség nélkül, mintha legalább századszor cselekedtem volna.

De mihelyt kiléptem az udvarról és befordultam a keresztutcába, mintha szárnyaim nőttek volna. A rohanástól kifulladásra értem az áruházhoz, s látom, hogy a bejárat előtt ott eregeti a füstöt pipájából az én Vaszil barátom. Nem szólt egy szót se, csak nézett a szemembe, és igen-igen bátortalanul mosolygott. Megszántam. Ha az utolsó fillér lett volna a zsebemben az a pénz, akkor is odaadtam volna neki!

— Gyere Vaszil — szóltam hozzá —, válaszd ki a hálót és hozzon neked szerencsét!

Ő pedig súlyos mancsát a vállamra tette, és morcoskodva ráncolta össze rőt szemöldökét:

— Te, pajtás — mondotta —, csak nem görbe úton szerezted a pénzed? Nekem nem kell olyan jótétemény, hogy aztán miattam károsodj. Mondd csak meg, hogy tisztában legyünk, barátom, különben nem fogadom el. De nemcsak hogy el nem fogadom, hanem még a füledet is meghúszom érte!

— Ez a pénz a sajátom. Apámtól örököltem. Ha hálót akarsz, csak válassz magadnak. Ha neked nem kell, talállok majd mást. Ezt mondtam, sőt egy kissé meg is sértődtem.

Mindegy. Megvettük a hálót. Aztán elmentünk Ilijcsó kocsmájába, leültünk a pult közelében. Vaszil mentapálinkát rendelt, s én láttam, hogy a keze reszketett, mikor fölemelte. Én kitéptem egy lapot az irkámból, a pocakos Ilijcsótól ceruzát kértem, s nagy, kövér betűkkel ezt írtam a papírlap tetejére: Szerződés.

Teljes tudatában voltam, hogy az, amit írok, ostobaság, hogy haszontalan és szükségtelen dolog, s mihelyt elhagyjuk a kocsmát, nyomban eltépem és elhajítom, hadd vigye az ördög, a lelkem mélyén azonban valami arra ösztökélt, azt parancsolta az ujjaimnak, hogy írjanak, én pedig mosolyogtam és írtam... Valami ilyesmit firkáltam: Vaszil a háló használata ellenében kötelezi magát, hogy az általa fogott és eladott halak értékének felét nekem adja.

— Mi ez? — fortyant fel Vaszil. — Papírdarab! Semmit sem érő papírdarab! Kár a fáradságért. — Felhajtotta a második adag pálinkát. — Kár a fáradságért! Az én szavam ezer

ilyen papírdarabnál többet ér. Azért, mert a szívemből jön, barátom, a szívemben pedig lehet sok mindenféle esztelenség, de hazugság nincs benne!

De azért aláírta. Én meg, ahogy azt már előre tudtam, még ott a kocsmában széttéptem a szerződést, a kis papírdarabot összegyűrtem és a padlóra hajítottam.

— Így tetszel nekem! — nevette el magát Vaszil. — Így cselekszik az igazi férfi. Te, pajtás, nem leszel háztulajdonos, mezítláb fogsz járni, de ember lesz belőled!

Igy egyeztünk meg: minden szombat este a „Skodra” cukrászdában találkozunk, amely vagy száz lépésnyire volt Ilijcsó kocsmájától, szemben a rakodóparttal, ahol a személygőzösök kikötöttek. Vaszil nem szokott „kisfiúknak való” helyekre járni, amelyekben limonádé- meg bozaillat terjeng, de kényszerűségből nyelt egyet. Figyelmes ember lévén, belátta, hogy diákegyenruhában nagyon kényelmetlen dolog kocsmába mennem.

— Ugyan miért nem csináltatsz civilruhát magadnak? — kérdezte a legőszintébb baráti szívélyességgel, aztán felajánlotta: — Nem akarod, hogy halásznadrágot meg ilyen kabátot kerítsek neked, amilyen az enyém? Amilyen esetlen külsőd van, mindenki azt hinné, hogy közénk tartozol. Csak épp káromkodni kell megtanulnod és minden rendben! Senkinek sem fogsz szemet szúrni. Keresni fogsz, hallgass rám, pár hét múlva férfi válik belőled, nem leszel ilyen tejszagú legényke. Majd összenyalnak-falnak a lányok, s ezzel meg is lesz a keresztelőd Szent János nevében. Te csak szólj, talállok én neked nadrágot is, kabátot is!

Mi tagadás, csábított az efféle „keresztelés”, de magamban azt gondoltam: „Nem ott a te helyed, Iszaj, megjárod! Nem szabad!” Tulajdonképpen pedig megijedtem, a félelem tartott vissza.

Igy hát a Skodrát választottuk ki szombati találkozóink színhelyéül.

Az első szombaton korán érkeztem a cukrászdába, mielőtt még a nap a nagy házak mögé bújt volna. Mialatt Vaszilra várakoztam, csaknem két liter savanyú bozát elszopogattam, amelyet alig-alig édesítettek meg egy kis cukorral; mióta a németek háborút kezdtek a Szovjetunióval, csak az én jó-

ságos és nagylelkű háziasszonyom — isten éltesse száz eszten-deig! — vendégelt meg valódi cukorral készített édességgel...

Vaszil sötétedéskor érkezett. Kigombolt ingben, borzasan, borostásan. Pontosan úgy festett, mintha valamelyik kaland-regény egyik oldaláról előlépő szigetlakó lett volna! Körül-jártatta tekintetét az ajtóban, s mikor megpillantott, elmo-solyodott és intett: „Gyere ki!”

Én azonban a helyemen maradtam. Ugyan minek menjek ki?

S az az ember, aki Iljcsó kocsmájában úgy dühöngött, mint egy vadkan, most olyan zavartan lépte át a cukrászda küszö-bét, mint egy kislány, aki életében először kerül előkelő és idegen lakosztályba. Úgy furakodott át az asztalok között, hogy rá sem mert pillantani a vendégekre, kezét a nadrág varrására tapasztva lépkedett, mint egy újonc. Mikor a terem közepére ért, hirtelen észrevette képét a szemközti nagy tükörben. A kristályüveg egész alakját visszatükrözte, tetőtől talpig. Egy pillanatra megtorpant, aztán összeráncolta a homlokát, elkomorult és savanyú arccal lépett hozzám.

— Mit iszol, limonádét, almabort vagy bozát? — kérdeztem.

Félszegen leereszkedett a székre szélére, és reménytelenül legyintett.

— Nem kívánok én sem almabort, sem bozát. Te csak öblögesd a torkod azzal a...

Megnevezte azt, amit az orvostudományban urina néven szoktak emlegetni, én pedig elpirultam. Nem a szó miatt, ha-nem azért, mert Vaszil hangosan beszélt, a szomszédos asztal-nál meg a leánygimnázium két tanulója ült. A lányok csengő hangon felnevettek.

— Látod, pajtás, nevetnek rajtad! — szólt kárörömmel Vaszil.

— Nem énrajtam, hanem terajtam nevetnek — vágtam vissza.

Ő csak legyintett és elhallgatott. „Hát csak nevéssenek. Úgy kell nekem, ha már ide jöttem!” Aztán elővett egy százlevás fémpénzt, odapengette az asztal márványához, s még egy ezüst ötvenest tolt a tetejébe.

— Ez a te részed. Fogd ezt a pénzt, és költsd el egészséggel.

— Nem többet adsz, mint amennyiben megegyeztünk? — csodálkoztam.

Csakugyan elcsodálkoztam, de azért átvettem a pénzt.

— Egy garassal se többet — nevetett Vaszil.

Nem állíthatom, hogy a mosolya vidám volt. Nem tetszett neki a környezet, hát persze. Ezért a mosolya is erőltetettnek, hamisnak látszott.

— Hát ha a számvetés pontos — mondtam —, semmi kifogásom ellene. Nem iszol bozát?

Vaszil kihúzta magát, sapkáját visszatette dús fürtjeire, és kezet nyújtott.

— Hát akkor viszontlátásra jövő szombaton, pajtás! Ha szűkséged van rám, keress meg Ilijcsónál, csak azért mondom, hogy tudjad.

S úgy is ment el, ahogy jött — fölszegett fejjel, a pantallójára tapasztott kezekkel.

A szomszéd asztalnál ülő két lány elcsendesedett, s kíváncsian nézett rám. Unott arcot vágtam s felsóhajtottam. Meguntam tán ezt az üzletet vagy mi a csoda? Kisomfordáltam. Vállamat elengedtem kissé, meggörbültem, hogy ne tűnjek magasabbnak, mint amennyi éppen elkerülhetetlenül szükséges. De senki sem indult utánam. Nem is vártam, hogy valaki nyomon kövessen — odakinn hideg, aprószemű eső szemerkélt. Ugyan ki indulna el ilyen időben, hogy az utcákon csatangoljon!

12

PADTARSAM egy Dragomir nevű érdekes fiú volt, Provadija városkából. Vállas, meglehetősen alacsony ifjú, kerek képe fölött hidegen csillogott szinte zománcosan kristálykék, kidülledő szeme. Zubzonyát mindig nyakig begombolva viselte, haját úgy nyíratta, mint egy első gimnazista, füzei a szorgalom és tisztaság mintaképei voltak. Simán, okosan, összefüggően beszélt, és szinte sose mosolyodott el. Sokat olvasott, csupa filozófiai és természettudományos művet, emlékezete pedig bámulatra méltó volt: ha kellett, szóról szóra idézte Kantot, Hegelt és Ricardót s tucatjával a közgazdászokat és filozófusokat, ha pedig „tisztá volt a levegő”, Feuerbachot, Engelst és Marxot is.

Tudtam, hogy marxista, mivel meglehetősen jó barátok

voltunk és gyakran tettünk együtt nagyobb sétákat. Azt mondtam „meglehetősen”, és ez az igazság: nagyra becsültem ezt az ifjút, örvendtem tudásának, jólesett a barátsága, de nem szerettem. Nem szerettem azért, mert oktató, pártfogó módon viselkedett, de leginkább azzal taszított el magától, hogy mindenben szabványos volt, a kételyt és habozást nem ismerte, aminthogy idegen volt tőle a mosoly, a móka, a könnyelmű incselkedés és bolondozás.

Egyszer a féltékenység került köztünk szóba.

— Ez az érzés örökös — mondtam. — Ez sohasem fog eltűnni, még a kommunizmus korszakában sem. A szerelmes ember örökké féltékeny marad.

Világos szemében gyilkos szánakozással nézett rám, és megcsóválta a fejét:

— A számár mindig számár marad — mondotta szokásos kioktató hangján —, mert a számár-pszichológia semmiféle viszonyban nincs és nem állhat a társadalom szociális szerkezetével. Az ember pedig nem számár, amennyiben a természet nem számár ésszel áldotta meg. A társadalom szociális szervezete határozza meg mindenekelőtt az emberi tudatot. Ezt, Iszaj, jól véd az eszedbe, sose feledkezz meg róla. Ez alapvető törvény, minden kérdés nyitja. A féltékenység az önzés édes gyermeke, az önzés pedig a magántulajdonból meríti életerejét, a magántulajdon termelési rendszeréből. Lesz-e a kommunizmus korszakában magántulajdon? Nem lesz. Következésképpen önzés sem lesz. Következésképpen — mint olyan érzés, amely az önzés szülöttje — a féltékenység sem fog élni. Így állunk ezzel a kérdéssel, Iszaj.

— Nem értek egyet — szóltam közbe. — Féltékenység ilyen vagy olyan formában mindig lesz. Az emberek szeretni fognak és féltékenykedni fognak. Ez így volt és így is lesz.

— Ez nem marxizmus, hanem papok logikája — jegyezte meg Dragomir.

— Nevezd, aminek jólesik, engem nem sértesz meg!

— Annál rosszabb rád nézve, Iszaj! — rántotta meg a vállát és elhallgatott.

„Annál rosszabb rád nézve” — ez volt a kedvenc kifejezése; mindennap a legkülönbébb helyzetekben elismételgette.

Később elmondtam neki, hogy elhatároztam: megvalósítom legtitkosabb álmomat, megszököm Hadzsipanovék úri házából.

Üzletet kötöttem egy Vaszil nevű különöc halással, s ez a kereskedelmi ügylet heti jövedelmet hoz nekem, amiből legszükségesebb táplálékomat fedezhetem. Így mondtam neki. Ő pedig ásitott egyet és unottan legyintett:

— Haszontalanság! Hogy ne unatkozz, mindenféle pedagógiai kísérletezésbe vágsz, kalandorosdit játszol. Ez engem a tizenkilencedik század érzelgős irodalmára emlékeztet!

— Ide hallgass! — fakadtam ki, s alig tudtam türtőztetni haragomat. — Én nem kísérletezgetek, hogy szórakozzam, s végső ideje, hogy ne úgy beszélj velem, mint valami elkényeztetett kölyökkel. Mert én sokkal inkább proletár vagyok, mint te. Az én apám részt vett a kilencszázhuszonhármas fölkelésben, a királyi uralom ellen harcolt. Az édesanyám pedig zsellérasszony volt, cseléd egy uraság házában. Íme, ezek voltak az én szüleim. Most kegyelemkenyéren élek. Egy gazdag uraság tart el, azért, hogy ha majd befejezem a gimnáziumot, hű szolgája legyek. A pap pedig, ez a jóságos ember. úgylát-szik csak spanyolfalként leplezi az úri kegyet. Én le akarom dobni a vállamról ezt az úri kegyet, mert úgy nehezedik rám, úgy összelapít, mintha malomkő lenne. Ezért eszeltem ki s ezért kötöttem azt az ügyletet Vaszillal. Nem valami tökkel-ütött pedagógus vagyok én, hanem sokkal inkább szegény ember, sokkal inkább reális ember, mint ti valamennyien.

Dragomirt azonban nem nagyon hatották meg szavaim.

— A szegénység nem az emberi kiválóság ismérve — jelentette ki. — Sokkal érdekesebb az, amit az apádról hallottam. Bárcsak így lenne! Ami pedig a te realizmusodat illeti, már megbocsáss, de én kételkedem benne. Az olyan emberek többsége, mint a te Vaszilod, akivel barátkozol, mezítlábas lumpenproletár, akiket elrontott a kocsma, s akik ma tűzbe-vízbe mennek érted, de holnap, ha éppen eszükbe jut, elárulnak egy garasért. Ne számíts az ilyenekre! Általában kételkedj az olyan emberben, akit nem ismersz jól!

A „körülmények” azonban olyan átkozottul alakultak, hogy úgy láttam, kénytelen vagyok hamarabb otthagyni Hadzsi-panovék házáat, semmint új lakást találok.

Elmondom, mi történt.

A második tízperces szünetben a kommunisták röpiratokat dobtak az udvarra. A felsőbb emeletekről szórták le őket, s a

papírlapok sokáig lebegtek a levegőben, egy részük kisodródott az épületből, és a térre szállt le. Olyan gyönyörű és vidám dolog volt ez, valóságos ünnep. A legionáriusok* szinte toporzékoltak dühükben, tehetetlenül káromkodtak, és ökölbe szorult a kezük. Ez szintén nagyon szívderítő dolog volt.

Bevonultunk az osztályba. Történelemóra következett, s tanárunk már a noteszát nézegette, amikor hivatlan vendégek toppantak be hozzánk: az igazgató, a számtantanár, egy gonosz, reakciós kis ember s egy fénylő, fekete bőrkabátba öltözött ismeretlen, minden bizonnyai detektív.

Az igazgató ránk parancsolt, hogy húzzuk ki magunkat, álljunk nyugodtan a pad mögött, s a kezünket ne mozdítsuk.

Aztán átmotozták a padokat, és a zsebünkben turkálgattak. Röpiratot kerestek.

Én Dragomirral az utolsó padban ültem, a terem bal sarkában. Ahogy ott álltam, egyszer csak azt éreztem, hogy Dragomir a kezembe dug valamit, egy kicsiny, kettőbe hajtott csomagot, s odasúgja:

— Dobd le a padlóra!

Ő a pad belső szélénél állt, én pedig a fal mellett. Magától értetődik, én sokkal kényelmesebben ledobhattam a kis csomagot a padlóra, hogy aztán lábammal a pad alatt húzódó lábtartó deszka alá csúsztassam.

Nem látszott sem nehéznek, sem kockázatosnak.

De abban a pillanatban, amikor a kis csomagot a markomba szorítottam s egy kissé a fal felé hajoltam, a bőrkabátos férfi hirtelen rám kiáltott:

— Hé, te égimeszelő, ott a bal sarokban, mit mozgatsz?...

Úgy megmerevedtem, mintha golyó járta volna át a szívemet.

— Miért mozgatsz? — kérdezte még egyszer a bőrkabátos.

Nagyot lélegzettem és azt feleltem:

— Mert mozoghatnékam van, azért! — A kis csomagot becsúsztottam a bal nadrágzsebembe. Mi mást tehettem volna?

Akkorra már ott is voltak nálam mind a hárman, s a gyűlöletes számtantanár megrántotta a zubbonyomat:

— Gyere ki!

Nagy kedvem lett volna a kopasz fejére sózni egyet, sőt már a kezem is emeltem, mikor az igazgató hangját hallottam:

* A bolgár fasiszta ifjúsági szervezet tagjai. (A ford.)

— Hagyják békén azt a fiút, urak, az nem gyanús! Hadzsi-panov úrnál lakik!

Mindazonáltal nagyon szerettem volna lekenni egyet annak a kopasz szörnyetegnek. Valami megmagyarázhatatlan erő emelte fel a kezemet, amikor szörnyű kacagás harsant a fülembbe, s én másodszor is kővé meredtem. A bőrkabátos férfi kacagott.

— Néha még a róka is ráfizet a ravaszságra, mi? — csippentett felém a szemével. — No, legényke, gyere csak, hadd beszélgessünk el egy kicsit az igazgatói szobában. Nagyon szeretek az efféle daliákkal beszélgetni, mint te vagy!

Azzal bementünk az igazgató szobájába, s mikor mindannyian leültek, az ismeretlen belenyúlt a bal zsebembe, s előhúzta onnan a kis csomagot, amit Dragomirtól kaptam.

— No tessék, itt az összeesküvő, uraim! — kiáltott fel nagy diadallal a detektív. — Itt vannak a rölapok, amiket a harmadik tízperces szünetben akart szétszórni az ifiúr. Megnézhetik, kézzel írták, nyomtatott betűkkel. Tessék!

Csak a számtantanár nyújtotta ki a mancsát. — Az igazgató meghökkenve, szomorú csodálkozással nézett rám.

— Az ember nem hisz a saját szemének! — sóhajtotta.

— Én viszont hiszek a szememnek! — nevette el magát a detektív. Egész közel jött hozzám, tekintetét az arcomba fúrta s úgy sziszegte:

— Mikor írtátok, éjszaka? Kivel és hol? Otthon?

— Semmit sem írtam.

— Kitől kaptad?

— Senkitől.

— Akkor hogy került a zsebedbe?

— A folyosón találtam — mosolyodtam el én.

— Hát úgy. Mindegyik ezt hajtogatja: „találtam”. De ha egy kicsit megsímogatjuk őket, mindjárt más nótát fújnak!

— Taknyos kölykök! — fakadt ki dühösen a számtantanár.

Az ismeretlen összeszedte a rölapokat, a fejét csóválta, aztán az igazgatóhoz fordult:

— Azt hiszem, önnek nincs kifogása azellen, hogy ez a kis barátunk velem jöjjön a rendőrségre. Igen szeretetre méltóan bánunk majd vele — elmosolyodott —, majd elbeszélgetünk kissé egyről-másról. Ökelmének is javára válik, meg önöknek is.

— Ugyan, hagyja, kérem! — legyintett az igazgató. — Értésére kell adjam önnek, uram, hogy ez a fiú Hadzsipanovénál lakik, és Hadzsipanov úr nem fog örülni, ha megtudja, hogy a lakóját egyik rendőrörsről a másikra cipelik. Legyen erről meggyőződve! Meg aztán, hogy is mondjam, valóban lehetséges, hogy a fiú a folyosón találta azokat a röplapokat! Mi semmiféle gyanút sem táplálunk vele szemben, ez a fiú egyike a legjobb, példásan viselkedő érettségis diákjainknak. Így van, Papazov úr?

— Hát a feladatokat jól oldja meg, nálam kitűnője van — ismerte el a számtantanár.

— No látja! A gyámapja lelkész, ez jelentős körülmény. S az sem mellékes, hogy Dobrudzsa egyik leggazdagabb urasága, a vedrovói Toma Lefterov úr is igen nagy érdeklődést tanúsít iránta. Én minden hónapban levelet kapok a fiú ügyében ettől a tiszteletre méltó úrtól. Az előmenetele, a magaviselete felől érdeklődik. Mély meggyőződésem, hogy Iszaj Damovnak nincs és nem is lehet köze a lázadó elemekhez. Nem szabad elkészerítenünk Lefterov urat, s különösen nem szabad Hadzsipanov úr nevét kitennünk annak, hogy idegenek előtt meghurcolják. Azt pedig megígérem, hogy az esetről értesíteni fogom ezeket a tiszteletre méltó polgárokat.

Mikor az ismeretlen férfi és a számtantanár kiment az irodából, az igazgató megkérdezte tőlem:

— Dragomir Joszifov adta neked azokat a röplapokat?

— A folyosón találtam őket — mondtam.

— Ostoba kölykök vagytok — mosolyodott el az igazgató. — Makacsok, mint az öszvér, s teljesen hiábavalóan dugjátok be a fejeteket a farkas torkába. Mert a nagy politika ügye a keleti fronton dől el, igenis, ottan, ti pedig csak fecsegők és bajcsinálók vagytok, szamarak. Ezt mondd meg a te Dragomir barátodnak is. Szedjétek össze az eszeteket, nehogy érettségi bizonyítvány nélkül maradjatok, s úgy ne járjatok, mint a vízbefúló, akit a part előtt ragad el az örvény... Lefterov úrnak pedig írd meg, hogy a karácsonyi szünidőben nagyon szeretném meglátogatni. Még nem jártam az aranyos Dobrudzsában, pedig azt beszélik, hogy ott bőség van, csupa szépség és gazdagság ott az élet, valóban áldott föld az...

S íme, mi történt a továbbiak során.

Alighogy hazatértem, a szolgálólány kopogtat a szobám ajtaján:

— Eriggy le, az úr hívat!

Az ebédlőben csak ketten voltak — Hadzsipanov úr és a felesége. Hadzsipanovné úrasszony az asztalhoz támaszkodva állt, egy kis üvegkanállal kedvenc ananászszőrpjét kavargatta, s annyira elmerült foglalatosságában, hogy még csak rám se pillantott. Nem fogadta a köszönésemet. Nagyon szerette az ananászszőrpöt.

A férje — kabátválla vattával kipárnázva, hogy erőteljesebbnek lássék — hátratett kezekkel az asztal körül sétált, arca pedig olyan komor volt, mint az ólmos novemberi égbolt.

— Hívatni tetszett — szóltam.

A kiskanál alig hallhatóan megcsendült a pohár kristályán. Háziasszonyom kis fehér keze megrezsent, mintha valahonnan felülről — csupán egy pillanatra — bosszantó légy szállt volna rá. De az is lehet, hogy ez csak úgy rémlett nekem, mert elmélyülten és nyugodtan tovább kavargatta az ananászszőrpöt.

Hadzsipanov egy pillanatra rám függesztette tekintetét, és összehúzta szemöldökét.

— Nos, Iszaj — kezdte —, nem kellemes beszélgetésre hívatlak. Öt esztendeig egyetlen rossz szót sem szóltam hozzád, s ha most ezt kell tennem, nem én vagyok az oka.

Elhallgatott, aztán rágyújtott egy cigarettára, az ablakhoz ment, és sokáig kibámult.

S miközben a nedves ablaküvegen át kinézett, az én háziasszonyom fölemelte a fejét, s öt esztendő óta most először láttam a szemében könnyet.

— Én a házamba fogadtalak — kezdte újból Hadzsipanov, miközben továbbra is ott állt, háttal felém —, Toma Lefterov kedvéért fogadtalak a házamba. Vele közös érdekek, közös üzleti ügyek kapcsolnak össze, ez pedig, azt hiszem, a barátság nál is több. Toma Lefterov kedvéért fogadtalak a házamba, később aztán én és a feleségem megszoktunk téged. Nekünk nincs gyerekünk, azért szoktunk ennyire hozzád... Egyébként ez az egész fecsegés fölösleges.

Megfordult, egy pillantást vetett az órájára, aztán az asztalhoz lépett, és félig elszívott cigarettáját lassan elnyomta a hamutálkán.

— Ez az egész fecsegés fölösleges. Elhatároztam, megszabadítalak egy roppant nagy kellemetlenségtől, attól, hogy egy földél alatt kelljen élned egy olyan emberrel, aki a te szemedben annyira gyűlöletes hitleristákkal — ahogy ti mondjátok —, a megszállókkal ad-vesz, kereskedik. Ma megtudtam, illetve a járási főnök ma közölte velem, hogy te — az én lakóm és neveltem — röpiratokat készítettél a németek ellen. De nemcsak ezt, azt is, hogy kommunistákkal barátkoztál, velük járkáltál a tengerparti parkban és így tovább.

Elmosolyodtam. Egy szót sem szóltam, csak mosolyogtam. Hadzsipanov arca pedig elsötétült, halántékán kidagadtak az erek, megfeszülő kék zsinegekre hasonlítottak.

— Ha ismerem a felfogásodat, politikai rokonszenvedet s más egyéb dolgaidat, biztosítlak, már rég tettem volna róla, hogy ne kelljen egy földél alatt élned velem.

Láttam, amint a kis kanálka abbahagyta az aranyszínű szörp kavarást. Mozdulatlan maradt a pohárban. S egyszeriben mindannyiunkra ránehezedett a súlyos — és valóban furcsa! — fülünkbe csengő csönd.

— Ne aggódjék — szóltam. — Még ma elhagyom a házukat. Van a városban egy másik lakásom, amelyet, anélkül hogy használnám, bezárva tartok. Csak a kellő alkalomra vártam, hogy gondoskodásáért és jóságáért köszönetet mondjak és elbúcsúzzam öntől.

Háziasszonyom rám nézett. Ó, milyen pillantást vetett rám! „Remek! Pompás! — köszöntött örömmel a szeme. — Így kell válaszolni az ilyen szívtelen embernek! Brávó!”

Száz esztendeig örvendezz a világnak, vidám és jóságos szem! Sosem feledlek el! Ha majdan egyszer szívem megkeseredik s hitét kezdi veszteni az emberben, akkor is szeretettel fogok rád gondolni...

Így aztán már útra készen álltam: egy ruhásbőrönd, egy táskányi könyv — ez volt az én egész úti poggyásom. Kényelmesen lehetett vinni.

Ha azt mondanám, hogy jókedvű voltam, tévednék. Nem voltam jókedvű, de szomorú sem. Csak arra emlékszem, hogy valami felkavart a lelkem mélyén, de hogy mi és miért — nem tudom. Csak álltam a szobámban, s mintha vártam volna valakire. Tulajdonképpen aligha vártam valakire, csak odakinn esett az eső. Várnom kellett kissé, amíg az eső eláll.

Egy idő múlva hallottam, amint lenn a földszinten becsapódik az utcai ajtó. Az ablakhoz szaladtam. Sosem kíváncsiskodtam, nem lestem, ki megy ki a házból, ezúttal azonban mégis oda-szaladtam az ablakhoz. Az úton háziasszonyom szaporázta lépteit, az én jóságos kis úrnőm. Csuklyás, szürke esőköpenyben, melyet a derekán öv szorított össze. Kissé előrehajolva ment, de erélyesen, gyorsan. Zuhogott. Ilyen időben pontosan így kellett menni — gyorsan!

Visszatértem az ablaktól, az ágyra ültem s elmosolyodtam. Kellemes séta!

Most már teljes világossággal láttam, hogy senkire sem várok. Felöltöztem, fogtam a ruhásbőröndömet meg a könyves-táskát, és lementem a lépcsőn. Lenn az előszobában, az ebédlő piros ajtaja előtt állt a kis szolgálólány. Mikor meglátott, a köténye zsebébe nyúlt és két darab százlevás ezüstpénzt húzott elő.

— Ez a pénz a tiéd, az úrnő küldi. Nesze.

A bőröndöt a padlóra tettem és átvettem a pénzt. Egy darabig a tenyeremen tartottam, vadonatúj volt, csillogott.

Még ma is megvan az a gyöngém, hogy örülök az ezüst csillogásának, hogy szemem rajta felejttem a reszketőn tük-röződő fényen, amely ráhullik a csiszolt felületre s ott ezer darabra törik, s hogy tenyeremen ott érzem a fém különös érintését. Ezt ma is szeretem. Ha véletlenül új fém pénzhez jutok, cigarettás dobozba rakom, ott gyűjtöm össze őket, s ha nincs más dolgom vagy éppenséggel szükségét érzem, hogy tegyek-vegyek valamit, kinyitom a dobozt és turkálgatok benne. Beismerem, ez a játék jobban pihentet, mint akármi-lyen séta a szabad levegőn.

Ezt a két ezüst százast azonban visszatettem oda, ahol addig is voltak — a fehér, fodros kötény zsebébe. Isten tudja, mit gondolt szegény kislány, amikor a zsebébe nyúltam, bizto-san megrémült, mert meg se moccant, meg se kísérelte, hogy elhúzódjék.

— Mondd meg az úrnődnek, hogy én gazdag vagyok, sokkal gazdagabb nála, s hogy nincs szükségem szegényes garasaira. Add vissza neki ezt a pénzt.

Jókedvem támadt. Jó dolog volt, hogy mosollyal arcomon hagytam el háziasszonyom otthonát. Nagyon elégedett voltam magammal.

SZINTE fillér nélkül hagytam el Hadzsipanovékat. Amit Vasziltól pár nap előtt kaptam, néhány délután elolvadt: felét már kölcsönbe adtam, a maradékot pedig barátaimmal megettük a cukrászdában: a fiúk már rég nem ettek édességet.

Így szóltam Dragomirhoz:

— Szedjük össze egy nagyobb összeget, és alakítsunk szövetkezetet. Úgy szándékozom megforgatni a pénzt, hogy a mi ifjú barátainknak mindig meleg leves jusson ebédre.

Nagyon szép terveket eszeltem ki a pénz „megforgatására”. Pacalt vásárolunk, közvetlenül a vágóhídon, s elvisszük Kocso Nesztorov bátyóhoz, akinek kisvendéglője volt a rakparttal szemben, az árurakodón. Amikor Hadzsipanov irodájában dolgoztam, megismerkedtem néhány nagykereskedővel. Biztos voltam benne, hogy ezek az emberek még nem felejtettek el, s hogy „nagybani” árban eladnak nekem babot, rizst, sőt olajat is; csupa olyan árut, ami eltűnt a piacról. Ezek a szállítmányok hajtanak majd egy kis hasznót Kocso bátyának, nem túl nagyot, de épp eleget ahhoz, hogy három-négy legszegényebb társunkat meleg levessel megvendégelhesse.

A kényes Dragomir azonban megvetően félrehúzta a száját, és gúnyosan végigmért:

— Ez szociáldemokrata szatócskodás — mondotta. Sőt dühbe gurult: — Most a világ jövőjét döntik el, az emberek ezrei mennek halálba, a fejükkel játszanak, te, te pedig pacallal meg rizzsel akarsz kalmárkodni! Ostobaság!

Mindezt nagyon nekihevílten mondta, s én elpirultam. Nem láttam semmi ellentmondást a pénz „megforgatására” vonatkozó tervem és a nagy történelmi események között, de elhallgattam.

Tehát említettem, hogyan olvadt el az a pénz, amit Vaszil barátomtól kaptam. Nem sajnálom.

Így üres zsebbel, de vidám szívvel hagytam ott Hadzsipanovékat. Ha szép idő lett volna, ha nem zuhog az az undok eső, nem sokat gondolkodom! A szabad ég alatt is tölthettem volna az éjszakát. Éppen elégszer aludtam gyerekkoromban kinn a mezőn.

A meleg éjszakák évszaka azonban már régen elmúlt. Most olyan égbolt nehezedett a városra, mint valami kormos agyagtepsi, alatta pedig kusza ködgomolyok úsztak. S egyre csak zuhogott, már második napja, s nem is remélhettem, hogy egyhamar eláll.

Elhatároztam, hogy felkeresem Vaszil barátomat. Ő tapasztalt, leleményes ember, minden bizonnyal talál valami száraz zugot számomra. Elindultam Ilijcsó kocsmája felé, de magam sem tudom miért — minden bizonnyal szórakozottságból —, nem a legrövidebb utat választottam, hanem az állomás felé kerültem, ahol Dragomir lakott.

Úgy látszik, az ablakban állt és kibámészkodott az utcára. Hallottam, hogy megveri az ablakot. Szobája a földszinten volt, vállam a párkányig ért, könnyű volt meghallanom.

Egy darabig haboztam, hiszen Ilijcsó kocsmájába indultam, de aztán azt mondtam magamban: ugyan miért ne néznék be egy kicsit Dragomirhoz is? Nem volna illendő csak úgy elmenni mellette. Ha itt hagyom, azt hiheti, hogy elfogott a büszkeség. Mindig lenéztem a büszkeséget és a büszkélkedőket. Így hát letértem utamról, s bementem Dragomirhoz.

Máskor rendszerint lomhán, hanyagul parolázott, most azonban férfiasan és szívélyesen szorította meg a kezemet. Első kérdése természetesen a bőrdörmögöt illette: hová indultam, s miért cipelem magammal a poggyászatot.

Dragomir lakásán persze nem tarkállottak csodálatos arabeszekkel pompázó szőnyegek, nem ragyogtak ezüstkeretes tükrök és nem volt mahagóni könyvtárszekrénye. Két, szürke pokróccal letakart tábori ágy, deszkából tákolt faliszekrény és egy könyvekkel megrakott közönséges konyhaasztal — ez volt az egész berendezés. A mennyezetről megfeketedett zsinóron villanykörte lógott, melyet egy rózsára hasonlító lámpaernyő borított.

Tétován, zavartan álltam az ajtónál, ő pedig, észbe kapva, hogy mi is okozhatta sutaságomat, szinte kihívóan elmosolyodott.

— Nem olyan, mint Hadzsipanovék palotájában, mi? Hát mit tegyünk, van egy kis különbség! No, oda se neki, ne félj, nem esik semmi bajod! Csak óvatosan lépkedj, nehogy valamelyik padlódeszkát kimozdítsd a helyéről. Amint hallod, ugyancsak nyikorognak, a nedvességtől úgy meggörbültek, mint a dinnye-

háj. No, dobd csak le a köpenyed, kérlek, s rendelkezéssel az én összkomfortommal, akár le is heveredhetsz az ágyra. Ez itt ni, az én ágyam, azon pedig a szobatársam alszik, egy szabómunkás. Remek fickó. Ül le és mondd el, mi sarkallt arra, hogy ebben az esőben mászkálj. Unatkoztál talán a palotádban? S hová cipeled azt a koffert, mit viszel benne?

Elmondtam neki, hogy a szobámban véletlenül összetörtem egy drága porcelánvázát, s emiatt összevesztem a házigazdám-mal meg a háziasszonyommal. További ottmaradásom sem Hadzsipanovéknak, sem nekem nem kívánatos. Kemény szavakat vágtam a szemükbe, ők sem maradtak adósok, így hát a hidadakat felégettük magunk között, s nincs többé visszatérés.

Hazudnom kellett s lepleznem az igazi okot, mert ha megmondom, hogy a rölapok miatt tették ki a szűrőm, kellemetlen helyzetbe hozom Dragomirt. Úgy festett volna a dolog, mintha azzal vádolnám: „te vagy az oka, hogy engem ilyen baj ért”. Isten ments, nem akartam, hogy bármiben is ludasnak érezze magát velem kapcsolatban. Hiszen ő hasznos dolgot cselekedett, én pedig ugyan mit tettem? Az égvilágon semmit! Sőt visszásnak is éreztem volna, hogy bárki is lekötelezettnek érzi magát velem szemben. Nem akartam, hogy erkölcsi adósaim legyenek. Az erkölcsileg adós ember olyan jobbágyféléje a hitelezőnek. Ez éppúgy sértő az adósra nézve, mint a hitelezőre, hát nem?

Másrészt a rölapokkal történt eset csak megkönnyítette menekülésemet Hadzsipanovéktól. Én elhatároztam, hogy menekülök onnan, és szerettem volna is elmenekülni. Miféle vétke volt ebben Dragomirnak? Semmi.

— S most hová még? — kérdezte, miután hosszú ideig hallgatott. Tán csak nem jött rá, hogy hazudok?

— Vaszil barátomhoz, a halászhoz megyek, már beszéltem róla neked, ismered. — Szaporáztam a szavakat, nehogy időt adjak neki arra, hogy elgondolkodjék.

Dragomir azonban közbevágott. S jól tette, hogy közbevágott, mert megint valami porcelánváza kezdett lelki szemeim előtt feltűnedezni.

Nos, én sose állítottam, hogy valami dús képzelőerővel rendelkezem.

— Az helyes elhatározás, hogy proletár leszel, visszatérsz természetes környezetedbe — mondta Dragomir. — De az,

hogy olyan lumpokkal akarsz barátkozni, akik minden szabad idejüket kocsmában töltik, szerintem nagyon is helytelen.

Én viszont azzal vágtam vissza, hogy ezek az emberek nem rosszak, még ha szeretnek is inni és hajlamosak a „rendetlen életmódra”; közülük sokan bizony jobbak, mint egész sereg olyan rendes és tisztességes polgár, aki csak limonádét iszik, és legkésőbb este tíz órakor nyugovóra tér. Példaként az én Vaszil barátomat említettem meg, aki pénzügyekben a feddhetetlen tisztesség tanújelét nyilvánítja, márpedig a pénzügyekben való becsületesség, mondtam, az első számú erény. Az olyan embereket, mint az én Vaszilom — szögeztem le — nem szabad a lumpenproletárok kategóriájába sorolni. Vaszil dolgozó ember, és ha a társadalmi körülmények kényszerítő ereje folytán mezítlás is, erkölcsi tisztességét nem veszítette el, s ezért nem szégyellem őt barátomnak, bajtársamnak nevezni.

— Ostobaság! — legyintett Dragomir. — Te új hangon fújod a régi nótát. Olyan elavult romantikának adózol, amelyiknek semmi köze sincs a valósághoz. A te Vaszil-féle embereid kockajátékosok, csavargók és iszákosok — semmi több.

Mikor látta, hogy elkomorodom, elém állt és széttárta a karját.

— Csodálkozom rajtad! — kiáltott fel. — Micsoda ember vagy! Ha irodalmár lennél, azt mondanám: meg van neki bocsa, az irodalmárok általában naiv emberek. Az irodalmároknak könyvszagú elképzeléseik vannak az életről. De te nem vagy irodalmár, te keveset olvasol. Ugyan honnan szedted ezeket a papírizú elképzeléseket a te Vaszil-féle embereidről? A fejedben mindenféle kereskedelmi ügyletek terveit forgatod, pénzt akarsz szerezni, agyafűrt számadásokat végzel, mindez nagyon szép! Komoly ember komoly gondolatai. Igaz, hogy pillanatnyilag nem helyénvalók, de mindegy. S aztán egyszer csak itt van az a te Vaszilod, meg a hozzá hasonló lumpenok. Micsoda párosítás ez?

— Ördögi fortélyosság! — mondtam és elmosolyodtam.

— Nem, nincs ebben semmi ördögi — csóválta meg a fejét Dragomir. — Mi — s most lehalkította a hangját — marxisták vagyunk, érted-e, mielőttünk nincs semmiféle titokzatos és megmagyarázhatatlan dolog. A te idealizmusod annak a környezetnek a gyümölcse, amelyben éltél. Rothadó burzsoázia — rothadó gondolkodás, nemde? Így van ez!

— Igen, így van! — helyeseltem.

Dragomir megörvendett.

— Te könnyen leküzdöd tévedéseidet, mivel gyorsan felismered okaikat. Egészséges proletár környezetből származol, a származás pedig igen fontos dolog. Mi természetesen a segítségedre leszünk. A mai eset kemény próbája volt annak, hogy hűséggel viseltetsz-e a mi ügyünkhöz. Bebizonyosodott, hogy forradalmi színvonalon állsz, s olyan tulajdonságokkal rendelkezel, hogy — most megint lehalkította a hangját — szervezett elvtárs lehet belőled.

De az az ostobán pöffeszkedő és oktató hang, amelyen beszélt! Ez a hang leforrázta az örömet, amelyre nemegyszer gondoltam (már Hadzsipanovék hajlékában is!). Az örömet, amelyre oly nagyon vártam: „hiszünk neked, állj közénk!”

S még most is, oly sok év után, szomorúan emlékezem arra a napra. Arra gondolok: ördögbe mindezekkel a tanítókkal és erkölcsprédikátorokkal! Legyenek még oly példamutatók az erkölcsükben s még oly fegyelmezettek és feddhetetlenek, lelkem mélyéből lenézem őket, s valahányszor rájuk gondolok, mindig úgy képelem el őket, csuhában és papsapkával, mint a középkori jezsuita fanatikusokat...

Ezért csak megbiccentettem a fejemet, s én is hasonló hangnemben mondtam:

— Köszönöm a bizalmat. Esküszöm, hogy holtig hű maradok az ügghöz.

— Úgy legyen! — sóhajtott fel Dragomir.

Nevetnie kellett volna színpadias nyilatkozatomon, ő azonban felsóhajtott. S minden bizonnyal szívből sóhajtott fel, ebben nem kételkedem.

— Először is — minden kapcsolatot megszakítasz azokkal a kocsmatöltelékekkel! Érted?

— Értem! — magamban pedig azt is hozzágondoltam: „másodszor: csak limonádét iszol, csak proletár családból származó emberekkel barátkozol, csak előzetesen gondosan ellenőrzött elvtársnőbe leszel szerelmes”. Ő azonban minden várakozás ellenére elhallgatott, aztán leakasztotta az állófogasról a köpenyét, felöltötte, s roppant elgondolkodva mondta:

— Egyik jó elvtársunkhoz, egy szabóhoz viszlek el, ott kapsz majd szállást. — Aztán a szemembe nézett és aggódva kérdezte: — Kosztra van pénzed?

Étkezésre nem volt gondom, egy nagy étteremben voltam előfizetéses vendég.

— Jó volna, ha valamelyik egyszerűbb kis vendéglőbe mennél át — tanácsolta Dragomir. — Általában, mindig tisztább környezetet keress magadnak...

14

NEM kellett válogatnom, mert november tizenötödikén, mikor leesett az első hó, amikor oly szép a világ, s amikor minden olyan, mintha fehér csipkével és kis kucsmákkal díszítették volna fel, a Sirály étteremben közölték velem, hogy hitelem kimerült, s a jövőben csak „készpénzfizetés ellenében” szolgálnak ki.

Azt feleltem, hogy ez az újság épp kapóra jött és boldognak érzem magam, hogy végre búcsút mondhatok a Sirálynak, mivel már öt év óta változatlan és egyhangú a konyhája, berendezése is kezdett már rosszul hatni rám és egyébként igen jó étvágyamra.

Nagyzoltam, habár jól tudtam, hogy mindössze annyi pénz van a zsebemben, amennyiből legfeljebb egy doboz harmadrangú cigarettát vásárolhatok. Mégcsak nem is nagy dobozzal, hanem kicsinnyel, „kariókával”, ahogy akkorjában hívták.

Aznap szörnyen éhes voltam. Ha nem értem volna hitelem végére, azt hiszem, fölfaltam volna mindazt, amit az étlap felüntetett, elejétől végig! Nagyon korgott a gyomrom.

Mindazonáltal uralkodtam magamon, és a jóllakott ember hanyag lépteivel, emelt fejjel vonultam ki az étteremből, mintha csupán tőlem függne, hogy hol, melyik étteremben ebédelek.

S milyen lágyan, szívderítő pelyhekben hullott odakinn a hó! Ha nem lett volna annyira üres a gyomrom — reggel egy falatot sem ettem —, szívesen barangoltam volna az utcákon, csak úgy vaktában, talán a tengerparti parkba is elvetődtem volna megnézni a hó sűrű és kavargó fonalai mögött elrejtőző tengert. Amikor a köd eltakarja, felhők nehezednek rá vagy hó kavargatja fölötte, az én dobrudzsai síkságomra hasonlít; a szemhatárig nyúló tömegével a végtelen messzeségre emlékeztet.

Hangozzék fennhéjázóan, szentimentálisan, legyen irodalom-szaga — mindegy! Meg kell írnom. Amint a Sirály éttermet otthagytam, néhány percnyi habozás után nem tudtam ellen-állni a váagnak, s kínzó éhségérzetem ellenére is a tengerparti park felé indultam, hogy megnézzem a tengert. A tengert akar-tam látni. Táskámat egy padra helyeztem és ráültem, hogy a tengert nézhessem. Sőt még rá is gyújtottam.

Mikor azonban éreztem, hogy a cigaretta vége az ujjamat égeti, csodálkozva jöttem rá, hogy a tengerből semmit sem lát-tam. Tulajdonképpen egész más dolgokon járt az eszem, melyek-nek semmi közük sem volt a tengerhez.

De hát nem is lehetett látni, annyira bele volt bugyolálva a hó ide-oda imbolygó hálójába. Felálltam, levertem táskámról a havat, és gyorsan elindultam a Glória kávéház felé. Ez a kis kávéház ott állt szemben a park déli oldalával. Bementem, meg-álltam az egyik automata előtt, bedobtam egyetlen fémpénze-met és meghúztam a fogantyút.

Odabenn a gép gyomrában felzörrentek a kis kerekek és ru-gók, fémcsörgés hallatszott, s bennem meghűlt a vér: több pénzem nem volt. Nem a pénz miatt hűlt meg bennem a vér, mert én azzal vagy anélkül is egyformán szegény voltam. Más-ért nyugtalankodtam: a pénz- és árucsere-forgalmi tervem sorsáért.

Nos, a fémcsörgés elapadt, a kis ablaküvegen néhány jókedvű piros fénycsík villant föl, s az automata szája jó fél-maréknyi csillogó fémpénzt szórt ki a kis nikkel vályucskába.

Csodák csodája! Ilyesmi ezer esetben egyszer fordul elő! Meg-figyeltem, hogyan tesznek mások a kártyára, s hogyan veszi-tenek vagy hogyan nyernek kicsiben, s tudtam, hogy a szeren-csés kombinációk olyan ritkák, akárcsak a négylevelű lóhere.

Hála a véletlennek, melyet az én Dragomir barátom oly-annyira megvet!

Összeszedtem a pénzt. Nagyon szerettem volna a többi auto-matán is szerencsét próbálni, de kivonultam a kávéházból, mint ama bibliai Lóth, anélkül, hogy a fejem visszafordítottam volna. Nekivágtam a kijáratnak, s hátamon a szegény irigykedő szodo-maiak égető pillantását éreztem.

Az utcára érve nagyot szívtam a levegőből, és vállat vontam. Mégsem annyira csúf az élet!

Így aztán nekivágtam, hogy pénz- és árucsere-forgalmi ter-

vemet megvalósítsam. Felhasználtam régi ismeretségeimet, s a jóakaratóan ironikus mosoly ellenére, mellyel a nagykereskedők megrendeléseimet fogadták, sikerült „nagykereskedelmi áron” egy kis babot, olajat és rizst vásárolnom.

Ezeket a termékeket elvittem Sztojne Kuzmanov bátyó kisvendéglőjébe, s így szóltam hozzá:

— Ide figyelj, Sztojne bátyó, kedvező áron hozok néked árut. Hajlandó vagy-e ennek ellenében húsz napig levest adni nekem ebédre meg vacsorára?

Sztojne bátyó beletörölte kezét a kötényébe, egy ideig szomorúan, eltűnődve nézett, aztán elmosolyodott, s az arca olyan volt, mint egy kivirágzott napraforgó tányér.

— Mit fárasztod magad hékás ezzel a semmiséggel? — szólt rám szemrehányóan, s fejével az árum felé bökött. — Mintha bizony Sztojne Kuzmanovnak nem állna módjában, hogy egy becsületes atyafit eltartson? Ha éhes vagy, fiam, hát csak gyere — kapsz nálam enni, s majd akkor fizetsz, ha jobb napokat látsz. Ne töltsd az időt kereskedéssel, inkább láss a tanuláshoz, fiam. Én a szemérről ismerem az embert, nem tévesztem össze a becsületeset a szélhámossal. Te előbb vagy utóbb megfizeted tartozásodat, nem fogsz adósom maradni.

Igy szólt Sztojne Kuzmanov, de azért lemérte a portékámat, előhúzott egy maszatos üzleti könyvet, nagy körülményesen beírt valamit és számolgatott. Aztán rám nézett, és szívélyesen elmosolyodott.

— Ez amit hoztál, fiam, megér harmincnégy levest kenyérrel, csípős hegyes paprikával és borssal együtt. Magától értetődik, hogy jól megmerítem a kanalat, ha neked töltök, mert hát ugyancsak jól megtermett legény vagy, jócskán van erőre szükséged. Tizenhét napig ehetsz hát nálam, aztán meg majd meglátjuk. Sztojne Kuzmanov nem hagy éhen. Nem egy legényt neveltem én már fel! Egyesek ma orvosok, mások ügyvédek, ismét mások kereskedéssel foglalkoznak. Mindegyiknek beütött a szerencse. De ha találkoznak velem: hej, aszongyák, hogy vagy, Sztojne bátyó? Ha te nem vagy, ugyan mi lett volna belőlünk?! Gyere — hívnak —, hadd vendégeljünk meg, hadd emlékezzünk meg a nehéz évekről! Azok az évek elmúltak, mondják, de azért észben kell tartani őket. Így fogadnak azok az emberek, ilyen szívesen, mert segítettem rajtuk. Te se vedd hát szívedre a dolgot, fiam. Firkantsz majd nekem egy

kis váltófélét, alul egy kezessel, aztán éld világot, ne félj, nem hagy el Sztojne bátyó . . .

Odakinn megint csak esett, puhán szállongott a hó. Az alkonyat kékes homályában most még szebb volt. Ez a szépség azonban csak elsuhanó reszketőn a szemem előtt, de a szívemig nem ért el. Különös! Valahogy pusztasággá vált bennem, a lelkemben minden — süket és üres pusztasággá.

Végre! Elérkezett a szombati nap, és én elmentem a Skodra cukrászdába, hogy Vaszil barátommal találkozzam.

Már előre is kettős örömet éreztem: pénzt kapok, ráadásul egy érdekes és jóságos emberrel fogok beszélni. Nem tudtam eldönteni, vajon a kettős öröm közül melyik a nagyobb: a pénz-e vagy a jóbarát? De egyforma türelmetlenséggel vártam az egyikre is, a másokra is.

Már esteledett, de Vaszil nem mutatkozott. Megittam a limonádémat, másik üveg rendelésére azonban nem mertem rászánni magam. Ha Vaszil nem jön, ki fogja megfizetni? Az viszont teljesen felesleges, hogy az ember két óránál is tovább üldögéljen egyetlen üveg limonádé mellett. Így hát kimentem.

Északkeletről fagyos szél fújt, lábam alatt ropogott a hó. A kék égbolton hideg fénnel hunyorogtak a távoli csillagok.

Ugyan hová lett az a Vaszil?

Feltűrtem a köpenyem gallérját, hátat fordítottam a szélnek, s elhatároztam, hogy még negyedórát várok rá. Egy perccel sem tovább! Ha pedig megérkezik, úgy lekapom a tíz körméről, hogy megemlegeti ezt az estét, amíg csak él!

Erre gondoltam, de azon nyomban szemrehányást tettem magamnak. Miért gondolok rosszat erről az emberről? Ezekben a napokban a tenger viharos volt, rettenetes, halomnyi hullámok háborogtak, a víz tajtékzott, morajlott, a partot verte. A viharos tengeren minden megeshetik, még a legtapasztaltabb halással is. Nem szabad rosszat gondolni az emberről. Ha szerencsétlenség történt, ugyan hogy védekezzem majd a lelkiismeretem előtt sértő gondolataim miatt? Az ember nem szokott csak úgy könnyedén, minden ok nélkül késni.

Miközben efféle párbeszédet folytattam magamban s mindenképpen igyekeztem az emberi méltóságérzetet megvédeni, a közelben valakinek a lépteit hallottam. A szívem örömmel dobbant meg: jön!

Igen, valóban jött valaki, ez a valaki azonban nem az én Vaszil barátom volt. Ismertem: meglehetősen magas, sapkás férfi, rövid bőrbekecsben, széles, szinte fölszakított szája balsarkában cigarettacsikket tartott. Vaszillal barátkozott, gyakran mentek el együtt halászni. Cvetan volt a neve, de isten tudja miért, csak Cecnek hívták.

— Jó estét, Cec — köszöntöttem. — Hol a mi barátunk, miért nem jön?

Cec megállt, szippantott egyet a cigarettájából, s némán végigmért.

— Jönnie kellett volna, minden szombaton itt, a Skodránál szoktunk találkozni.

Egyre jobban fáztam, úgy éreztem, kiráz a hideg.

— No ezt ugyan elvárhatod ítéletnapig — szólalt meg végre komoran Cec. — Vaszil nem jön.

— Hogyan... Miért nem jön? — dadogtam.

Az északkeleti szél ugyancsak vágta az arcom, azért dadogtam.

— Azért! — a komor ember kiköpött a lába elé, és összeráncolta a homlokát. — ...Azért, mert ez az ügy nagyon csúnya és zavaros, se vége, se hossza, jobb, ha egyáltalán nem is törőd rajta a fejed...

Szívott még néhányat a cigarettájából, aztán a fagyott óra hajította a csutkát.

— De hiszen... mi megállapodtunk egymással... — kezdtem újra.

— Hallod-e, ismerem én a ti ügyeteket, mit locsogsz itt nekem! Hát nem megmondtam? Nem jön! Ne is számíts rá! Az éjszaka elkockázta a hálóját, s ma hajnalban meglépett! Szozopolba ment a kis gőzössel. Ha bánkódsz utána, ott keresd! De a pénzed hiába keresed!

A fogaim vacogtak. Nagyon hideg volt.

— Nem baj — mondtam —, megesik.

— Meg bizony! Arany ember a mi Vaszilunk, de hát ilyen a szerencséje! No, szedd már a lábad, egészen elkéültél!

— Hát az igaz — helyeseltem —, ugyancsak hideg van ma este! Jó éjszakát!

— Ide hallgass! — kapta el a könyökömet Cec. — Ne vigyelek el Ilijsóhoz, hogy egy kicsit fölmelegedjél?

— Á, dehogy is! — mosolyodtam el. — Köszönöm. Majd máskor.

S elmentem. Hallottam, amint nagyhangosan krákog egyet, s kiköp a hóra.

15

KÜLÖNÖS napok köszöntöttek rám. Kutjabajom sem volt, de mintha betegeskedtem volna: keveset aludtam, elvesztettem az étvágyamat, nem volt ínyemre, hogy kimenjek a szobámból. Az a kedvetlen hangulat tört ismét rám, mely Hadzsipanovék házában fogott el. Nehéz volt a szívem, de hogy mitől, miért, nem tudtam.

Sem Sztojne bátyó ugyancsak csípős levesei nem ízlettek, sem pedig a fehér téli táj nem örvendeztette meg a szememet. Megint havazott, de már ez sem látszott vidámnak. Már nem jártam ki a tengerparti parkba, s megfélekeztem a tengerről. Még a lányokra se pillantottam.

Csak esténként élénkültem fel kissé, mikor szobatársam, a szabó, a keleti front legfrissebb híreit közölte velem. Pompásak voltak ezek a hírek, úgy felfrissítették a lelkemet, mint valami üdítő varázsital.

S még azt szeretném mondani: jó volt, ha nem maradt időm arra, hogy túl sokat töprengjek magamon. Hogy megkeressem a kenyerem, magánórákat kezdtem adni számtanból, franciából. Esténként pedig Sztojne Kuzmanov bátyónak segítettem a konyhán — hagymát vagdaltam, krumplit hámoztam, babot és lencsét válogattam. Közben bibliai történeteket mesélgettem neki az ószövetségből. Könnybe lábadt szemmel hallgatott; jámbor ember volt.

Dragomirral abbahagytam a vitatkozást, amire utasítást adott, teljesítettem. Rőpiratokat másoltam, illegális anyagot vittem egyik lakásról a másikra, üldözött elvtársakat rejtettem.

Dragomir meg volt velem elégedve.

Szilveszter este ajándékot kaptam. Csodálatos ajándékot! Rizzsel és mazsolával töltött sült libát, csokoládé tortát és egy üveg likőrt. A sofőr, aki mindezt hozta, csak ennyit mondott: „Magának küldték.” Csak ennyit, semmi többet, én azonban

tüstént tudtam, ki a „jótevő”. A likőrös üveg címkéjén arany betűkkel ez állt: „Ananász.”

Ó, kedves női szív! Köszönet a jóságodért! Leborulok előtted, s minden vétkeiddel együtt is dicsérlek!

Dragomir pedig, aki ezen az estén vendégünk volt, azt kérdezte:

— Vajon ki küldte neked ezeket az ingyencségeket, szabad tudnom?

— Egy csodaszép asszony — válaszoltam. — Az én volt házi-asszonyom küldte, Hadzsipanov igazgató úr hitvese.

— No nézd csak! — kiáltott fei Dragomir. Hátralépett s a hátán keresztbe tette a kezét. — Ajándék az osztályellenségtől, mi? Az osztályellenség kedveskedik, kiveti a horgot. Ma torta, holnap esetleg már pénzzel bélelt boríték.

— A pénzre köpök és visszaküldöm — mondtam —, a tortát azonban megeszem. Nézd csak, milyen pompás, olyan mint az álom!

Az édességért nem rajongtam, de hogy Dragomirt bosszantsam, arra is hajlandó voltam, hogy a tortát az utolsó morzsáig felfaljam.

— A liba is pompás — elegyedett a beszélgetésbe a szobatársam. Sikerült kibontania a pergamenpapírt, és csillogó szemmel meredt a lúd ropogósra sült bőrére, amely olyan szépen piroslott, mint a paprika. — A liba se rossz — ismételte, s majd kicsordult a nyála.

— Nem kötök kompromisszumot az osztályellenséggel — vonta össze a szemöldökét Dragomir. — Semmi áron! Semmi-féle liba vagy torta ellenében sem! Hogy én egy burzsuj ház ajándékát elfogadjam — hát ez méltóságomon alul áll!

— De ki kényszerít? — fortyantam fel. — Szerencsés utat! Lehet, hogy ezt a „szerencsés utat!” nem kellett volna mondanom. Mégiscsak jó elvtárs és barát volt Dragomir.

Magára rántotta a kabátját, fejébe csapta diáksapkáját, és elment, anélkül, hogy elkészönt volna.

Nos hát, szerencsés utat!

Felnyitottam az ananászos üveget, s kortyoltam néhányat. Innom kellett néhány kortyonyit, mert belül tüzelt, égetett valami, mint az izzó szén, gyűlölködésre sarkallt, hogy saját magamra haragudjam, s hogy olyan gyámoltalannak érezzem magam, mintha a kezem összekötötték volna.

Az újesztendőt jó kedvvel köszöntöttük. Két osztálytársamat, Szimcsót és Radust hívtam meg vacsorára. Bátor fiúk, ők voltak a legszegényebbek. A szabó egy demizson vörös bort hozott. S miközben a „burzsuj” libából falatoztunk, ittunk a Vörös Hadsereg győzelmére, a fasiszta rendszer közeli pusztulására.

Mikor már kissé szédülni kezdett a fejünk, és benne voltunk az álmodozó hangulatban meg a jövőről szóló beszélgetésben, megkérdeztem Szimcsót:

— Hogyan képzeled el te azt a világot, amire az előbb a poharunkat emeltük? Hogy látod te?

— Vagyis a szocializmust — tette hozzá magyarázatképpen a szabó.

Szimcsó megtörölte a száját, kis ideig hallgatott, aztán átölelte a vállam.

— Erre a kérdésre csak Dragomir tudna igazán válaszolni. Ő mindent tud. Egyszer elmondta nekünk, hogyan rendezik majd a társadalombiztosítást meg a nyugdíjakat. Emlékszel, Duskó? Te ott voltál azon a gyűlésen. Sok érdekes dolgot mondott Dragomir. De hát mit mondjak én, Iszaj? Nálunk például, a mi családukban legszomorúbb a reggel, amikor az öreg készülődik, hogy elmenjen hazulról. Anyám ott áll az ajtónál, mint akit elítéltek: arra vár, hogy apám néhány levát adjon neki, mert hát nálunk hat éhes száj van, ugyebár, az öreg meg nem mer a szemébe nézni, mert vagy nincs pénze, vagy ha van, csak annyi, hogy még kenyérre sem elég. Nagyon nehéz nálunk reggel. De ha eljön a szocializmus, azt hiszem, ilyenféleképpen lesz: ha az ember elmegy hazulról, vidám szemek kísérik a küszöbig. Hidd el, nincs ennél szebb, barátom! ... Aztán ha már az utcán megy, nem kell azt latolgatnia, vajon költsön-e például két levát perecre, hanem töprengés nélkül megveszi és megeszi. Megeszi és kész. Én így látom a mi rendszerünket: odahaza vidám szemek kísérik a küszöbig. S természetesen, nem sokat töpreng az ember a két leván. Ha pedig hazatér a munkából, nincsen félelem a szívében. Ez nagyon fontos, hogy ne kelljen félnie a háziúrtól, a szatócstól, az üres fazekaktól. Hogy jókedvűen térjen haza. Hogy a szép szavakon gondolkodjék, amiket az övéinek mond. Ez legyen az ember legfőbb gondja. Azt mondják: éhes disznó makkal álmodik. Hát én is! Te kérdezel engem — én pedig úgy válaszolok, ahogy tudok, ahogyan érzem; így látom én a szocializmust.

Ugyan mit tehettem ehhez hozzá?

Megcsókoltam Szimcsót, s úgy éreztem, hogy a szemem könnybe lábad. A szabó sokat dohányzott, biztosan a füst csípte a szemem.

Később aztán kísértáltunk, elmentünk a strandhoz. Szeles idő volt, a hullámok sísteregve, forrva elárasztották a homokot.

Énekeltünk, túlharsogtuk a tengert.

Csodálatos éjszaka volt.

16

DE lássuk mi történt a továbbiakban. Egy vagy két nappal karácsony előtt* Dragomir összehívta ifjúmunkás csoportunk ülését. Nálunk találkoztunk, a szabó szobájában. Valamennyien nyolcadik osztályosok voltunk, érettségiző diákok.

Találkozásunk ürügyéül azt találtuk ki, hogy az ábrázoló geometriát, az ellipszist, a hiperbolát, a parabolát ismételjük át...

S megkezdtük. Hátamat az asztalnak támasztva ültem, elmélyülten, szemem a puszta padlóra szegeztem. Dragomir a keleti front legújabb eseményeit ismertette. Halkan, monoton hangon, mintha valóban a végtelen előtt álló titokzatos múnusz jel mély értelmét fejtegette volna...

Sztálingrád felszabadult, emellett minden más jelentéktelen semmiségnek tetszett. Már nem is láttuk Dragomirt, csak a szavakat hallottuk, melyek úgy patakzottak a szájából, mintha letompított hangú rádiókészülékből törtek volna elő.

Szimcso könnyezni kezdett, Rádus pedig — a legfékétebb természet köztünk — öklével a térdére csapott és fölkiáltott:

— Vége! Az öreganyját neki, Hitlert leverték! Fogadok, hogy mához egy évre itt is vörös zászlót lenget a szél. Hát van még olyan hülye, aki ezt nem látja?

A jó ég tudja, miért, de valamennyien felálltunk, és pedig egyszerre, úgy éreztük, nem bírunk tétlenül ülni. Szinte meg-

* A pravoszláv karácsony az új időszámítás szerint újév utánra esik.
(A ford.)

ittasultunk, sürgöttünk-forogtunk a szobában, nagyokat rikkantottunk, jókat löktünk egymáson, sőt még el is sírtuk magunkat, persze örömlünkben.

Még most is emlékezetemben él ez az öröm, azt hiszem, nagyobbat még nem értem meg, s bajosan fogok megérni.

Csak Dragomir ült nyugodtan a helyén. Egy gyufaszállal a körmét piszkálta és hallgatott. Csak akkor vettük észre, helyesebben csak akkor figyeltünk fel rá, amikor ceruzájával az asztalt kezdte kopogtatni.

— Hát való ez? — kérdezte tőlünk.

Hangja most valóban felindult volt.

— Hát való ez? Cirkuszt csináltok? Én nem jelentettem be, hogy az ülésnek vége, ti pedig elengeditek a gyeplőt. S mit kiabáltok? Elfelejtitek, hogy a falnak is füle van! Ilyen fegyelmezettséggel, mint a tiétek, holtbiztos a lebukás.

Morcosan végigmért bennünket és elhallgatott.

— Kérlek benneteket, üljete a helyetekre, s maradjatok nyugton. Komolyan kell a fegyelemről beszélgetnünk. A mi fegyelmezetségünk nem ér semmit. Nem tudom, van-e valakiben annyi arcátlanság, hogy ezt vitatni merje!

— Ilyen esztelen nincsen! — mosolyodott el Radus.

Dragomir ránézett s a fejét csóválta.

— Te állsz legközelebb a börtönhöz — jósolta meg Dragomir, és az arcán szomorú mosoly jelent meg. — Te vagy a legbátrabb, talán a leghűségesebb, de a legostobább is. Ennek nem lesz jó vége!

Mennyi igazság volt ebben a baljós jövődőlésben! Lehet, hogy nincs szíved, de ha józan értelemmel vagy megáldva — az élet kiválasztotta, dédelgetett gyermeke leszel, sok esetben pedig próféta és bölcs ember. Ha a józan értelem tündérének szoknyájába kapaszkodsz, messzire jutsz, s nem törőd be a fededet, bármilyen meredek is az út, amelyen jársz! . . .

Ez jutott eszembe azon az összejövetelünkön, amikor megtudtuk a sztálingrádi ütközet epilógusát.

Egyébként én sosem szerettem ezt a laposmellű tündért. Ez persze az én fogyatékozságom, ezzel mindig tisztában voltam . . . Radus pedig már rég a föld alatt pihen. Ezerkilencszáznegyvennégy tavaszán leugrott a Plovdiv felé haladó vonatról, és a nyakát szegte. Pedig nem kellett volna kiugornia, semmi sem fenyegette, az iratai rendben voltak.

Mi lecsillapodtunk, Dragomir pedig folytatta:

— Közületek néhányan úgy tekintik a fegyelmet, mintha az valami nyárspolgári nyűg lenne. Ilyen felfogása van a fegyelemről a mi Iszaj elvtársunknak. Újév napjára régi házigazdái-tól ajándékot kapott: libát, tortát és likőrt. De kik az ő egykori házigazdái? Hadzsipanovék, akikhez még a német helyőrség parancsnoka is látogatóba szokott járni! Ez Várna legsötétebb családja. S íme, Iszaj elvtársunk ajándékot fogad el ezektől az emberektől. Újévi ajándékot fogad el a legádázabb osztályellen-ségtől! Iszaj szemernyi osztályöntudatot sem talál magában, amivel az efféle könyöradományt visszautasítsa, amint ezt, egészen természetesen, egy igazi kommunista tenné. Ő kezét nyújtja az alamizsnáért, megalkuszik osztályöntudatával. Holnap minden bizonnyal újabb ajándékot fog kapni, azután pedig harmadikat, az ajándékok pedig, amint tudjátok, erkölcsi adóssá teszik azt, aki elfogadja őket, ahelyett hogy hátat fordítana nekik.

— Ez már túlzás! — szólalt meg Rados. — Én is ettem abból a libából, s be kell vallanom, hogy nagyon ízlett. Igaz Szimcsó? Szimcsó lehorgasztotta a fejét.

— Én az esetet jelentettem a körzeti elvtársaknak — folytatta Dragomir.

A szobában csend lett, olyan csend, hogy hallottam, amint halántékomon lüktet a vér.

— A körzeti elvtársak elítélték Iszaj eljárását. Mivel Iszaj olyan emberektől kap ajándékot, mint amilyenek Hadzsipanovék, ez azt jelenti, hogy még mindig kapcsolatot tart fenn a burzsoá világgal. S azt tanácsolták, hogy ügyeljek: a burzsoá világgal fenntartott kapcsolat, bármilyen legyen is az, nem más, mint a trójai ló a mi erősségünkben. Mi élethalálharcot folytatunk az osztályellenséggel, Iszaj pedig libát és likőrt fogad el tőle. Hát való ez?

— Hát igen, ilyen megvilágításban Iszaj eljárása valóban minden méltóságérzeten alul van! — sóhajtott fel Szimcsó.

— Minden cselekedetet történelmi megvilágításban kell szemlélünk, a konkrét történelmi körülmények fényében — mosolyodott el Dragomir.

— Ó, ez a filozófia! — mordult fel Rados.

— Micsoda? Te nem értesz egyet a körzeti elvtársak megítélésével? Te helyesled Iszaj megalkuvó viselkedését?

— Iszaj szégyenteljes viselkedését! — helyesbítette egyik társunk, aki a nyolcadik bébe járt.

— Hej, barátom, csak már túl lennénk az érettségin, hogy az ember már kijuthasson az erdőbe! — tért ki a kérdés elől Radus. Aztán felém fordult: — Mért nem hajítottad szemétre azt az átkozott libát, mi? Hogyhogy ez nem jutott eszedbe?

— Én nagyon sajnálom, hogy részt vettem azon a vacsorán — szólt Szimcso, miközben nagy kinnal igyekezett elkerülni tekintetemet. Halkan beszélt, a homlokán és a szája felett verejtékcseppek ütköztek ki. — Nem voltam tudatában annak, hogy hibát cselekszem. Tanulni fogok belőle.

Radus rágyújtott egy cigarettára, s hangosan köhögni kezdett.

A többi osztály diákjai is felszólaltak. Senki meg se próbálta, hogy védelmébe vegyen: az osztályellenséggel való megalkuvást mindenki elítélte.

Milyen érzelmek kavargtak bennem a gyötrelmes percek alatt? Őszintén meg kell mondanom: senkire sem haragudtam. Csak azt a fájdalmat éreztem, amelyet már ismertem; ismertem abból az időből, amikor gyerekesen a „szövetkezet” számára pénzt szereztem, pajtásaim pedig lopva cukorkára és bozára fecsérelték.

— Belátod a hibádat? — kérdezte Dragomir.

Mégiscsak kedves és jóbarát volt; tiszta szívből azt kívánta, hogy belássam hibámat és ezzel elhárítsam a súlyosabb büntetést. Én azonban hallgattam.

Mert én azt szerettem volna mondani nekik: ti, valamennyien, Radus kivételével, igen sajnálatra méltó legények vagytok, ha egy sült liba ilyen riadalmat kelt bennetek. Szórszálhasogatók vagytok. Mért akarjátok, hogy a hibámat beismerjem? Mert nem küldtem a pokolba egy jelentéktelen újévi ajándékot? De hiszen pokolba küldtem az egész jómodot, amely nap mint nap újévi nyalánságokkal traktált, sőt sokkal kellemesebb dolgokkal is. Erről ti megfeledkeztetek, és egy jelentéktelen kis csomagért pirongattok, sőt valóságos trójai lovat láttok benne! Mért tesztek minden lépés elé politikai plusz vagy mínusz jelet? De hát micsoda jelet tesztek akkor a háziasszonyommal való barátságom elé?

De csak hallgattam, nem mondtam ki, nem tártam fel semmit abból, ami a szívemet nyomta.

Dragomir sóhajtott, bánatos szemmel nézett rám, és sokáig gondolkodott.

— Azzal az utolsó figyelmeztetéssel büntessük — javasolta —, hogy ha nem szakítja meg kapcsolatait azokkal az emberekkel, kizárjuk. Ebben maradunk. Nincs jogunk olyan elvtársakat megtérni a sorainkban, akik az osztályellenséggel jóban vannak! Szimcso és Radus, Iszajtól eltérően, belátták hibájukat, ezért mindössze dorgálással sújtjuk őket. Egy kommunistának nem szolgál becsületére, ha felnyalogatja a morzsákat, melyek a burzsujok asztaláról lehullanak, nem igaz? Ami pedig Iszajt illeti, más intézkedést is javaslok a kigyógyítására. A kerület egyik munkásifjúsági csoportja előtt tartson előadást ezzel a címmel: „Hogyan viselkedjem az ellenséggel szemben?” Hasznára lesz, ha egy kis friss falusi levegőt szív magába. Elfogadjátok?

— Én is vele megyek — szólalt meg Szimcso. — Iszaj nem ismeri az itteni falvakat, nem szabad egyedül járkálnia.

— Te csak ne nyugtalankodj, eligazodik ő egymaga is! — torkolta le Dragomir.

S olyan őszinte és lelkes pillantást vetett rám, mintha az imént még a legkellemesebb dolgokról társalogtunk volna.

17

MEGERKEZETT Vedrovóból Anasztaszi atya. Megöregedve, fáradtan, mintha az egész utat gyalog tette volna meg Várnáig. Két tarisznyát hozott, jól megpúpozva sós és édes banicával*, párolt csirkével, friss sózott szalonnával. Forogni kezdett velem a világ. Minden bizonnyal az ízes illatoktól, mert a szalonna a borsfű illatát árasztotta, nekem pedig már kopogott a szemem az éhségtől.

Megálltam a szoba közepén, megcsóváltam a fejemet, s kacsintottam egyet magamnak: vége az ostobaságoknak! Ezt az egész, Krisztus egyházával kötött megalkuvást szobatársammal együtt a legteljesebb illegalitásban fogjuk bekebelezni. Csupán Radust fogom megkínálni.

* Réteshez hasonló juhtúrós sütemény. (A ford.)

De, nem is tudom miért, rosszul éreztem magam, és nagyot sóhajtottam.

Anasztaszi atya pedig csak őszbevegyülő szakállát simogatta, jóságos tekintettel nézett rám és örvendezett. A jó ember! Ő nem tudta, mennyi gond és félelem tárulkozott elém azokból a tarisznyákból.

Erről is, arról is szó esett. Furcsa, de a beszélgetés nem akart megindulni. Valami láthatatlan fal emelkedett közöttünk.

— Mi újság a falun, hogy élnek az emberek? — vágtam neki én, csak épp hogy ne hallgassak.

Ő pedig rántott egyet a szakállán, s összeráncolta a homlokát.

— Hát hogy élnének? Ahogy eddig éltek. Ahogy az isteni átok mondom: „Orcád veritékével egyed a te kenyeredet, mígnem visszatérsz a földre, mert abból vétettél.” Így volt ez ősidők óta, s így van ma is.

— De vannak emberek, akik anélkül eszik a kenyerüket, hogy veritékeznének — mondtam én.

— Ne irigyeld azokat az embereket, fiam. Az ő örömük is rövid életű. Akár a felhő árnyéka, elsuhan és elmúlik. S hányan vannak ők, a boldogok — homokszemcsék a sivatagban, vízcseppek a tengerben! Meg aztán, boldogság-e az ő boldogságuk? Futó szél! Amíg az Úr rájuk nem pillant a trónusáról, addig tart. Ha elfutnak a pillantása elől, az utódokon bosszulja meg magát. Meg van írva Jób könyvében: „Az asszonytól született ember élete rövid és háborúságokkal bővelkedő. Mint a virág, kinyílik és elhervad, és eltűnik, mint az árnyék, és nem állandó.” Így volt ez és így lesz.

— De meddig? — mosolyodtam el.

— Mindaddig, amíg az Isten szíve meg nem esik rajtunk. S el nem küldi a szentleket az emberek közé. Mert a szentlek nyitja meg az ember fiainak és lányainak a szemét és szívét az igazi öröm előtt. Mindaddig így marad a földön minden... Szomorú lesz az élet az özvegyek hajlékában, bánat uralkodik a szegények házában, a gazdagok kacaja pedig Baltazár kacaja lesz... Mint a vakok bolyonganak az ember fiai és lányai, de az örömet nem találják; vakok számára nincs fény.

Anasztaszi atya nagyot sóhajtott.

Számomra idegen volt a szkepticizmusnak ez a misztikája, legkevésbé olyankor tudtam elviselni, mikor magam is szomorú voltam.

— Atyám — mondtam —, mikor kicsiny voltam, egyszer disznóbelet ettem főzve, később aztán parázson pörköltet is. Nagyon ízletes volt. Ma is szomorú vággyal emlékezem arra az igazi örömrre. Csodálatos szokás az, hogy a disznóbelet megfőzik. Megvan még ez a szokás a mi vidékünkön, s olyan vidámak még az ünnepek, mint hajdanán?

Anasztaszi atya simított egyet a bajuszán és elmosolyodott:

— Ahol jólét van, ott mindig vidám az élet, fiam! Lefterovéknál a napokban négy ártányt öltek. Toma meghívott, kóstoljam meg a kocsonyát — egész üstnyi kocsonyát főztek. Lefterovné egy tepszi töpörtyűt, belet, tüdőt is kihozott. Volt egy korsó bor is, annak rendje és módja szerint . . .

Hej, Anasztaszi atya! Belátom, hogy annak rendje és módja szerint volt minden, tudom, hogy a kocsonyával, a töpörtyűvel és a borral felfrissítetted a lelkedet, mert a földi örömtől soha nem idegenkedtél, hogy egy-két órára megfeledkeztél az ember fiainak és lányainak gyötrelmeiről és a te bosszúálló istened zordon szívéről is. Nagyszerű, Anasztaszi atya! Te sem szóban, sem cselekedetben sosem voltál aszkéta. De miért kellett a Lefterov nevet megemlítened, s ezzel, anélkül hogy akartad volna, még egy darab fát vetned arra a tűzre, amely a szívemben ég!

— Ő pedig, mármint Toma — folytatta Anasztaszi atya, akit hallgatásom még jobban szóra serkentett —, csaknem egy hónapja nem hívott meg a házába. Persze, te azt mondd: hát ez hogy lehet? Miért? Miattad! Nagyon haragudott a röpíratok miatt! Megharagudott az egész világra. Úgy nekibúsult, mintha a marhavész valamennyi jószágát elragadta volna. Hiszen még én, aki másként nézem a dolgokat, még én is megborzongtam, hát még ő, az uraság! Elkomorodott, a nevedet sem akarta hallani. De hát nem is tréfadolog, amit vele tettél! Hogy tehetted ezt fiam? Hát nem tudod, hogy ki tűzzel játszik, megégeti magát? S megmondjam-e neked, hogy azt, amit tettél, én nem tekintem játéknak. Aligha volt az afféle játék, merő véletlen!

Anasztaszi atya nagyot sóhajtott, a mennyezetre nézett és keresztet vetett.

— Ó, bár kegyelmes lenne az Isten hozzád! Ő nem bőkezű, ezer közül ha egyet méltat kegyelmére, de én imádkozom érted, hogy te legyél az a kiválasztott.

Megint sóhajtott és újból keresztet vetett. Egy ideig hallgatott.

— Azon az estén elszoruló szívvel mentem el hozzá. Mogorva lesz, a szememre veti: „Hát látod, micsoda Antikrisztus lett ebből az Iszajból?” S minden szó majd ekörül forog, az Antikrisztus körül. Hiszen a harctéri események is olyanok, hogy nem nagyon vidám gondolatokat ébreszthetnek olyan emberben, mint amilyen Toma... S egyáltalán. Csak maga az Űristen tudja, hova halad a világ, s mit hoznak az elkövetkező napok... Hát igen, de mennyire meglepődtem, amikor a Hadzsit jókedvűnek láttam! Azt gondoltam magamban: tán csak nem itta le magát, miközben várt rám? Toma azonban nem az az ember, aki leül és magában iszik. Meg aztán mennyit is iszik, alig egy-két kis pohárral és kész. Nem azok közül való, akik elhagyják magukat, s megfélemedeznek a mértékről. Így hát nagyon csodálkoztam. Később, mikor asztalhoz ültünk, kiderült a dolog. Valaki írt neki, minden bizonnyal Hadzsipanov, hogy bejártad a nagykereskedőket, s vettél tőlük egyet-mást. Vagyis kereskedtél, márpedig a kereskedés, amint tudod, Toma gyengéje. „Most már meg vagyok győződve róla — mondta Toma —, hogy az a számárság a röplapokkal ártatlan ügy volt, s mi hiábavalóan haragudtunk a fiúra. De minden rossznak megvan a jó oldala! Ha az ember magára marad, támogatás nélkül, akkor derül csak ki, van-e ereje. Iszaj — folytatta a Hadzsi — megállta a próbát, tanúságot tett képességéről, s rátalált a legjobb útra. Ha ilyen időkben érzéke volt ahhoz, hogy a pénzt megforgassa, akkor fényes jövő vár rá.” Így szólt a Hadzsi, és régi szokás szerint megtöltötte borral a tálakat. Én a bort megáldottam. Az anyja pedig kocsonyát hozott be, egy kissé felmelegített töpörtyűt, savanyúságot. Gomolya is volt, olajbogyó, tükörtojás, friss vajban sütvé. A kenyeret pedig, régi balkáni szokás szerint, borító alatt parázson sütötték. Úgy szaggattuk szét még melegen, mielőtt a héja meglágyult s az illata elillant volna, mivel ezt a kenyeret így melegen eszik, amíg olyan az illata, mint a morzsolt búzáé. Toma így szólt: „Hej, micsoda kereskedő lesz Iszajból! Csak elteljen az a pár hónap júniusig és megkapja az érettségi bizonyítványát, majd meglátjátok! Kereskedőnek született ez az Iszaj, nagykereskedőnek!” Ezt mondta. Csak hallgattam, a lelkem pedig örvendezett, hogy rendben vagy, de magamban azt gondoltam: „Nem így van, tévedsz, ember

fia! Fény ragyog Iszaj fölött, s az elvezeti az igazsághoz, az élet szent és tiszta öröméhez. Márpedig micsoda igazság és szentség van a kereskedelemben? Az emberek akkor eszelték ki a kereskedést, amikor az Isten elfordította a szemét róluk, nem nézte őket s nem törődött azzal, hogy mi történik a földön.” Erre gondoltam azon az estén, miközben Tomát hallgattam, amint fényes jövőt jósolt neked. Meghívott vacsorára, s én elmentem hozzá. Aznap a Hadzsi négy ártányt vágott.

Anasztaszi atya egy ideig rám nézett; minden bizonnyal nem fogta fel ésszel, miért hallgatok, miért ülök elcsendesedve, a térdemre könyökölve, tekintetem a földre szegezve.

Nekem pedig szokásom, hogy így üljek, sokszor kényelmetlennek érzem a magasságom, s így ezt a testtartást jobbnak találom.

Aztán mintha eszébe jutott volna valami, Anasztaszi atya elmosolyodott, a csuha zsebébe nyúlt, s egy köteg bankjegyet húzott ki belőle.

— Nagyon belemelegettem a beszélgetésbe, fiam, a legfontosabbról pedig megfeledkeztem. A pénz ugyan nem a legfontosabb az életben, s vétek azt mondani róla, hogy a legnagyobb áldás, de úgy volt kedves Istennek, hogy legyen pénz, amint-hogy van a földön nappal és éjszaka, az égen pedig van nap és vannak csillagok. Vétek, ha a nap és a csillagok előtt hajlongunk, nélkülük azonban meg nem lehetünk. Fogd, hát ezt a pénzt, hogy segíts magadon, hogy jobban táplálkozzál s hogy nyugodtan, gond nélkül tanulj.

Átvettem a köteg bankjegyet, s egy darabig a kezemben tartogattam. A bankjegyeknek, ha újak, sajátságos szaguk van, nehéz azt szóban leírni, hogy milyen, mivelhogy semmi olyasmi nem létezik, amivel össze lehetne hasonlítani. Ez a szag nekem minden egyes alkalommal jólesett, s mindig remegést, nem, inkább valamiféle sóvárgást keltett bennem. Lehet, hogy ez az érzés valójában nem dicséretes dolog! Csúf érzés, de be kell vallanom, hogy él bennem ez az érzés. Mitévő legyek? A bankjegyeknek a sajátos szagukon kívül, amikor egy kötegbe vannak gyűjtve, megvan a maguk hangja is: ha az ember végighúzza ujját a köteg peremén, suttognak — nagyon halkán, lágyan, alig hallhatóan, de suttognak. Az én fülemnek ez a suttogás mindig nagyon kellemes volt.

Kezemben tartogattam a bankjegyeket, egy vagy két per-

cig talán. Minden egyes bankjegy kétszázlevás volt. Megszá-
moltam őket — huszonöt darab.

Kihúztam a legfelsőt és a zsebembe tettem. Csak egyet. A
többi pedig visszaadtam Anasztaszi atyának.

— Nem kell nekem ez a pénz — mondtam. — Van nekem
pénzem, sőt több is van, mint amennyi kell. Nem is tudom, mire
költsem. A pénz nagy gond nekem, s ha ezeket a bankjegyeket
mind elfogadom, huszonötször nagyobb lenne a gondom. Ilyen
teher elviselésére pedig nincs erőm! Még nem szoktam hozzá.
De hogy keserúséget ne okozzak neked, íme, egyet elvettem
belőlük. Olyan ez, mintha te adtad volna nekem ajándékba,
Anasztaszi atya. Megtartom emlékebe. Vagy pedig virágra cse-
rélem. Helyes, ha az ember a te pénzedet virágra cseréli, ez a
legmegfelelőbb megoldás. Én szeretem a virágot. Nem jobban,
de nem is kevésbé szeretem, mint például a szózott szalonnát.

Szegény ember! Vajon azt gondolta, hogy megzavarodtam,
vagy elhitte, hogy van pénzem? Ki tudja! Nem hitt igazán
a csodákban. Merőn nézett rám, s láttam, amint hangtalanul
megmozdul a szája. A keze, melyben a pénzt tartotta, megre-
megett.

18

UGYANAZNAP Osztrek faluba kellett utaznom,
hogy megtartsam előadásomat a „méltó és megalkuvás nél-
küli emberről”. Kimentettem hát magam Anasztaszi atyánál,
azt mondtam, hogy néhány láda tojást és két-három kanna
disznózsírt megyek vásárolni egy helybeli étteremnek, és kelle-
mes utazást kívántam neki. Ő pedig sietett, hogy még az esti
vonattal visszatérjen Vedrovóba.

Fogtam egy fonott kosarat, zsebre vágtam a „Zora” és a
„Dnesz” legújabb számait, és útnak eredtem. Esteledett, ami-
kor a vonat Osztrek csendes és kihalt állomásán megállt.

Dragomir azt mondta: „Egy fiatal ember fogad, kezében
tartja a sapkáját. Te megkérded tőle: »Mondja, uram, van el-
adó tojás a falujában?« Ha azt feleli: »A minap volt, ma azon-
ban aligha« — indulj el vele és ne félj. Előfordulhat, hogy az az
ember nem vár rád az állomáson. Akkor menj be egyedül a fa-

luba, és Sztojko Hrisztoszkov kis szatócsüzlete felől kérdezősködj. Jegyezd meg magadnak ezt a nevet. Ő ismeri a jelszót, tudni fogja ki vagy, s majd útba igazít, mit kell tovább tenned.”

S íme, leszálltam az állomáson. Csend, hó, vad szél és üres állomás. Sehol semmiféle fiatalember. A szolgálattevő piros-sapkás tisztviselőn kívül sehol egy lélek. A vasutas is előreszaladt a mozdonyhoz, amely hangosan pöfékelt és gőzfelhőbe burkolózott.

Az állomásépület mellett befordultam, hogy kimenjek az útra. S épp a szokásos mondással vigasztalódtam: „Mégiscsak rendben van minden, legalább senki sem vett észre!”, amikor, mintha csak a föld alól bújt volna ki, előttem termett egy egyenruhás rendőr, zömök, nagydarab férfi, kék köpenyben, fényes gombokkal, öv a derekán, a lábán patkós csizma:

— Van-e tüzed, tanító? — kérdezte, miközben utamba állt.
— Gyufád?

— Akad — feleltem.

Meggyújtottam a cigarettáját, azután az enyémet, s minden sietség nélkül zsebre tettem a gyufát.

— Hová mégy?

— Tojást szeretnék vásárolni — mondtam, miközben kosaramra mutattam. — Lehet kapni?

A rendőr egy kis ideig hallgatott, majd vállat vont.

— Tudom is én! Az is lehet, hogy kapsz.

Arca kerek volt, húsos, az orra széles és lilásvörös, szeme apró, kerek, s félig eltűnt duzzadt szemhéja mögött.

— Az is lehet, hogy kapsz — ismételte meg. S kissé elgondolkodva hozzátette: — Ki mit keres — meg is találja magának! Ereggy!

S azzal elment. A hó csikorgott csizmái alatt.

Micsoda fogadtatás! Nehéz léptekkel megindultam a befagyott kerékvágások mentén. Mit akart mondani, mire célzott ez a fölfújt állat? Ennek az embernek a külseje semmiféle rossz hatást nem keltett bennem, s nem volt jogom, hogy hibáztassam. Azonkívül, hogy rendőr, más rossz nem volt benne. Lám, meg is állíthatott, letartóztathatott volna — csak éppen akarnia kellett! De sem az egyiket, sem a másikat nem tette. Nem szabad „állatnak” nevezni az embereket, még akkor sem, ha rendőregyenruhába bújnak. Pontosan így van. Ez a rendőr nem tartóztatott le, hanem célzást tett arra, hogy vigyázzak

magamra, ügyeljek. Egész tisztán látta, hogy nem holmi tojásokért jöttem Osztrecebe! Igen. Megsajnálta és a lelke mélyén jót kívánt nekem. Csak jót! Hát valóban, az emberek nem is olyan rosszak!

Igy füstölögtem magamban, s keményebben, biztosabban kezdtem lépkedni. Fölkaptam a fejem és elmosolyodtam: fehér mező, a vége belevész a tompafényű szürkületbe. Minden csendes, nyugodt. Ha az ember megáll és hallgatózik, csak a lélegzetvételét hallja, meg a téli szél el-elhalkuló dalát. Mást nem hall. Amott balra pedig Osztrece, kékes füst kanyarog a kéményekből, a templom gömbölyded kupolája fölött varjúcsapat kering. A lejtős domboldalra felkapaszkodó házak együttesen olyanok, mintha nyílhegyet ábrázolnának, amely a domb kopasz fejtetőjére irányul. Biztosan ezért nevezték el a falut Osztrece-nek*.

Már rég nem jártam a városon kívül, a határban. Milyen élvezettel szívtam be a hideg levegőt, mennyire örvendtem a nyájas, jól ismert hazai tájnak!

Alkonyatkor értem a piactérre. Sötétedett. Megkérdeztem egy asszonyt, az első embert, akit ebben a kihaltnak látszó faluban találtam:

— Nénikém, meg tudnád mondani, merre találom Sztojcszo Hrisztoszkov szatócsboltját?

Az asszony megoldotta kissé a kendőjét, amelybe a fejét bebugyolálta, végignézett rajtam és megállt.

— Sztojcsót keresed? Hrisztoszkovot?

— Hrisztoszkovot — bólintottam.

— A szatócsot?

Megint bólintottam.

— Merthogy Osztreceben csak egy Hrisztoszkov maradt — mondotta az asszony. — A legnagyobbik elkallódott valahol a világban, a középsőt tifusz vitte el még kisfiú korában. Te a kisebbik, a Sztojcszo után kérdezősködsz. Neki meg a mellében kapar valami. Ő sincs egészen jól. Az öreg Hrisztoszkov jól tartja magát, olyan ember az, mint a tölgy, csak hát féllába van, ottmaradt az egyik a háborúban. De a gyerekekkel valami baj van. Mert hát az öregek jobb időköt is éltek, hol vannak már azok az idők! Te pedig Sztojcsót könnyen megtalálod, arra

* Éles, hegyes. (A ford.)

van, ni, ahogy még egyenesen ezen az utcán, s mikor a végére érsz, ott van a boltja.

— Köszönöm szépen, nénikém — mondtam. — Megtalálom Sztojcsót, megtalálom. Nagyon szépen köszönöm.

— Éljen erőben, egészségben! — adta rám áldását a néni.

De alig tettem két lépést, amikor megint felcsendült a hangja:

— Hallod-e, fiam! — közelebb jött hozzám és körülfürkészett tekintetével. — Te nem vagy idevalósi, mindjárt látni, hogy a városból jössz. Nagyon sokat ne járkálj az utcákon, lelkem, nem tanácsos sokat mászkálni, menj haza, amíg be nem sötétedik.

Beburkolózott a kendőjébe és elmosolyodott:

— No, járj szerencsével!

Végre itt van Sztojcsó Hrisztoszkov „boltocskája”. Földes szoba: benne polc, melyen ott sorakoznak a cigaretták, levélborítékok, női fésűk és „Ideal” borotvaszappan. Hosszú deszkasztal, ócska zöld kartonpapírral borítva. Az asztal mögött púpos ember ül, nyakig begombolt irhabekecsben, puha kalapban, amely úgy borul a füleire, mint valami lábas.

— Jó estét! — köszöntem rá, amennyire csak lehetett gondtalan és élénk hangon. — Van-e eladni való tojás a falutokban?

Sztojcsó bátyó rám nézett vastag szemüvegén keresztül, amely csak nagy nehezen állt meg vékony, hegyes orrán, aztán elégedetlenül megcsóválta hosszúkás, sárgadinnyére hasonlító fejét.

— A napokban még volt, ma azonban aligha találisz — mormolta nagy nehezen. Aztán felállt, és meglehetősen morgván kezét adott. — No, gyere, fiú, sokat késlekedtél. Egész elszorult a szívem, mialatt vártalak! Üdvözöllek nálunk!

S csak most mosolyodott el, arca hirtelen felderült, szinte megfiatalodott, megszépült.

— Tiszta mögötted a levegő? Körülnéztél, mielőtt beléptél?

— Ugyan miért nézzek körül?! — nevettem el magam. — Olyan a falutok, mintha lélek se élne benne, olyan elhagyott, még a kutya se ugatott meg. Csak egy öregasszonnyal találkoztam a piacon, az magyarázta meg, merre talállak.

— Milyen asszonnyal? Miféle volt? — rezzent össze Sztojcsó.

— Ugyan honnan tudjam én azt, miféle asszony? Fekete kendő volt rajta. Meglehetősen fecsegő természetű. Erősen a lelkemre kötötte, hogy ne sokat járkáljak a faluban.

Sztojcsó elgondolkozott.

Idebenn hideg volt, és a meszelt mennyezetről leőgő kicsiny villanykörteből kiszűrődő sárga, erőtlen világosság mintha még sötétebbé és hidegebbé tette volna a boltocskát.

— Jobb lett volna, ha te se jössz ide! — sóhajtott nagyot Sztojcsó. — Tegnap váratlanul itt termett Papazov őrnagy vadászszázadának egyik szakasza. Hallottad már hírét Papazov Szlávinak? Ezért olyan kihaltak az utcák. Igazat szolt az az asszony.

Bele akartam fújni a markomba, hogy egy kissé felmelegítssem, de valami furcsa dermedtség vett erőt rajtam, mintha egy-két perc alatt Sztojcsó bátyó boltjának minden nyomasztó szegénységét és hideg sivárságát magamba szívtam volna.

Sztojcsó bátyó pedig lejjebb húzta a kalapját, eloltotta a villanyt, aztán kiment, körülnézett. A közelben, minden bizonynyal a szomszéd udvarán egy kutya csaholt, a hangja elnyúlt, mintha csak a farkasüvöltést próbálta volna utánozni, de hirtelen abbahagyta és elhallgatott.

Sztojcsó bátyó behajtotta az ablaktábla két szárnyát, aztán bejött a boltba és belülről lelakatolta.

— Ha ezek a Papazovék nem jöttek volna, még hagyján! Most azonban a farkas torka előtt gyűléseztek — mérgelődött az öreg.

Valóban mérgelődött, a hangja azonban nem volt haragos.

Szájára nyomta a markát, hogy a köhögését elfojtsa, aztán megragadta a kezem:

— No, most gyere velem, de a fejedet hajtsd le, nehogy le-törd valamelyik szemöldökfát! Ugyan hogyan tudtál ekkorára megnőni!

Egy keskeny ajtócskán kimentünk, s a hó újra megcsikor-dult a lépteim alatt. Valamilyen udvarban voltunk, vagy húsz lépésnyire tőlünk egy hosszúkás, papírral beragasztott kis ablak világított, homályosan egy alacsonyabb épület körvo-nalai rajzolódtak ki; mint kitárt tenyér, egy ágasbogas fa me-redt élénk.

— Mögöttem gyere — súgta Sztojcsó bátyó.

Áthaladtunk az udvaron, átléptünk egy alacsony sövény-kerítésen, de az a kutya megint ugatni kezdett, előugrott a sötétségből, és nekünk rontott.

— Csaus! — szolt halkán a kutya-hoz a vezetőm. — Csaus!

Csaus abbahagyta az ugatást, de elégedetlenül morgott, s a szeme meg-megvillant a sötétben.

— Maradj itt! — parancsolt rám suttogva Sztojcsó bátyó.

— Én megyek és hívom azt az embert, aki tovább vezet. — Pár pillanatig hallgatott. — Tojásért jöttél hozzám, én pedig elkísértelek, hogy a szomszédoknál kérdezősködj! Megértetted?

— Igen.

— Hozod a kosarat?

Megkopogtattam a kezemmel.

— Hát akkor járj szerencsével! — bólintott felém.

Az az átkozott Csaus vagy tíz lépésnyire tőlem letelepedett, mint egy igazi bakter. Ha csak megmoccantam, már hegyezte a fülét és tompán morogni kezdett.

Igy múlt el egy perc, aztán kettő, aztán öt. S még egy jó idő. A lábujjaim elzsibbadtak, vacogni kezdtem a hidegtől.

Végre! Egyszer minden gyötrelmem véget ér. Úgy rémlett, valahol ajtó nyikordul. Az udvar mélyén egy ablaktalan fal sötétlett, mintha egy ereszféle sejlett volna, én pedig mint elátkozott kutya, hegyeztem a fületem: jön-e már a vezetőm?

S a vezető felbukkant előttem. Valóban felbukkant, s én úgy éreztem, furcsán ficáncol a szívem: ez a nap igazán a megieptések napja.

Egy fiatal lány állt meg mellettem, meglehetősen magas, a válla a könyökömig ért. Kurta bekecs volt rajta, a fején kendő, de hátrahúzva, úgyhogy göndör hajfürtjei kibuktak alóla és belógtak a homlokába. Csaus körülhízelegte a lányt, s most már az én félelmem is teljesen elpárolgott. Sőt, figyelemre sem méltattam az ebet. Egyáltalán nem félttem tőle.

— Nohát! — szólalt meg a lány, s felvetette a fejét, hogy az arcomba nézzen. Ebben a pillanatban vettem észre a homlokába hulló hajfürtöket. — Nohát! — mondta még egyszer — ha meg nem mozdulsz, azt hittem volna, hogy fa vagy! — S elnevette magát, de a kacagása nem volt nagyon elővigyázatos. Biztosan megfeledkezett Papazov őrnagy pribékjeiről.

— Sebj! — bökte ki nagy nehezen.

— De nincs is a kertünkben ilyen szép szál, magas fa! — folytatta a lány.

— Igen, valóban — helyeseltem.

Egyik lábamról a másikra álltam, de abban a pillanatban Csaus rám mordult. Rászóltam: „Csaus!” Úgy látszik azonban,

a hangom nem ébresztett valami nagy bizalmat a kutyában, mert még dühösebben kezdett morogni. Kényelmetlenül éreztem magam. Az ember mindig kényelmetlenül érzi magát, ha fával hasonlítják össze.

— Nos, nekilátunk a dolognak? — kérdezte a lány.

Bólintottam. Abban a pillanatban észrevettem, hogy kis bekecse a csipőjéig is alig ér, s hogy a keblén nincs begombolva. Úgy látszik, szűk volt neki, különben feltétlenül begombolta volna — nagyon hideg volt.

— Hát akkor menjünk — indítványozta a lány.

Mi sem lett volna könnyebb annál, ha nincs a sarkamban az az átkozott vadállat! Minden kis moccanásomra felmordult, s vajon mit tenne, ha valóban határozottan és bátran elindulok. Az volt az érzésem, hogy azon nyomban belém mélyesztené rettentő fogait. Egyáltalán, a kutyáknak érdekes a lelkiviláguk.

A lány minden bizonnyal ösztönösen megérezte, hogy én a kutyák lelkivilágán töprengek, s hogy még hosszú ideig gondolkodni szándékozom, mert odasózott egyet Csaus pofájára, és ellentmondást nem tűrő hangon kiadta a parancsot, hogy menjünk.

— Természetesen — mondtam —, mennünk kell. Azonnal! Egy percet sem szabad késnünk. Az idő drága!

A lány intett, ami azt jelentette: „Halkabban!” S ugyanakkor: „Hajolj le!”

Lehajoltam.

— A falu másik végére megyünk — suttogta. — Ott gyülekeznek a fiatalok. De megkerüljük a falut, az alvégen át megyünk, nehogy azok észrevegyenek. Megmondta neked a nagybácsi?

No, ugyah nagy dolog, hogy a falu alsó végén megyünk! Azt se bánom, ha tíz alsó és felső végén is átmegyünk!

— Nekem nem fontos, hogy melyik úton megyünk. Én azért jöttem, hogy megtartsam a gyűlést és beszédet mondjak.

Úgy látszik, szavaim igen nagy hatással voltak rá, mert úgy rémlett, mintha felderült volna az arca.

Elindultunk a falu felső végébe, az alvégen keresztül. Merek kis ösvényeken ereszkedtünk le, sövénykerítésekén és udvarokon át, vigyáztunk, nehogy zajt csapjunk, időnként megálltunk és hallgatóztunk, nem követ-e valaki bennünket. Aztán újra nekivágtunk, de most már felfelé, s be kell ismernem, a

lány jóval fürgébben kapaszkodott, mint én. Néhányszor a kezét is nyújtotta, úgy segített.

Azon az éjszakán egyáltalán nem éreztem a hideget! Ha kellett volna, ha az ügy feltétlenül szükségessé tette volna akár hajnalig baktattam volna a kislány után...

Egy kissé simább helyen, magas és tüskés sövény mellett álltunk meg. Csak úgy egyszerűen megálltunk, hogy levegőt vegyünk. Csendes éjszaka volt, gyenge szél fújdogált, a fejünk fölött fényes csillagok töméntelen sokasága csillogott, hunyorgott.

Arra gondoltam, megkérdezem, vajon sokan mentek-e el Osztrecből partizánnak, de a jó ég tudja, miért, ostobán felkiáltottam:

— Micsoda éjszaka!

S azon nyomban éreztem, hogy elpirulok. De sötét volt, a lány nem vette észre.

— Szerencsénk van — válaszolta —, hogy ma nincs holdfény. — S elhallgatott kissé. — Már majdnem meg is érkezünk. Gyerünk!

A meglepetések éjszakája.

Alighogy a lány kiejtette a „gyerünk” szót, a közelben, egész közel hozzánk, talán egy vagy két utcával odább, lövések dördültek.

A kutyák felugattak. Honnan termett elő annyi kutya! S aztán újból: piff! paff!

Hihetetlen, de így történt. Meglepődtem ugyan, de semmi féltelmet nem éreztem. Ellenkezőleg! Iszonyú kedvem kerekedett, hogy a lövések irányába rohanjak, hogy verekedjek valakivel, hogy megmentsek valakit. Megfeledkeztem a lányról. Nagyot szippantottam a levegőből, mélyen lehajoltam és — valóban így volt — rohanni kezdtem előre.

Hősiesség, ostobaság — ma sem tudom, mi történt velem. Jó, hogy a kislánynak több esze volt, és ő is rohanni kezdett — utánam. De nem azért, hogy váll váll mellett harcoljon velem, hanem azért, hogy köpenyem hősieken lobogó szárnyát elkapja.

— Hová? Megőrültél? — rántott vissza. — Hová méggy fegyver nélkül, egyedül?

Egyszerre több kérdést is nekem szegezett, én pedig zavartan topogtam, nem tudtam, mit válaszoljak. Pedig okosan,

meggyőzően kellett volna felelnem, különben ez az ördögi kislány nem engedi, hogy egyetlen lépést is tegyek előre. Mert hát eléggé erős keze volt.

Mialatt zavaromban a feleleten gondolkodtam, egy rendőrsíp élesen felsivített, mégpedig alig harminc lépésre tőlünk. Ez szörnyű volt, mintha valaki tűvel szúrta volna keresztül a dobhártyámat. Az efféle fülsiketítő sípszót sosem szerettem, mindig rossz hatással volt az idegeimre, így hát teljesen abba hagytam a töprengést és a fontolgatást. A lány pedig, mintha csak erre várt volna — az akaratom pillanatnyi megingására — már vezetett is maga után, mint ahogy a lovas vezető kantárszáron a paripáját, ha veszélyes hely mellett halad el.

Megint meredek utcákon és ösvényeken ereszkedtünk lefelé, jobbra-balra futottunk, s már kiértünk az ismerős, sima útra, amikor hirtelen úgy rémlett, mintha valaki leskelődne ránk, pontosan ott, ahol be kellett volna fordulnunk, hogy átugorjunk a sövényen, a barátságtalan Csaus udvarába. Néhány sötét alak sejlett fel előttünk, s gyorsan elbújt a magas sövény mögé.

Egy másodpercre gyökeret vert a lábunk, egymásra pillantottunk, aztán nagyokat szökellve visszafelé kezdtünk futni... Nekem hosszú a lábam, de hazudnék, ha azt mondanám, hogy könnyebben futottam, mint a lány. Mindenesetre a lányka nem futott gyáván, vaktában, mint valami ijedt báránka. Nem! Ő okosan igyekezett magát megmenteni, ugyanakkor pedig meghatóan figyelmes és gondoskodó volt irántam. Hányszor is fogta meg a kezemet, miközben azt suttogta: „Erre” — ó, hányszor, nem is emlékszem! Pártfogóan hátba ütött, hogy valamilyen árkot vagy sövényt elsőnek ugorjak át, s csak azután jött utánam.

Eljutottunk egy pajtaig, amely egész a falu alsó végén, egy síma és mezőszerűen tágas udvar mélyén állott. Egy hatalmas fehér kutya rohant velem szembe, fogai vadul villogtak, kísérem azonban szelíden a nevén szólította, mire az tüstént megcsóválta a farkát, és büntudatosan lehajtotta a fejét. Ez az állat nem hasonlított Csausra. Körülszaglászott és jóindulata jeléül hozzám dörgölőzött, és szaladgálni kezdett a lábam körül, mintha nem is a farkasok nemzetségéből származó szelídített vadállat, hanem ravaszul hízelgő macska volna.

Mialatt én az udvar négy lábú őrzőjével ismerkedtem, baráti

kapcsolatokat létesítettem vele és füleltem, nem hangzik-e fel a közelben a rendőrcsizmák súlyos dobaja, a lányka eltűnt valamerre, egy perc múlva azonban létrával a kezében újra megjelent. A létrát a pajta falához támasztotta s intett: „Kapaszkodj fel!”

Nem volt más választásom, rá voltam bízva, ő felelt az életemért, engedelmeskednem kellett. Felmásztam. A pajta félig nyitott padlása egész a tetőig meg volt rakva szénával. Tapogatózni kezdtem, hol is rejtőzködhetem el, s miközben a szénában turkáltam, egyszerre csak azt éreztem, hogy a lány odaállt mellém.

— Nem úgy, majd én megmutatom, hogy kell — intett le, miközben felhúzta a létrát. S miután elrejtette a lécek között, elébem furakodott, kis utat nyitott magának a szénában és ügyesen felfelé kúszott.

En is ugyanazt tettem, így csaknem a tetőig másztunk, ahol a fedél megdőlt, aztán lejjebb ereszkedtünk, s afféle földkunyhót vájtunk magunknak a pajta hátulja és a szénafal között.

S íme, végül is mindent elrendeztünk, ott ültünk egymás mellett és egyszerre lélegeztünk fel, talán egyszerre mosolyodtunk is el.

Körülöttünk pedig a széna kellemes illatot árasztott magából, s el kell ismernem, ez az illat kellemes bódulatba ejtett, akár az óbor. Lényegében itt minden egyre szebbé és szebbé vált, mert éreztem a lány vállát, haja a nyakamat csiklandozta s lehelete az arcomba csapott. Mindez elragadó volt, forgott körülöttem a világ. Ó, egészen megfeledkeztem küldetésemről és az előadásomról, a vadászszázad pribékjeiről, mindenről megfeledkeztem, csak egyről nem, arról, hogy a lány itt ül mellettem és egyedül vagyunk. Hallgattam a szívem dobogását és behunytam a szemem.

— Álmos vagy? — kérdezte a lány.

— Nem, miért? — rezzentem fel. — Ugyan miért lennék álmos?

Elhallgatott. Aztán egy kis idő múlva megkérdezte:

— Alighanem éppen a körül a ház körül lövöldöztek, ahol a gyűlést kellett volna tartanunk. Éppen ott lövöldöztek! Biztos vagy benne, hogy senki sem követett? Az állomástól a faluig, sőt még a faluban is?

— Aligha — mondtam.

— Emlékezz csak jobban. Senki sem állított meg, senki se kérdezte, hová még, amikor a vonatról szálltál? Ott rendőrök vannak, azok szimatolnak, azért határoztunk úgy, hogy nem küldünk eléd senkit, mert jobb így neked is, meg nekünk is. Senki sem szólított meg?

— Csaknem senki — nyögtem ki nagynehezen, és szándékosan ásítottam egyet.

— Mi az hogy — csaknem?

— Hát így. Egy rendőr tüzet kért tőlem, és én adtam neki. Megkérdezte, hová indultam, minek? Azt mondtam, tojásért megyek a faluba.

Csak most jutott eszembe a kiskosár! Hol vesztettem el?

— Ott kezdődött! — sóhajtott fel a lány. — Ott, azzal a rendőrrel!

— Az nem látszott rossz embernek — szoltam.

A lány megrezzent, s egy pillanatra elmozdította fejét a vállamtól.

— Mit nem mondsz! Kutya az mind, utolsó szál! Ugyan ki megy rendőrnek ilyen időkben? Csak olyan, akiben kutya lélek lakozik. Nem látszott rossznak! Én pedig azt mondom: ő indította el a dolgot. Ő. Te tovább mentél, ökelme pedig már csengetett is a telefonon. Halló, így és így áll a dolog. Itt pedig már köpték is a markukat. Mihelyt valaki odakintről jön, azt jelenti, hogy találkozik valakivel. Az is lehet, hogy összejövetele tartanak. Hogy kövessenek? Te meglátod, észreveszed őket, a falu nem nagyváros. Ejnye, semmi leleményesség sincs bennetek, városi emberekben! De te benne vagy az egérfogóban, ha itt nem, elcsípnek az állomáson... Azért határoztak úgy, hogy az itteni embereket figyelik, azokra vetik a szemüket. Elindultak valamelyik után és — hopp, lecsapnak rá a helyszínen! A mieink azonban, nyilvánvalóan megéreztek a csapdát, futásnak eredtek, azok pedig: dirr-durr! Így történhetett.

Halkan felsóhajtott és elhallgatott.

— Azonnal vissza kellett volna fordulnod! Mihelyt az a vadállat meglátott, hátra arc — itt semmi jó se vár rád! Hát persze, jó embernek látszott! Egyik tizenkilenc, a másik egy híján hús!

Nem válaszoltam semmit. Nem mondtam ellent. Mintha kő feküdte volna meg a gyomromat. A szám keserű volt, szinte hányinger kerülgetett.

Hej, micsoda éjszaka! Öröm és méz undorító keveréke. Pedig a lánynak igaza volt. Dragomir is bölcs volt: ne higgy az embereknek csak úgy szíre-szóra! Ha rossznak hiszed az embert — kevesebbet tévedsz. Ne keresd a jóságot, az emberek többségében nagyon kevés van belőle, fukarul mérik. A gonoszság viszont olyan bennük, mint a tenger — bejárhatatlan. Hát nincs tapasztalatod? Hányszor hagytam eddig, hogy becsapjanak, s továbbra is így álmítom magam?

S vajon ilyen az igazság: keserű? Ha minden ennyire sötét, van-e értelme az erőfeszítésnek, ennek az élethalálharcnak, hogy az élet szebbé váljék?

Gyötrő kérdések, nehéz éjszaka. Keserű volt a szám, forgott velem a világ. Úgy rémlett, mintha valami mély verem fenekén lennék, a fullasztó hőségtől a szemem könnyezik s kifogy a levegő: éreztem, hogy a homlokomon hideg verejték csap ki.

Meg aztán ez a lány is — ez is elcsendesedett, biztosan alszik már. Nos, jó éjszakát! Pihenj csak, nem csapok zajt, nem zavarlak, álmodj csak szép álmokat, míg meg nem virrad. Ki tudja, milyen új megpróbáltatásokat hoz majd az új nap számodra!

A lány könnyedén megrázta a vállam, valamit a fülembe súgott, s én kinyitottam a szemem. Mennyi ideig aludtam? Hány óra van? A sötétségről, a kunyhónk áthatolhatatlan sötétjéről ítélve alig múlhatott éjfél. Hallgatóztam. A közelben, talán lenn az udvarban rekedt hangon kukorékkolt egy kakas.

A lány pedig tovább suttogott:

— Eleget aludtál, kipihented magad? Mit álmodtál?

Lágy lehelete az arcomat cirógatta, s én újból behunytam a szemem.

A lány elcsendesedett, elhallgatott. De az az átkozott kakas megint nagyot kukorékkolt, s utána, valahonnan távolabbról, egy másik is megszólalt.

— Ideje, hogy indulj — szólt a lány. — Nemsokára virrad. Pedig még sötétben kell innen kilopakodnod!

Kezét a vállamon éreztem — kicsiny, női kéz, szinte nem is volt súlya.

— Leereszkedsz a mezőn át, aztán egyenesen a vasúti pálya mellett haladsz — folytatta. — De az állomásra ki ne menj, mert tudod, mi vár rád ott. Jól jegyezd meg magadnak: ott állj meg, ahol a vasútvonal kanyarodik. A vonat lassan halad

a kanyarban, mert emelkedőre kapaszkodik. Igyekezzél az utolsó kocsira felugrani. Megjegyezted magadnak?

— Megjegyeztem — sóhajtottam.

— Gyerünk — mozdult meg a lány. — Kikísérlek az utcáig. No, ugorj!

Semmi ugorhatnékomb sem volt. Meg aztán ő is ott feküdt mellettem, neki sem akarózott felkelni, úgy látszik, egész éjjel egy pillanatra se hunyta le a szemét.

De mégiscsak ő szedte össze elsőnek magát, s alighogy felállt a szénáról, máris újból magára öltötte a pártfogó és vezető szerepét. Szétlökdöste a lábam alatt letaposott szénacsomót, lépcsőt csinált, s megmutatta, hogyan menjek át. Leeresztette a létrát, lement rajta, aztán megtámasztotta a lábával, s így állt, amíg végre én is melléje léptem a hóra.

A csillagok elhalványodtak, keleten már pirkadni kezdett. A csillagok fénye sárgásfehér volt. Csípős, jeges szél támadt.

A fehér kutya hozzám szaladt, s mint régi ismerős, odadörzsölte pofáját a kezemhez. Megsímogattam zúzmarás szőrét s megveregettem a hátát. Elfogott a szomorúság, hogy itt hagyom: nagyon rendes kutya. Búsultam a pajtáért, hogy itt kell hagynom, búsultam mindenért.

Mi mindenféle ostobaságért nem búsul az ember, ha tizenkilenc esztendő!

El kellett válnom a lánytól. Merőn néztem az arcát, hogy emlékezetembe véssem, hogy — amint mondani szokták — örökké a lelkemben hordozzam, és megborzongtam: ez a lány csúnya volt szegény, nagyon csúnya! Az orra görbe, mint írásban a vessző, hegyes kis áll, kiálló pofacsontok, egészen férfias... A szemét nem láttam, csak gyenge csillagfény világított, de ma is szentül hiszem, hogy az szép volt, ragyogóan szép... De hiszen van egy mondás, amely szerint a szem a lélek tükre!

Kezet nyújtottam neki, valami köszönetfélét motyogtam, ő pedig elmosolyodott és szerencsés utat kívánt.

Tettem vagy tíz lépést, aztán visszafordultam: ott állt az alacsony sövénykerítés mellett, és úgy rémlett, integetett,

ELMONDTAM Dragomirnak kudarcomat, mindent elmondtam elejétől végig, csak épp azokkal a részletekkel takarékoskodtam, amelyek a szénában töltött éjszakázásra vonatkoztak. Tulajdonképpen csupán egyetlen részlet volt, az, hogy nem egyedül voltam a pajtában, de én ezt elhallgattam, mert valóban jelentéktelen volt, meg aztán semmiféle kapcsolatban sem állt a fő eseménnyel, ami azon a borzalmas éjszakán történt.

S így én semmit sem szóltam sem a fehér kutyáról, sem a létráról, sem pedig arról a kábító szénailatról, amely jobban, de mennyivel jobban megszedítette a fejemet, mint a nyájas Hadzsipanovné úrasszony parfümjé.

Mindez azonban jelentéktelen apróság.

Azt reméltem, hogy Dragomir magára veszi a kudarc egy részét. Elvégre miért küldött olyan faluba, amelyet előzetesen megszálltak a csendőrök? Neki meg kellett volna vizsgálnia a körülményeket, ugyebár? No de mondjuk nem volt ideje arra, hogy tájékozódjék az osztreci ügyekről. (Habár Osztrecc mindössze egy órányira van Várnától.) Hát jól van. Ne hibáztassuk őt ezért. Fogadjuk el, hogy „objektív okok” akadályozták, „gördítettek eléje akadályt” (az idézőjelbe tett szavak az ő szótárából valók) abban, hogy a község valódi helyzetét megismerje. De gondoljunk a legfontosabbra: kinek volt szüksége az én erkölcsnemesítő előadásomra? Azoknak a falusi ifjakkal talán, akik a pribékek orra előtt látták el élelemmel a partizánokat, rejtegették a sebesültjeiket s összekötőként szolgáltak a partizánkülönítmények között, s akik, ha kellett, maguk is kimentek a hegyekbe, beálltak partizánnak; vajon nekik volt szükségük erre, akik az ügghöz méltón tudtak meghalni, talán ők nem ismerték az emberi méltóságérzet értelmét, nekik kellett volna ezt megmagyaráznom? S én, a városi gyerek, az „oskolamester”, én oktassam ki őket arra, hogyan viselkedjenek az ellenséggel szemben?

Senkinek sem volt szüksége az én épületes előadásomra. Csupán Dragomirnak volt rá szüksége azért, hogy a sült libáért, az osztályellenséggel való megalkuvás eme szimbólumáért engem megbüntessen... De mi közük volt a falusi ifjakkal a

sült libához? Hiszen ők még csak meg sem szagolták. Dragomir pedig az ő hátukra, ezeknek a valóban nagyszerűen viselkedő ifjaknak a vállára rakta egy olyan vétek minden következményét, amelyért ők, természetesen, semmiképpen sem voltak okolhatók. Íme, gondoltam én, ezért érzi majd magát Dragomir zavartnak, büntudatosnak, vagy ha úgy tetszik, bizonyos fokig vétkesnek is az Osztrechen történetekért.

Ó jaj! Bármilyen erős vagyok is a matematikában, s habár kitűnően értek a valószínűségszámításhoz, ha valamit előre láttam, csak ritkán vált valósággá, s én, ahogyan okos emberek mondani szokták, hoppon maradtam.

Kifogástalanul érteni a valószínűségszámításhoz, az egy, viszont bölcsnek lenni, az más — ugyebár?

Dragomir végighallgatott, sokáig némán állt, s végül vállat vont:

— Sajnálom — mondotta. — Ilyen egyszerű feladattal legtapasztalatlanabb elvtársunk is megbirkózott volna. Ugyan mi nehézség van abban, ha az ember elmegy valahová és előadást tart? Semmi! És ha a hegyekbe küldtelek volna?

— Megettek volna a farkasok! — mosolyodtam el.

Összeráncolta a homlokát, szigorúan végignézett rajtam és a fejét csóválta.

— A forradalom nem játék. Minden hibát drágán kell megfizetni. Úgy látszik, te is fizetni fogsz!

— De ha téged is felelősségre vonnak? — kérdeztem. — Mivelhogy te eszelte ki az osztreci elvtársak számára azt a „feltétlenül szükséges” előadást?

Semmit sem válaszolt. Csak a szemöldöke remegett meg és az arcszíne halványodott el kissé.

Íme, így végződött az a „liba-história” (amelyik mögött egy sült liba bújt meg!).

Először: (s istennek hála) áldozat nélkül! Az osztreci ifjak észrevették, hogy csapdát készítenek nekik, s mielőtt még a csendőrök körülyették a házat és a szomszédos udvarokat, sikerült kiosonniuk a gyűrűből s elérniök az utcákat. Egy csendőrgolyó véletlenül az öreg pap disznóóljába tévedt (ez a disznóól a szóban forgó ház közvetlen szomszédságában volt), s három malac közül az egyiket a hátsó bal lábán megsebesítette.

Másodszor: a veszedelmes ház nem is volt a szó szoros értel-

mében ház, hanem istálló, amelyben nyaranként a község bikája töltötte idejét. Habár az istálló községi épület volt, a megvadult csendőrök — a nyugtalan elemek okulására — felgyújtották. Elkaptak két cigányzenészt, a környékbeli lakókat kivitték a lángban álló istálló előtt elterülő rétre, s felszólították őket, hogy a vidáman pattogó osztreci horo hangjaira táncoljanak. Később a környék fiatalabbjai elillantak, amerre a szemük látott, így a horót az öregebb bácsik és nénik ropták, élükön a pap nagyanyjával, akinek majd megszakadt a szíve megsebesített malacáért.

Harmadszor (ez csak engem illet, ami pedig igen szomorú): a sült liba az én torkomon akadt. Miért, hogyan? Minden úgy történt, hogy a valószínűségszámítás csődöt mondott, amikor olyasvalamihez ért, ami az én egyéni sorsomat illeti.

Valóban furcsa! Mintha az életem fölött valamiféle Puck uralkodnék, aki, hogy tréfát űzzön, mindent a feje tetejére állít. Nos, jó, ha én úgy rendeztem volna az életemet, hogy szándékosan idézzem elő ennek a vidám kis ördögnek az értékes beavatkozását, nincs miért haragudnom. De mit csinálok én előre megfontoltan, szándékosan? Mit? A legmindennapibb életet élem, mint köznapi ember mindig azt teszem, ami a szívem szerint való, sose kényszerítettem magam semmire. Vagyis úgy élek, ahogy „az Isten megteremtett”.

Puck pedig? Miért költözött Puck az életembe, s tulajdonképpen mi is tetszik neki az én viskómban?

Neki jókedve van, nekem pedig rossz.

De hogy is ne volna rossz kedvem? A sült liba históriája után mindenki nagyon elővigyázatos lett velem szemben, ha szóba állt velem, ritkán hívtak értekezletre, semmiféle tevékenységbe nem vontak be, egyáltalán hűvös idegenkedés vett körül, ami természetes jelenség a „megbízhatatlan” emberrel szemben. Csak Radus nézett rám továbbra is nyílt tekintettel, s mivel nem tartozott az „értelmesek” sorába, nem állta meg és elárulta a titkot:

— Hát ennyire nem tudsz rájönni? — szólt szemrehányóan.

— Hát nem látod, hogy gyanakszanak rád?

Dermedten néztem rá, aztán elnevettem magam:

— Tán csak nem azért, mert a libasültből ettem?

— Ne tettesd magad ostobának! — fortyant fel Radus. — A sült liba elavult história. A gyanú az osztreci lebukásból

ered. Érted? Az osztreci lebukásból. Dragomir nem tud betelni a csodálkozással, honnan tudta meg a csendőrség, hogy gyűlés lesz, kitől szerzett értesülést a pontos napról és óráról. Az osztreci ifjak kipróbált elvtársak, azokra semmiféle gyanú sem esik és nem eshetik. Hát akkor?

— Akkor minden bizonnyal én vagyok az áruló. Én vagyok az a pokolfajzat! — próbáltam tréfálkozni, nevetni, de ebből semmi sem lett. Csak a szájam széle görbült le egy kissé.

— Nos, azt senki sem állítja bizonyosan, hogy te vagy az. Még Dragomir sem! Ellenkezőleg, ő védelmébe vett, és pedig a saját felelősségére, azért olyan levert az utóbbi időben. Gyanakszik, de komoly következtetéseikig nem jutott, különben már rég... hm... már rég kihajított volna a sorainkból! Tudod-e, milyen tanácsot adtak neki? Nem azt tanácsolták, hogy kesztyűs kézzel cirógasson!... Hát így áll a dolog, Iszaj barátom!

Hála Pucknak! Mégiscsak jó tréfát csinált velem. Hát csak kacagjon!

Egy szép napon azonban mégiscsak elkapom a farkát.

Most azonban rossz kedvem van. Űristen, milyen rossz kedvem van! Ha lány volnék, biztosan sírnék. Ha harminc centivel alacsonyabb lennék s olyan gyengécske, mint Szimcso, talán sírva fakadnék. De én csaknem kétméteres férfi vagyok, s a vállam olyan széles, mint valami kikötői hordaré.

Nézz rám, Radus barátom! Kacagok, s ezúttal szívből kacagok. A szájam nem görbül le, mint ahogy az imént legörbült.

Puck pedig, magától értetődik, nem létezik. Puck csak agyrém. Semmiféle Puck sem létezik.

20

HOZZASZOKTAM, hogy pacalt hányinger nélkül tisztítsak, megtanultam juhgyomrot tölteni és levest főzni. Sztójne Kuzmanov bátyó nagyon meg volt velem elégedve. Minden áldott este, éjfél felé, mikor haza indultam, egy darab még forró, főtt pacalt göngyölt be nekem újságpapírba, s miközben sóhajtvá megdörzsölte könnybe borult szemét, az elítélt, de sorsával megbékélt ember gesztusával nyújtotta át nekem a csomagot:

— Hja, az én asszonyom már elment, utánam a kutya sem fog vakkantani, de hát mitévő legyek, én már ilyen vagyok, a jóságtól szenvedek. Egyél, falatozz, fiam, emlékezz majd vissza arra az időre, amikor Sztojne Kuzmanov táplált!

Jó ember volt. Hetenként háromszor, miután a kondért homokkal fényesre súroltam, savanyúkáposztával vendégelt meg, egy kis tányér főtt hússal kínált. Én pedig meghatottságomban újból és újból elmeséltem neki Noé történetét.

Igy éltem azokban a hónapokban.

Egyszer, májusban, találkoztam Hadzsipanovné úrasszonnyal a tengerparti park közelében. Ó, mintha csak valamelyik romantikus festőművész vásznáról lelépő május lett volna, úgy toppant elém, mosolyogva! Ruhájának színe olyan volt, mint a verőfényes reggeli mennybolté, mielőtt a nap még magasabbra hágott volna kékségébe. Ugyanilyen színű szalag fogta össze a haját, dekoltázsának redőjében pedig egy kicsiny rózsza piroslott, olyan mosolygósan, akár a szája, s ugyanolyan üdén is.

Igen, akárcsak maga május hava, mely Jupiter akaratára Aphroditévé változott, úgy kopogott kicsiny sarkain, s már messziről vidáman bólintott felém.

Milyen szép volt! De valóban, mit is fecsegek! Semmiféle május, semmiféle Aphrodité nem bukkant elém. Legyünk csak realisták! Csak egy osztályellenség jött velem szemben, ravasz és fondorlatos osztályellenség, aki ezekben a nehéz időkben szemtelenül fényűző úri ünneplőjébe öltözött. Osztályhelyzetének magasságából kegyesen lemosolygott rám, és arra készült, hogy a kezét nyújtsa felém.

Igen, arra készülődött, hogy felém nyújtsa álnok, pucér karját, hogy másodszor is kísértésbe vigyen, megbocsáthatatlan bűnbe taszítson.

Nem, kedves úrnőm, a torkomban még mindig ott keseredik az ön csábító sült libájának az íze! Lelkiismeretemre, mint régi malomkő, még mindig nyomasztóan nehezedik az újévi megalkuvás miatt kapott szemrehányás. ... De hát az ördögbe is, örökké fogok vétkezni?

Nem, ezúttal magam elé tartom acélpajzsomat, és te, gyönyörűséges látomás, hiába próbálsz megkísérteni!

Hadzsipanovné asszony azonban, természetesen, nem volt semmiféle látomás, hanem a legéletteljesebb valóság, égszín-

kék ruhában, rózsával a keblén. Szembetalálkoztunk, egymás felé mentünk, a napsugár a szemünkbe nevetett, s a tengerről szálló szél a palánk mentén virító orgonabokrok közt zúgott, és kábító illatot hintett szét a levegőben.

Ó, én elfeledkeztem a pajzsomról. Nem emlékszem, vajon egyáltalán hordoztam-e magammal pajzsot...

— Iszaj! — csicseregte az asszonyka. — Egek, de megnőtél! Jónapot!

— Jónapot! — bólintottam hanyagul. S fülig pirultam. A nap a szemembe süttött, rekkenő hőség volt.

— Hová tűntél, te rossz fiú? Miért nem adsz hírt magadról? Hogy vagy?

Megfigyeltem, hogy a nők, ha találkoznak az emberrel, egyszerre sok kérdést tesznek fel. Ez zavarba hozza az embert: vajon el kell-e választani a fontos dolgokat a másodrendűektől, hogy válasza pontos, lakonikus és világos lehessen? Mi tanultunk az induktív és deduktív módszerről, de én édeskeveset emlékszem ezekre a leckékre. Ha azonban napsugár kacag és orgonavirág illatozik a fejed fölött, szemedet pedig egy rózsaszál vonzza parancsolóan piros szirmai felé, s egy kedves, bárszonyos hang zeng a füledbe s gondtalan napokra és vidám estékre emlékeztet — nos, akkor az induktív és deduktív módszer mintha soha nem is létezett volna a világon! Ilyenkor mindent elfelejtesz, még Dragomir szigorú arcát is, s az újévi sült liba tragikus és tanulságos históriája elhalványul a tudatodban, szétfoszlik, s úgy kifakul, mint az olyan felvétel, amelyet rossz megvilágításnál készítettünk.

Kérem! Én nem rágalmazok. Ezek a szavak még ha egy képzelt második személyhez szólnak is, csupán és személyesen rám vonatkoznak. Ha ez az arc Dragomirra hasonlít — abban a szerencsében részesül, hogy rá hasonlítson — vigye az ördög! Őt, ahogy mondani szokás, maga az Úr őrzi meg hasonló vétkektől.

Ahogy ez mindig történt, Hadzsipanovné most is elhalmozott kérdésekkel, de nem várta be a válaszat, hanem sietett tovább csicseregni saját magáról, a hangulatairól, ügyesbajos dolgairól. Megkérdezett: „Miért soványodtál le? Nem alszod ki magad, merre csavarogsz?” S nyomban sietett tájékoztatni arról, hogy a szombat esték, melyekre minden bizonnyal emlékezem, az utóbbi időben meglehetősen unal-

masszá váltak, mert Hadzsipanov úr egyre rosszabb kedvű, meg aztán a vendégek sem olyan vidámak és gondtalanok, mint azelőtt. Ez talán az eseményeknek tulajdonítható, ki tudja! A férfiak nagyon a szívükre veszik ezt a háborút, mintha más háború nem is lett volna, pedig hála istennek, a világ egy és ugyanaz maradt! Mert hát — ezt be kell ismerned, Iszaj! — nagyon unalmas, ha egyre csak a harcterekről, meg a hadműveletekről mesélnek! Az embernek a feje zúg a legkülönbébb városok és pályaudvarok, csaták, tábornokok, hadseregek nevétől. Szent ég, sosincs vége! Játék és tréfa helyett — emlékszel, Iszaj? — viták támadásokról meg ellentámadásokról. Nincs kacagás, kevés a mosoly, a vendégek csak isznak, s minél többet isznak, annál komorabbá válnak! Meg aztán ezek az oroszok! Honnan szednek elő annyi katonát? Hát sose fogy-nak el? No lám, Iszaj, már én is a háborúról kezdek fecsegni! Valóban szomorú! Még a szabónőnél is, kérlek szépen, folyton erről van szó... Pedig a szabónő — micsoda ruhamodelleket talál ki! Tetszik neked ez a ruha? Deréktól gloknis. Nézd csak, Iszaj! Széles sarkú cipőhöz nem nagyon illik. De hát mit tegyünk? „Hadi” divat!

Néztem, helyeseltem, bólogattam. Mit tagadjam, jólesett nézmem! Szerettem volna sokáig elnézni és hallgatni.

— Te pedig lesóványodtál, az igaz, nem alszol tán eleget? — ismételte meg első kérdését.

Mindig figyelmes és kedves volt hozzám.

— De tudod-e, Iszaj? Az utóbbi időben én sem alszom jól. Nem hiszed? Pedig igaz. Tegnap is, alig pirkadt, fölébredtem. Hallgatóztam, a kertben valóságos hangverseny volt. A kis fülemülék csattogtak, énekeltek... Bűbájos volt! Az ablakhoz mentem, füttyentgetni kezdtem én is, azok meg feleltek, de valahogy kapkodva, idegesen: „fiju-fiju, fi-fiju!” Vagyis: „gyere hát! gyere hát!” Én pedig megismételtem: „fiju-fiju!” Akkor mögöttem felkelt ágyából a férjem. Komoran nézett rám, hunyorgott és szuszogott: „Kinek füttyülsz? Kinek?” Ismered, ugye, milyen szigorú? Én pedig elnevettem magam: szegényke, olyan ostobán fest, ha nincs rajta a szemüveg! Hogy kinek füttyülök? — mondtam. — A tavasznak! Gyere ide, füttyülj te is neki! S mit gondolsz, Iszaj, mit tett? Fanyarul elmosolyodott, hátat fordított az ablaknak, s a fejére húzta a takarót. Öt perc múlva már horkolt, odakintről pedig a füle-

műlék hívogattak: „fiju-fiju-fi-fiju!” Vagyis: „gyere hát! gyere hát!” De nekem már nem volt kedvem fütyülni...

Rám nézett, s a szeme, amely elszomorodott kissé, megint nevetett.

— Hát te, rossz fiú? Hogy élsz? Meddig nősz még? S mért soványodtál így le? Nem alszod ki magad?

De egyszerre összerezzen és kezet nyújtott:

— Viszontlátásra, Iszaj!

A cukrászdához érkeztünk, ahhoz a cukrászdához, amelyben valaha türelmesen vártam rá, hogy hazakísérjem, s odahaza azt mondhasa a férjének: „Itt és itt voltam Iszajjal.”

Vajon ki végzi most ezt a nagyszerű és nemes szolgálatot? Vajon ki issza most egyik pohárral a másik után az ízetlen és szaharinnal édesített bozát?

Bárki légy is, helyettesem, nyeldesd csak bátran a szürke mosogatólevet, s nézz vidáman a jövődbe: biztos lehetsz, jószágodért, melyet gyakorolsz, száz kosár mindenféle pompás jóval jutalmaznak majd az istenek!

— Viszontlátásra! — mondtam, és részvételtjesen szorítottam meg a kezét. — Vidám tavaszt és minden jót!

Sarkon fordultam, hogy visszainduljak, de abban a pillanatban összeszorult a szívem. A vétkes ember számára néha egy pillanat is elég hosszú, hogy tudatára ébredjen, nem! — hogy megérezze a boldogtalan elkövetett vétkéért a teljes és szörnyű felelősséget.

Velem szemben Dragomir állt. Igen, semmi kétség sem férhetett hozzá: Dragomir. Sötéten, mogorván, nyakig begombolt diákzubonyban, övvel — minden bizonnyal Dragomir!

— Jó napot! — szedtem össze minden erőmet, s elmosolyodtam. — Mi újság? Sétálgatsz?

— Semmi. Járkálok. Nézem, hogyan sétálgatnak mások.

A szívem ismét összeszorult. Az ördög tudja honnan támadt harag és méltatlankodás hulláma árasztott el.

— De hát mért csak nézed — mondtam —, hogyan sétálgatnak mások? Mi akadályoz abban, hogy te is ugyanazt cselekedjed? Nyomorék vagy tán, vagy öreg? Hát nincs szív tebenned?

— Nincs — válaszolta Dragomir. Nagyon nyugodtan és halkan ejtette ki ezt a szót. — Bennem nincs olyan szív, hogy mindenféle emberrel járkáljak... S hála istennek, hogy nincs!

Inkább legyenek nyomorék vagy koravén, s inkább nevezzenek szűkkeblűnek vagy szőrszálhasogatónak, de a lelkiismeretem előtt tiszta legyenek, érted-e? Hogy tiszta legyenek a barátaim meg a lelkiismeretem előtt — ismételte.

Az a hullám még nem apadt le a lelkemről, ezért szokatlanul goromba hangon ráförmedtem:

— Hát úgy. Én pedig, téled eltérően, mindenféle emberrel járkálok, de tisztának érzem magam a barátaim és a lelkiismeretem előtt, és semmi szükségét sem érzem annak, hogy lemondjak az egészségemről, bármelyik végtagomról és az ifjúságomról. Meg vagy elégedve?

Vállat vont.

— Lelkiismeret és lelkiismeret között olyan távolság van, mint ég és föld között! S egy alávaló ember azt mondhatja: tisztának érzem magam a lelkiismeretem előtt. Lehet, hogy valóban tisztának is érzi magát! S egy áruló ugyanezt érezheti. De azt jelenti-e ez, hogy ezek az emberek valóban tiszták? Természetesen nem.

Barátságosan megfogta a kezem:

— Iszaj, én már máskor is mondtam: csak akkor van jogod azt állítani, hogy tiszta vagy — s itt lehalkította a hangját és körülnézett —, ha viselkedésedet az osztály mérlegére teszed!

Kirántottam kezem a kezéből, s meglehetősen szemtelenül elnevettem magam.

— Mérleg! A mérleg egyik oldalára a viselkedésedet teszed, a másikra az osztályérdekeket és megméri: ha egyensúlyban áll, a lelkiismereted tiszta. Pompás! No lám, én balra az osztályérdekeket helyezem, jobbra pedig találkozásomat Hadzsipanovné őnagyságával, és — képzeld csak! — a két oldal közt semmi vihar sincsen! A lelkiismeretem tiszta!

— Nos, nincs igazad! — mosolyodott el kételkedően Dragomir.

— Már miért ne lenne? Neked nincs igazad! — válaszoltam. Egy ideig némán járkálgattunk.

— A te mérlegednek semmi értelme! — szóltam.

— Annak nincs értelme, hogy veled vitatkozzam! — válaszolta szárazon Dragomir.

Legyintett és nagyon elégedetlenül faképnél hagyott. Valahányszor elégedetlen valamivel, mindig meggyőződik arról,

hogy vajon be van-e gombolva a gallérján a legfelső gomb. Most is így tett.

Elmentem a parkba, kinyújtóztam az egyik padon és behunytam a szemem. A cserjék közt langyos szél suttogott, fejem felett egy fiatal szilfa gallyai neszezték, valahol a közelben vidáman és kitartóan fütyöntgetett egy rigó. S mindeme szelíd zaj fölött, mint kicsiny harangok sokhangú kórusának közepette a templom öreg harangjának zengése, úgy szállt tova a déli nap sugarban szunnyadó tenger súlyos, de nyugodt, ritmikus lélegzetvétele.

Kinyújtottam a lábam — a pad túl rövid volt nekem — s lábaim a földet érintették. Nem baj. Így is oly kellemes volt. Íme, gondoltam, most elhallgatom egy kicsit a szellőt, a szilfa ágai közt elnézegetem az égboltot, s akár a kis rigónak is fütyöntgethetek. Ugye tavasz van, ugye szép? Nosza, örvendezzel!

Hallgatóztam, nézelődtem, s egyre csak biztatgattam magam: örvendezzel, örvendezzel! Sőt ravaszkodni kezdtem: összecsiicsörítettem a szám és fütyöntettem egyet: — fiju!

S egyszerre elhatároztam magam: mennem kell.

Elérkezett a dél, semmi különös nem volt abban az elhatározásomban, hogy elmegyek ...

21

KÉT NAPPAL az érettségi bizonyítvány kiosztása előtt Sztojne Kuzmanov bácsi olyan beszélgetést folytatott velem, hogy ha kissé érzékenyebb ember vagyok — könnyekre fakadok a meghatódástól. Semmit sem tudott lecsúszásomról, s ezért így szólt hozzám:

— Nos, Iszaj, most már ember lett belőled. Zsebrevágod az érettségi bizonyítványodat és — isten áldjon, Sztojne bácsi! Így van ez. A fiatal emberek olyanok, mint a madárfiókák. Megnő a szárnyuk és elrepülnek. Elrepülsz te is, fiacskám, nem fogod egész életedben a belsőséget mosogatni. Nos, ami elmúlt, elmúlt. Mielőtt azonban elhagynád a fészket, szeretnék pár szót szólni a számlácskádról, hogy világosan lássad, mivel tartozol.

— Nagy köszönettel tartozom neked — mondtam, hogy megörvendeztessem.

— A köszönet más lapra tartozik, fiam. Most a te kis tartozásodról van szó, az eltartásodról.

— Eltartásról? — ámultam el.

— Ühüm, arról. Kilencvenkét levessel tartozol nekem. Amint tudod, a déli levesért nem számítok föl neked semmit, mert segítesz ezt-azt a munkában. De kilencvenkétszer vacsoráztál nálam, s ez a számla még nyitott, erről szólok most neked.

Nagy kedvem támadt, hogy leakasszam a tepsít, s odakopantsak a fenekével Sztojne bácsi kopasz fejebúbjára. Ő, de szerettem volna. De türtőztettem magam és elmosolyodtam, fogtam a ceruzát meg a kis könyvecskémet s igen érthető hangon megkérdeztem:

— Sztojne bácsi, tudod-e, mennyibe kerül egy biblia?

Most rajta volt a sor, hogy elámuljon:

— Micsoda biblia, miért?

— Azért, mert én elmondtam neked az egész bibliát, az elejétől a végéig! Mit gondolsz, Sztojne bácsi, a szenteknek ez a könyve kevesebbe kerül tán, mint a te kilencvenkét leveled? Tedd hát a szívedre a kezedet és válaszolj nekem, hadd lássam, milyen keresztény vagy. Meg aztán milyen időben mondtam el néked azokat a történetkéket? Éjnek idején. Az éjszakai munkát pedig külön fizetik... Te tudod, hogyan. Ha elfeledted volna, kérdezzük meg a munkafelügyelőiséget. Jó?

Sztojne bácsi sokáig nézett rám. Néhányszor megmozdult a szája, de egy szót sem szólt. Védangyalom hallgatott, mintha megbűvölték volna.

Aztán lassan megtörölgette kezét a kötényében, szipákolt, mintha téli nátha csavarta volna az orrát, majd hirtelen megmozdult, felélénkült. Nehéz kulcsosomót húzott elő, kinyitott egy nagy szekrényt, amelyben a fűszereket tartotta, s a legfelső polcra egy gömbölyded, ibolyakék üveget vett le, amelynek a szája ugyanolyan színű hosszúkás üveg dugóval volt szorosan bezárva. Az üveget is, a dugóját is vastag porréteg fedte.

— Amit itt látsz, te bölcsek bölcse — szólt ünnepélyesen Sztojne bácsi —, három esztendő, szilvából készült ánizsos

pálinka. Akkor tettem félre, amikor a mieink Gyumjurdzsinába* bevonultak. Azóta nem nyúltam hozzá.

Két pohárkát tett a zsiros vágódeszkára, amelyen a pacalt szokták vagdalni, töltött a pálinkából, s miközben kiugró kis egérszemeit a tenyerével dörzsölgette, folytatta:

— Tudod, hogy hol van Gyumjurdzsina? Az egy áldott, csodálatos város. Szemnek is, szívnek is kedves. S ha éppen úgy tetszik, a pénzes zacskónak is, mivelhogy van ott olajbogyó, olívaolaj meg édes szőlő, amiből a mazsolát csinálják meg az aszúbort.

— Éljen Gyumjurdzsina városa! — mondtam és türelmetlenül a pohárkáért nyúltam: a pálinka hároméves volt, könnyen illanó.

— Csak lassan a testtel — intett le Sztojne bácsi. — Hadd mondjak még valamit... Ott, Gyumjurdzsinában, körös-körül csupa ilyen szőlő termett! Mi volt ahhoz képest Ábrahám meg Izsák szőleje!... Legfeljebb csak Salamon királynak lehetett olyan. Hát még a dohány, hát az olajfák? Tudod-e, fiam, hogy Gyumjurdzsinából való vagyok?

— Meg is látszik, Sztojne bácsi! — mondtam. — A gyönyörűséges város egészségére! — s mielőtt megakadályozhatott volna, nagy mohón felhajtottam az ánizspálinkát. Az ördögbe is! Mintha tüzes lávát nyeltem volna, mely abban a szempillantásban lövellt elő a föld gyomrából. Elfulladtam, köhögni kezdtem, elvörösödtem. Sztojne bácsi meg csak nézett és ragyogott örömében.

— Én gyumjurdzsina-i vagyok — kezdte újra, s óvatosan hörpintett egyet a pohárkából. — Még siheder legényke voltam, amikor egy éjjel édesapám fölrakott egyet-mást az ökrös-szekérre, aztán hajhóóó... nekivágtunk északnak, hegyen-völgyön, sík mezőkön át, egészen ide, Várnába. Földönfutók sorsa, így volt az kedves istennek. Valamikor a zsidók is így menekültek a fáraó elől. Ha a bőröd forog kockán, menekülsz, mi másat tehetsz. A közmondás szerint: menekülő anyja nem ejt könnyet. No, egészségedre, Iszaj! S hogy megmondjam neked, a nyarat egy kis elfoglaltságra szántam, jó kis elfoglaltságra, miközben világot lát az ember. Nyáron rendszerint

* Görögországi város, melyet a bolgárok a második világháború idején ideiglenesen megszálltak. (A ford.)

gyengén megy az üzlet, így volt ez mindig. Az emberek szőlőt majszolnak, nem ízlik nekik a leves. S arra gondoltam: ugyan mért ne utaznék el Gyumjurdzsinába? Annyi ember indul arrafelé útnak, csak én, a tősgyökeres gyumjurdzsinai tétoházok. Elmentek már jó néhányan, vissza is jöttek s nem üres kézzel: árut hoztak magukkal, olajbogyót, olívaolajat, mazsolát, jó borocskát. Meg is szedték magukat, mert keresik azt az árut, nem marad az meg, nem fut a vevő után. Egy szó mint száz, Iszaj — vágyakozik az én lelkem arra a vidékre. Hát tán nem ott születtem? Egészségedre, fiú!

— Egészségére, Sztojne bátyó! — kiáltottam nagy bátran, de csak megnedvesítettem a számát a veszedelmes folyadékkal. Nem volt ihatnékom.

— Elhatároztam: becsukom pár hónapra a boltot. Van egy fivérem, de iszákos és nem bízom meg benne. Kis híján a boltját is elissza! Mesterségére varga, keres is valamit, de minden leszalad a torkán. Mondom, becsukom a boltot, mivelhogy nincs hozzám közelálló ember, akire hagyjam. De ahogy az előbb hallottalak: micsoda agyafúrt számvetést tudsz csinálni, csak elbámultam rajtad és elgondolkoztam. No nézd a ravasz kópéját! Istenemre mondom, az ilyen ember nem vész el! Ha az ilyet bekötött szemmel beviszed az erdőbe, akkor is eligazodik, a medvével is öltre megy, s épebben, egészebben tér haza, mint ahogy elindult. Meg aztán nemcsak ezért a beszédedért méltányollak én téged, hiszen egész télen körülöttem forgóldtál, és gondolatban jól meghánytam-vetettem én a dolgot. Így is, úgy is megmértelek. Aztán egy gondolatom támadt, jó-e, rossz-e, nem tudom, de bár jó lenne. Egészségedre, Iszaj!

— Egészségedre, Sztojne bácsi!

— Aki fulladozik meg prüszköl a pálinkától, abból nem lesz iszákos..Sose félj. Nos hát, ez villant meg a fejemben: akarod-e, hogy egy időre rád bízam a boltot? Mi? Nyáridőben nem sok a munka, könnyen megbirkózol vele. Eleven fiú vagy te. Két dolgot kérek tőled: hogy a lakbért kifizessed, s amit megkeresel, annak a felét tedd félre ebbe a szekrénybe, a legfelső polcra. A másik feléből pedig élj és uralkodj kedvedre. Nyáron nem nagyok a kiadások. Nos? Elfogadod?

Főlemeltem a pohárkámat, s egy hajtásra kiittam azt az átkozott ánizsos pálinkát. De meg is rémültem, mert a szemem majd kiugrott a helyéből; mintha tüzes vasat nyomott volna

valaki a torkomba. Nagyot csuklottam s potyogni kezdtek a könnyeim. Biztos örömben sírtam, hiszen azt javasolták, hogy pacalfőző mester legyek. Ūristen, micsoda boldogság!

— Nos, beleegyezel? — kérdezte Sztojne bácsi.

Hogy beleegyezem-e? Őn, a gyanús ember, akit csupán a szegénysége ment meg a korhelykedéstől, beleegyezem-e?

Őszintén be kell vallanom, hogy addig a percig soha nem gondolkoztam még a jövőmről. Persze, volt idő, amikor ábrándoztam valamiről, amikor valami betöltötte álmaimat. Kisgyermekkoromban, például, nagyon szerettem volna kocsis lenni, olyan munkát végezni, mint Rasid, a tatár. Szerettem a lovakat, a kocsikat, a lópaták dobaját és a kerekek gördülését a sima utakon. Hej, volt-e nagyobb öröm annál, Rasid ott állt kihúzott derékka a kocsiban, ostorát csattogtatta, s boldondul zavarta a lovakat, én pedig egy szalmás zsákon lapítottam, s egyre azt éreztem, hogy mindjárt kirepülök a szekér oldalán s hogy a puha út szalad és elsuhan alattunk! Nagyon szerettem volna kocsis lenni.

Később, mikor már a városban jártam iskolába, egy pénzváltó üzlet kirakatában felfűzött aranypénzeket láttam, s ez igen kellemes, ragyogó, csillogó látvány volt, amiért is lelkem mélyén tüstént az a kívánság támadt, hogy valamikor én is pénzváltó legyek, hogy így ne egy vagy két, hanem ezer ilyen arany nyakláncom legyen. ... Később, amikor már megértettem a pénz hatalmát és jelentőségét, gyakran képzeltem magam hol bankárnak, aki bőkezűen osztogatja a szegényeknek a kölcsönöket, hol pedig pénzembernek, zordon pénzembernek, aki kíméletlenül eltiporja a városi üzletnegyed uzsorásait, s a termékeny földek végtelen sokaságát vásárolja össze, hogy megművelésre szétossza őket a nincstelen parasztoknak... De hogy pacalfőző mester legyek — ilyesmire még álmomban sem mertem volna gondolni!

— Nos, mit szólnsz hozzá? — kérdezett már harmadszor Sztojne bácsi.

Hangjában aggodalom csengett, s apró egérszeme nyugtalanul fürkészgette az arcomat. Csak nem bánta meg már az ajánlatát? Vagy talán megijedt, hogy esetleg megbántott? Mert hiszen a pacalfőző mesterség talán mégsem illik tanult emberhez.

Szegény Sztojne bácsi! Annyira megesett rajta a szívem —

rajta vagy magamon —, hogy öntudatlanul a pohár után nyúltam, mert belülről rettentő tűz égetett. Ki akartam próbálni a közmondást: kutya harapását a szőrével. Úgy látszik azonban, a jó emberben nem az a szándék élt, hogy hiábavalóan tékozzolja féltve őrzött kincsét, mielőtt határozottabb választ hall tőlem. Az a pálinka hároméves, különleges, sokkal drágább pálinka volt, semhogy csak úgy, semmiért töltsenek belőle. Meg aztán az üveg is patikai, ibolyakék jóság volt, méltányolni kellett, efféle palack nem úton-útfélen akad.

Ó, de mi lelt engem? Mintha valami kint, keserűséget éreztem volna, ahogy ezt az irodalomról szóló tankönyvekben szokták mondani, és erőt vett rajtam a nevetés. S én kacagásban törtem ki. Valamennyi irodalmi tankönyv pukkasztására elnevettem magam.

— Ó, Sztojne bácsi — rázott a nevetés —, mit nem mondasz! De igazán, mit nem mondasz!

Annyira elfogott a jókedv, hogy potyogtak a könnyeim. A nevetéstől, persze.

— Igen nagy megtiszteltetés ez a számomra — bizonygattam. — Te végtelen bizalmat táplálsz irántam, egészen elérzékenyültem, amint láthatod! Nagyon meg vagyok hatva! Akárcsak Mózes, amikor látta, hogy a hegy tűzben lángol, s a lángok közül Jehova lép elő, emlékszel? És Jehova így szólt hozzá: Ne lépj közelebb és ne emeld szemedet az én orcámra, mert én vagyok az Isten és a te szemed megvakul az én isteni fényemtől. Ezt mondotta néki. S én nagyon meg vagyok hatva, Sztojne bácsi! Belőlem példás pacálfőző mester lesz, erről biztosítlak. S a szekrény legfelső polcára félreteszem a kereset felét. Az egész polcot teletöltöm pénzzel, majd meglátod! Valamennyi polcra pénzt halmozok!

Mialatt azonban így fecsegetem, ki tudja miért, szemem előtt Dragomir elkomorult képe jelent meg. Dragomir barátom arca! Megjelent a forró levegőjű, az üstben rotyogó leves gőzétől bevont konyhában, megjelent, mint Banquo árnya Macbeth tébolyodott szeme előtt.

— Sztojne bácsi — szóltam és felegyenesedtem —, beleegyezem. Elvben elfogadom az ajánlatodat. De végső választ csak estére adok. Kérlek, légy addig türelemmel.

Megtaláltam Dragomirt; fülíg merült a munkába. Nadrágját a vasalódeszkára tette, s mialatt arra várt, hogy a vasaló megmelegedjék, nedves újságpapírral törölgette az ablakokat. Rég nem jártam a szállásán (nem is hívott), s ezért nagyon elcsodálkozott, amikor szemben az ablakkal, a járdán megpillantott.

— Hozzám jössz?

Barátságosan elmosolyodtam (nem szerettem Dragomirt, de nem is gyűlöltem, becsületszavamra!) és bólintottam.

— Hozzád.

S íme, ott álltam a szobájában, ő pedig töprengett valamin, hallgatott. Végre vállat vonva egy székre mutatott, s hellyel kínált. Aztán olyan hangon, mintha nem két esztendeig ültünk volna egymás mellett egy padban, hanem csak az utcáról ismertük volna egymást, megkérdezte:

— Mi szél hozott?

— Semmi — mondtam. — Semmi különös. Véletlenül erre jártam. Ha te nem hívsz, aligha térek be. Máshová igyekeztem.

Fölhúzta a szemöldökét, mintha azt akarná mondani: „Miket agyalsz ki? Én nem hívtalak. Isten ments!” — de én elébe vágtam:

— Ahogy van, úgy van. Ha már egyszer átléptem a küszöböt, felhasználom az alkalmat, hogy egy dolgot közöljek veled. A párttitkárral — mondtam sűgva. — Két napig még a titkárunk vagy, ugyebár?

— Miféle dolgot? — tért ki a kérdés elől Dragomir.

— Miután tehát még a titkárunk vagy — makacskodtam én, s keserűen élveztem zavarát —, tanácskozni akarok veled a nyári hónapokban tanúsított viselkedésemről. Szeretném, ha tiszta lenne a lelkiismeretem.

— Kissé későn jut eszedbe a lelkiismereted — sóhajtott fel Dragomir, s legyintett. — Hát beszélj. Hadzsipanovné akarod kíséretetni a strandra?

— Nem. Azt ajánlották, hogy pacalfőző legyek egy-két hónapra. Vagyis, hogy Sztojne Kuzmanov kifőzdéjében gazdálkodjam, amíg ő vissza nem jön Gyumjurdzsinából. Mi a véleményed?

Dragomir hozzáfogott nadrágja vasalásához, s mivel háttal állt felém, nem láttam, milyen kifejezést öltött az arca. Ez a kifejezés minden bizonnyal nem csodálkozó volt, hanem gúnyos.

— Nem rossz ajánlat — mondotta. — Meglehetősen megfelel a te gazdálkodói hajlamodnak. Te télen is beszéltél holmi pacalról, emlékszem. Nos, mit tegyünk! Fogadd el. Csak azt nem tudom, milyen szemmel nézi ezt a dolgot a te volt háziasszonyod! A pacalfőzés nem nagyon tiszteletre méltó mesteriség az ilyen emberek szemében. Te azonban érvényesülni fogsz. Neked vannak ötleteid!

— Igen — mondottam. — Amennyi ötletet csak akarsz!

Jó, hogy háttal állt felém. A nap a szemembe süttött, s ha a nap a szemembe sütt, tekintetem rendszerint elborul, ingerli az erős fény.

Azt vártam talán, hogy így szól: „Ne siesd el a dolgot, gondoljuk meg! Gondolkodjunk egy kicsit rajta, Iszaj barátom. Vajon ez a leghelyesebb? S nincs-e valami más kívánságod, például az, hogy a szervezetben dolgozz?”

Ó, naivság istennője! Azt vártam tán, hogy így szól hozzám: „Arra nincs kedved, hogy a hegyekbe menj? Az ilyen medve, mint te vagy, ha nem puskát, de legalább a leveses kondért el tudja cipelni!”

Nem! Volt annyi sütnivalóm, hogy megértsem, ki vagyok és mi vagyok, nem várhattam hát ilyen meggondolatlan kérdést. Mindazonáltal, bármennyire is hibás voltam, semmi sem gátolhatta volna, hogy meg ne kérdezze tőlem: „De mondd, Iszaj, az a kis kifőzde nem lenne alkalmas összejövetelekre? Illegális találkozókra, a bajbajutott elvtársak megsegítésére? Ha alkalmas — fogadd el, mit habozol!”

Különös! Dragomir nem találta szükségesnek, hogy legalább ilyen szerény kérdést tegyen fel nekem. Mivel magyarázzam ezt?

Semmiképp sem tudtam megmagyarázni, mert a nap ágyon bántotta a szememet. Dragomir pedig tovább tréfálkozott:

— Te gazdag vagy ötletekben! A merész gazdasági elgondolások embere, ugyan mi neked egy pacalfőző konyha? Ugródeszka a további sikerekhez.

— Valóban — mondottam. — Csak ugródeszka. A pacalfőzde után előkelő étterem következik, aztán néhány nagyszálló, télikerttel és bridzsszalonnal. Áruházak hálózatát építem ki, melyekben a legfényűzőbb áruk lesznek kaphatók, belföldiek és külföldiek. Olyan trösztfélét fogok alapítani, hogy a piaci árakat irányíthassam, s hogy mindenkit tönkre-

tegyek, aki velem konkurrálni merészel. Tíz falu földesura leszek, saját autóparkom lesz és ezer szolgám. Ragyogó kilátások, ugye?

Dragomir most megfordult. Sandán nézett rám, és — hogy az ördög vitte volna el! — a tekintete cseppet sem volt biztató!

— Lehet — mondotta. — Te képes vagy az effélékre. Te trösztöt is, konszernt is képes volnál csinálni, nem kétkedem a te pénzügyi lángeszedben. Csakhogy...

— Csakhogy? — buzdítottam.

— ...a szovjet hadsereg a román határhoz közeledik!

— Ó, jaj! Vége a ragyogó kilátásoknak! — Csalódott képet vágtam, és megtört hangon mondtam: — Nincs szerencsém, mit csináljak! De megpróbálom, marokra fogom a húsvágó bárdot, jutok, ameddig jutok.

— Jó szerencsét! — adta rám áldását Dragomir.

Sztojne bácsival még aznap este „vagyonleltárt” készítettünk két „egymással egyező példányban”. Az egyik példányt aláírtam, s az én nevem alá odakanyarította a nevét a tanú — egy szíjgyártó, Sztojne bácsi szomszédja.

S így, minékutána befejeztük a „felszerelés átvételét és átadását”, bementünk a kis konyhába, és ittunk az ánizspálinkából a világ legáldottabb városára, Gyumjurdzsinára, és két felköszöntő között Sztojne bácsi feltárta előttem a titkot, hogyan őrizzem meg az ökörpacalt a forró nyári napokon attól, hogy meg ne kukacosodjék s hogy semmit se veszítsen étvágygerjesztő illatából.

Aznap este későn, éjfél felé tértem haza. Nagyon boldog voltam. A tengerparton barangoltam, néztem a holdfényben csillogó tengert, de magam sem tudom, miért, egyre csak a vízbefúlókon, hajótöréseken s más efféle kellemetlen dolgokon járt az eszem.

22

MICSODA véletlen! Mikor az érettségi bizonyítvánnyal a kezemben hazatértem a gimnáziumból, ott találtam Anasztaszi atyát meg azt a kellemetlen embert, Toma Leftero-

vot, a Hadzsit. Nem tudom, hogy kettejük közül melyik örvendett jobban a bizonyítványomnak: a papnak megeredtek a könnyei meghatódásában, az uraság pedig, ez az egyébként tartózkodó és pöffeszkedő ember most többször is megveregette a vállamat, sőt — ördög vitte volna! — nekem úgy rémlett, nagyon hajlik arra, hogy megöleljen. Én azonban természetesen hátat fordítottam neki. Szándékosan viselkedtem ilyen lelkicsinylően ezzel az emberrel szemben. Hej, ha ezt tudja, ha valahonnan látott volna Dragomir! Tüstént megváltoztatta volna rólam alkotott véleményét.

— Anasztaszi atya — vihogott a Hadzsi (ritkán szokott nevetni) —, derék fiúnak bizonyult a mi Iszajunk, mi? Csupa hatos! Végig kitűnő! Hadd pukkadozzon most Pantelej: az ő nagyobbik fia, amint tudod, a negyedik osztályig jutott, a kisebbiket meg csak azért vették fel a gimnáziumba, mert az apja sarokba szorította a kerületi tanfelügyelőt, majd hogy le nem nyelte keresztbe. Már elmeséltem neked ezt a históriát. A mi Iszajunk pedig — tiszta kitűnő! Ez nem mindenkivel esik meg, ugye, Anasztaszi atya? Az ilyesmihez ész kell és tehetség. Azt pedig nem mindenki hord a kalapja alatt. Én mindig tudtam, hogy Pantelej gazdag, van benne vakmerőség és erő, de hogy esze lenne — már megbocsásson ökelme. Ha valakinek szűk marokkal mérték az ész, az a fiain is meglátszik. Kereken megmondhatom, anélkül, hogy az Istentől kelljen félnem, mert vétkezem: a nagyobbik fia korcs, ütődött, a kisebbik pedig léhűtő. Már most is széltoló és naplopó. Majd meglátod, Anasztaszi atya, ez a két jópipa nem fogja megőrizni az apai vagyont! Én már látom, hogy tönkreteszik, elherdálják az utolsó morzsaig, majd meglátod! De az ilyenek, mint Iszaj — nos, az ilyeneknek garast adsz a kézbe és arannyá változtatják.

Egyszer csak abbahagyta hosszú szónoklatát, rám pillantott és elhallgatott, majd összeráncolta a homlokát, és szinte félénken kérdezte:

— Mondd, Iszaj, az a röpirat história ugye csak féltreértés volt? Csak úgy véletlenül találtad őket, és meggondolatlanul zsebre vágta, ugye?

Elmosolyodtam. Tulajdonképpen nem is mosolyogtam, hanem a fogam vicsorgattam: na megállj csak, gondoltam magamban, majd megörvendeztetlek én most, nyakamba varrt

jótevő! Ugyancsak megörvendeztetlek, csak nyisd ki a füled és ide hallgass!

Erre gondoltam, mert gyűlöltem ezt az embert, mégis haboztam egy ideig: a szálamom mintha hideg vízzel öntötte volna le gyűlölködésem lángját, néhány pillanatra megbénította a nyelvemet, s nekem meg kellett feszítenem akaraterőmet, hogy lerázzam magamról. Nem voltam szánakozó természetű. Mindenáron ürmöt akartam csepegtetni ennek az embernek az örömébe. És meg is tettem volna irgalmatlanul, ha szerencsétlenségemre meg nem szólal Anasztaszi atya.

— Toma — mondotta, miközben szelíd és jóságos pillantást vetett rá —, édes fiam, ne rontsd el ennek a fiúnak az ünnepét. Ha meggondolatlanul vétkezett is, ugyan ki tökéletes közülünk, és melyikünk nem vétkezett?! Ha meggondolatlanságból vétkezett, már jóvátette hibáját. Vess egy pillantást az arcára, és lásd meg rajta a gyötrelem isteni jelét. Hát ilyen volt Iszaj, amikor a múlt ősszel meglátogattuk? Hová lett pirossága, hová lett kerek arca? Hát ott voltak azok a gödrök a szeme alatt? Nézd csak meg, milyen mostan, s kérdezd meg magad: nincs-e nekünk is részünk abban, hogy így szenvedett? Te pedig faggatni akarod. Hagyjad istenre ezt a dolgot, te pedig gondolkozz emberségesen azon, hogyan dicsérjük meg a fiút a szép sikerért.

Igy beszélt Anasztaszi atya, és könnyes szavai valóban meghatották Tomát. Igen nagylelkűen és barátságosan nézett rám, és mélyet sóhajtott. Az ördög vitte volna el ezt a sóhajtást! Mintha hernyó mászott volna végig a hátamon. De akár így, akár úgy, a szívem meglágyult. Mért szomorítsam meg Anasztaszi atyát? Hallgatni fogok. A hallgatás is beszél, baljóslatúan beszél, s annál rosszabb az uraságnak, ha nem érti meg!

Aztán meghívtak, járjak egyet velük a városban. Én pedig azon töprengtem — helyénvaló-e, hogy egy pappal és egy földbirtokossal sétálgassak az utcákon? Találkozik majd velem valamelyik barátom és azt mondja: no nézd csak, milyen ember ez az Iszaj! Csuhasokkal mászkál. De ki az a másik ott mellette? Aranylánccal a mellényén? Tipikus kizsákmányoló! S majd így szól az a barát: „No lám, ilyen ennek az Iszajnak a környezete!” Sőt még azt is hozzáteszi: „Ahá, nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja!” S eszébe jut majd a sült liba, meg az osztreci eset, meg a sétálgatások Hadzsipanovné úrasszonnyal...

S ezer más effélére gondolhat majd a barátom.

Hát hadd gondoljon! Vigye az ördög! Ezek az emberek egészen Vedrovóból jöttek, s hol van ide Vedrovo! Azért jöttek, hogy meglátogassanak, hogy egy kis örömet leljenek bennem. Igaz, hogy az egyikük osztályellenség. Tudom! Nagyon jól tudom, de ha megmutatja a karmait, majd megmutatom én is az enyémekeket. Ő azonban semmiféle karmot nem mutogat, egyszerűen csak járkálni akar velem egyet az utcán. Csak ennyit! Miért ne menjek hát?

S elmentem. Valami kellemetlen érzés kínozott ugyan, de összeszorítottam a fogamat. Lelkem mélyén nyugodt voltam, hiszen semmi rosszat sem cselekszem, nem igaz?

Íme, hol rejtőzik a kritérium, a mindent nyitó varázskulcs, amely az ember viselkedését meghatározza — abban, hogy semmi rosszat ne tégy! Természetesen semmi rosszat azoknak, akiket szeretsz. Ez többet ért, mint Dragomir mérlege.

Mosolyognom kellett, örvendtem az én mindent nyitó varázskulcsomnak. S biztosan el is mosolyodtam, ez a mosoly azonban aligha lehetett vidám. Tudom is én, miért! Talán azért, mert a járókelők meg-meglöktek, amint a járda belső részén haladtam? Hosszú és könyökben behajlított karommal meglehetősen nagy helyet foglaltam el, s az emberek lépten-nyomon nekem ütődtek. Egyik nagy áruház kirakata előtt Toma Lfterov megrántotta a karomat.

— Ide nézz, itt csinos ruhákat lehet kapni. Tetszenek neked?

A „Karamanov és társa” konfekciós és textil divatáruház előtt álltunk. Szolid, komoly áruház volt, olyan vevők vásároltak benne, akik nem holmi „ersatz”-árut, közönséges pamutot, olcsó vásznat kerestek. A kirakatokban bőrzubbonyak, pulóverek, valódi gyapjúruhákba öltöztetett próbababák sorakoztak. A zománcos üvegállványokon úgy csillogtak az élénk mintás, fényűző selymek, mint japán legyezők.

— Ejha! Ez már igen! — simogatta meg összes szakállát Anasztaszi atya. — Csodaszépek! — s csettintett a nyelvével. Nézte a kirakatokat, és gyermeki mosoly ült az arcán.

— Gyerünk be s válassz magadnak valamit — bökött meg a könyökömön Toma. — Ha már úgyis az üzleti negyedben járunk és éppen utunkba esett! Ezt az áruházat jónak látom.

Úgy éreztem, forró hullám csap át rajtam. Homlokomat kiverte a verejték. Még el is vörösödtem.

— Majd máskor — mondtam. — Most nincs nálam pénz.

— Micsoda pénz? — nézett rám meghökkenve csodálkozással a Hadzsi. — Ki beszélt itt pénzről? Ne törődj te a pénzzel! Csak szólj, hogy mit akarsz, a többi bíz rá. — Elnevette magát. — Talán csak van annyi nálunk!

Végre sikerült megvetéssel rápillantanom. Minden gyűlöletem a szememben csillogott. A tekintetem biztosan nagyon rosszindulatú volt.

— Ide figyelj, uram — mondtam és nagyot nyeltem. — Nincs szükségem a pénzedre. S ne is fáraszd magad, kérlek! Semmit sem kívánok.

Toma Lefterov összeresztette, s szinte megkövült. Talán nem kellett volna ennyire gonosznak lennem?

— Nincs gusztusom a máséra — mondtam.

— Miért? Micsoda máséra? — nyögte ki Toma.

Ó, olyan szánalmas volt abban a pillanatban, hogy nékem ujjonganom kellett volna! Megbosszultam sértett büszkeségemet, megszabadultam a rám tukmált alamizsnától. Elérkezett az én időm is, hogy nevessek, nagyokat fütyöntgessek. Szerettem volna odavágni neki: „Menj a pokolba, uraság! A cseledeid fia fütyül a pénzedre!”

Én azonban nem ujjongtam. A gyűlölt ember szánalmas zavara mintha belém is átköltözött volna. Mindazonáltal sikerült mogorva képet vágnom, és így szóltam hozzá:

— Gyerünk! Menjünk tovább, különben mindkettőtöket itt hagylak. Megértetted, uram?

Szerencsétlenségemre Anasztaszi atya megint közbeavatkozott:

— Mit méltatlankodsz? — kérdezte nyájasan. — Mire valók ezek a haragos szavak? — Majd Tomához fordult: — De te is hibás vagy, Hadzsi! Mi az, hogy: gyerünk be és válassz magadnak! Hiszen Iszaj nem gyerek! Azt kellett volna mondanod: „Így és így áll a dolog, fiam, édesanyádtól, isten nyugosztalja, pénz maradt nálam vissza. Nem sok pénz, de a kamatokkal együtt elég szép összegre rúg. Nos, Iszaj, tessék, eljött az ideje, hogy felhasználj, ami ebből a pénzből maradt.” Ezt kellett volna mondanod, Hadzsi.

— Anasztaszi atya — szóltam én —, ugyan honnan volt egy olyan zsellérasszonynak, mint az én anyám, pénze?

— Vagy úgy! — Anasztaszi atya hallgatott egy ideig. —

Azt kérde, honnan lehetett pénze az édesanyádnak? Miért nem kérdeztél hamarabb bennünket, megmagyaráztuk volna a dolgot. Ugye, Toma?

Toma Lefterov hallgatott, a lába elé nézett.

— Hát nézd csak, Iszaj. Elmondom pár szóval, hogy megnyugodjék a lelked. Annak idején megtörtént, hogy Toma Lefterov nem fizette ki édesanyád bérét. Már nem emlékszem pontosan, de azt hiszem két vagy három esztendeig. Mennyi ideig, Toma?

— Elfelejtettem — válaszolta halkán a Hadzsi.

— Biztosan volt három esztendő. Az pedig csinos összegre rúg, ugye, Hadzsi?

Az uraság bólintott.

— Neked meg kellett volna magyaráznod ezt a dolgot, nem pedig csak úgy egyszerűen: „Gyerünk, Iszaj!” Iszaj már rég nem gyerek!

Anasztaszi atya szeme elborult, és kis szakállja reszketett: nagyon haragudott Tomára a szegény ember!

— Ez az igazság, Anasztaszi atya? — kérdeztem.

Ő pedig a szemembe nézve felelt.

— Ez, Iszaj.

Ezután egy kartonzsebkendőt húzott elő csuhája mély zsebéből, s nagyokat fújva, sóhajtozva, sokáig törölgette verejtékező arcát. S elsőnek lépett be az áruházba.

Most már semmi okom sem volt, hogy haragosan a kirakatok előtt álljak és jeleneteket rendezzek. Nem volt szabad utánoznom Shakespeare megfontolatlanul fennhéjázó Coriolanusát. (Coriolanusról az elmúlt évben tanultunk.) Az az ember valóban könnyelműen, ostobán gőgös volt.

Sohasem szerettem a naiv hősoket.

Toma pedig... Nos, én még sajnáltam is, hogy olyan goromba hangot használtam. Hát nem tudtam volna jobban túrtőztetni magam?

Az egész ügy szerencsésen végződött, akárcsak a filmen: új, divatos sportöltönyben vonultam ki a „Karamanov és társa” üzletéből. Egy gumiköpenyt is kaptam. A köpenyt bal karomra vetettem, úgy vittem. Ó, mennyire hasonlítottam a divatlapokban látható dandykre! Piros virágokkal díszített sárga nyakkendőm volt.

Igaz, hogy a zakó vállban kissé szűk volt, a nadrágom pedig

kissé rövid, alig ért a bokáig. Ezzel szemben valódi gyapjából készült!

Minden remekül festett. Minden megvolt ahhoz, hogy elégedettnek és nagyon boldognak érezzem magam. Csupán mosolyognom kellett, ez nagyon illett a sportöltönyömhöz és a rikító, sárga alapon piros virágokkal díszített nyakkendőmhöz. De mennyire meglepődtem, amikor a bejáratnál álló nagy tükörben megpillantottam magam. A kristályüveg mélyéről egy bánatos arc nézett rám, életörömet árasztó ruhámtól meglehetősen elütő, zaklatott arc, olyan szemekkel, amelyekből — a jó ég tudja mitől és miért — sértődöttséget lehetett kiolvasni. Különös volt az a tükör, hazug! Azért, mert minden, amint már mondtam, nagyszerűnek látszott.

Tovább sétálgattunk az utcákon, s mivel féltünk a beszélgetéstől, igencsak hallgattunk. Hallgatott Toma, de Anasztaszi atya is, én sem beszéltem. Gyámom olyan volt, mint valami beteg ember. Szemét folyton a földre szegezte. Talán a fullasztó városi hőséget nem tudta elviselni? Minden bizonnyal.

Mikor egy kicsiny, alacsony, porlepte puszpáng- és fenyőfáktól szorosan körülvett templom mellett haladtunk el, Anasztaszi atya megállt és elgondolkodva ránk nézett:

— Ti menjete, amerre tetszik — mondotta és fáradtan felsóhajtott. — Örüljete a teremtet világnak. Én pedig betérek ide egy kissé, hogy az Úrhoz fohászkodjam. Én bűnös ember vagyok.

— A te dolgod, atyám — sietett a pap szándékát helyeselni Toma. — Én is majd imádkozni fogok, de csak estefelé, most nincs időm. Én most egy kissé másféle, emberi hajlékba szeretném elvezetni Iszajt. Hadd lássák az emberek, s ő is lásson embereket, hadd tudja meg kikkel s miféle emberekkel lesz dolga a jövőben. Te pedig csak imádkozz, atyám, jó, hogy erre gondoltál, s ne feledkezz meg rólunk sem, bűnös halandókról! — s azzal hozzám fordult. — Gyerünk, Iszaj!

Megvártam, amíg Anasztaszi atya betért a templomba, aztán így szóltam Tomához:

— Tudod mit, uram, én nem szeretem, hogy úgy vezetgesenek ide-oda, mint valami kölyökkutyát. Sehogy se értem példának okáért azt, hogy milyen joron rendelkezel te az én időmmel. Nekem megvan a saját akaratom és ízlésem, uram, s nem szoktam hozzá, hogy az orromnál fogva vezetgessenek.

Toma Lefterov a szeme sarkából rám nézett, és elnevette magát:

— Látom, hogy abban a gimnáziumban nem sok jóra tanítottak. Mit vonakodsz egyszerre, mint valami öklelő borjacska? Erre tanítottak? S aztán, legénykém, én semmiféle úr nem vagyok néked, engem ne urazzál. Ha egyszerűen Tomának hívsz, abba inkább beleegyezem. Azok az emberek pedig, akikhez elviszlek, kereskedők, mégpedig a javából, tiszteletre méltó urak, gazdagok. No gyere, indulj velem, s ne húzd fel az orrod, mert nekem is van izlésem, s nem szívelem a fennhéjázókat.

Megörültem a szavainak, mert őszinte beszélgetésre ösztököltek, s már arra készülődtem, hogy akár a pokolba is elküldjem, egyenesen, minden könyörület és érzelgős kerülgetés nélkül. Menj a pokolba — szerettem volna mondani neki —, s hagyj már békén a kereskedőiddel. A te kereskedőid nem érdekelnek!

Akkor legalább minden híd leégett volna közöttünk — egyszer s mindenkorra.

Pompás! Igen ám, de én nem ejtettem ki ezeket az ádáz szavakat. Egy ravasz gondolat megállított.

— Tudod mit, Toma bácsi? — szoltam, s csaknem megfulladtam. A „bácsi” szó úgy megakadt a torkomon, mint valami szálla. — Tudod mit — kezdtem újra, és nagyot nyeltem —, mégis jó lesz, ha elmegyünk az ismerőseidhez, mégpedig azonnal. De egy kis szívésséget kérek tőled. Nem kerül az néked semmibe, olyan csekélység.

Toma száraz arca ellágyult, a szeme mosolygott. Ó, milyen utálatos ember!

— S ha olyan nagy is az a szívésség, mint a hegy, akkor is állok elébe.

— Szó sincs most hegyről, hanem egészen csekélyiségről. — Szándékosan ásítottam egyet, és a diplomajátóra pillantottam. — Egészen jelentéktelen dologról: ajánlj be a te embereidnél, mint megbízható ügyfelet. Csak ennyit.

Toma Lefterov elgondolkozott. Tényleg, nem is volt olyan ostoba ember!

— De minek neked ez az ajánlás, Iszaj? Csak nem szándékozol kereskedni? A fülembe jutott már egy s más. Mondd el nekem.

Karonfogott és én megborzongtam. Mindig megborzongtam, valahányszor hozzám ért.

Elindultunk az utcán, karja olyan súllyal nehezedett rám, mintha malomkő lett volna.

— Nem gondolok én semmiféle kereskedésre — mondtam. — De azt akarom, hogy a kereskedők méltányoljanak. Toma Lefterov ajánlása arra sarkallja majd őket, hogy rám mosolyogjanak, ha az útjukba akadok. Ennyi az egész.

Vajon elhitte a hazugságomat? Ki tudja! Egy szót se szólt, hallgatott. Csak hátrább tolta fején a kalapját, s még bizalmasabban fogott karon.

23

A KÖVETKEZŐ néhány napon Toma Lefterov szarvasmarhák eladásáról kötött szerződést a kereskedőkkel, Anasztaszi atya bejárta a templomokat, s érettünk, bűnös emberekért imádkozott, én pedig Sztojne Kuzmanov bácsinak segítettem úti készülődéseiben. S íme, elérkezett az este, amikor Sztojne bácsi végül is vonatra szállt, és könnyes szemmel intgetett búcsút a kocsi ablakából:

— Isten veled, Iszaj! A sós lébe tegyél jócskán ecetet!

— Jócskán ecetet! — bólogattam, miközben a vonat mellett szaladtam. — Szerencsés utat!

Másnap reggel elmentem a nagykereskedőkhöz, egy havi hitelre vásároltam tőlük ötven kiló babot meg egy fél kanna étolajat, s az árut alkalmas időben suttyomban eladtam egy szatócsnak, Sztojne bácsi szomszédjának. Tudtam, hogy „feketén” tovább adja az árut, ezért jól megborsoztam az árát.

Aztán felfogadtam két kőművest, s meghagytam nekik, törjék át a falat, amely a pacalkifőzdet elválasztotta attól a szobától, amelyben Sztojne bácsi a nyers pacalt tartotta. Ez egy széles, sötét, ablaktalan helyiség volt cementpadozattal. A szíjgyártó, aki tanúként írta alá a nevét, mikor meghallotta a faldöntés zaját, mindjárt odafutott, benézett az ajtón, s eltátotta a száját a csodálkozástól. De én valódi gypajúból készült divatos ruhában pompáztam, s három arasszal magasabban meredtem fölébe, úgyhogy a szíjgyártó meg se mukkant,

csak csettintett a nyelvével és sértődötten köpött egyet a lába elé.

— No de uram, mit csináltok itten, van engedélyed erre a dologra? — kérdezte.

— Ha befejezzük a javítási munkálatokat — mosolyodtam el —, tessék átjönni egy pohárkára, nagyon fogok örülni. Az ilyen vedégeket mindig szívesen látom.

A szíjgyártó elment, az én embereim pedig folytatták a közfal áttörését.

Este, mielőtt Anasztaszi atyával elment volna a szállodába, Toma Lefterov így szólt hozzám:

— Iszaj, amit itt el akartam végezni, elvégeztem. Az embereim segítségével eladtam a németeknek egy kevés jószágot, és persze kerestem is valamit. Most Constantába megyek, hogy a jószág átadását elintézzem, s nyélbe ütsek még néhány ügyecskét, érted?

— Értem — bólintottam. S jókedvűen hozzátettem: — Majd kikísérlek a gőzhajóhoz.

— Mi az, hogy kikísérsz? — Egy darabig hallgatott. — Iszaj, elbeszélgettem egy kicsit Anasztaszi atyával, mert ő is velem jön Constantába. Hadd járjon egyet, a költségeket én viselem. S ahogy elbeszélgettünk, elhatároztuk, hogy téged is magunkkal viszünk. A tengert is látod, világot is látsz, habár Constanta nem olyan isten tudja milyen messzire van ide. A formalitásokról gondoskodtam, elintéztem mindent. — Megint elhallgatott. — Így hát holnap estefelé útra kelünk.

S mivel szinte elnémulva álltam vele szemben, még hozzátette:

— Ez a kis séta jutalom az érettségi bizonyítványodért, a sikerért.

Üristen, mit válaszoljak neki! Mit! Séta a tengeren — csodálatos! De séta Toma Lefterov urasággal, az ő költségére, s még hozzá a németekkel kötött üzlettel kapcsolatosan, sőt Constantába, a német flotta fekete-tengeri támaszpontjára — vajon lehetséges minderre ráfogni, hogy „csodálatos”!

Nem, mindez semmiképpen sem volt csodálatos. Ehhez a tésztához képest az újévi sült liba ártatlan gyerekjáték volt!

De viszont mi rosszat tennék azzal, ha elmennék Constantába? Lám, azt a falat már ledöntötték, s egy hét múlva magam elé kell kötnöm a fehér kötenyt... Mért mondjak le erről a

tengeri kirándulásról, most, amikor még úgy sincs semmi dolgom?

Segíts rajtam Poseidon! Ugye látod, hogy tisztán állok a lelkiismeretem előtt, s hogy semmi rosszat nem teszek azoknak, akiket szeretek?

— Hány órakor indul a gőzhajó?

— Délután öt óra felé.

— Rendben van, veletek megyek.

A kis gőzhajó román volt. Szürke kétfedélzetű, a derekán pocakos, rövid. Dobogó szívvel másztam föl a hajópallón. Egyre azt vártam, hogy valaki utánam kiált: „Iszaj, hová mégy, Iszaj?!”

Jó, hogy senki sem kiáltott. Máskülönben leestem volna a hajópallóról, annyira rogyadozott a lábam. Biztosan a nagy sietségtől, hiszen úgy siettem a kanyargós kis utcákon.

Kiléptünk a felső fedélzetre. Egy megnyerő külsejű, már nem éppen fiatal, de nem idős, szőke, gömbölyded vállú román lány megmutatta Tomának, merre vannak kabinjaink, ő pedig fontoskodó képet vágva, megköszönte: Toma tudott pár szót románul.

Körülöttünk néhány német tiszt beszélgetett nagyhangon. Nekem úgy tetszett, mintha vartyognának. Mennyire undorodtam azoktól a zöld egyenruháktól! Háta fordítottam nekik, s rágyújtottam egy cigarettára. Toma azonban udvariasan köszönt nekik. Nagy kedvem támadt, hogy derékon ragadjam és belehajítsam a tengerbe. Miért kellett feltétlenül köszönnie ezeknek?

Anasztaszi atya az olvasóját morzsolgatta, úgy tett, mintha senkit se venne észre, s hogy szíve és lelke mélyéből imádkozik az Istenhez. Ez ezerszer méltóságteljesebb viselkedés volt Toma szolgálalkú hajbókolásánál.

A hajókiért rekedten felbúgott, s a kis gőzös elvált a rakodóparttól. Tulajdonképpen a rakodópart vált el a kis gőzhajótól, visszahúzódott és futni kezdett előlünk, legalábbis nekem úgy rémlett.

S íme, mintegy húsz perc múlva kiértünk az öbölből a nyílt tengerre, és nekivágtunk északnak. Szél fújt, a hullámok fehér gerincén ezüst tajték fodrozódott, a kormánylapát mögött a bugyborékoló sötétzöld víz mozgó dombjai szaladtak és

mintha egymás hátára siklottak volna. Keleten az égbolt tiszta, fényes és világos volt egész a látóhatárig, a part felől azonban felhők közeledtek, feketék, akárcsak Anasztaszi atya csuhája, csak a peremüket vonta be a nap ezüst szegéllyel. Úgy látszott, hogy az idő elromlik; esőszagot hozott a szél.

Szó se róla — szép volt, a távolság, a szabadság egészen elragadott, s ha azok a zöld egyenruhák nincsenek körülöttünk, dalra gyújtottam volna, és pedig nem csak úgy halkan, hanem torkom szakadtából! Igen, hosszú hónapok óta először támadt kedvem dalolni, de ott voltak azok az uniformisok, ördög vitte volna őket!

A fogamat csikorgattam és keletre néztem: ott most ugyan csak csépelték őket! Az, hogy őket csépelték, és pedig mesteri módon végezték ezt a munkát, gyönyörűséggel töltött el, de mennyivel gyönyörűsebb lett volna, ha ezek itt nincsenek körülöttem!

Estefelé odajött hozzám Toma Lefterov, rövid bőrbekecsben, asztrahán prémgallérral, és megkérdezte:

— Nos, Iszaj, hogy tetszik?

— Ó, igen, tetszik, nagyon tetszik — mondtam. Kihajoltam a korláton, és számolni kezdtem a hajó bordáin szétmorzsolódó hullámokat. Toma Lefterov állt egy ideig a hátam mögött, nagyokat szipákolt, azután elment.

Estébe hajlón megeredt az eső. Nem volt kellemes a fedélzeten ácsorogni, habár a zöld uniformisok elkotródtak valahová. Lementem a szalonba.

— Éppen elindultam, hogy vacsorára hívjalak — mosolyodott el Anasztaszi atya. S bizalmasan odasúgta: — Azt mondják, a hajószakácsok értenek a mesterségükhöz. Adja Isten, hogy úgy legyen: ez a himbálózás jó ételt követel. Az én gyomromban most valóságos sivatag van. Emberi keserűség és fájdalom.

Csak úgy dőlt belőle a pálinkaszag. Az előrelátó Anasztaszi atya! Óvintézkedéseket tett a tengeribetegség ellen.

Bementünk az ebédlőbe. Kristály csüngők, ragyogó fény, mahagóni keretes tükrök. Az asztalokon fehér, vakítóan fehér terítők. S micsoda zöld színáradat!

Forogni kezdett körülöttem a világ. Az ebédlőt valósággal megszállták a német tiszték zöld uniformisai. Valóságos trópusi dzsungel, olyan, ahogy azt a kalandregények leírásai nyo-

mán elképzelttem. Valamikor nagyon szerettem Mayne Reidet olvasni.

Az ebédlő mélyén, a zöld bozót mögött vezetőnk kopasz fejébúbját pillantottuk meg. Toma Lefterov hívogatóan integetett felénk a fejével.

Derék legény ez az Anasztaszi atya. Méltóságteljesen, büszkén kidüllesztett mellel haladt át a zöld bozót sűrűjén, mintha nem is vedrovói lelkész lett volna, hanem valami ősi áldozópap Poseidon templomából. Ostobaság! Úgy vonult el a dölyfös hitlerista tisztok asztala mellett, mint Vikenti atya* leszármazottja, mint olyan ember, aki meg tudja őrizni bolgár becsületét.

Jövendőlésében is igazság volt: a gőzhajó szakácsa jól értette a mesterségét. Fehér hal, hideg marhahús, csirke, ropogósra sült malac, háborús időben mindez ritka ingyencség volt, még Hadzsipanovék gazdag házában is. És micsoda bor! Szikrázó, mint a rubin, délvidéki szőlőtőkék illatát árasztó.

A legelragadóbb pedig annak a kellemes külsejű román lánynak a mosolya volt, aki a szalonban fogadott bennünket, amikor a kabinjainkat kerestük. Most fehér, fodros kötény volt rajta, olyan hófehér, akárcsak lágy karjai.

Nagyon elragadó volt, hogy ő szolgált fel nekünk. Ó, milyen buzgón nyitogatta a palackokat!

— Nos, Iszaj, ízlik? — kérdezgette Toma, s egyre csak raskogatta az ennivalót a tányéromra. — Ízlik-e a csibehús? Vagy jobban szereted a malacot? Egyél, fogyassz!

S mikor látta, hogy alig piszkálgatom a húst, hogy nagy erőlködve nyelem a falatot, egyre nyugtalankodott, s ellenszenves aggodalmaskodással kérdezgette:

— Csak nem vagy beteg? Mi lelt? Csak nem kapott el a tengeri betegség?

— Semmi baja! — felelt helyettem Anasztaszi atya, s maga töltötte meg borral a poharát. — Kutya baja az ember fiának! Kifáradt az utazásban meg a tenger nézegetésében. Szomorúság és hívság ma az élet! Egészségedre, Hadzsi!

Rosszkedvem mintha Tomára is átragadt volna. Egyre komorabb és hallgatagabb lett.

Az egyenruhások bezzeg vartyogtak, zajongtak, hadonásztak.

* Vazov „Rabigában” című regényének egyik alakja. (A ford.)

Láttam, amint az egyik zöld ruhaujj megveregette hátulról a román lányt, s nem nagyon sietett elmozdulni a kényes helyről. Szerettem volna felugrani és belerúgni a tisztbe, de az a nő csengő hangon és jókedvűen felkacagott, és kacagása szinte odaszögezett a székemhez. Nem ugrottam fel, nem rúgtam bele a zöld egyenruhásba. De még jobban elfogott a búbánat, letettem a villát és lehorgasztottam a fejem.

Ekkor a lányt megpillantottam magam mellett, és hallottam, amint románul szól hozzám. Elvörösödtem és bambán elmosolyodtam. Mit nekem ez a nő, és mért néz rám ilyen szívélyesen? S a jó ég tudja, miért szóltam hozzá franciául. A gimnáziumban nagyon erős voltam a francia nyelvben, mindig hatost kaptam. Így szóltam hát hozzá franciául: „Mit kíván tőlem, hölgyem, hát nem látja, hogy nem tudok románul?” Ezt mondtam a lánynak, s megint elpirultam. Egimeszelő termetem miatt mindig kerültem a fehérnépet, kínos volt látnom, hogyan csodálkoznak ágaskodó alakomon. Csak Hadzsipanovné úraszszonnyal szemben voltam bátrabb, már kiskoromban hozzászoktam, meg az osztreci lánnyal szemben. Vele pirulás nélkül elbeszélgettem, mivelhogy sötét volt s így nem lehetett tökéletes fogalma igazi hosszúságomról.

— Ó, uram — felelt franciául a lány —, mi kitűnően megértjük egymást. Nem ízlik a mi főztünk? Miért nem eszik? Hát nem látja, uram, itt minden bolgár, még a bor is, habár címkéje német. Önnek szeretnie kell ezeket a dolgokat, hiszen hazaiak. Vagy nincs étvágya?

— Nincs a legény étvágy! — törte kerékbe a franciát Toma, de a lány megértette.

— Ó — mondotta —, bánatos a gyermek! — és elnevette magát, habár semmi oka nem volt a nevetésre.

Ezután a zöld egyenruhások rágyújtottak idióta „Lili Marlen”-jükre, és olyan rikácsolást csaptak, hogy nem bírtam tovább: felálltam, hogy járjak egyet. Toma Lefterov azonban megijedt és megrántotta a kabátom szárnyát:

— Várd meg, amíg befejezik az éneklést, aztán majd elmegyünk. Mit fognak gondolni, így nem szabad viselkedni!

Eltoltam a kezét: nem volt joga arra, hogy ebben a dzsungelben visszatartson. És kimentem.

Egy perccel később ők is megérkeztek a szalonba: Anasztaszi atya nyájas mosollyal, Toma pedig mogorván, mint a borús ég.

— Te az én kabinomban alszol — mondotta Toma. — Kétszemélyes. Legalább sok mindenről elbeszélgetünk.

— Nem vagyok hozzászokva, hogy mással aludjam — ellenkeztem. — Az alvást illetően szeszélyes vagyok. Nem tudok idegen emberrel aludni.

Toma vékony szemöldöke megrezzent, ösztövére arca beteges fintorba csavarodott. Micsoda ember! Megsértődött. Nos, annál jobb!

— Anasztaszi atyához megyek — jelentettem ki. — Gyermekkoromban az ő házában aludtam. — Elmosolyodtam. — Megszoktam a horkolását, nem ébredek fel.

— Hibás a számításod — berzenkedett Toma. — Az ő kabinjában egy német van. Foglalt ágy. Másik szabad ágyat az egész hajón nem találsz!

— Menjetek aludni! — Ásítottam egyet és megráztam a vállam. — Jó éjt!

Még mindig esett. Az ablakok el voltak sötétítve. A fedélzeten és odakünn az éjszakában, amerre csak tekintettem, áthatolhatatlan sötétség uralkodott. Kinyújtottam a karom és tapogatózva odacsoszogtam, ahol a parancsnoki híd emelkedik a magasba. Itt egy kis pad volt. Száraz, nem érte eső. Leültem, beburkolóztam esőköpenyembe, és behunytam a szemem. A hullámok csobogása hallatszott, s egész közel hozzám az esőcseppek halkán doboltak a hajón.

Hogy mennyi ideig ültem így, nem tudom. De nem is tudhattam, mert elaludtam. Tulajdonképpen aligha lehetett álomnak nevezni, mert egyre a fülembe szűrte az a borzalmas „Lili Marlen”, szemem előtt pedig, mint valami kísértet, újból és újból felbukkant, majd eltűnt a sötétben Toma ösztövére és elkomorult arca.

S amint így gunnyasztottam, egy kékes fénysugárra rezzen-tem fel. Csaknem láthatatlan volt, de én megéreztem a pilláimon, mintha árnyék lett volna, és könnyed félénkséggel végigkúszott rajtam.

— Istenem, istenem! — hallottam a fejem fölött egy suttogó, meleg és behízelgő hangot. — Szent isten, mit csinál itt maga, uram?

Ő, igen. Ő volt az, a bájos, fodros kötényű nő, a mi felszolgálólányunk. Ugyanaz, akit a zöld kabátujj megveregetett a hátulján.

— Mit csinál itt uram? — kérdezte még egyszer.

— Semmit — feleltem.

— Hogyhogy semmit? Akkor miért nem megy a kabinjába? Miért nem alszik?

— Hát tudja, kisasszony — megpróbáltam elmosolyodni —, a kabintársam rettenetesen horkol. Dühbe gurulok a horkolástól. Azért ülök itt, hogy ne dühöngjek.

A lány hallgatott egy darabig.

— Maga nagyon szomorú volt az este, uram!

— Ó, én most is szomorú vagyok! Tudja-e, kedves kisasszony — elnevettem magam —, én egyszerűen beteg vagyok a szomorúságtól!

Nevetésem azonban nem lehetett valami vidám, mert a lány vállamra tette a kezét és felsóhajtott:

— Szegény gyerek!

— Kisasszony — mondtam és nagyon csodálkoztam a beszédességemen —, szereti maga ezt a „Lili Marlen”-t?

— És te, gyermekem, szereted? — kérdezte vissza furfangosan.

— Nagyon! Annyira, hogy megfojtanám szerelmemben. Tudja, micsoda hatalmas kezem van? Akár a lapát! Igen könnyen megfojtanám. S aztán — át a hajókorláton, tengerbe vele! S mindezt, higgye meg, kisasszony, csupa szeretetből.

— Elhiszem neked, gyermekem. — Elhallgatott, aztán hozzátette: — Én is segítenék neked ebben. Neked azonban most aludnod kell. Kilenc óra után itt tilos üldögni. Kellemetlenséged lesz az ügyeletes tiszttel.

— Öt is belehajítom a tengerbe.

— Ó — apró kis kaçaj lebbent el az ajkáról. — Ezt te nem teszed meg. Te jó fiú vagy.

— Épp azért, mert jó vagyok — makacskodtam.

— Ide figyeljen — könnyedén magához vont —, komolyan mondom. Ne maradjon itt, mert letartóztatják. Azt mondják majd: „kém”! Constantinában partra teszik, és kellemetlensége lesz a városparancsnoksággal. Az semmi, hogy a szomszédja horkol. Adok majd vattát, dugja a fülébe, jó lesz?

— Nem lesz jó, kedves kisasszony. Inkább a tengerbe ugrom, semhogy a szomszédomhoz visszamenjek.

— Szegény. gyermek! — sóhajtott fel a lány. — Tizenöt perc múlva az éjjeli őrség körüljárja a hajót. Meglátnak.

— Mit csináljak? Meglátnak.

— Értelmetlen fiú vagy!

— Ó, ez igaz. Ezt már mások is mondták.

Hallgatott egy darabig.

— Akarsz az én kabinomba jönni, te tacsó? Én csendben alszom, nem horkolok.

Ó, ártatlanság istennője, hogy elpirultam! De hogy ezt a jóságos és vendégszerető nőt meg ne sértsem, bátran válaszoltam:

— Valóban nem horkol? Csudálatos! Akkor természetesen magával megyek!

— Halkabban! Egek, milyen elővigyázatlan gyerek!

Igy esett meg az én első szerelmes éjszakám. Elbuktam!... A lelkiismeretem azonban tiszta volt, akárcsak Ézsaiás prófétaé — ószövetségbeli védszentemé!

Másnap reggel megérkeztünk Constantába. Toma Lefterov fanyar hangulatban volt, szinte szót se váltott velem, a derék Anasztaszi atya pedig fejfájásra panaszkodott, és egész nap aludt a szállodában. Nekem viszont jó kedvem volt. Eladtam a nyakkendőmet egy divatosan feszítő jampecnek, a kapott lejekért színes sztaniolpapírba csomagolt cukorkát vettem, s egy tengerésszel elküldtem a jóságos és vendégszerető kisasszonynak. Nagyon elégedett voltam, s ha az utcákon nem bukkantak volna fel unos-untalan azok az átkozott zöld egyenruhák, még fütyörészgettem volna is.

Igy megelégedtem azzal, hogy az utcákon csatangoltam, a járóelőket és kirakatokat bámultam, fütyörészés nélkül. Egyszer csak, közel ahhoz a helyhez, melyet itten tengeri parknak hívnak, igen, egész szépecskén, tisztán láttam a jóságos és vendégszerető kisasszonyt, amint karonfogva sétált egy zöld uniformissal, akinek a jobb karján két ezüst V-jelvénnyel díszített. Azt, hogy „karonfogva”, csak illendőségből mondom; az életteli igazság egészen más volt: az az alak a lány bal hónalja alatt becsúsztatta a kezét, s mancsával a legpimaszabbul motoszkált a keblét borító szerény kék kartonblúzon. Ez valóban közönségesnek látszott! Habár a lány azt mondta nekem, hogy nem szereti a „Lili Marlen”-t — de azért karonfogva sétált azoknak a szőkehajú alakoknak egyikével, akik úton-útfélen önkívületbe estek, és idiótaként bömbölték ezt a dalt...

Miért csapott be, kedves kisasszony? Vagy én csaptam be magam, amikor hittem magának? Vagy egyáltalán semmiféle becsapásról nincs szó, csak éppen ilyen ez a szomorú élet? Ő, legalább másfelé ment volna sétálni a maga kitüntetésekkel dekorált ürüjével! Akkor az én szerelmes éjszakám szent tisztaságban maradt volna az emlékezetemben, akárcsak Anasztaszi atya áldoztatása a hívők lelkében — nem, ezerszer szentebb tisztaságban maradt volna! Mert az az áldozás csak egy szálmalmas kitalálás, de az élmény — tiszta és örök igazság — oly szép és vidám, mint ama német címkével ellátott dél-bulgáriai bor...

A bájos külsejű kisasszony képmutatóan kacagott... Járj hát szerencsével, kék kartonruhácska!... Szomorú vagyok, de van-e jogom arra, hogy becsméreljelek? Csupán szomorú vagyok, de nem haragszom rád.

24

GEPKOCSIVAL tértünk vissza. Blatnica felé vettük utunkat, ott már várt ránk Rasid, Toma sárga bricskájával. A tatár, régi szokás szerint, szívére tett kézzel hajolt meg előttem, én pedig megöleltem — hiszen nemegyszer kocsi-káztatott végig a sima utakon, nem egyszer tört nekem a kenyereből. Toma azonban a homlokát ráncolta.

— Ne ereszkedj le a szolgálkhoz — tanácsolta —, mert ezek az emberek a jóságodat gyengeségnek tekintik, s később a fedre nőnek.

A gőzhajón lezajlott veszekedésünk után Toma alig állt szóba velem. Miután azonban dobrudzsai földre léptünk, megint jókedvre hangolódott, s ismét hangsúlyozottan gyámkodó módon kezdett viselkedni, mintha mi sem történt volna. Egész úton a falu felé szüntelenül bökögette a hátamat — a bakon ültem Rasid mellett —, s egyre oktatgatott: mit mondjak, ha Pantelej megszólít, mennyit és hogyan igyam, ha Mincso Pokrovniski meghív a házába, mikor menjek vecsernyére a templomba és így tovább... Egyre azt vártam, hogy így szól hozzám: „A vendégem leszel, nálunk fogsz vendégeskedni”, de nem tudni miért — és hála istennek! —, erről nem szólt.

A homokfutó kerekei sziszegve, lágyan mélyedtek bele a porba, a lovak egyenletesen dobogtak, a nyugaton lehanyatló nap ferde sugaraival egyenesen a szemembe süttött és elálmosított. Egy idő múlva Rasid oldalba bökött a könyökével:

— Leesel, uram! — figyelmeztetett.

Nevetséges ember volt ez a Rasid. Azt hitte, elalszom. Pedig én éberem ültem mellette, csak épp a szemem hunytam be a nap miatt. S miért nevezett „uram”-nak? Hej, Rasid, fordulj csak felém egy kicsit és nézz meg jobban: hát elfelejtetted már a kis árvát, akinek durva gyapjúnadrágját Galunka nagyanyó csaknem minden este foltozgatta, miközben a könnyek csorogtak a szeméből, mert hát nem látott jól, meg a világosság is nagyon gyér volt? Nem emlékszel arra a langaléta kis legényre, aki ott a kanyarban, a pap háza mögött várakozott rád, valahányszor a szekérrel kihajtottál a határba? Ott csattogott meztelen kis talpaival a lovak mellett, s vágyakozva nézett rád, hátha odaszólsz neki: „No gyere, kapaszkodj fel, Iszaj, megkocsikáztat egy kicsit a bácsi!” Én fölszálltam a szekérre, te pedig kocsikáztattál, sült krumplit húztál elő a zsebedből, s odaadtad nekem, hogy egyem. Milyen jóízű volt ez a krumpli! Te elfelejtetted ezt és „úrnak” szólítasz engem? Vagy azért nem akarsz emlékezni, mert „tudós” emberként térek vissza a faluba, drága ruha van rajtam, s gazdád, az uraság bricskáján utazom? Ördögbe az urasággal, Rasid! Jól megmondtam én neki a gőzhajón. Csak tudnád, hogy elzöldült a méregtől! Még most is elfog a nevetés. Igen, nagyon nevethetnékem van, Rasid barátom!... De én sem vagyok különb a többenél, és neked nem szabad kezedet a szivedre tenned, amikor velem találkozol. Nem vagyok én jó ember, Rasid... Te mosolyogsz, nem hiszed? Ide hallgass, ezt úgylis megtudja majd mindenki, halljad hát te is: én a tengeren utaztam, csak úgy szórakozásból, és pedig ennek a mögöttünk szundikáló embernek a pénzén. A te gazdád pénzén. De milyen az a pénz? A parasztok vére és verejtéke tapad hozzá, ahogy azt az én Dragomir barátom mondaná... Ezenkívül én a német katonai parancsnok engedélyével utaztam. Hát íme, Rasid, ez olyan tény, amely fölött el kellene gondolkodnod... S azután: én egy olyan nő ágyában hálтам, akit másnap egy német tiszt társaságában s még hozzá igen illetlen pózban láttam sétálgatni. Rasid barátom, ismerd el, hogy az, amit cselekedtem, nagyon méltatlan egy becsületes emberhez.

De miért böksz meg a könyököddel? Azt hiszed, elalszom, és leesek a földre? Nos, ne félj semmit, csak azért hunyom be a szemem, mert a nap egyenesen az arcomba süt. Sőt még Toma hangját is hallom, aki fölébredt, és Pantelej kisebbik fiáról fecseg valamit. A tiszteletre méltó Anasztaszi atya horkolását is hallom. Aztán tudod, Rasid, Anasztaszi atya nagyon méltóságteljesen viselkedett azon az estén. Csodálatos volt... Különben is, hogy esnék a földre, mikor ilyen sima úton kocsizunk?

De mit is akartam mondani? Ja igen! Nem szabad kezéd a szívedre tenned, ha velem találkozol. A kezét csak akkor szokás a szívre tenni, ha jó emberrel találkozunk — ez a dédapák törvénye. A te dédapáidé, Rasid... De én rossz vagyok. Ha nem volnék rossz, azt mondanám: sajnálom a vétkeimet, nagyon sajnálom! És vezekelnék érte, úgy, ahogy a jó emberek cselekszik! De én semmit nem bántam meg, Rasid barátom, nem szám-bánom bűneimet és nem vezekelek értük.

Te meglöksz, Rasid. Megértettem. Nem fogok lebukni. Igaz, az a nő arra célzott, hogy nem szereti a „Lili Marlent”-t, és én hittem neki. De én már ilyen vagyok, hiszékeny ember. Valamikor, még kölyökkoromban, szövetkezetet alakítottam a pajtásaimmal, szamarat akartunk venni. Vízét akartunk széthordani a házakba, és naponta meg akartunk keresni egy ötlevást. De semmi sem lett a dologból. Csak egy doboz ceruza... Ugyanez történt az új halászhálóval, tudod-e? Becsapott az én Vaszil barátom. De azért derék ember volt! Ejnye az ördögbe is, én a gőzhajóbeli kisasszonyra sem haragszom. Ugye mondtam Rasid, nemcsak hogy nem sajnálom mindezt, hanem örülök neki. Nosza hát, hajolj meg mélyen előttem, rajta!

— Uram, az uraság valamit kérdez tőled — bökött oldalba figyelmeztetően Rasid.

Fölrezzentem, kinyitottam a szemem. Valóban, semmi értelem sem volt, hogy a szemem behunyjam, mert a nap vörös korongja már félig alámerült a látóhatáron.

— Gyiii! — pattantott egyet az ostorával Rasid.

— Iszaj! — szólt hozzám Toma, és megráutotta a felöltőmet. — Látod-e azt a nyárfát, ott ni, az úttól balra? A tetőt meg a cserénykerítést meg a téglaházat? Látod? Az az enyém, két éve vásároltam. Háromszáz juhom van most ottan. Valamennyi fajtiszta jószág!

— Uram — szoltam én —, mit untatsz engem olyan dolgokkal, amelyek egy csöppet sem érdekelnek?

Rasid egészen megrémült.

— De hát mi érdekel téged? — förmedt rám Toma.

— A tücskök — mondottam. — Hallod, hogy ciripelnek?

A Hádzsi bizonyára nagyon elkomorodott, mert alig egy perc múlva meglökte Rasid hátát és durván ráparancsolt:

— Állj!

Rasid megrántotta a gyeplőt, a két vörös ló először fel, majd oldalt kapta a fejét, mellső patáit megvetette a salakban, és a bricska megállt.

A hirtelen zökkenésre felrezzent Anasztaszi atya is. Álmosan dörzsölgette a szemét, és csodálkozva nézett körül.

— De besötétedett már! Uramisten, mikor? Nekem pedig úgy rémlik, hogy csak az imént bóbiskoltam el. — Háromszor keresztet vetett, aztán Tomához fordult: — Nem mennénk tovább? Mennyire van a falu? Fél órányira.

— Hadd pihenjenek egy kicsit a lovak — felelte szárazon Toma. — Meg aztán topogjuk ki egy kicsit magunkat. Nem szökik el a falu, odaérünk.

Leugrottam a bakról, kinyújtózkodtam. Az út búzatenger közepén haladt, réz- és narancsvörös búzatengerben, ameddig a szem ellát. A búzatenger fölött pedig az aranyszín ezernyi árnyalatában lángolt az égbolt.

— Rasid — fordultam a tatárhoz —, nagyon elkéstetek idén az aratással. Kipereg a szem, hát szabad így? Hol vannak az aratóitok?

A tatár zavartan mosolygott.

— Nem tudod?

Rasid vállat vont.

— De tudom. Elvitték őket katonának.

A szegény ember motyogott valamit, és sietett a lovak mögé bújni.

— Elvitték őket katonának! — ismételtem meg, de hangoosan, hogy Toma is meghallja.

Az uraság még jobban elkomorodott, néhány lépésnyire eltávolodott tőlünk, majd megfordult, s magához intett.

Én lustán odaballagtam hozzá. Sőt még húztam is az időt. Szemem előtt egy fényes kis kavics villant fel, lehajoltam, hogy megnézegetsem. Mindig nagyon érdekeltek a fényes kavicsok.

— Mért viselkedsz folyton ilyen fonákul velem? — kérdezte Toma, és mérgesen nézett rám. Tulajdonképpen inkább sértődött volt, semmint mérges. — Akármit mondok neked, morogsz rám. Ha azt kívánom tőled, hogy olyasvalamit tegyél, ami a javadra válik, makacskodsz, megveted a lábad, s arra rántod a szekeret, amerre neked tetszik. Ha emberi hangon szólok hozzád, berzenkedsz, majd felnyársalsz a tekintetteddel. Nem helyeslem ezt a lehetetlen viselkedést, ezt értsd meg, fiú!

Én a kezemen táncoltattam a fényes kavicsot, és füttyörészni kezdtem, mintha valami éretlen tacsóval beszélgettem volna.

— Lefterov úr — szoltam, miközben igyekeztem leküzdeni a szánalmat, amely a szívemben támadt —, végtére is miért nem hagy békén engem? Hát nem látja, hogy már torkig vagyok a gondoskodásával? Miért varrja magát ennyire a nyakamba? S kicsoda maga nekem, hogy engedelmességet követel tőlem? Ha az én anyám a maga zsellérasszonya volt, én szabad ember vagyok, és semmiben sem függök magától!

Egyszerre oktan düh fogott el — magammal szemben, vagy tán vele szemben — nem tudom, de a szavak csak úgy ömlöttek a számból, s én egyáltalán nem is próbáltam visszatartani őket.

— Mit károgott az előbb olyan felülről nekem? Hát gyámom maga? Nekem nem kell olyan gyám, mint maga! Semmiféle gyám nem kell, hallja-e? Nézzen a dolga után, és kotródjék a szemem elől! Menjen a pokolba a bricskájával együtt.

Toma szinte összezsugorodott, keskeny vállát behúzta, alsó állkapcsa megremegett, mintha a hidegrázná. Így állt egy-két pillanatig, aztán nagyot nyelt, pislogott, de nem szólt semmit. Nagy nehezen elmozdult a helyéről, ujjait megmozdította, s mint akit elpáholtak, elindult sárga homokfutója felé.

Anasztaszi atya jött hozzám, izgatottan, lihegve.

— Mit mondtál neki?

— Hogy kotródjék a szemem elől és menjen a pokolba — válaszoltam.

Anasztaszi atya kővé meredt, mintha ezek a szavak őt illették volna. Kelet felé fordult, fölemelte jobbját, hogy keresztet vessen, de keze lehanyatlott, mielőtt még a homlokához ért volna.

— Igazságos vagy, Uram! — mondotta és elhallgatott. — De igazságosságod kegyetlen, akár a mészáros kése. Lelketlen

bíró vagy, Uram, nincs irgalom a szívedben. Nem érted meg az embert!

Igy szólt Anasztaszi atya. S ebben a pillanatban, amint az esti szél meglebbentette a csuháját és összekuszálta ősz szakállát, olyan volt, mint a bibliából feltámadt, ősi próféta.

— Anasztaszi atya — mondtam —, te csak menj, ülj fel a bricskára, én majd később jövök utánatok. Hagyd a kulcsot az eresz alatt, ahol szoktad, majd én ajtót nyitok magamnak.

No végre! Ime, öt év után hanyatt feküdtem a földemen, újból az arany csillagokat bámultam, melyek nagyok voltak, akár a mogyoró. Újra hallottam a búzamezők énekét és a tücskök összevissza cirpelését, a fejem fölött pedig, a feneketlen sötétségben újból ragyogott a Tejút szétszóródó fátyola. S mindez az enyém: a búzatáblák, az égbolt... Én vagyok a világ leggazdagabb embere.

25

MASNAP kora reggel így szólt hozzám Anasztaszi atya:

— Eredj fiam a templomudvarba, és szedjél bazsalikomot, liliomot, sarkantyúkat meg rózsát, de ügyelj, ne nagyon gázold össze az ágyásokat. Köss ezekből a virágokból két csokrot és vidd ki a temetőbe. Édesanyád sírját tudod, hol van, Galunka nagyanyóé meg kicsit följebb. Menj oda, tölts egy kis időt a síroknál, ahogy illik, aztán térj haza reggelizni. Azalatt én majd elkészítem a kenyérlevest.

Igy szólt hozzám Anasztaszi atya, s én szót fogadtam. Csak épp a templomudvarba nem tértem be és nem szedtem virágot; nem volt inyenre, hogy csokrot kössek. Csokrot a lányok szoktak kötni, én pedig már férfi voltam, nemde, és nevetségesnek találtam, hogy kétrét görnyedjek a templomudvar ágyásai fölött.

Mindkét sír szépen ki volt egyengetve és likacsos kövekkel körülfalazva. Látszott, hogy valaki időt fordított rájuk, hogy gondos kéz megtisztogatja őket a gyomoktól, és gyakran gyűjt gyertyát a kifényesített lámpákban. Megkérdeztem egy korán

kelő asszonykát, aki egy friss sír körül járkált, hogy ki gondolzza.

— Galunka sírját a pap — mondotta —, a lányáét, Tináét pedig az egyházfi.

— Miért az egyházfi? — csodálkoztam.

— Űgy, ahogy mondom, az egyházfi. A nagygazdák sírjait ő gondolzza. Adnak neki néhány levát. A Hadzsi meghagyta neki, gyűjtson időnként gyertyát Tinkának, ő pedig meggyújtja. Ismered a Hadzsit, Lefterovot? — rám pillantott, jobban meg nézett és összezsapta a kezét: — Szent isten, csak nem te vagy Iszaj, a Latinka fia?

Nem tudom, miért, de abban a szempillantásban sírásra fakadt, a fiát kezdte emlegetni, aki velem volt egyidős, de elragadta a betegség, így most már nem láthatja, hogy én milyen nagyra nőttem . . .

Mikor jól kisírta magát, fekete fejkendője csücskével megtörölte a szemét, megkönnyebbülten felsóhajtott, és megint magyarázatni kezdte:

— Ő, a Hadzsi ad pénzt Ignatnak, az egyházfinak, hogy az édesanyád sírjával törődjön. Én Ignat unokahúga vagyok, ezért tudok erről. Szegény Latinka zsellérasszony volt Lefterovéknál. Te pedig, Iszaj, anyád fajtájára ütsz, azok mind ilyen szép szál emberek voltak! Hegyvidéki fajta. Az apádra nem emlékszem. Nehéz idők jártak akkor, fiam. Nem láttam őt, az édesapádat. Latinka megmutatta nekem a fényképét, mert jóbarátságban voltunk az édesanyáddal. De a kép egészen más dolog, azt nem jegyzi meg az ember. Szóval a Hadzsi fogadta fel Ignatot az anyád sírjának gondozására. Te biztosan ismered a Hadzsit. Azt, akit „Rókának” hívnak. Hogy az isten verné meg! Mikor Najdencso megbetegedett, ezer levát kértünk tőle kölcsön. Megesküszöm rá, hogy nem többet! Három nyáron át robotoltunk neki, mégse sikerült megfizetnünk a kölcsönt. A fiú meghalt, az adósság megmaradt. A minap pedig az embere ráripakodott az uramra: „Add oda a választási borjút, nincs mit beszélni. Vagy megadod, vagy jön a végrehajtó, márpedig az rosszabb lesz mindannyiótokra nézve!” Ezt mondta az uramnak. Pedig mi — az ég a tanúm — három év alatt ledolgoztuk azt a pénzt. Hogy adjuk neki a választási borjút? De kihez forduljunk panasszal — talán a bírósághoz? Meg honnan vegyünk pénzt az ügyvédre? És mikor volt úgy, hogy szegény ember

kárhoztassa a gazdagot? Ezért azt mondtam az uramnak: „Eriggy el hozzá, kérd meg, emberi módon, legyen könyörületes, ne tiporjon el bennünket azért az adósságért!” De az uram azt felelte: „Annyi könyörületesség van a Hadzsiban, akár a rókában! Csak azért menjek el, hogy megszégyenítsen? Tegyen, amit akar!”

Igy beszélgettünk kettesben azzal a korán megöszült asszonnyal.

A temetőből visszatérőben egy magas, csontos férfi, mikor az utcán meglátott, kirohant az udvarból, megállt velem szemben és kitárta a karját.

— Állj! — rivallt rám. — Ne moccanj! Te vagy Iszaj, vagy nem te vagy?

— Alighanem én vagyok — ismertem be, s kissé hátraleptem.

— Én is azt hiszem, hogy te vagy! Hé, asszony — kezdett kiabálni — kukkants át a falon, hadd lássad, milyen sárkányt fogtam. Effélére öt évben csak egyszer akad az ember! Gyere ki, ha mondom, mert megszökik!

A szürke vályogviskó kitárt kiskapujából arányos testalkatú, erős asszony futott elő, odatapadt a falhoz és kinyújtotta a nyakát. Abban a pillanatban világosság gyulladt bennem és észbe kaptam:

— Iván bátyó, te vagy az?

— Én biz az! Megismertél?

Nem fér hozzá kétség, Hosszú Iván volt. Azokban az években ritkán jelent meg a faluban; ácsmesterként járta a környéket, meg aztán Ivanica nénivel másik házban is lakott, Galunka nagyanyó házához közel. Galunka nagyanyótól tudtam, hogy édesanyám násznagya volt, de most idegennek hatott. Ivanica nénit viszont azonnal megismertem. Hányszor megvendégelt friss kölescipóval!

Most aztán körülvettek ketten, s mindegyikük a maga módján örvendezett. Ivanica néni a karomat simogatta, a kabátom ujját húzogatta, Hosszú Iván pedig hol a vállamat veregette, hol meg mellen taszított, s be kell vallanom, hogy a keze egyáltalán nem volt könnyű.

Végül is bevezettek, helyesebben szólva bevittek a házba, és a kis szobában nyomban nézeltérés támadt közöttük. Ivanica néni azt óhajtotta, hogy azon nyomban üljek le az ágyra, nehogy új ruhámat bepiszkoljam, Hosszú Iván pedig kijelen-

tette, hogy az ágy csak dámáknak való, férfinépnek pedig a tűzhely mellett a helye. Magától értetődik, a szócsatát Ivanica néni nyerte volna meg, ha a csetepaté hevében Hosszú Iván egy kétségbeesett mozdulattal hatalmas csúcsos tetejű kucsmája után nem kap. Ez volt a rendes szokása: megragadja a kucsmáját és teljes erőből a földhöz csapja. Ilyenkor nagyot durrant, por emelkedett a magasba, a kucsma pedig ott hevert az örvénylő por kellős közepén, halálos kábulatban, összegyűrve, alaktalanul és összenyomva. Ezért Ivanica néni megennyhült, jobb ha visszavonul, csak a birkabőr kucsma maradjon épen, mert ugyan hol végződne a dolog, ha az ő embere minden áldott nap, okkal és ok nélkül, egy-egy kucsmát tönkretenne!

Ivanica néni elnéző mosollyal leplezte visszavonulását (hát jó, éntőlem legyen, habár az egész világ látja, hogy nincs igazad!), odatolt két széket a tűzhely mellé, invitált bennünket, hogy üljünk le, aztán leguggolt, hogy felélessze a tüzet. A lángok fellobbantak s a koromtól megfeketedett lánc kampóján függő füstös bográcsot nyaldosták, a puliszka nótára gyújtott és aranyszínű hólyagok támadtak rajta. Mialatt az asszony a puliszkát kavargatta, Hosszú Iván egy darab ujságpapírba cigarettát sodort, engem is megkínált, s mikor látta, milyen ügyetlenül csinálom, szívből felkacagott.

— Add ide, majd én megsodrom neked — mondotta. — Lát-szik, hogy a te városi ujjaid nem szoktak ehhez a furcsasághoz. Mi pedig itt szegények módjára csináljuk. S még jó, hogy ez is van. No most tessék, ilyen szivarért még Rommel tábor-nagy is megirigyelne!

— Hogy nyelnék el a kígyók-békák! — szólalt meg Ivanica néni.

— Hallgass, asszony! — ripakodott a feleségére színlelt haraggal Hosszú Iván. — Honnan tudod, kikkel tart ez a fiú? Miért árulod el a szándékokat?

— Ó, te gügye! — förmedt a férjére Ivanica néni, s nem tréfából kirántotta a keverőkanalat az üstből. — Hogy nem átallod így beszélni a fiúról? Ha egy jót szók a bajszodra, majd meglátod kikkel tart! Hát tán földbirtokos nemzetségből származik Iszaj, hallod-e? Mintha bizony nem tudná, ki tette tönkre az apját?

— Már hogyan tudnám! — szoltam, hogy békét teremtsék. — Iván bátyó csak úgy tréfálkozott.

— No látod — vigyorodott el Iván —, milyen méregduda ez az Ivanica néni? Ha nem lennék olyan szelíd, mint a kezes bárány, szikrányi egyetértés se lenne köztünk. Még az a jó, hogy véletlenül ilyen békés természetű vagyok és így a szívébe fogadott. Igaz-e asszony?

Egymásra tekintettek, és kacagásba törtek ki, eléggé hangos és harsány kacagásba, mert a tornácon hasaló kutya csóválni kezdte a farkát, felemelte a pofáját, és vidáman csaholni kezdett felénk. Valahonnan a kakas is megszólalt, meg a tyúkok is kotkodácsolni kezdtek. Az egész udvaron általános jókedv kerekedett.

Mialatt mi, férfiak, a keleti front helyzetéről beszélgettünk, és Hosszú Iván örömeiben többször is nagyot csapott a vállamra, Ivanica néni a forró puliszkát beleloccsantotta egy mély tálba, és a szűk kis szoba megtelt kellemes illattal. Aztán egy maroknyi erős cseresznyepaprikát vagdalt rá, törött piros paprikával is meghintette, egy kis ideig elgondolkodva állt a fatál fölött és nagyot sóhajtott.

— Mit gondolsz — bökött az oldalamba Iván bátyó —, megszűn az a második front, vagy a végén kiderül, hogy az egész csak üres fecsegés? Én, hogy megmondjam neked, nem nagyon hiszek benne, de hát lesz, ahogy lesz! Bár meglenne. De ha nem is lesz meg, s ezt jól jegyezd meg, az orosz egymaga is megbirkózik a dologgal. Akármi legyen, ha az orosz a nyáron át nem kel a Dunán! Jól véd az eszedbe, mert így lesz. Nem hiszed?

Egész lelkemmel hittem, de ha lett volna is bennem kétség, vajon meg mertem volna mondani? Ez a veszedelmes ember darabonként törte volna össze a bordáimat mindaddig, amíg elhiszem, ezért hát lelkesen felkiáltottam:

— Úgy legyen!

— Tetszel nekem, galambom! — méltányolta válaszomat a vállamra mért szolid ökölcsapással Hosszú Iván.

Ivanica néni kökénybogyóval teli festett tányért tett a fatálra, s egyszerre elpityeredett. Könnyek csorogtak még szép, fehér, de már ráncokkal barázdált arcán.

— Mi baj van, asszony? — álmélkodott a férje. — Miért bőgsz?

— Semmiért — felelte a felesége. — Nem bőgök. — S kezével megtörölgette a szemét. — Nehéz a szívem. Eljött hozzánk

Latinka fia, a kedves, mi pedig tisztességesen meg se tudjuk vendégelni, pedig nem sajnáljuk tőle, amink van! Hogy egy kevés zsír ne jusson a puliszkára! Legszívesebben a föld alá süllyednék szégyenletemben! Nem lehet ezt elviselni!

Hosszú Iván pödört egyet a bajuszán, s összeráncolta a homlokát. „No most összeteremti az asszonyt!” — gondoltam és megborzongtam. A veszedelmes ember azonban csak úgy könnyedén megveregette a felesége vállát, és nyájasan rámosolygott:

— Ejnye, anyjuk, hát való ez? Nincs zsírunk — no, ugyan nagy csoda! Az volna csoda, ha lenne! — Közelebb húzott a lábával egy széket, s figyelmesen lenyomta a feleségét, hogy üljön le. — Sose bánkódj! Megzsíroztuk mi a lelkünket szép szóval, amit pedig most falatozunk, ez lesz az ízes körítés. Így van-e, Iszajcsó?

Leültem Ivanica néni mellé, megfogtam a kezét és áhítatosan megcsókoltam. Kedves szegény asszony! Arca még vörösebb lett a paprikától, mellyel a puliszkát meghintette. Félelemmel, szemérmetességgel és büszkeséggel vegyes tekintettel nézett a férjére, aki jóindulatúan bólintott feléje:

— Faljátok, faljátok, amíg jó meleg! — mondotta nevetve Hosszú Iván.

S én faltam. Ó, Lucifer! Miért kényezteted alattvalóidat tüzes lángjaiddal, miért nem ebből a lávából adsz nekik egy darabot, amit én olyan meggondolatlanul gyömöszöltem a számba! Akkor majd megtudnák, mi a bűnhődés és mi a bűn!

Úgy égetett az étel, hogy nem csodálkoztam volna, ha lángok csapnak ki a számon. De az emberi lélek kemény, ugyebár? Én faltam, pislogtam és könnybe borult szemmel mosolyogtam. De őszintén be kell vallanom, sokkal, de sokkal jobban ízlett az a puliszka, mint Hadzsipanovné úrasszony libasültje! Legalább ezerszer jobban ízlett!

S lelkesedésem lobogó lángjain át is láttam: nem holmi Lucifer, hanem egy igazi ember állt meg az ajtóban — fehér bajuszos és fehér szakállas. Kék dokkvászon inge egészen övig ki volt gombolva, kilátszott a fehér gyapjúsáv, amely széles mellét elborította.

— Eszi, nem eszi, nem kap mást! — dörmögte mély basszusán az ember, és otthonosan lépett át az alacsony küszöbön.

— Ni csak, Sztamat bátyó — pattant fel Hosszú Iván.

Ivanica néni is felkelt és tiszteletteljesen félre húzódott.

— Falatozzatok csak, emberek, miért keltek fel? — szólt a jövevény, de szemét le nem vette rólam. — No, Iszajcsó, hallod-e, hát nem ismersz rám?

— Hogyan ismerne rád, mikor ennyire megfehéredtél! — mosolyodott el Hosszú Iván. — Már engedelmet, Sztamat bátyó, de ez a fehérség, ami behintett, legalább húsz esztendővel told meg.

Sztamat Rafailov! Hiszen ő is tanúskodott az anyám esküvőjén, nemde? Felálltam és szívélyesen kezét nyújtottam. Valami bocsánatkérés félét hebegtem, de ő alig értette: olyan borzalmasan elnehezedett a nyelvem.

S most aztán mindnyájan az alacsony asztalkához ültünk.

— Nincs ízesebb az első falatnál! — mondotta Sztamat bátyó, és rám mosolygott. — Miért nem eszel? Ilija Kojnov szólt nekem: látta, hogyan kaptak el itt téged, így hát eljöttem, hogy elragadjalak, hadd örvendeztesd meg Sztamatica nénit is!

— Hej, legalább ti vendégelnétek meg tisztességesebben! — sóhajtott fel Ivanica néni.

— Nagy aszálykor jégverésért is hálálkodik az ember! A mostani zavaros világban én még a puliszka előtt is leveszem a kucsmámat!

— Iszaj azt mondja, hogy jövő nyáron átkel az orosz a Dunán. Hiszel ebben, Sztamat bátyó? — kérdezte Hosszú Iván.

— Sose veszítem el a jóba vetett reményt — mondotta Sztamat bátyó.

— Hej, anyám! — Iván bácsi a kucsmájához emelte a kezét. Egészen elfeledkezett róla, hogy hajadonfőtt ül az asztalnál.

— Hej anyám! — mondotta még egyszer, kissé csalódottan. — Csak megérjük azt az időt, hogy egy kolhozt csináljunk, asszony! Csupa fehér lepényt eszünk majd, hallgass rám, asszony, mit mondok! Fehér lepényt, friss gomolyával. Zsír meg annyi lesz, hogy még a bocskort is azzal kenjük, nehogy kiszáradjon, olyan puha legyen, mint a papucs. Így lesz! Nem hiszitek?

— Ne igyál előre a medve bőrére! — jegyezte meg elgondolkodva Sztamat.

Beszélgettünk, nevetgélünk még egy kicsit. A nap már elég magasról tűzött, amikor az utcára léptünk. Ott pedig, felmagasodva, mint valami tölgy a porfellemben, egy borzalmas

ember, igazi gorilla állt, maga köré gyűjtött egy egész sereg gyereket, s miközben arra tanította őket, hogy körbe forogjanak, elnyújtott hangon énekelt:

*Nyulacska, szürkécske,
perdülj táncra, kedveske,
fordulj, perdülj, forduljál.
Adjad kis kezecskéd,
hadd adjak zöld füvecskét!*

Meglátott bennünket, kucsmáját hátrabökte a fején, és elnevette magát. Borzalmas látvány volt, a fogait vicsorgató lóra hasonlított. Biztosan elszégyellte magát előttünk, hogy gyerekekkel játszadozik, ezért nagyot ordított:

— Gyerünk, taknyosok, takarodjatok!

S nagyot dobantott.

A gyerekek tüstént szétszaladtak, szétrebbentek, ki merre látott, mint a megriasztott verebek.

— No, Kabza — szólt hozzá Sztamat —, mit határoztaál, testvér? Elpáholod Pantelejt?

Aztán hozzám fordult:

— Tegnap az Ordas megsértette, fenyegette az ostorával, de mivel lovon volt, kereket oldott, Kabza nem tudta utolérni.

— Szíjat is hasítottam volna a hátából! — dörmögte Kabza.

Mogorván végignézett rajtam:

— Te nem a Latinka fia vagy? — S nyomban megkérdezte, mintha egy már régen megkezdett beszélgetést folytatna: — Így van mi? Tán csak nem szoktad te is kétrét hajtani a derekadat?

— Nem szokásom — feleltem.

— Örülök! — S úgy szorította tenyerébe a kezemet, mintha satuba fogta volna. — Nagyon örülök! Köpök annak a pofájába, aki kétrét hajtja a derekát!

— Megvered Pantelejt? — kérdezte még egyszer Sztamat.

Kabza sóhajtott egyet, és a sóhaj az orrcimpáin át süvített elő.

— Szerettem volna elverni — mondotta. — Most is szeretném, viszket a markom, hogy elpáholjam, de a szívem meglágyult. A hőségtől-e vagy mitől, nem tudom. Arra gondoltam, fölhajtok egy kis pálinkát Azmaknál, hogy egy kis kedvet kapjak.

— Ne tedd — mondotta Sztamat. — Ebből semmi jó sem származik.

— Micsoda? — vicsorgott Kabza. — Csak nem esett meg a szíved Ordason?

— Nem kívánok neki hosszú életet, ennyire esett meg rajta a szívem! De gondold csak meg: hol a gonoszság, talán csak Pantelejben? Te megvered Pantelejt, de a Pantelejek fajtája még csak meg se érzi, mert ezerszer ezer van belőlük. Lecsaphatsz annyi fejet? Szó se lehet róla, ezt meg nem teheted! Azt mondja majd neked ez a fajzat: No gyere, te bitang, gyere csak, majd ellátom a bajodat! Összetöri a csontodat, a házadat is lerombolja s a tömlőc mélyére vet, mert százezerszer nagyobb az ereje, mint a tied.

— Az öreganyját neki! — kapott a kucsmájához Hosszú Iván.

— Csenedesedj, Iván — vetett rá egy pillantást a szeme sarkából Sztamat.

Kabza hallgatott egy darabig.

— Elmegyek Azmakhoz — mondta aztán. — A te igazságod, Rafailov fiam, nem az én igazságom, habár mind a ketten ugyanazért az átkozott igazságért harcolunk. Elmegyek Azmakhoz, s bárcsak az ő ajtaján át rátalálnék a helyes útra. Fel a fejjel, fiú! — mosolygott rám s felénk intett: — No, erőt, egészséget, jó emberek! — és súlyosan, mint valami elefánt, elindult a napsütötte, forró úton.

Utána néztünk, amíg csak be nem kanyarodott Ivánék kőfala mögött.

— Nehéz ember! — csóválta a fejét Sztamat.

Hosszú Iván megvakarta a tarkóját:

— Csökönyös; se vezetni, se hajtani nem hagyja magát. Érthetetlen ember.

— Amelyik lovat vezetni nem lehet, többnyire meglovagolják — mosolygott eltűnődve Sztamat.

26

ANASZTASZI atya pénzt adott az útra, s másnap a vedrovói állomáson virradt rám a hajnal.

— Anasztaszi atya — szoltam hozzá búcsúzaskor —, vissza-

adom néked ezt a pénzt. A legrövidebb időn belül visszaadom, mert tudom, hogy neked sincsen. Ennek is adtál, annak is adtál, pedig kenyérlevest reggelizel meg vacsorázol.

— Több nem is kell nekem — mondotta, és szomorúan nézett rám. — Mikor a te korodban voltam, én, a bűnös ember, pénteki napon is húsos ételt falatoztam. De ez a legkisebb vétkem! Most azonban a kenyérlevest is megelégszem. Semmi több nem kell. Akkor este a gőzhajón úgy ettem és ittam, mint a jó időkben, a lelkemben azonban nem lettem vidámabb. Hívság és szomorúság az élet, s úgy látszik, hogy így lesz ez az idők végezetéig.

Éjszaka elborult, hideg szél támadt, szitált az eső.

— Iszaj fiam — sóhajtott fel Anasztaszi atya, és lehalkította a hangját. — Féljed az Istent! Már máskor is megmondtam, hogy Isten szívében van igazságosság, de irgalom egy szemernyi sincsen! Jaj neked, ha haragjának akár a szikráját is kiváltod! Élj jámborul, hogy észre ne vegyen, csendesesen, hogy meg ne halljon, békésen, hogy ne légy a szeme előtt. S akkor az életedben nem támad vihar, napjaid békében telnek. Évekkel ezelőtt másként gondolkodtam, akkor fiatal voltam és bohó. Most azonban öreg vagyok, néha úgy rémlik, időtlen időkig éltem, és gondolataimban nincsen szépség. De a gazdagoké a földi bölcsesség, fiam, a gazdagoké a föld nedvei, az érett gyümölcsök. De hallgass rám: csendesítsd le a lelkedet, hogy ne légy a mi atyánk szeme előtt.

— Valamennyi földi teremtmény között én leszek a legjámborabb és legbékésebb — mosolyodtam el.

— Iszaj fiam, mondjak valamit Tomának?

— Nincs semmiféle Toma!

A mozdony fütyült.

— Üdvözlöm Hosszú Ivánt, Ivanica nénit és Sztamat bátyót.

A vonat megrándult.

— És Kabzát! — kiáltottam a kocsi ablakából.

Anasztaszi atya ott állt a néptelen állomáson, hajlottan, tárt karokkal, zavartan. Kövér esőcseppek kezdtek hullni.

S íme, most ismét itt vagyok az én pacalfőző boltomban. De majd kiment az eszemből! Nem a rosszindulat, hanem az elfoglaltság miatt — nagyon sok gondom volt az utolsó napokban.

Találkoztam Dragomirral. Egy halászati szövetkezetnél sikerült a raktárnok segédjeként állást találnia, és most kék vászon-zubbonyban járkált, a fején bőrsapkát viselt. Ezekben a forró nyári napokban senki sem járt bőrsapkában, Dragomir azonban állhatatos jellem volt, bírta a forróságot. Azt hiszem, még büszkélkedett is vele.

— Kétszer is kerestelek — szólt hozzám. — Hová tűntél az elmúlt napokban?

„Mindent elmondok neki, semmi titkolni valóm nincsen!”

— gondoltam magamban, de megkérdeztem:

— Kerestél? — és fölkiáltottam: — Milyen furcsa! Az utóbbi időben eszedbe sem jutott, hogy engem keress, nemde?

Ő azonban ravaszul kitért.

— Igen, de tegnap meg a napokban hiába másztam fel hozzád a negyedik emeletre!

Bőrsapkája és munkászubbonya természetesen bizonyos erkölcsi előnyt nyújtott a számára.

— Kérdeztem a szabót — folytatta Dragomir —, te azonban neki sem méltóztattál szólni. Ez pedig hiba. Nincs jogod arra, hogy elmenj és hírt se hagyj hátra. Persze, erre azt mondod: szőrszálhasogatás. Nevezd, aminek akarod, ez a te dolgod, de köteles vagy a fegyelmet megőrizni. Hányszor kell néked ismételnem ezt az elemi igazságot?

Elhallgatott, biztosan nem jutott eszébe, mi mást mondjon.

— Valóban igazad van — ismertem el. — Ezt nem vitatom. De tedd szívedre a kezedet, és segíts egy egészen jelentéktelen kis kérdésre válaszolnom. Kinek van szüksége az én fegyelmezettségemre? Kinek kellett az én fegyelmezettségem az utóbbi hónapokban? Ha egy Robinzon pőrén járkál néptelen szigetén, és torkaszakadtából jobbra-balra káromkodik meg minden más pimaszságot csinál — árt az valakinek? Sérti ezzel társadalmának erkölcsét, megszegi tán a fegyelmet?

— Te nem vagy sémmites Robinzon — borult el Dragomir homloka —, s nem élsz lakatlan szigeten, hanem egy olyan forradalmi szervezet tagja vagy, amely egy kegyetlen és tapasztalt ellenség szakadatlan tüzében folytatja munkáját!

Mit válaszolhattam volna ilyen megsemmisítő érvre?

Dühösen nézett rám, és újból megkérdezte:

— Hol kószáltál az elmúlt napokban?

S én elmondtam neki — elmondtam neki mindent, ahogy

történt, s az egész hosszú históriát csupán azzal rövidítettem meg, hogy nem szóltam a jóságos és vendégszerető kisasszonnyal történt epizódról és egyéni vitámról, melyet Tomával folytattam. Ezek jelentéktelen részletek voltak, s nem akartam figyelmét a legfontosabbról elterelni.

Mikor befejeztem, Dragomir felsóhajtott, és a fejét csóválta:

— Amint gondoltam is, vannak urak, akik utazgatnak, mert a szárazföldön unatkoznak. Remek italokat isznak és a legfinomabb ínycségekkel tömik magukat... Ugyanakkor pedig ezernyi olyan nagyszerű ember, mint a te dobrudzsai földijeid, sose laknak jól, vagy pedig csak kukoricakenyeret esznek...

— Ó — vágtam a szavába reményteljesen —, ez rettenetesen igaz!

— ... akkor — folytatta Dragomir és szigorú szeme mogorva pillantást lövellt felém —, akkor kérdezem, hogyan ítélkezzünk, hogyan járjunk el olyan, egyébként rendes és odaadó emberekkel, akik mint te, időről időre a torkig jóllakott világhoz dörgölőznek, hogy időnként faljanak néhány morzsát a gazdagok asztaláról? Kérdezem, hogyan?

Úgy éreztem, hogy lángol az arcom; a tengerparton álltunk, fúj a szél.

— Azt akarod mondani — szólaltam meg halkán —, hogy arra a kutyakölyökre hasonlítok, amelyik a nagyúr előtt egy darabka cukorért csóválja a farkát?

— Ezt öntudatlanul teszed, de ezt cselekszed — vetette oda kemény hangon Dragomir.

— Tehát kutyakölyök vagyok?

— Olykor, igen.

Pokoli düh fogott el, ütésre lendítettem a karom, s a kezem nagyot csattant a jó ember arcán. Dragomir megtántorodott, de elkaptam a kabátujját, magamhoz rántottam, s még egyet lekentem neki — ezúttal a bal kezemmel. Aztán sarkon fordultam, s gyorsan elindultam a város felé.

Sietnem kellett, sok munka várt reám. S micsoda munka! Sztojne bácsi pacalfőző boltja tágas lett és világos, kétszer akkora, mint azelőtt. A nemrég még sötét raktárhelyiség falába keskeny, de magas ablakot nyitattam, s azon át vidám, szinte táncos, dalos fény ömlött be s elárasztotta a frissen meszelt falakat. Tojásosládákat vásároltam, s magam tákoltam össze

belőlük fél tucat új asztalt. Kissé durvának látszottak és sántítottak, de azért megtették, enni lehetett rajtuk. Egyik zálogházban a konyhafelszerelésre záloghitelt kértem, fehér asztalterítőket vásároltam, és Sztojne bácsi boltocskája úgy felragyogott, mint egyszerű, de új ruhába öltöztetett szegény leány. Kisegítőt is találtam magamnak, a csődbe jutott *Poseidon* étterem egyik pincérét. Vettem egy használt, jó vastag szakácskönyvet, s elhatároztam, hogy a Sztojne bácsi elutazását követő második hét derekán vitorlát bontok és útra kelek... a vendéglős élet dicső vizein... Igen ám, de az első nap étrendjének összeállításához pénz is kellett, s a nagy nap előestéjén kétely fogott el, mert a pénzem még egy doboz cigarettára sem volt elegendő. Amit el lehetett zálogosítani, azt már zálogba tettem. Sőt pár nap előtt még a gumikabátomtól is megváltam — tizenkét darab régi (de jókarban levő) kanálra és tányérra cseréltem el.

S ebben a válságos órában, amikor hajótörötként kószáltam az utcákon, egyszerre csak szárazföldet pillantottam meg: hallottam, amint egy kedves hang szólít. Egy jól ismert behízelgő hang csicsergett fel a vállamnál:

— Iszaj!

Összerezcentem, nagy kedvem támadt, hogy fejvesztve rohanni kezdjek valahová, de a bájos Hadzsipanovné úrasszony már ott állt velem szemben. S ahelyett, hogy csakugyan elrohantam volna, feléje fordultam, és zavartan kezét nyújtottam.

— Rossz fiú, mi történt veled, hová tűntél, miért nem látogatsz már meg egyszer? — mosolygott rám Hadzsipanovné, és szokása szerint valósággal elárasztott a kérdések özönével. — Hát te nem Vedrovóban élsz? Hát nem lettél valamelyik uradalom intézője? Vagy ez csak az én férjem fantáziája?

— Ostobaság! — rezzentem össze másodszor is.

— Én is azt gondoltam, hogy ostobaság, de hát mikor volt az én férjemnek képzelőtehetsége? A szerencsétlen! S mégis képzelődni próbál s — képzeld csak! — katonai kérdésekről. Ez most a szenvedélye — katonai kérdésekről beszélni! Hát mit ért ez az ember a háborúhoz? De ez nemcsak rá vonatkozik, Iszaj; mindenki csupa született stratégá lett! Halálra untatnak a frontjaikkal, a hadosztályaikkal, meg az új faukettővel! Ó, ha tudnád, milyen unalom van nálunk! Mennyire meggyűlöltem ezt a háborút! De hát honnan támadtak elő

ezek az orosz hadseregek! Rémes! Azt mondják, majd megsemmisítik őket ezzel a fau-kettővel. Hát te hogy vagy? Miért ilyen levert és szomorú a képed? Nem tudsz aludni, rossz fiú? Vagy valami reménytelen szerelem? A strandra megyek, nem jössz velem? No rajta, gyere, majd vidám dolgokat mesélek neked. Nem beszélünk a fau-kettőről meg a háborúról.

Hófehér kivágott, ujjatlan ruha volt rajta, s elől egész a térdéig kicsiny, kerek, smaragdszínű gombok kapcsolták össze. Ó, ha Sztojne bácsi átkozott pacalfőző konyhája nem lett volna! Az időjárás, ahogy az újságok írták, napfürdőre, tengerre csalogatta az embert...

— Pénzre van szükségem — mondtam —, sok pénzre. S kezmemmel legyezgetni kezdtem az arcom, mert egyszerre előntött a forróság. — Azért vagyok szomorú.

— Ó — mosolyodott el. — Pénz! Mire kell neked pénz?

— Pacalra, kedves asszonyom! — feleltem.

Az arcán árnyék suhant át. Nem szerette a goromba tréfát.

— Iszaj — szólt szemrehányóan —, mikor nálunk laktál, jól nevelt fiú voltál.

— Az egy évszázad előtt volt, kedves asszonyom! Nagyon régen. De azért emlékszem egyre-másra. Adjon nekem ezer levát kölcsön, s én nagyon udvariasan meg fogom köszönni. Sőt, nagyon gálánsan! Becsületszavamat adom önnek zálogba! Másom nincs, de az sok pénzt ér, mert olyan tiszta, mint az ön hófehér ruhája. Ad?

— Szent isten, ezer leva!

A kedves, jó asszony! Belekukkantott tarsolykájába, amely választékosan elegáns és kicsiny volt, mint valami névjegyboríték, s gyámoltalanul vállat vont. Én pedig biztos voltam abban, hogy ha a rúzsa és parfümös kis üvege mellett pénze van, sok pénze, azt bőkezűen, tiszta szívből felajánlja.

— Köszönöm — bólintottam feléje. — Ne tessék fáradni. Majd máshová fordulok. Hiszen mi az az ezer leva? Jelentéktelen semmiség. Hadzsipanov úrnak jó néhány ilyen csekélyisége lapul a jobb alsó mellényzsebében. Ezt tapasztaltam.

— Iszaj — mondtotta Hadzsipanovné —, várj meg a cukrászdánkban. Fél óra múlva birtokodban lesz az az összeg. Aztán elmegyünk a strandra, jó?

— A világ végére is, ha úgy tetszik! — ígértem meg, de abban a pillanatban éreztem, hogy megdermedek, mintha

egyszerre jeges szél fújt volna rám. — A világ végére is — mondtam még egyszer, de éreztem, hogy a lelkiismeretem fanyarul elmosolyodik: Iszaj, de hát kitől kérsz te segítséget? Vigyázz! Ez nem a jóságos és vendégszerető felszolgálólány a gőzhajóról. Ez a szolgálatkész hölgyecske nem más, mint a gonosz és kegyetlen, esküdt osztályellenség! Az ő sült libája miatt kerültél pácba, hát nem emlékszel? Ezer leváért pedig húsz libát lehet vásárolni. Fuss, amíg nem késő, menekülj a bűntől!

De én nem menekültem, sőt még csak meg se kíséreltem, saját magam ítélem romlásra a lelkemet, átadtam Lucifernek. S mint minden bűnös, ravaszul mentegetőztem: „Hát csak nem kívánok rosszat azoknak, akiket szeretek? Tán csak nem okozok semmi rosszat nekik?” De ez a szálnalmas mentegetőzés úgy hangzott, mint gyászistentisztelet. Igazságosság istennője, a te kezeidbe teszem bűnös lelkemet!

27

S MICSODA kavargó élet kezdődött Sztojne bácsi kicsiny vendéglőjében!

A látogatók csak úgy tolongtak, csoportostól jöttek, nem volt elég szék, nem volt elég asztal! Segédem pedig hatosával egyensúlyozta kezén a csuprokat, s mintha vitorlás fedélzetén járt volna, hol jobbra, hol balra hajlott, repült, de az értékes aranyszínű levesből egyetlen csepp sem veszett kárba. S ez mulatságos volt, elszórakoztatta az embereket, a legtürelemtelenebbeket, a legéhesebbeket is, úgyhogy még ők sem szitkozódtak hangosan.

Karomat már egészen elernyesztette a nehéz húsvágó bárd; buzgón vagdaltam a pacalt, egész hegyeket vágtam össze a pompásan illatozó, főtt pacalból, a zúgó helyiségből pedig türelmetlen, telhetetlen szemek szegeződtek rám: még, még! S hogy el ne hajítsam az átkozott bárdot, nehogy szégyenteljesen faképnél hagyjam parancsnoki hidamat, egyre azt hajtogattam, persze csak úgy magamban:

— Egyetek, kedves emberek! Táplálkozzatok, ízleljétek a meleg, olcsó levest, faljátok csak a száraz, fekete kenyeret — tiétek a holnap! Ti fogtok uralkodni, tiétek a jövő!

Ilyen friss, biztató szavakat mondogattam magamban, s nem hagytam el a parancsnoki hidat.

A munka megindult. Reggel megetettük a jövődő urait levessel, este pedig töltött juhgyomorral, a fiók pedig lassan megtelt aprópénzzel. A harmadik napon kifizettem adósságomat a nagykereskedőknél, a hatodik napra kifizettem kezességi hitelemet a zálogházban, s a fehér abroszok az enyémekek lettek. Azok a pokoli abroszok! Minden másnap este kimostuk, éjszaka kivasaltuk őket, s ez utolsó cseppig kisajtolta lelki-erőnket, a derűlátásnak halvány nyoma sem maradt egyébként erőyes és férfias arcunkon.

Igen. A fiók pedig csak telt, telegetett aprópénzzel. Szó se róla, a munka megindult, de a szívem üres maradt. Minden este, minden reggel, amint ott álltam az üstök és tepsik mellett az emelvényemen, szemem a látogatókat fürkészte, és egyre vártam valamire. Ó, hogy vártam arra, hogy megpillantom az ismerős arcot. Jelentősen rám hunyorít, és én bólintok: értem... S az az arc azt üzeni erre, a kis konyha felé: „Iszaj! Ennek és ennek a barátunknak euni adsz, de nem fogadsz el pénzt tőle — ő a mi emberünk! S úgy gondoskodszt róla, Iszaj, mint az édestestvéredről, sőt még jobban! Szállásold el biztos helyen, hadd pihenje ki magát, te pedig nyisd ki jól a szemed — rendes ember.” Vagy azt mondja nékem az az arc: „Iszaj, akad itt nálad valami biztos helyecske — tedd el valahová ezt a kis csomagot, jó helyre, hogy rossz szem hozzá ne férjen!” Vagy: „Iszaj, összegyülekezhethetünk nálad este egy-két órára a barátainkkal, abban a kis pincében, ott a konyha alatt? Megbízható ember a segéded?” „A fejemmel felelek érte” — mondom majd én. — „Csak gondolkodjanak nyugodtan az elvtársaink, még levest is viszek nekik!” De hát mi másért lettem én pacalfőző, a pokolba is! Hát tán nem azért, hogy valamiben nekem is hasznomat vegyék? Ha már nem vagyok másra jó, pacalt vagdalok, ti azonban, kedves barátaim, bízzatok bennem!

Igy gondolkodtam. S végre megpillantottam a látogatók közt egy ismerős és nagyon kedves arcot: Radust!

Sokatmondóan felém hunyorított, és én bólintottam: értem. Aztán odahívtam magamhoz a segédemet, csókot nyomtam borostás képére, és ünnepélyesen szóltam:

— Vedd át a kormányt, Petre! Igyekezz megbirkózni a szolgálattal, kimegyek egy-két órára.

Ledobtam a kötényemet és kirohantam. Alkonyodott. A járdán Radus várt rám.

— Dragomir megparancsolta, hogy vezesselek el valahová — szólt. — Gyerünk! Én előre sietek, te meg néhány lépéssel mögöttem iparkodj.

Dragomir? Nem baj! Ússe kő!

S megindultam Radus után.

Egy kicsiny, ócska bútorokkal megrakott szobában hárman ültek. Közülük az egyik Dragomir volt, a másik kettőt azonban először láttam. A lámpát újságpapír árnyékolta, a sárgás félhomályban alig tudtam kivenni az arcokat.

— Ül le, Iszaj, ide ni! — mutatott maga mellé Dragomir. Halkan ejtette ki a néhány szót, anélkül, hogy rám tekintett volna.

Kis ideig hallgattunk. Az asztalon ébresztőóra állt s elég kellemetlenül ketyegett. El kellett kezdeni, s a két ismeretlen egyike beszélni kezdett. Tulajdonképpen a találkozás egész ideje alatt ő beszélt, a másik pedig csak nézett rám, és időről időre bólintott.

— Nos tehát, fiatalember — kezdte az ismeretlen —, mi tudjuk, hogy el vagy foglalva, ezért a beszélgetést rövidre fogjuk. Néhány kérdést teszünk fel, te pedig röviden, csűrészavarással nélkül, lelkiismereted szerint válaszolj.

— Mindenekelőtt jó lenne tudnom, kivel beszélek — bólintottam.

— A felsőbb vezetőségtől kiküldött elvtársakkal — válaszolta Dragomir.

— Először is — folytatta az ismeretlen —, igaz-e, hogy ajándékokat kaptál Hadzsipanovéktól?

— Igaz — mosolyodtam el.

— Másodszor, megfelel-e a valóságnak, hogy elővigyázatlan viselkedésszel megghiúsítottad egy akciónkat Osztreben?

— Ez nagyon lehetséges, de magát az akciót is nagyon ostobán szervezték meg.

— Harmadszor. Igaz-e, hogy egy földbirtokos és egy pap társaságában Constanțăba utaztál, anélkül hogy erről előzetesen közvetlen vezetőségedet értesítetted volna? S hogy erre az utazásra hivatalos engedélyt kaptál a német katonai parancsnokságtól?

— Szóról szóra így van! — mondtam.

— Helyes! — Az ismeretlen ember nagyon elégedettnek látszott a feleletemmel, világosan és röviden válaszoltam. — S mikor utazásodról visszatértél, megverted a párttitkárt, mert szemedre vetette, hogy a fegyelmet és a párterkölcst megszedted — igaz-e ez is?

Bólintottam.

Az a férfi, aki semmit sem szólt, csak hallgatott, halkan felnevetett.

— Nagy vitéz! — mondotta.

— Lehet, hogy szelídebb szavakkal kellett volna a szemrehányást megtennem — sóhajtott Dragomir.

— Igen, s akkor ő szelídebben vágott volna képen -- nézett rám sötéten az ismeretlen —, ugye?

En ismét bólintottam.

A szobában újból csend állt be, s az az átkozott ébresztőóra szinte veszettül ketyegni kezdett.

— Fiatalember — szólt az ismeretlen —, furcsa, hogy beismered a vétkeidet, s hogy meg sem próbálsz eltussolni őket. No de, lássam, sajnálod-e a történeteket? Belátod-e hibádat, érzed-e, hogy hibáztál?

— Legjobban az osztreci bikát sajnálom — mondtam. — A boldogtalan állatnak most nincs tető a feje fölött. Ez szomorú dolog.

Elhallgattam.

A hallgatag ember megint a markába nevetett. Az pedig, aki beszélgetett velem, az órára nézett és felsóhajtott.

— Fiatalember — mondotta —, úgy látszik, azok, akik pártunk ifjúsági szervezetébe felvettek, kissé elsiették a dolgot, egy ideig várniuk kellett volna. De ha már egyszer felvettek, nem igyekeztek, hogy rossz szokásaidat lenyeseges-sék. A te tudatodban sok ki nem élt nihilizmus van, vagyis nem tartod tiszteletben a pártfegyelmet, és sok benned az individualizmus — vagyis csak a te szemszögedből ítéled meg a dolgokat, anélkül, hogy elvtársaid véleményével számolnál. Ilyen lelki poggyásszal pedig, természetesen, nincs és nem is lehet helyed sorainkban. Mert vagy a nyakadat töröd, vagy pedig — ami sokkal rosszabb — úgy fogsz cselekedni, hogy miattad sok más ember veszti a fejét. Most súlyos időket élünk, az ilyen dolgokra nem szabad érzelmösen néznünk. Az

osztreci vállalkozásért mi megróttuk Dragomirt. Rosszul elgondolt akció volt, helyesebben szólva — felesleges. Ha Dragomir még egyszer ilyen ostobaságot csinál, megkapja azt, amit megérdemel. De te is megkapod azt, amit megérdemelsz, hogy öntudatra ébredj és belásd hibáidat, hogy teljesen el ne vessz. Mert, véleményünk szerint, te már azon az úton haladsz, s ha észre nem térsz, el is fogsz veszni!

A hallgató ember felé fordult:

— Így van?

Az bólintott.

— Számunkra nem jelentéktelen az a tény, hogy egy megölt forradalmár fia vagy, s hogy az édesanyád zsellérasszony volt. Csak sajnálni lehet, hogy a fejlődésed jelen pillanatában, az igazat megvallva, nem vagy méltó a szüleid emlékéhez. Nem vagy méltó hozzá, fiatalember! — Újból hallgató társa felé fordult. — Mit tegyünk, kizárjuk?

Dragomir pislogott, fölemelte a fejét, s aztán összehúzta magát, mintha valaki bottal akart volna ráütni.

— Nem ... vajon nem ... túlságosan szigorú ez a büntetés? — suttogta maga elé.

— Miért lenne szigorú? — álmélkodott el az ismeretlen. Annyira elcsodálkozott, majd hogy össze nem csapta a kezét. — Hát nem látod, hogy ökelme semmi mást nem sajnál, csak az osztreci bikát?!

— Csak tréfált — mondotta Dragomir. — Neki megvan az a visszataszító szokása, hogy a legkomolyabb dolgon is tréfálkozik. Ismerd be — fordult most felém Dragomir —, ugye tréfáltál az előbb?

Szegény Dragomir! Eddig panaszkodott a „nihilistára”, a „verekedőre”, de most azzal próbálkozott, hogy megmentse. Kishitű vagy, barátom, mindig is hittem, hogy kicsiny, törpe, papiros lelked van!

— Eszem ágában sem volt, hogy tréfáljak! — mondtam.

Az ébresztőóra már megint felketyegett — nagy kedvem lett volna, hogy kezemmel betapasszam a fülem.

Akkor a hallgató ember rám tekintett, s nekem úgy rémlett, hogy elmosolyodik, igen, s én úgy éreztem, rám mosolyog. Az emberi kor legvégső határáig élj, ismeretlen elvtárs! Csak egy mosoly — de ez a remény sugara volt, ugye?

— Olyan forradalmi időkben, mint ma — szólalt meg a

hallgatag elvtárs —, a hibák elnézése az árulással egyenlő. — Megdörzsölte a homlokát és elhallgatott. — Szerintem azonban az őszinte vétkesek kevésbé veszélyesek és kevésbé rosszak, mint a kétszínű jámborok. — Kis időre megint elhallgatott. — Egy esztendő a párton kívül, ez meglehetősen igazságos döntés. Így gondolom. Egy év a harcosok sorain kívül, ma, amikor mindenki becsületesen támadásba lendült, nos, ez annak, akinek szíve van, súlyosabb, mint a késszúrás! — A társára pillantott: — Elég neki ennyi?

Az, aki kikérdezett, vállat vont.

— Szabad vagyok? — kérdeztem.

— Mint az ég madarai! Jó éjszakát!

S én úgy röppentem oda Sztojne bácsi pacalfőző konyhájába, akár az ég madara, de szegett szárnyal. Felöltöttem a kötényemet, felléptem az üstök és tepsik mellett álló emelvényre, és kezembe fogtam a bárdot. De ez a bárd mintha tonnányi súlyú lett volna. Néztem egy ideig, aztán odahajítottam a húsvágó deszkára.

— Petre — mondtam —, vedd ki a horgonyt. Végeztünk!

— Micsoda? Mi az, hogy végeztünk? Hiszen az üst még forr!

Valóban, az üstben még két arasznyi leves rotyogott. Úgy volt megírva, hogy ezen az estén fenéig kellett ürítenem a keserű poharat.

— Nagy adag, sok ecettel! — harsant fel az asztalok közül segédem vezényszava, a révkalauz hangján.

S én gépiesen ismételtam:

— Sok ecettel!

Ellenállhatatlan vágy fogott el, hogy fussak, meneküljek, minél messzebbre tűnjek innen. Már nem néztem kutató pillantással a látogatókat, nem kerestem ismerős arcot. Minden ellenszenvenné vált, halálosan ellenszenvenné. Úgy álltam az emelvényen az üstök mellett, mint valami kótyagos, s ha időről időre fel nem ráz a segédem harsány hangja, órákig el tudtam volna bámulni egy tárgyat, értelmetlenül, lecsüngő karral.

Ó, csak Hadzsipanovné ezer levája ne lett volna! Más adóságom nem volt, mindent kifizettem az utolsó garasig. De ezer leva! Leléphettem-e a kapitányi hídról anélkül, hogy azt mondhassam: „Tessék, kedves asszonyom, itt van a pénz,

szívből köszönöm!’ S még hozzátenném: „Tessék, vegye kérem, mert undorodom attól, hogy a mellényzsebemben hordozzam!”

S összeszorított foggal vagdostam a meleg pacalt, és töl-töttem a bögrékbe a sűrű, sárga levest. Nos, néha megtörtént, hogy összezavartam a dolgot, ecet helyett só-t h-in-tettem, só helyett viszont ecetet öntöttem a levesbe. Ilyenkor egyik-másik vendég nagyot csapott öklével az asztalra, han-gosan káromkodott és a padlóra köpte a levest. De ezek apró kis civakodások voltak. Senki se fordult a bíróság-hoz. Isten-nek hála!

A negyedik napon hajnalban, mialatt Petár a tűz mellett szűnyókált s a leves vidáman rotyogott a mély üstben, én Sztojne bácsi zsíros számadó könyvében összeadtam a bevéte-leket és kiadásokat, ellenőriztem az összegeket, és boldogan fellélegeztem: vége! Fél hónap alatt sikerült a kibővített vendéglőcske valamennyi kiadását fedeznem, sikerült kifizet-nem az adósságot, és „realizáltam” a hasznot: ezer és három-száz leva!

Hurrá! Ugyan ki állítaná most, hogy nem vagyok jó pénzügyi szakember? Van, aki kételkedik ebben? Ki merészné a köny-nyelmű gondolkodás címkéjét a homlokomra ragasztani? Ki merne „elveszett” embernek nevezni?

De ennek semmi köze a sült libához s ama szomorú és tragikus osztreci esethez... Semmi köze ahhoz a két pofon-hoz, amit Dragomir sápadt arcára lekentem. Hogy a gőzhajó jó-ságos és vendégszerető kisasszonyáról ne is beszéljek.

Mindazonáltal én vagyok a győztes: girhes Cézár a pacal-főzőmester kötényében. A pacalfőzőmester kötényében, s feje-men babérág helyett a számárkóró tövises koszorújával. Megér-demlek, ugyebár, legalább egy pohárka ánizsos pálinkát?

Őn pedig, Hadzsipanovné úrasszony, ne siessen, ne tapsoljon! Alig két óra múlva meglesz az ezer levája. Nos, hogyan? Csikorgassa a fogát, tördelje a kezét, sirassa füstbe ment reményeit! Engem nem sikerült cinkostársává tennie: munkás-osztály árulójává, agent provocateur-ré, a forradalom ellen-ségévé... Tessék, fogja, itt az ezer levája!

Még aznap magamhoz hívtam a szíjgyártót, átadtam neki a pacalfőző bolt kulcsait, s a lelkére kötöttem, csókolja meg helyettem Sztojne bácsi mindkét orcáját, amikor visszatér a világ legáldottabb városából.

IGY aztán, a Várnában töltött öt esztendő után, Szófiába érkeztem. Szófia fölé pedig angol—amerikai bombázó rajok repültek. A város központjában bombatölcserék, kibelezett épületek éktelenkedtek, a kis utcákat felverte a gyom. De akkor volt csak borzalmas, ha esténként fújni kezdett a szél: bádogdarabok nyikorogtak, ki-becsapódtak az ablakok, csörömpöltek az üvegek, sehol egy lélek, sötétség mindenfelé. Ilyen estéken úgy rémlett nékem, mintha elnéptelenedett, kihalt városban járkálnék. Később aztán megszoktam. Sőt lassanként az emberek is visszaszállingóztak otthonukba. Feltépett padlódeszkák között botladoztak, leomlott faldarabokon ugráltak át, riadtan nézték a vasgerendák hatalmas tömbjeit, amelyek egy kis vasdarabon csüngtek, de azért visszatértek, ott maradtak a városban.

Mi mindent nem dolgoztam ezekben a hónapokban! Utasok poggyászát cipeltem, elgazosodott vasúti pályákat döngöltem, eltorlaszolt kis utcákat tisztogattam, tetőkön mászkáltam, hogy a feltépett bádogot és cserepeket visszahelyezzem, félig bedőlt emeletek közé furakodtam, ablakokat, ajtókat javítottam. Dolgoztam és kerestem néhány levát. Várnai szobátársam, a szabó egyik rokonánál laktam. Ő ugyan perces volt, de abban az időben lángost sütött. Boltocskája egy épségben maradt szövetkezet folyosóján húzódott meg, a gróf Ignatiev utcában, közel a Hét szentek templomához.

Alacsony, köpcös, feje búbján kopasz, mindig élénk, beszédes kedvű és derülátó ember volt ez a jóindulatú, körszakállt viselő lángossütő. Volt egy kis háza az Asszony-réten; szoba, konyha és egy kis előszoba. Elöl egy kicsinyke udvar, akkora, mint egy zsebkendő. Húsz évig gyűjtögette a pénzt, hogy felépítse a „házat”, s mikor végre sikerült becserepeznie a tetőt, már az ötvenedik év telepedett a vállára. S ugyancsak jól rátelpelek az évek, mert már hajlottan, ősz fejjel járt. De hát a ház elkészült, az udvar ki volt egyengetve és fehér, vladaji kővel kirakva. Most érkezett el az ideje, hogy élete második számú tervét is végrehajtsa: hogy megházasodjék, hogy asszonykacagás verje fel a kis fehér viskót, s minden annak rendje és módja szerint bekövetkezzék. S elkezdte keresni a

menyasszonyt. De a szeme egyre csak fiatalabb lányokat láttott, „jércéket”, akik úgy szólították, hogy „bácsi”. „Janaki bácsi, Janaki bácsi!” — így kiáltottak neki, valahányszor elmentek hozzá, hogy friss, meleg lángost vegyenek. „Micsoda bácsi vagyok én?” — mérgelődött Janaki. — „Legfeljebb bátyád vagyok, de nem bácsi!” A szegény kis ember második számú életervét akkor gondolta el, amikor még harminc éves volt, s a rákövetkező húsz esztendőben az első számú, a házépítési terv végrehajtásán fáradozván, egészen elfoglalták a gondok, s nem vette észre az idő múlását, nem látta, mikor lett a páváskodó „bátyámból” görnyedt hátú öreg bácsi. De hát könnyű-e saját házat építeni annak, akinek csak két keze van és csupán kiflit meg perecet tud formálni? Aki könnyűnek képzei, hát csak tessék, kérdezze meg Janaki bácsit, ő majd megmondja!

Janaki bácsi szerette unokaöccsét, a szabót, s mivel én az unokaöccse barátja voltam, szeretett engem is, egy este azonban ravaszskásan figyelmeztetett:

— Hát csak éldegélj itt a konyhácskában, lakj itt, ahogy mondani szokták, kedvedre s gondtalanul, akár egy király! De azt ne hidd, hogy ez időtlen időig így fog tartani... mert hát, ugye megérted? Nem örökké folytatom én ezt a legényéletet; eltökéltem, hogy egy-két hónap múlva menyecskét hozok, mert hát asszonykézre vár ez a ház, azért építettem, nemde? Meg aztán, úgy látszik, a háború is a vége felé jár, s ahol egyszer béke volt, megint az lesz. Mindig is így szokott ez lenni, fiú, háború után béke következik. Tartsd ezt eszedben s így hát — ... éldegélj csak a kis konyhában, de ha egy szép napon majd azt látod ... hm ... hogy ifjú párommal a karomon jövök, meg virággal és egyebekkel ... hát akkor, érted, ugyebár? ... A konyhácskára van a legnagyobb szükség, így hát add át az asszonykának, hadd legyen hely, ahol főzzön, mosson. Feszélyeznéd is itt szegénykét, meg aztán nem is lenne rendjén — két dudás egy csárdában nem fér meg, így van ez, fiam. Ezt hát tartsd szem előtt. Éldegélj a konyhácskában kedvedre, gondtalanul, de ha egy szép napon azt látod, hogy virággal és miegyébbel jövök haza ... érted, ugye?

Ilyen ember volt Janaki bácsi, fiatal volt a szíve, optimista.

Egyébként én is optimista voltam. Az orosz sereg a Dunához közeledett, a zöld egyenruhások már nem rikongattak, hanem

könnyes szemekkel fújták a nótájukat, a „Lili Marlen”-t. S habár „kitaszítottnak” éreztem magam a környezetemből, s oly csendesen éltem, mint valami jámbor háziállat, régi jókedvem mind gyakrabban visszatért, kedves előhírnökeként a világra elkövetkező csodálatos tavasznak. Újból kedvem támadt arra, hogy a szabadban barangoljak, hogy jó szavakat mondjak az embereknek, sőt hogy még füllentsek is nekik egy kicsit, hadd örvendezzenek, hadd sugdossák egymásnak a jóleső szavakat, melyek nélkül nem élhetünk: „Ó, mégsem olyan rossz az élet!”

Augusztus vége felé járt, esteledett. A Klementin kórház előtt elterülő kis parkban üldögéltem, s ujjongó lélekkel néztem, hogyan menekülnek nyugat felé a tébolyodott káplár zöld menetoszlopai. Olyan jókedvem támadt, hogy magam sem tudom miért, de egyszerre nyeríteni kezdtem a „Lili Marlen”-t. Egyébként, amint rájöttem, épp akkor nyerítettem ezt a hülye dalt, amikor a pad előtt, melyen ültem, egy villamoskocsi-vezető haladt el; gyűlölettel, vérszomjasan rám nézett, nagyot köpött a lábam elé, és én abban a pillanatban magamhoz tértem. Ó, kedves villamosvezető! Ha az arcomba köpsz, akkor sem haragudtam volna meg rád, becsületszavamra mondom!

A meggörnyesztett derekak érdemrendjének hódítói pedig meghunyászkodva menekültek nyugat felé. S csupán néhány szalmaszárgára festett hajú utcalány intett feléjük hazug könnyel a szemében búcsút. Heil! Legyen néktek könnyű a föld...

Mikor az utolsó német tank is eldübörgött a bankjai műúton, felkeltem, megropogtattam a vállam, és úgy éreztem, hogy szörnyen megéheztem. Kora reggeltől egy falat sem volt a számban, most pedig alkonyodott, a vacsora ideje közeledett. Újra átszámoltam a néhány érmét, egész vagyonomat, örvendtem csillogásuknak — vadonat újak voltak —, s újból a zsebembe raktam őket. Eszembe jutott, hogy már régóta rettentő kétséggyötör, mit is vegyek magamnak: cigarettát-e vagy peracet? Végre is döntenem kellett, mire pazaroljam el a pénzemet. Elérkezett a vacsora ideje.

S amint a kínzó töprengésben, izgatottan és ólomsúllyal a lábamban mentem, egyszerre csak egy felbolygatoit méhrajkellős közepébe csöppentem. Körülöttem emberek tolongtak, a fejükön többnyire villamosvasutas sapkával, valamit kia-

báltak és tömegbe verődtek. Ugyanaz a kocsivezető, aki egy órával ezelőtt csaknem az arcomba köpött, most megint felbukkant előttem, félelmetesen kiabált, miközben az öklével hadonászott: „Le vele! Le vele!” Legalább még vagy száz ember csődült össze, mindannyian kiabáltak, mint ő és az öklüket rázták.

— Le vele! — kiáltottam én is.

— Éljen a Szovjetunió! — dörögte fülembé a villamoskocsi-vezető.

— Éljen! — kiáltottam és elcsodálkoztam. Mintha nem is a saját hangomat hallottam volna. Csaknem egy helyben álltam, mégis úgy lihegtem, mintha legalább egy órája futnék a legmeredekebb kaptatón fölfelé.

Igy ordítottunk, hogy „éljen!” és hogy „le vele!”, s egyszer csak megmozdultunk, megindultunk előre. Valaki rázendített Botev forradalmi dalára, s ez oly igen szép volt, félelmetes és olyan különleges!

Mentünk vagy száz lépést, és a körutat keresztező szomszéd utcából emberek érkeztek, beleömlöttek a mi áradatunkba. Mi már nem áradat voltunk, hanem gátját tört árvíz, amelyet jobbról és balról az épületek sokemeletes sorfala szorított össze.

Ekkor azonban a menet elején lövések dördültek, s iszonyú zúrzavar keletkezett. Abban a pillanatban minden fölkavarodott és lidércnyomásos álomhoz kezdett hasonlítani: nemcsak a menet elején lövöldöztek, hanem két oldalról is.

Föllángolt a harc. A villamosvasutasok kövekkel, az úttest kockáival, emelődarukkal, szíjakkal harcoltak. A rendőrök gyorstüzelő pisztolyokból, géppisztolyokból lőttek. De mihez kezdetett most a parittyás Dávid? A bibliai idők rég elmúltak! Ugyancsak helybenhagyott volna bennünket Góliát a géppisztolyával, ha izmos férfiak pisztolyt nem rántottak volna elő a kabátjuk alól, hogy áttörjék a rendőrgyűrűt, és utat nyissanak nekünk.

Hatalmas lendülettel átrepültem az így támadt résen, és ügyesen beosontam a szemeim előtt feltáruuló első kis keresztutcába. Hála az építészeknek, akik a keresztutakat kitalálták. Derülátástól túlaradó szívvel, hosszú lábaimon egy nyugalmasabb hely felé száguldtam, mely kissé távolabb esett a rendőregyenruháktól — sosem szerettem a kék mundaért. De a sors

könyvében nem az volt megírva, hogy a nyugalmas helyet háborítatlanul elérjem!

Amint így futottam, egy jópípát értem utol, aki pisztollyal a kezében egy hajadonfőtt szaladó férfit üldözött. Ez a szürke puhakalapos alak, akinek ugyancsak lobogott nyitott felöltője, midőn lépteimet meghallotta, kissé felém fordult, s mivel minden bizonnyal jó hatást tettem rá, fejével a menekülő felé intett és lihegve elordította magát: „Fogd meg!” Én helyeslően bólintottam, de kurtábbra fogtam a lépést, sőt nagy kedvem kerekedett, hogy megváltoztassam az eddigi irányt, és visszafelé elinaljak. Gyakran azonban az szokott történni, amire az ember legkevésbé számít!

A menekülő ember megbotlott egy kőben — tulajdonképpen nem is kő volt, hanem tégladarab —, előrebukott és elterült a kövezeten. A szürke felöltös férfi igen megörvendett, felcsaholt, mint a nyúl nyomára bukkanó kutya, s rárohant az emberre, aki már feltápászkodóban volt. Az üldöző már fel-emelte karját, hogy pisztolyával a menekülő fejére sújtson, de erre nem volt ideje — valami különös erő sodort feléje s arra ösztökölt, hogy torkon ragadjam, földhöz csapjam. Kétszer bele is rúgtam, a hasába és a lágyékába. Ez az erő, amilyen hirtelen jött, olyan gyorsan el is párolgott, s én úgy álltam ott a csatatéren, mint akit mennykőcsapás kábított el. A győzők nem szoktak így, földbe gyökerezett lábbal állni, abban a néhány pillanatban azonban nem tudtam, hogy győztes vagyok. Ha valaki odasúgta volna, hogy győztem, természetesen nem álltam volna égnék meredten ott az utca közepén, mint olyasvalaki, aki először kerül a fényképezőgép lencséje elé. Ezalatt a tégladarabban megbotlott ember igen serényen odakúszott áldozatomhoz, megragadta a földre ejtett pisztolyt, s egyetlen szempillantás alatt talpra ugrott, mintha egész életében egyebet se csinált volna, csak az elesést és a talpra ugrást gyakorolta volna. De jó is, hogy talpra ugrott! Mert a következő pillanatban egész sereg kék egyenruhás termett előttünk. Őszintén be kell vallanom, hogy a csizmáik nagyon baljóslatúan dobogtak. Ez a kék csőcselék, melyben itt-ott civilruhások is tarkállottak, olyan eszeveszett dühvel rohant felénk, mintha vándorcigányokat üldöző pásztorkutyák lettek volna. De micsoda szánalmas kutyák voltak ezek! A zsákmányul ejtett pisztolyból feléjük irányított két lövés,

amelyet az én emberem adott le, elegendő volt arra, hogy mint kiscsirkék rebbenjenek szét az utcában. A házak kapuja felé tolongtak, egymás hegyén-hátán. Hej, milyen mulatságos volt! Ez a kék pantomim visszaadta jó közérzetemet, s kedvem lett volna szívből felkacagni, ha egyáltalán lett volna idő nevetésre.

— Fuss! — rántotta meg a karomat az üldözött ember, és szemléltetően bemutatta, hogyan kell golyózáporban futni; azok, akik a hajtóvadászatot rendezték, már lóttek ránk.

Mindez alig fél perc alatt játszódott le.

S mielőtt egy kerítését veszített udvarra befordultam volna, égető érzés hasított belém a bal hónaljam alatt, de nem fordítottam figyelmet a futó fájdalomra, mert ebben a pillanatban csak egy dolog aggasztott, nehogy vezetőmet szem elől tévésszem. Az akadályok leküzdésében tapasztalt embernek bizonyult, ez minden lépésén meglátszott. Varázslatos gyorsasággal megtalálta a kúszásra és átbúvársra legalkalmasabb helyeket, jó érzéssel elkerülte az úgynevezett „zsákutcákat”, melyek álnok elhagyatottságukkal csábítottak bennünket. Úgyes ember volt és méltó vezető. Én idejében nagyrabecsültem képességeit és testestől-lelkestől rábíztam magam vezetői szimatára, vakon követtem, igyekeztem ugyanúgy cselekedni, mint ő.

S így, vagy egy órai barangolás, kúszás és ugrálás után már sötétedőben elérkeztünk a Modern külvárosba, egy nyomorúságos városnegyedbe, ahol semmi, de semmi sem emlékeztetett egy modern város életére és életmódjára. Odavánszorogtunk (helyesebben szólva csak én vánszorogtam, mivel útitársam a fáradtság legkisebb jelét sem tanúsította) egy alacsony kis házhoz, amely ágas-bogas gyümölcsfák közepette, egy csendes és árnyas udvarban húzódott meg. Vezetőm fütytentyett egyet, ahogy a kocsisok szoktak fütyülni ökreiknek, ha meg akarják itatni őket, aztán óvatosan megkocogtatta a kis ablakot, amelynek függönyén át sárga világosság szüremlett ki. S íme (akár csak a mesékben), az ajtó megnyílt, suttogást hallottam, aztán vezetőm barátságosan hátba bökött.

Egy muskátliillatot árasztó kis szobába léptünk be, mely nyájasan mosolygott csipketerítőivel, varrottasaival, otthonosan szívélyes volt tiszta szőttes szőnyegeivel. Ó, a muskátli elfeledett illata — mennyire szerettem ezt az illatot! Kéz a kis szoba Galuna nagyanyó tisztaszobájára emlékeztetett; a tűzhely meleg hamuja, a régi polcok, melyeken ott sorakoztak a

zománcos korsók és cserépedények. Leereszkedtem az egyik székre, fonott ülőkékű „bécsi” székre — s behunytam a szemem. Az édes illat elbódított.

Aztán mintha tücskök kórusa zúgott volna fel a fülemben, a padló eltűnt a lábam alól, én pedig, mint a pitypang bóbitája, tovasodródtam a végtelen világegyetembe, a csillagok és égő napok közé.

Ez az utazás alig tarthatott néhány másodpercnél tovább, mert mire magamhoz tértem, útitársam lehúzta vállamról a felöltömet, egy öregasszony pedig vizet hintett a homlokomra. Elrestelltem magam, meg akartam mozdulni, de a hónom alatt felsajgott valami; nagy fájdalmat okozott.

— Ne mozdulj, maradj nyugodtan! — mormolta kedves szigorral a hangjában a férfi. — Még jó, hogy ennyivel megúsztad! No nézd csak! Ha egy ujjnyival beljebb hatol, vége a te vitézi bordádnak! Maradj csak nyugodtan! Nem nagy dolog, csak éppen vesztéttél egy kevés vért.

— Nem is olyan keveset! — gyanakodott az asszony.

— Ugyan, Tanaszka néni, ez csak nagyobbacska horzsolás. Az ilyen vasgyúrónak jelentéktelen horzsolás, nem több. Add a jódot meg a kötést, hadd kössem be, s egy-kettőre kutya baja! Ugorj csak, Tanaszka néni, ne sóhajtozz! — Fölém hajolt, és gyengéden megveregette az arcom. — Hogy hívnak, mi?

Erős, vállas férfi volt, oroszlánsörényű fejjel és barna arccal, amely fölött szigorú, de értelmes és tiszta aranysárga szem fénylett.

— Iszajnak — suttogtam.

— No, ezt jól kigondoltad! Bibliai név! — mosolyodott el a férfi. — Engem pedig Joannak hívnak. Afféle jó komák, hites testvérek vagyunk. Hallod-e, Tanaszka néni? Ezt a legényt Iszajnak hívják, engem pedig Joannak. Így nevezz engem! No most Iszajcsó, emeld fel egy kissé a könyököd, szorítsd össze a fogad, a jód égetni fog egy kicsit, de katonadolog az egész — mire ötig számolsz, elmúlik...

Igyekeztek rábírní, hogy feküdjek ágyba. Eleinte szabadkoztam, ellenkeztem, bizonykodtam a jó embereknek, hogy nem szoktam hozzá ilyen korai lefekvéshez, s nem is illik, hogy kényelmetlenséget okozzak Tanaszka néninek, mivel oda-

haza több szoba is áll rendelkezésemre. De később, amikor a fülemben megint felzúgott a tücskök kórusa, s a padló inogni kezdett a lábam alatt, kijelentettem, hogy Joan édestestvérem kedvéért minden áldozatra készen vagyok, s oda-tántorogtam az ágyhoz, miközben nevetségesen kapkodtam kezemmel a levegőbe.

Az öregasszony néhány csergét terített a padlóra Joannak, jó éjszakát kívánt és aludni tért. Az én testvérem pedig neki-vetkezett, török módra leült a csergére, rágyújtott, s miközben füstkarikákat eregetett a levegőbe, szép csendesen kikérdez-getett: hová való vagyok, mi a szüleim foglalkozása, van-e mesterségem, s hogyan kerültem a mai tüntetésbe, véletlenül-e vagy szándékosan vitt-e oda valaki?

Nos, Joan, bibliai testvérem! Azt akarod tudni, ki vagyok, miféle emberrel osztod meg Tanaszka néni szobáját? De miért van erre szükség? Hát nem hittél nekem az előbb, amikor földre döntöttem azt az alakot, aki le akart ütni téged? Ha hazug ember lennék, odaálltam volna-e a kék mundérosok céltáblájá-nak? De lehet, hogy ez így van rendjén — hogy elejétől végig, apróra elmondjak neked mindent. Pokolba az efféle renddel! ... Nem, isten őrizz, nem akartam ezt elmondani.

— Hangosabban, egy szót se hallok — figyelmeztetett Joan. De hiszen még el se kezdtem! Ne sietess! ... No lám ...

Könyökömet a sebre nyomtam, úgy, hogy fájt. Ébren tar-tottam a figyelmemet, nem kockáztattam meg, hogy ostoba-ságokat fecseggjek s megértsem a helyes rendet.

— Vedrovo falvában születtem. Tudod-e, Joan, merre van Vedrovo?

S töviről-hegyire elmondtam mindent. Persze, néhány inti-mebb természetű epizódot elhallgattam. Elhallgattam ama lámpaoltásokat Hadzsipanovéknál, átugrottam az osztreci szénapadlást, árva szóval sem említettem a gőzhajó jóságos és vendégszerető kisasszonyát. Restelltem ezekről a dolgokról szólni. Bármilyen mélyre süllyedtem is a különféle bukások ingoványába, még mindig pisláskolt bennem az illendőség egy kicsiny szikrája.

Joan pedig, aki jókedélyű ember volt, többször is fölneve-tett, éspedig szívből. Különösen nagy hatást tett rá első kí-sérletem a szövetkezeti ügygel. De nagyon bámultam néhány hangos megjegyzését. Mikor elmondtam, hogyan játszottak

ki pajtásaim, a szövetkezeti tagok, megcsóválta a fejét: „Úgy kellett neked!” A pékmester számadási könyvei fölött töltött virrasztásaimat egy rövid „ostobaság!” felkiáltással bélyegezte meg. S mikor az új halászháló megvásárlásának esetét hallotta, elnézően mosolygott: „Ó, drága lelkem!” Mikor azonban csak úgy mellékesen a pacalfőző vállalkozást említettem, megelégedetten elmosolyodott: „Okos dolog!” Mikor pedig azt meséltem el, hogyan kentem le két pofont Dragomirnak, felragyogott az arca: „Remek!”

Ezek a felkiáltásai nagy aggodalomba döntöttek. Hogyhogy, hiszen egy igazi forradalmár ült előttem (nos, az nem számít, hogy törökülésben ült). Nevetett a jó és szép dolgokon, amiket cselekedtem... De nagyra tartotta kereskedelmi érzékemet és könyörtelen (habár bizonyos fokig igazságos) önbíráskodásomat! S fájdalommal — a hónaljam alatt égető fájdalomnál is nagyobb fájdalommal — kérdeztem magamtól: Iszaj, a szépségnek és a szellemi emelkedettségnek vajon milyen világát fogja ez a bátor, de nyers ember megteremteni? Ezt kérdeztem magamtól, de azon nyomban eszembe ötlött, hogy én egy nihilista és individualista ember vagyok (ördög vitte volna, ezekről a tulajdonságaimról egészen megfeledkeztem!), s nem nékem adatott meg, hogy a jó és rendes emberek igazságát megítéljem. Eszembe jutott ez, s fejem a falnak fordítottam, amelyen Tanaszka néni tarka szöttesei függtek.

Joan pedig megdörzsölte a kezét, és hangosan ásított.

— Szerintem azok a barátaink kissé túllöttek a célon a kizárással. Nagyon szigorú emberek, a teringettét! Csak az osztreci eset érdemel figyelmet. Amikor kiküldtek, hogy illegális munkát végezz, ugyancsak ki kellett volna nyitnod a szemed! Csak a megbízható embereknek lett volna szabad hinned, nem fűnek-fának! Ez volt a te hibád, s ezért megérdemled, hogy a fejedre üssenek! De hogy kizárjanak!... Egyébként ez az ő dolguk.

Fölkelt, odajött az ágyhoz, és kezét a homlokomra tette.

— Nem kérsz vizet? Nem akarsz egy kis vizet inni?

Töltött, felültetett és a poharat a szájamhoz tartotta.

— Igyál, igyál egy kicsit, az megnyugtat. Úgy, úgy, idd ki. Derék fiú vagy!

Megint felzúgtak azok az átkozott tücskök. Sőt most még a falak is megdőltek kissé.

— Fel a fejjel, Iszaj! — A büntetés határideje lejárt, s neked jogod van megbocsátásra, fiatalember! Nézz rám és ne félj: Joan majd megvizsgálja azt az ügyet, és tanúskodni fog, hogy te képes vagy lesújtani a gyűlölt ellenségre. Újból ott leszel majd a dicső sereg soraiban! Tudod-e, hogy az orosz testvér a határokhoz közeledik? Hej, milyen csodálatos idők jönnek! Miért mosolyogsz olyan rettentő fájdalmasan? Ide figyelj, Iszajcsó, ismered-e a népdalokat? Elénekelek neked egyet, felvidámul tőle a lelked.

S halkan rázendített, miközben a magasabb hangoknál be-behunyta a szemét:

*Nincs oly karcsú a világon,
mint Léna, az én virágom,
kerti szép szál, friss suhángom.
Az orcája piros, halvány,
hajnal pírja ég az arcán,
Léna, hej virágszálam, hej!*

Később, mikor már azt hitte, elaludtam, szép csendesen felkelt az ágyamról, eloltotta a lámpát, és macskaléptekkel az ablakhoz osont. Óvatosan kinyitotta mind a két szárnyát, s nagyot szívott a friss levegőből. Így állt ott néhány percre. A gyümölcsfák ágai között szelíden zúgott a szél, a szoba sűrű sötétjébe alig látható csillagsugárzás szűrődött be.

29

MIKOR fölébredtem, a nap vakítóan fényes négyszöget vetett a szemközti falra. Joan eltűnt, eltűntek a csergék is. A szekrény mellett Tanaszka néni üldögélt, harisnyát kötött, s keskeny, kékes ajkai hangtalanul suttogtak. Mikor észrevette, hogy felébredtem, a kötést az ölébe tette, rám pillantott és melegen elmosolyodott.

— Mindjárt hozom a teát. Fölteszem a gyorsforralóra és megmelegítem. Te eriggy a konyhába, mosakodj meg. Iván azt üzeni, ne sokat mozogj. Üljj szépen itt benn, ne menj ki, mert orvost küld hozzád, aki átköti a sebedet.

Hát úgy? Hogy itt vesztegeljek, mint valami fogoly? No de megbocsáss, Iván-Joan! Ebből aztán semmi sem lesz! Hogy egy horzsolás miatt itt vesztegessem az időt? Hohó, nem jól ismeresz engem!

Nagyon határozott mozdulattal félretoltam a takarót, és azonnal talpra álltam. A térdem megroggyant, ez azonban minden bizonnyal a gyors és határozott fölkelésnek volt tulajdonítható. Újból visszaültem hát az ágyra, hiszen idegen házban voltam, s nem volt illendő, hogy a szobában szaladgáljak, mintha megvadultam volna. Meg aztán a nap is nagyon erősen sütött, a szemem előtt sárga és zöld köröcskék kezdtek táncolni, mint valami tűzijáték.

— Tanaszka néni, szereted-e a cseresznyesajtot?

— Hát hogyne szeretném, fiam? Szeretem.

— Hát az őszibarack befőttet?

— A befőttet is.

A tűzijáték véget ért, és én lassan talpra álltam. Nem volt értelme, hogy siessek, odakünn semmi dolgom nem volt.

— A meggyilekvár jobb, mint a cseresznyesajt — mondtam.

— Tanaszka néni, közel van a konyha?

— Ehol van ni, fiam, az előszobán túl.

— S ugye, a körtebefőtt édesebb, mint az őszibarack? Tanaszka néni, a konyhád legalább egy kilométerre van. Van esernyőd, Tanaszka néni? Nekem az a szokásom, hogy a konyháig esernyővel megyek.

Megllocsoltam magam vízzel, sokáig locsolgattam magam, ettől azonban nem lettem jobbkedvű. Megnéztem az arcom a mosdó felett álló tükörben: hosszúkás lett és sárgás színű, sárgadinnyéhez hasonlított. Ejnye, miért nem jutott eszembe, hogy megkérdezzem Tanaszka nénit, szereti-e a sárgadinnyét? Ha majd gazdag leszek, vásárolok neki tíz sárgadinnyét egyszerre, hadd emlékezzék rám kellemesen.

Felhajtottam a teát, megettem egy fél karéj kenyeret és eltűnődtem: idegen ing volt rajtam.

— Tanaszka néni — mondtam —, ez az ing nem az enyém. Nyáron nem szoktam hosszúujjú inget hordani.

— A te inged a konyhában szárad, fiam, nem vetted észre a kötélén? Tiszta vér volt — tette hozzá. — S az, ami rajtad van, fiam, szegény megboldogult férjemé volt. Már rég vásároltuk. Akkoriban még nem volt rövidujjú ing.

— Igaz, akkoriban nem volt rövidujjú ing — hagytam helyben én is, és egy kissé kinyújtóztam az ágyon.

De hát miért ne feküdjek egy kicsit? Nos, hadd lássa Iván, hogy semmiféle individualista nem vagyok, hogy küzdök a rosszindulatú nihilizmus ellen. Iván találékony ember. Pedig az a horzsolás, ott a hónom alatt, úristen, mennyire égetett! Mit tegyünk, vannak kellemetlen horzsolások is . . .

— Tanaszka néni — szóltam —, szereted a rövidujjú inget? És rázendítettem:

*Nincs oly karcsú a világon,
mint Léna, az én virágom . . .*

Állítólag énekeltem, a szájam azonban nem mozgott, sőt összeszorítottam a fogamat. Nagyon érdekes volt.

Később megérkezett az orvos, kövér, pirospozsgás emberke, szigorú szemekkel. Nagyokat fújta, a fejét csóválta, összeráncolta a homlokát, mintha legalábbis ő kapta volna a horzsolást, nem pedig én.

Ez a horzsolásos história csak hetednapra ért véget. A szigorú szemű és piros képű doktor fölébe kerekedett a fertőzésnek, s én abbahagytam a kérdezősködést Tanaszka néninél, hogy szereti-e a cseresznyeízt? Este megérkezett Iván-Joan. Nagyon megörültem, mikor megláttam. Habár jellemében kemény ember volt, majd kicsattant az optimizmustól és az élénkségtől. Amerre elhaladt, mindenfelé hitet és jókedvet hintett szerte, akárcsak például a tavasz telehinti a mezőket virággal — egyes gyengédlelkű poéták szerint.

— Hát nem megmondtam, hogy elmúlik és kutya bajod se lesz, mi? — harsogta Iván. — Add a mancsodat, hadd üdvözzöljünk egymást férfiasan. Így! Egy kissé legyengültél, de váljék egészségedre! — Egy maszatos újságpapírba burkolt kis csomagot tett az asztalkára, és ünnepélyesen végignézett rajtam. — Tudod-e, mit hoztam neked, nem ismersz rá? A fenét ismered! Nézd csak, azon a napon vágtam zsebre. Tessék!

Azt hittem egy darab banica, kellemes meglepetést színeltem, és nagy buzgalommal kezdtem az újságpapírt kibontani. Pokolian nehéz volt az a kis darab rétes, mintha nem is túróval, hanem söréttel lett volna töltve.

Egy miniatűr kis pisztoly bukkant elő. Villogó acél játék-

szer, a markolatát aranykoszorú díszítette. Valóságos fegyver-csecsebecse.

— Nos? — keringett körülöttem Iván. — Hogy tetszik?

— Pazar! — mondtam és megsimogattam a fegyvert. Elfért a tenyeremben.

— Ne azt nézd, hogy külsőre ilyen apró — lelkesedett Iván. — Ez a kis holmi nagyon veszedelmes. Egyetlen nyomásra nyolc golyót lő — valóságos golyószóró! Azon a napon te egy Mauser pisztolyra tettél szert, de én azt magamnak tartottam meg. Minek neked Mauser pisztoly? Nehéz fegyver, nem mutatós, támadó célokat szolgál. Az én kezemben jó szolgálatot tesz, azért tartottam meg. De neked ezt ajándékozom, pompás holmi, akár táncra perdülhetsz, úgy örülhetsz neki! Egy szakaszvezetőtől zsákmányoltam — kibeleztem mint a csirkét. Az a mocskos alak biztosan valami franciától emelte el, mert francia gyártmány. Nézd csak, olvasd! A franciák az efféle szépségek kedvelői. Becsületedre szolgáljon ez a fegyver, Iszaj, hordozd becsülettel! De először majd megmutatom neked, hogy kell bánni vele, nehogy valami bajt csinálj!

Szívből megköszöntem neki, mert ez a kis pisztoly valóban csinos jószág volt, aztán megkérdeztem:

— Iván, nem veszedelmes, hogy itt állsz a nyitott ablaknál, és olyan hangosan beszélsz, hogy odakünn mindent meg lehet hallani!

Ő pedig öklével az asztalkára ütött és harsányan felkacagott.

— Hadd hallja, barátom, akit illet, hát csak tessék! — Oda-csapott, ahol a Mauser pisztoly hevert, és felvillanó szemmel elmosolyodott. — Iszajcsó, édes lelkem, hát nem tudod? Ma éjszaka a szovjet csapatok átlépték a dobudzsai határt!

Leültem az ágyra. Az elmúlt hét nap alatt elszoktam attól, hogy talpon álljak. Sőt még a világ is forogni kezdett körülöttem... Istenem, mennyire legyengültem! A gyengeségtől valami csípni kezdte a szememet, és én jól megdörzsöltem az öklömmel.

Ezután Iván egy kis cédulát írt, jó néhányszor összehajtogatva, s megmagyarázta, hová vigyem, kinek, mit mondjak a háziasszonyrak, akinek az ajtaján bekopogtatok.

— Igyekezz egy kicsit, hogy aztán édesebb legyen a szabadság — mondotta, mikor kikísért. — Aztán este, ha találkozzunk, gondolkodni fogunk az ügyeden. Minden rendbe jön!

Úgy adódott, hogy nem találkoztunk egymással, csak szeptember tizedikén délután. Kora reggel elmentem Tanaszka nénihez, hogy gratuláljak neki a felszabadulás alkalmából, ő pedig vörös szalagot csavart a bal karomra, ezzel a fehér felírással: „Hazafias Arcvonal”. Zavarba jöttem.

— Tanaszka néni — mondtam —, milyen joggal viseljek én ilyen felelősségteljes jelvényt? Nem vagyok én semmiféle szervezet tagja.

— Hát úgy van az — csóválta meg a fejét Tanaszka néni és rám mosolygott —, hogy Iván megküldte azt a névjegyzéket, amelyen fel van tüntetve, kik kapják meg a vörös karszalagot. Te is köztük vagy. Sose félj!

S én nem féltem! Sőt ellenkezőleg! Csak egy kicsit restellkedtem. De az a vörös karszalag olyan szépen ragyogott! Kimentem az utcára, s amikor körülöttem nem voltak járőrök, eligazgattam a ráncait, meg is simogattam. Micsoda idők voltak! Ó, ha az első napokra gondolok! ... Ha valamilyen varázsló a boldog mosolyokat virággá tudja változtatni, az a félig romokban heverő város paradicsomkerthez hasonlított volna. Ha valamilyen varázsló a szebb életbe vetett reményeket egyetlen sugárba tudta volna gyűjteni, annak világossága ezer igazi napfénynél vakítóbban ragyogott volna fel a föld felett...

A Katonai Klub sarkáról hiányzott a forgalmat irányító rendőr. Könnyű kocsik, gyalogosok, akik órákon át álltak, hogy láthassák a szovjet hadsereg, a teherautók érkezését, most mind összekeveredtek, tolakodtak, mint forró üst, úgy kavargott minden. Fenyegetőzések, szitkozódó szavak hallatszottak.

Milyen kevés kellett ahhoz, hogy az ünnepi hangulatú, jóságos emberek megint rosszindulatúvá és gonoszkodóvá váljanak!

Bal karomon ott volt a vörös karszalag. Megálltam az útkereszteződés közepén, ahol rendszerint a forgalmi rendőr szokott állni, két ujjamat a számba dugtam és hatalmasat füttyentettem. Aztán fölemeltem a kezemet, megállítottam a kocsikat, amelyek a konstantinápolyi múút irányába nyomakodtak előre, s balra irányítottam őket — kerüljenek körül! Mert hát azért kocsik, hogy kerüljenek, az emberi ész nemhiába találta fel nekik a négy kereket! A keletről érkező kocsikat pedig hagytam, hadd menjenek, amerre akarnak — azok úgyis jó híreket hoznak...

Igy aztán, mivel jól kimagaslottam a többi járókelő közül, s mivel egy helyben álltam, a karomon vörös szalagot viseltem és fülsértően éleseként tudtam fütytyentgetni, az útkeresztezés rendje hamarosan helyreállt.

Forgalmi rendőr lettem. Ezekben az ünnepi és történelmi órákban tehát én is valami hasznos dolgot tudtam végezni a forradalomért, ugyebár?

Vonuljatok csak, kedves emberek, szaladjatok a virágcsokraitokkal, fogadjatok ünnepélyesen a szovjet katonákat! Legyetek nyugodtak, megőrizlek én titeket a kocsiktól! Csak ne tolakodjatok, ne nyomjátok oldalba egymást, ne legyetek rosszindulatúak, ünnepi nap ez a mai, ma ünnep van . . .

— Egyenesen! Miért állsz meg, az ördögbe is! Miért torlaszod el a forgalmat? Hiszen szabadot mutattam neked!

A kocsiajtó megnyílt, s egy sörényes fej csodálkozva nézett rám.

— Iszajcsó, hát te mit csinálsz itt? — kérdezte Iván. — Ki állított erre a helyre?

Elpirultam. Az az átkozott nap nem tréfált, ugyancsak melegen sütött.

— Semmit — mondtam. — Irányítom a forgalmat.

Iván hallgatott egy kicsit.

— Ezt a dolgot más is el tudja végezni. No rajta — bökte oldalba a sofőr mellett ülő férfit —, szállj csak ki s végezd te ezt a munkát. Itt a szokásos posztnak kell állnia, érted? — Aztán szívélyesen felém fordult. — Szállj be, Iszajcsó, ülj a helyére. Gyorsan, mert elrepül a kis madár!

Aztán a sofőrhöz fordult:

— A Központi Bizottsághoz!

30

MIALATT az első hadseregben harcoltam, a dolgaim meglehetősen rendben folytak. Az ezred politikai biztosának összekötője voltam. Egyszer egy magyar faluban ért bennünket az alkonyat, nem említem meg, melyikben, de nem is fontos. Parancsnokságunk egy földbirtokos major-jában szállt meg éjszakára. De micsoda épületben, jóságos ég! Hatalmas ablakok, verandák, mahagónifából készült lépcsők,

szőnyegek — igazi kastély! S mint minden kastélyban, itt is egy bájos szőke lány — a földbirtokos lánya, mint megriadt őzike, szökdécselve szaladt egyik épületből a másikba, ijedtében nem találta a helyét. Én sose szerettem megrémült lányokat látni. Így szóltam hozzá franciául:

— Kisasszony, mi nem vagyunk emberevők. Legyen nyugodt, nem lesz bántódása, a haja szála sem fog meggörbülni.

Rám nézett, ó, milyen gyűlölettől lobogó szemekkel nézett rám, és ingerült hangon azt válaszolta:

— Maguk barbárok egytől egyig. Maguktól mindent elvárhat az ember! Maguk kutyát esznek és eleven embert. Ilyenek maguk! — és sírva fakadt.

Biztosan el is hitte, hogy kutyát meg eleven embert eszünk, mert nagyon vigasztalhatatlanul sírt.

— Ugyan, ne féljen — mondtam én. — Fogadok akármibe, hogy semmi baja sem történik. Fogad velem?

Békés körülmények között aligha beszéltem volna ilyen mérséken, annál is inkább, mert sose feledkeztem meg egyetlen alakomról.

— Kívánja, hogy fogadjunk? — ismételtem meg a kérdést. Semmit sem válaszolt. Megrázta a fejét és elment.

Egy óra múlva elképesztő újságot tudtunk meg. A lány szobájában, az ágytakarók alatt egy német felderítőt találtak.

Később, már éjfél körül járhatott, újból találkoztam a lánnyal: ezúttal két vidám hadnagy társaságában. Az ördög tudja, hová mentek! Mikor elhaladtak mellettem, a lány felemelte szőke fejecskéjét és különös, megmagyarázhatatlanul kaján hangon odavetette:

— Ön elvesztette a fogadást, uram!

Hajnalig nem tudtam elaludni. Mikor pedig reggel találkoztam a politikai biztossal, nem tudtam megállni, hogy ne tegyem szóvá.

— Tudja-e, parancsnok elvtárs — a hangom remegett a felháborodástól —, tudja-e, hogy az ön hadnagyai az éjszaka sérelmet követtek el egy védtelen emberen?

Elmondtam neki mindent, elejétől végig.

— Ejnye, hát ez meg micsoda? — kérdezte csodálkozva a politikai biztos, és a homlokát ráncolta. — Kémek rejtegetése miatt agyon kellett volna lövetnem azt a nyomorult nőt, te pedig nyafogsz miatta! Mit akarsz?

— Hogy blintesse meg azt a két hadnagyot.

A politikai biztos úgy elkomorodott, mint valami vihartól vemhes felleg. Elhallgatott. Aztán kihúzta magát, és harsányan rám rivallt:

— Hátra arc! Indulj!

Nem tehettem mást, összezsáptam a sarkam és kimentem. A hadseregben az alacsonyabb rangúak feltétlen engedelmisséggel tartoznak a magasabb rangúaknak. Ez a szabály.

Egy óra múlva parancsnokságunk elhagyta a kastélyt. Havazott. A parasztok között, akik kikísértek bennünket, egy karcsú kis alakot pillantottam meg, szürke köpennyel a vállán. A fiatal földbirtokoslány volt. Szőke hajfürtjeiről a havat rázta, mosolygott és integetett valakinek. Vajon kitől búcsúzott ilyen elragadtatott mosollyal ez a megsértett teremtés? Megfordultam. Ha az ördögöt pillantottam volna meg magam mögött, akkor sem lepődtem volna meg annyira: a lány a vidám hadnagyoknak integetett, azoktól búcsúzott. Engem pedig észre sem vett, persze, esett a hó.

Másnap parancsot kaptam, hogy térjek vissza Szófiába.

Visszatértem. Mindent elmondtam Ivánnak (ő közben nagy ember lett!) és, őszintén bevallom, arra vártam, hogy megdicsér. Ha az ember a gyengébbek, védtelenek becsületét védelmezi, az ugyebár mindig nagyon szép dolog, Iván azonban félig dühösen és félig gúnyosan mért végig és közbevágott:

— Tökfilkó!

Rágyújtott egy cigarettára, szippantott néhányat, aztán elnyomta a hamutartóban.

— Meddig fogsz még felsülni? Olyan éles eszed van, mint a beretva, de bolondságokat csinálsz. Vigyázz, mert leveszem a kezem rólad, jól gondold meg!

Nagyon élesen akartam neki válaszolni, de ugyanaz az érzés zsibbasztotta el az eszemet, mint amit akkor éreztem, amikor azt láttam, hogy a kisasszony a jókedvű hadnagyoknak integet. Ó, én jól ismertem ezt az érzést! Elég sokszor rám tört már életemben!

Semmit sem válaszoltam Ivánnak. Tömör diófa íróasztalnál ült, zord és fanyar mosollyal. Az ablakokat hófehér csipkefüggönyök takarták. Ebben a fényűzően berendezett dolgozószobában Hüvelyk Matyinál is apróbbnak éreztem magam.

— Majd a városi bizottság szervezetében dolgozol egy-két



évig, hogy kicsiszolódj, megférriasodj egy kicsit, aztán majd meglátjuk, mit csinálunk veled — fejezte be a beszélgetést Iván. S újból megfenyegetett az ujjával. — Aztán ügyelj, halod-e! Tegyél pontot az ostobaságokra, nehogy egy szép napon a nyakad szegjed! Semmiségekért ne tedd tönkre magad. Most viharos, forradalmi idők járnak, s aki belülről korhadt, könnyen kicsavarja a szél. Legyen sütnivalód!

31

KÉSŐBB kiküldtek falura. Ezerkilencszáznegyvennyolc ősze volt. Kulára utaztam, s mindjárt siettem a járási vezető elvtársaknál bemutatkozni.

A kisváros egy dombos mezőség közepén fekszik, amely északnyugaton arra a néhány magaslatra támaszkodik, melyeknél a Sztara planina óriási hegynyúlványa kezdődik. Ha az ember felkapaszkodik a Csernoglav tetejére és lenéz a mélybe, a nap sugarai és a síkság zöld lapályai közepette vagy egy tucat szántóföldekkel, szőlőkkel, gyümölcsösökkel és legelőkkel körülvett falut láthat. A legelők gye pjén úgy fehérlenek a juhnyájak szanaszét szórt kis halmai, mint folyami kavics-hordalék.

Valami kezdettől fogva vonzott a falusi élethez, a falusi tájhoz, azért nagyon örültem, amikor a járási bizottság másodtitkára így szólt hozzám:

— Mint a mi instruktorunk, kiszállsz majd a falvakba, Damov elvtárs, hogy a helyi szervezeteknek segíts a munkában, mert a mezőgazdaság szövetkezeti alapokra helyezése miatt azoknak most sok kényes feladattal kell megbirkózniuk. Az egyéni gazdálkodók meg a szövetkezeti tagok most egymás torkának estek. A dolog lényege pedig az: sarokba kell szorítani a kizsákmányoló magánszektor, hogy moccani se tudjon, de csendesen, nagy húhó és erőszak nélkül. Érted?

Nem volt világos előttem, hogyan szorítsuk sarokba a kizsákmányoló magánszektor sok húhó és erőszak nélkül, de azért azt válaszoltam:

— Hát persze hogy értem! Ti csak bízzátok rám, tudom én mit kell tennem s hogyan nyúljunk hozzá. Ne aggódjatok!

Kiszálltam Rakovó falvába. Születidő volt.

Bármilyen szegényteljes is, be kell ismernem, hogy eleinte néha elfeledkeztem felelősségteljes küldetésemről, amivel a járási bizottság megbízott. Hosszú órákig ödögtem a határban, csak úgy, céltalanul, el-elszunyókáltam a töretlenül maradt kukoricások mellett, elbújtam a csalitokban, s elnézegettem, hogyan sejlik át a sárga és rőtbehajló lomb között az égbolt. Előfordult, hogy egy-egy karámhoz értem, s ott, a bozontos szőrű juhászkutyákkal való vad csetepaték után jámbor beszélgetésbe bocsátkoztam a birkapásztorokkal, legtöbbször ős öreggekkel, én cigarettával kínáltam őket, azok pedig friss tejjel és puliszkával engem. Elbeszélgettünk az időjárásról, a bodza meg a som gyógyító hatásáról, a körtepálinkáról, amely meghosszabbítja az emberi életet. Beszélgettünk egy keveset, de többször nagyokat hallgattunk, a bükkök ritkuló levelei közt susogó szélre füleltünk és a felhőket néztük, amelyek lomhán keringtek a Bábaorr bolyhos hegycsúcsa körül. Aztán elérkezett az este, s vele a nyájak is megjöttek, a kolompok, a kutyaugatás, a mezítlábas gyereksereg vidám és türelmetlen zsvaja. Ezek a tacsók a jószágot beterelték a karámba, és úgy káromkodtak, mint a felnőtt férfiak... Az is előfordult, hogy útközben szőlővel megrakott ökrösszekeret értem utol. Elöl az ökrök láncával a kezében, méltóságteljesen lépked a gazda, oldalt pedig, kendővel a vállán, szűrővel a hátán, kissé meggörnyedve, ösztökével a kezében a gazda felesége. Hátrább, jóval hátrább fiatal emberek tarkabarka csoportja: lányok, keblükön megfeszülő blúzzal, tarka fejkendőben, melynek csücske időnként, mint madárszárny, fel-felröppen. Mellettük tarkóra tolt sapkában, nyitott ingben, kérkedve feszingő legények. Jókedvűek, nagyokat kiabálnak, hangosan kacagnak, egy pillanatra összesereglenek, aztán elnyúló sorba szakadoznak. A lány- és legényhangok is hol egybeolvadnak, hol külön-külön csendülnek fel, mint fecskeraj, melyben minden egyes madár, vagy mindannyian együttvéve, rendetlenül hol jobbra, hol balra csaponganak — dacos ellentétben a bölcs golyákkal, amelyek mindig a rend kedvelői...

Nagyon szerettem volna a fiatalok csapatához szegődni, de főleg a lányok miatt kényelmetlenül éreztem magam. Ugyan hogy fogadnának a kicsiny fecskék ilyen struccmadarat, mint én vagyok? Ezért hát az ökröket vezető gazdához léptem.

— Szép szőlő — mondtam, s a szekér felé biccentettem.

— Hát... elég jól termett — válaszolta minden különösebb hajlandóság nélkül a paraszt.

— Pompás bor lesz belőle! Saját fogyasztásra vagy eladásra szánják?

— Ugyan már, mennyi ez, miféle eladásra? — mondta a férfi mogorván.

Nem eredt meg a beszélgetés. Akkor félénken közelebb jött a gazda felesége, hátán a szűrővel, s meg-megszakítva a mondatait, kínálgatott:

— Vegyél belőle, fiam! Válassz magadnak! Savanykás, az igaz, meg aztán nem is termett tisztességesen, mert aszály volt, de azért csak vegyél, kóstold meg!

Ó, kedves néni, sokat szenvedett asszony! Hát ki tudnálak kosarazni? Ha savanyúbb lenne a szőlőd, mint az ecet, akkor is csak azt mondanám: „Ó, milyen édes — akár a cukor! Dehogyan is, mit beszélek: a cukornál is édesebb!” Megfakult szemedben mosoly fénye villan. Elhiszed, hogy kékes színű othellód ízlik nekem és örvendezel. Örülj, anyám! Nem egy, hanem tíz fürtöt is elropogtatok ebből a savanyú szőlőből, csak még egyszer mosolyt lássak az arcodon...

Az agitáció pedig lassanként zátonyra futott.

— Az ördög se érti a mi embereinket! — szitkozódott Kiro Vlah, s lépten-nyomon egy-egy rövid, de annál zamatosabb káromkodással fűszerezte szavait. Azelőtt fűtő volt egy malomban, most pedig a pártszervezet titkára és az első szántóföldi brigád vezetője. — Nem hogy az isten, de még az ördögök bandafőnöke se tudja megérteni a mi földijeinket — folytatta. — A zsírosgazdák még csak hagyján, kutya se bánja őket, azoknak úgyse fekszik a szíven a szövetséget ügye, ez már így van, másként nem is lehet. De itt van Racsó Burgiata, Vaszil Todor Atanaszovia, miféle zsírosparasztok ezek? Már karácsonykor lisztért pityeregnek. De hát csak ezek vannak? Hej, ha csak ők volnának! Félrecsapom a kucsmámat és máris — enyém vagy galambom! De lám, tucátjával vannak még olyanok, mint ők, hogy az ördög vinné őket! Ezekkel a megcsökönyösödött emberekkel sehogy se lehet bánni. Feje tetejére állított világ, mondhatom neked! Még ha ők lennének a reakció — de nem azok! Micsoda reakció — a burzsoá pártkoalíció idején mind egy szálig a munkáspártra szavaztak! Most pedig

— hátrafelé mennék, mint a rák, s mindjárt begyulladnak, mihelyt a szövetkezetről hallanak. Mi? Hát meg lehet érteni ezeket?

— Beszéljess egy kicsit az emberekkel — tanácsoltam neki. — Valószínűleg az ellenséges agitáció tévesztette meg őket. Hívd egybe őket, beszéljess el velük egy kicsit.

— Tán csak nem vagyok gramofon, hallod-e? — berzenkedett Kiro. — Én már a lelkem is kibeszéltem nekik. Neeem, öcsém, te nem ismered a mi embereinket. Fura egy nemzetség vagyunk mi! Gonosz nemzetség, csökönyös. A feketére is ráfogjuk, hogy fehér, csak azért is, kötekedésből. Szamár nem érti a szép szót. De ha a bot boldogabb végét mutatod neki, mindjárt észbe kap, emberségesebben gondolkodik. Ezt mindenki tudja.

— Nem kényszer a palacsintaevés! — mondtam.

— De lesz, öcsém, de mennyire lesz! Csak engem kérdezz! Vén róka vagyok én már ezekben a dolgokban; lehet, hogy te tanult vagy, de én ismerem a felebarátainkat, jobban, mint te, mert több esztendő nyomja a hátamat, mint a tiedet. S azt mondom: ahol szép szó nem segít, botra van ott szükség. Hát talán rosszat teszünk mi azzal, hogy megöljük a magántulajdont? Hát micsoda kommunisták vagyunk mi, lelkem, ha a múltat babusgatjuk? Hát szocializmust csinálunk mi, vagy mis-mást?

Kirónak, ha vitába bocsátkozott, az volt a szokása, hogy gyűlölettel méregette ellenfelét, s egyre azt a helyet tapogatta az öve mellett, ahol egy görbe, de roppant veszélyes kis kést rejtegetett.

— Ki mondja azt, hogy mis-mást csinálunk — hátráltam meg. — Szó se lehet róla!

— Ha nem akarsz békességet, bizony öltre megyek véled! — fejezte be diadalmasan Kiro. — Aki nem érti a szép szót, a múlttal tart, fáj neki, hogy az nem tér vissza, a lelke mélyén titokban arra vár, hogy a kerék visszafelé forogjon s lopva a mi vizünket zavarja — kap egyet a fejére! Mért vesztegessük az időt ilyenekre, mi? Jóságos anyám! Képzeld csak el, ha mindez a föld a szövetkezeté lesz. Gyere menyecske, te kellesz nekem! Így lesz az, vidám lesz az élet, akkor nézd majd meg, mi az a munka, mi az a munkaegység! Minden órára egy-egy arany pottyán. Hogy a legzsírosabb föld most a nagygazdák meg az egyéniek kezén van, mi, szövetkezeti tagok pedig, akik

szegények voltunk, ma is a kopár hegycsúcsokat túrjuk hiába-
valóan! Meddig? És miért? Hát talán keveset kínlódtunk
azelőtt? Talán most is a szegénység igáját húzzuk egy maroknyi
gazember miatt? ... Neeem, barátaim, ez nem lesz így! Hiba
csúszott a számításotokba! Mi? Te nem értesz egyet? Mit nézel
ilyen elszontyolodva?

32

NEHANY nap múlva a tehetősebb egyéni gazdák
kerítésein és kapuin ez a rikítóan vörös, vastagbetűs felirat
díszelgett: „Itt kulák lakik — a nép ellensége”, az olvasó-
körrel szemben pedig, a villanyoszlopon ez a tábla függött:
„Lábasjóságnak és egyéni gazdálkodónak erre járni tilos!”

Még abban az órában felkerestem Kirót, és így szóltam hozzá:

— Ez a felirat és a tábla, az igazat megvallva, szégyen és
gyalázat! Ez nyomorult, embertelen eljárás. Kommunista nem
harcol ilyen méltatlan módon. A táblát azonnal el kell távo-
lítani, le kell szedni! Most mindjárt!

Kiro nagy szemeket meresztett rám és felmordult.

— Te ki vagy, hékás, és hol vagy? Eriggy a faludba paran-
csolgatni!

Mivel ezúttal nem vonultam vissza, hanem mogorván néztem
rá, megpuhult kissé, de szemében nem aludt ki a rosszindulatú
tűz.

— No nézd csak! Emberségről kezd szónokolni! A kuláko-
kat védelmezi meg a vakarcsaikat! Tudod-e barátom, ha a hely-
zet akárcsak egy napra is megfordulna, ezek a betyárok, aki-
kért most könnyeket potyogtatsz, szemrebbenés nélkül kötelet
kötnének a nyakadba, mi? S mialatt neked kínodban kilóg a
nyelved, ők levizelnek, mert ezek emberbőrbe bújt #enevadak,
nem pedig emberek! Nem ismered te őket, hallod-e! Te csak
a könyvekből ismered őket, azokban pedig minden el van
kenve és elegyengetve. A gyerek az anyjában óbégat, úgy
fél ezektől! Ocsmányok! Most se nyugszanak: a mi víziunket
zavarják, súgnak-búgnak, gáncsot vetnek nekünk. Ha néhány
becsületes ember még tartózkodik attól, hogy a szövetkezetbe
lépjen, nekik köszönhetjük. A mocskos anyjuk teremtesít!
Te meg a prókátoruk lettél! Szégyen és gyalázat!

— Ne ordíts! — szóltam én. — Nem ijesztesz meg! Egyáltalán nem félek az ordítóztól. Inkább arra felelj: kit kérdeztél meg ezeknek a feliratoknak az ügyében. Felhívtad-e a pártválasztmányt, kikérted valakinek a tanácsát?

— Megbolondultál, hallod-e? Ilyen apróságban tanácsot kérjek? Hát tán nem fejet hordok a vállamon? No nézd csak! Meg aztán, mit gondolsz —, ha neked nincs munkád, a többi ember nem ül ám tétlenül, hallod-e! Nekünk a fejünk beleszédül a sok gondba. Szántás, vetés, majorok, jószágtartás — hát azt hiszed, hogy ez tréfa?

Nem válaszoltam neki. Elhallgattam.

Este, mikor szokásos sétámról visszajöttem, betértem a szövetkezeti irodába. A két kis szoba teli volt emberrel. Még odakünn is álldogáltak.

— Gyűlés van odabenn? — kérdeztem az egyik mogorva képű paraszttól. — Ki beszél?

Kérdésemnek nem volt értelme, mivel valamennyien beszéltek, s még hozzá olyan hévvel, hogy csak úgy röpködtek a káromkodások és átkozódások. Sok asszony volt, s ezek szenvedélyesen és csökönyösen káromkodtak.

A mogorva képű parasztember végigmért a szeme sarkából, és hátat fordított. Akkor egy asszonyhoz fordultam:

— Nénikém — szóltam —, mért kiabáltak, mi történt?

Nagyon nyájas hangon tettem fel a kérdést, az asszony pedig olyan szemeket meresztett rám, mint a vadmacska, minden pillanatban azt lehetett várni, hogy belemélyeszi körmeit az arcomba.

S ezután valami borzasztó dolog történt. Az az asszony fölemelte a szoknyáját és felvisített:

— Látsz-e engem, hé? Már az ülepem kilóg a rongyaimból, de ezek — hogy a fekete fene rágná ki őket — egy garas előleget nem adnak! Ha legalább otthon riszáltam volna a faromat, mint az elnök szépséges virágszála, de nézd csak meg a kezemet! Próbáld meg kiegyenesíteni az ujjaimat — hát ujjak ezek? A derekamat nem érzem, hallod-e, az emberem már asszonynak se tart, ezek meg — hogy az ordások falnák fel őket! — asszonyák: nem adunk előleget! Hogyhogy? Hát mi miért dolgoztunk, miért gyötörtük magunkat kinn a földeken? Hiszen én egész rakás munkaegységet ledolgoztam! A mi brigádunk első lett, most pedig nesze neked egy nagy... Hát lehet ezt túrni?

— Hé, Jordanica — kiáltotta el magát a lépcsőn egy másik asszony —, kérdezd csak meg Kiro Vlaha embereit, kaptak-e előleget! Kérdezd csak meg, majd megmondják! Nekünk meg bugyogónk sincsen, de az elnök felesége a napokban selyem pendelyt vett!

Körülötte elcsendesedtek az asszonyok. Jordanica pedig csípejére tette a kezét és megcsóválta a fejét:

— Az elnökné! Egész nyáron az udvaron ringatja a farát, de neki van pénz, neki van előleg! Hát ez meg mi?

— Ha a te urad is elnök lenne — mordult fel a komor képű parasztasszony —, az egész pereputtyod vattás gatyába bújhatna!

— Lesz is abból elnök! Börtönben ült, mert vörös zászlót tűzött a Jovcso nyárfájának tetejére, háborúban járt, betegen tért vissza, nem ért rá megsütni szegény a maga kis pecsenyéjét! Ki tehet róla?

Kiro Vlaha, aki az elnök apró kis alakja mellett ült, öklével az asztalra csapott és csúnyán felhördült:

— Pofa be! Pofa be, aljasok, mert ha fölkelek a helyemről, összehcsináljátok magatokat! Még hogy kis pecsenye?! Mindenki tudja, hogy mit csinált Kiro azokban az években, hogy mibe görbedt bele a háta! Te meg ne lázítsd az embereket a rendszer ellen, hallod-e? Ha nincs ínyedre a mi hatalmunk, tekintsd magad ellenzéknek, hogy tisztában legyünk egymással. Hadd tudjuk, hogy kígyót melengettünk a keblünkön. No megállj, kulák fajzatja!

— A combjaidat mutogatod a férfiaknak, pfuj! — köpött ki az elnök.

Jordanica összerezcent, elvörösödött, aztán jobbra-balra lökte az előtte állókat, és egyetlen ugrással az elnök asztalánál termett. Ha vissza nem tartják, felpofozta volna az elnököt.

— Így is van! — süvítette Jordanica. — Mutogatom és fogom is mutogatni — hadd lássák az emberek, hová juttattál bennünket, te semmirekellő! A te dámád is mutogatja, de csak titokban, négy szemközt, és másért. Te pedig — fordult most Kiro Vlaha felé —, ne mondd azt nekem, hogy ellenzék vagyok, mert kikaparom a szemed! Hát ki lépett be elsőnek a szövetkezetbe, hallod-e? Ki vitte be elsőnek az ökreit a közösbe? Hát tán nem én voltam? Kinek a munkacsapata volt első a nyáron? Talán nem az enyém? Nem az én kezem hímezte a pártzászlóra a sarlót

és kalapácsot? És te engem ellenzéknek mondasz? Ha az utolsó rongy is lefoszlik rólam, akkor is a szövetkezetben maradok és becsülettel végzem a munkám, de mire való az elnök? Hogy a fogait csattogtassa, mint a farkas?

— Hogy a munkaegységünk akkora legyen, mint egy árpaszem! — harsant fel a sötét képű paraszt mély hangja.

Az emberek megint felzúgtak, vad átkok és ádáz szitkozódások fröccsentek szerte.

Kiro Vlaha fölegyenesedett, levette kucsmáját, és keresztbe fonta karját a mellén. Várt egy kicsit, amíg a zaj elcsendesedik, akkor kezét előrenyújtotta és rákezdte:

— Halljátok, emberek, mit csináltok? Miért hoztok szégyent magatokra? Miért legyetek ti a csámcsogni való jó falat a zsírosparasztok szájában? Hát tán én nem tudom, milyen a munkaegység, s nem szeretnék a föld alá süllyedni kínomban és szegyenemben? Dehát ki ennek az oka? Ne hallgassatok ezekre a felbőszült asszonyokra. Csak ennyi a sütnivalójuk. Adjál csak nekik gatyát meg pendelyt, senki se lesz elégedettebb náluk, minden úgy megy majd, mint a karikacsapás! Így van ez. De nem gatyán meg pendelyen múlik a dolog, nem itt van a kutya eltemetve. Ki beszélt arról, hogy Jordanica lustálkodik? Ha akad olyan ocsmány fráter köztünk, lépjen elő, hadd lássam a fizimiskáját! Mi, emberek, valamennyien jól dolgozunk, mindnyájan elvégezzük azt, amit el kell végezni. Ebben nincs huzugság.

Kitört belőlem a nevetés. Nem lett volna szabad nevetnem, de a jó ég tudja, miért nem tudtam türtőztetni magam. Elég jókedvűen felkacagtam. Az emberek felém fordították a fejüket, Kiro Vlaha pedig majd hogy meg nem fulladt.

— Te... — dadogta nagy nehezen, az arca eltorzult. — Te, elvtárs, mit nevensz?

— Csak tovább! — mondtam én. — Egy légy szállt az orromra, azért. Csak folytasd a szónoklatot!

— A... hm... — nyüsztett Kiro, és fenyegetően rázta a fejét. — Mi még a legyeknek is ellátjuk a bajukat, mindennek, ami akadályoz bennünket, a teringettét!

— A munkaegységről beszélj — emlékeztettem.

— Hát persze, a munkaegységről beszélek. Kevés, szó se róla! Apró falat. De hát hogyan adhatnánk egyszerre mindenkinek előleget, gondoljátok csak meg! Jordanica haragszik, pedig

nincs igaza. Tudom, hogy neki is nehéz a sora, de hát szorítsa össze a fogát az ember, ha öntudatos, ne viselkedjék így, ne mutogassa magát itt nyilvánosan. Mert ki a hibás? Én azt mondom nektek: a földünk silány és kicsiny. Kevés a földünk, így van! Akárhogy is vonjuk egybe és akárhogy is cserélgetjük a földeket, a legjobb szántók az egyéni gazdák kezén maradnak. Azok birtokolják őket, a mocskos fráterek. Hej, ha az egész a miénk lenne, mi? Ha az egész falu szövetkezetben lenne? Az anyja mindenségit! Pedig hát így gondoltuk szeptember kilencedike* előtt, nemde? S lám, hogy sült el a dolog... Szép szóval hívogattuk őket, kenyérrel és sóval fogadtuk, de hát mit ért a számár a jóból? Hát ezért mondom: íme, itt van a kutya eltemetve! Vagyis — gyakoroljatok nyomást az egyéni gazdálkodókra, hogy mellénk álljanak. Szorítsátok meg őket, és ne féljete. Hát nem a mi oldalunkon van az igazság? Most pedig pár szót az előlegről is mondok, hadd békéljen meg a fehérnép. Hát igen, adtunk egy kis pénzmagot az embereinknek. De hát halljátok: mindennek megvan a maga rendje. Nem mehet csak úgy — kinek mi jut az eszébe. A könyvek felsorolása szerint az én brigádom előrébb áll, mint Jordanicáé. Ha fizetünk valamit, azt az egyes számnál kezdjük. Így volt ez mindig, ugye, elnök elvtárs? Fő a rend! Ha összegyűjtünk egy kis pénzt, a második számra is rámosolyog majd a szerencse. Ami neked jár, meg is kapod, Jordania! Csak ricsajt ne csapj... Megértettük egymást?

Később, mikor már mindannyian elszéledtek, Kiro félrehúzott.

— Hát te mit nevetsz, barátom? Nem látod, milyen forró a hangulat? Vagy provokálni akarsz?

— Azért nevetek, mert sületlenségeket fecsegsz össze.

— Sületlenségeket? — Kiro fölgerjedt, sőt még az övéhez is kapott. — Hát téged mért küldtek ide, hallod-e? Te segítség helyett akadályozol bennünket? Mi?

— Valaki akadályoz, de nekem úgy rémlik, hogy az te vagy — feleltem.

Másnap elmentem a könyvelőhöz, átnéztem a könyveket. Betértem a gazdasági udvarba is. A következő napokban még a juhakolba is elmentem, meglátogattam az istállókat, a ló-istállót, a sertéstenyészetet. Az új építkezéseket is meg-

* 1944. szeptember 9., a bolgár nép felszabadulásának napja. (A ford.)

szemléltem. Nem szerettem vendégségbe járni, de nem szemérmeskedtem tovább. Bejártam vagy húsz házat, elbeszélgettem a szövetkezeti tagokkal. S meglehetősen világos kép alakult ki bennem.

A vezetőség a szövetkezet szűkös eszközeit eléggé meg nem gondolt építkezésekre fecsérelte. Hombárok, tenyésztőtelepek, istállók, sertésólak — mindezeknek az építését olyan óriási méretekben kezdték meg, mintha valami milliomos, már rég talpraállt, a kezdeti nehézségeken rég túljutott szövetkezet vállalkozásairól lett volna szó. Ezért aztán minden építkezés befejezetlenül, elhagyottan, félig készen állott: az épületek tetőszerkezetén nem volt cserép, esőben ázott a jóság, megnyirkosodott a széna. Egyes helyeken csak a csupasz falak meredeztek, másutt a gerendasort még csak deszkával se takarták le, ajtóról, ablakról, belső berendezésről még csak szó sem lehetett.

A szövetkezetet adósságok terhelték. De a brigádok munkája is csak úgy-ahogy ment, terv nélkül, norma nélkül. Az első növénytermesztő brigádban dolgozó tagok közül sokan csak akkor mentek ki a földekre, amikor éppen eszükbe jutott, s közülük néhánynak — nehogy megharagudjanak — Kiro csak úgy potyára jegyzett be munkaegységet... Így festett a kép madártávlatból. S mit rejtegetett közelebből?

Mialatt én igyekeztem a munkaegység alacsony értékének rejtélyét megfejteni, és fokozatosan rátaláltam a bajok okára, Kiro a magáét fújta. Az ő szemében minden baj gyökere csupán az egyéni gazdálkodásban volt, vagyis abban, hogy a szövetkezetnek kevés a földje. Tulajdonképpen a föld nem volt kevés, egy-egy házra több mint ötven dekár esett, Kiro Vlaha szemében azonban — ő régebben a szegény ember földéhségével álmodozott a földről — ez a házankénti ötven dekár most „jelentéktelen semmiségnek” tűnt, mindössze tenyérnyinek. Ezért dühöngött annyira az egyéni gazdák húzódozása miatt, szántóföldjeikre és legelőikre vágyakozott, a jóságukra; égett a vágtyól, hogy valamennyi paraszti földet minél előbb egy tagban láthassa, ugyanakkor a harc leghatásosabb, de legkevésbé megfelelő módját választotta: az ellenfél nyakának kitekerését.

Ez a módszer a jelleméhez is nagyon illett. Féktelen természetű ember volt, kapkodó, hajlamos arra, hogy a „nagy”

cél nevében bármilyen csúf dolgot cselekedjék. Nagyon ragaszkodott a „saját embereihez”, igyekezett a kedvükbe járni, nem haszonlesésből, hanem azért, mert jólesett neki, ha elégedettnek láthatta őket, az ellenséggel szemben azonban féktelenkedő volt és gonosz.

Az olyan természetű ember, mint Kiro, bármennyire igyekezzék is, nem képes a bajok igazi okáig eljutni, csak azt látja és ragadja meg, ami a felületen csillog. Kiro Vlaha abban látta a boldogulást, ha a szövetkezetek megszervezését gyors és semmire nem tekintő tömegmozgalommá fejlesztik, az volt a véleménye, hogy a fogda, a feliratok, az „öntudatlanok” ajtaja előtti dobverés az öntudatosítás és a lelkiismeret felébresztésének biztos eszközei. Az én felfogásom viszont az volt, hogy azzal a földdel sem gazdálkodnak jól, ami a szövetkezet birtokában van, s hogy a szövetkezetbe való belépés elstett tömegmozgalommá való fejlesztése csak súlyosbítja a helyzetet, végeredményben pedig nem a „nyakak kitekerése”, hanem csakis a magas munkaegység az, ami az egyéni gazdálkodókat a szövetkezeti iroda elé kényszeríti, felvételi kérelemmel a kezükben. Paraszti ügyekben nem volt valami különös tapasztalatom, de ez volt a véleményem, s úgy gondoltam, igazam van.

Fogtam magam, levelet írtam a járási bizottságnak, és azt indítványoztam, hogy ideiglenesen szüntessék be a szövetkezetek tömeges szervezését, Kiro Vlahának pedig húzzák meg a fülét, hogy ne keserítse az egyéni gazdálkodókat forradalmi dühöngésével.

Pontosan ezt írtam: „forradalmi dühöngésével”. Aznap délután zuhogott az eső, szél üvöltött a kéményben, verte az ablakokat, s én nagyon mérges voltam magamra is meg az egész világra.

33

AZ EG elsötétült. Ködök vánszorogtak, megmegeredt az eső. A girbegörbe falusi utcák elsárosodtak, nehezzé vált a kijárá. De a házban sem volt vidám az élet: négy csupasz fal és egy rácsos ablak, az ablakon túl pedig sáros föld és a hombár szürke vályogháta.

A házigazdámék új házában laktak, a falu felső részén, ezt a házat pedig bérbe adták. Én, néhány egér és egy agglegény kandúr, „aki” a padláson szokott aludni — mi vagyunk a lakók. Ja igen, majd elfelejtettem: és rengeteg bolha! Mióta azonban a csergéket valami sárga porral szoktam behinteni, azóta a bolhák érezhetően megfogyatkoztak. Az egész házat behintettem ezzel az áldásos sárga porral. Kiro Vlaha rettenetesen tüsszög, valahányszor hozzám jön látogatóba. Ez persze a pornak tulajdonítható, én azonban hallgatok — hadd tüsszögjön!

Megismerkedtem a tanítókkal. Megkérdeztem tőlük: mit gondoltok a tömegszervezésről, miért húzódoznak az egyéni gazdálkodók? Dünnyögtek valamit az orruk alatt, amit nem tudtam megérteni, látszott, hogy nincs ínyükre megmondani. Csak az algimnázium igazgatója, Lom városából való fiatalember, ügyvéd fia, mondott határozott véleményt erről a kérdésről.

— Miért vonakodnak az egyéni gazdálkodók? — Sóhajtott egyet, megsimogatta göndör, szőke haját, s kissé gúnyos pillantást vetett rám: — Hát maga nem tudja? No ez szép! Hiszen magát küldték ki a falusi munka megjavítására!... Olvasta maga, elvtárs, Elin Pelin „Sólymok” című elbeszélését?

Azt feleltem, olvastam, de nagyon régen, s bevallottam, hogy nem sokra emlékszem a tartalmából.

— De hiszen itt van az olvasókör az orra előtt! — vetette szememre az igazgató. — Még holnap reggel vegye ki azt a könyvet! Olvassa el, elvtárs! Olvasson el mindent, amit csak Elin Pelintől s Jovkovtól talál a könyvtárban. Sőt T. G. Vlazkov írásait is! Igen. Ezek az írók egészen feltárják ön előtt a paraszti lelket, s meg fogja érteni, miért húzódoznak a mi parasztjaink a szövetkezettől. Szerelmesek a földjükbe, elvtársam! Borzasztóan ragaszkodnak a saját darabka földjükhöz! Ez az ok.

Már untam, hogy a bolgár parasztember „saját” földjéhez való misztikus ragaszkodását hallgassam.

— A mi vidékünkön van néhány falu — mondtam —, melyekben a szövetkezetekbe való belépést csaknem százszázalékosan megvalósították. Az emberek önként léptek be, minden dobverés és egyéb hűhó nélkül. Vagy talán ott nem érvényesült a saját röghöz való ragaszkodás szabálya? Lehet-

séges volna talán, hogy ott nem bolgár emberek élnek? Vagy talán az ottani parasztok nem olvasták Jovkov és Elin Pelin írásait, és azért mulasztották el, hogy hosszabb ideig ingadozzanak?

Hirtelen dühbe gurultam. Az esőzések és a sárga por nagyon rossz hatást gyakoroltak az idegeimre.

— Ide figyeljen — fortyantam fel —, maga nagyon sok különféle ócska és gyanús elméletet szedett a fejébe, és nem tágit mellőlük! Ne ékesítse továbbra is a bolgár parasztot az ősember vonásaival. Tegnap a mi parasztlányaink sarkig érő, zárt ruhában arattak, de már holnap talán, képzelje csak, fürdőruhában állnak be aratásnál a rendbe! Ne mosolyogjon, ó, könyvek szerelmese! Vlahovóban, a szomszéd faluban, az idei őszig a lófogatós szekér volt a leggyorsabb közlekedési eszköz. Az öregebb emberek közelebről még nem szagoltak gépkocsit. Mióta azonban az utat megcsinálták, az öreg anyókákat és apókákat a posta előtt éri a virradat, hogy jegyet váltsanak az autóbuszra. A közmondásos és állítólag nehezen leküzdhető ragaszkodás a „saját” földhöz nem egyéb papirosízű kitalálásnál! Nincs a „sajátunk borzasztó szeretete”, de van „előny”! Ismeri, igazgató elvtárs, ezt a varázslatos kis szót: „előny”? Ismételje el százszor, hogy el ne felejtse. Ez a kis szó határozza meg a parasztember magatartását. Ha van előny — minden „ah” és „oh” nélkül fog haladni a szövetkezetek ügye. Ha nincs — akkor úgy ragaszkodik a falusi ember a saját tulajdonához, mint vak ember a botjához. Ez az igazság.

Az igazgató úgy bámult rám, mintha számárfülem nőtt volna. Kedvem lett volna, hogy nyelvet öltsek rá, de ez mégsem illik, ugyebár? Nem öltöttem hát ki a nyelvem. Ellenkezőleg, kihúztam a zsebkendőmet, és igen jólnevelten beletüsszentettem. Ó, ez az átkozott őszi eső!

A jó igazgató! Olyan volt, mint valami sértődött gyerek.

— Engedelmet kérek — mondtam és meghajoltam. — Ne törődjék a szavaimmal. Nyirkos az idő, s ilyenkor az ember mindenféle sületlenséget összebeszél. Tetszik tudni, a bolgár paraszt szent ragaszkodása a saját földdarabkájához és a Szűzanya szeplőtlen fogantatásába vetett hit, olyan dolgok, melyekről nem szabad csak úgy félvállról, felelőtlenül beszélni. Mit gondol, meddig esik még az eső?

A várva várt kisfecske — a levelemre a válasz nem érkezett. De hogy is jönne ilyen ködben? Csak varjak károgtak a csupaszs faágakon, s ez volt a dolgok természetes rendje.

Igy szóltam ifjainkhoz:

— Nosza, üljete össze és üssetek nyélbe egy táncmulat-ságot. Állítsátok össze a műsort: szavalatok, dalok, konfetti-csata, foxtrott. De feltétlenül hívjátok meg az egyéni gazdálkodók fiait és lányait is. Hallottátok? Kérjétek meg őket, hogy ők is adjanak elő néhány számot. Énekeljete velük együtt. Kérjétek táncba őket!

Elfogadták. Sőt, még örültek is! Ó, naiv ifjúság!

Eljött hozzám Kiro Vlaha, s miután tüsszentett néhányat, rákezdte:

— No, te aztán derék legény vagy, hallod-e? Mi erre zendítünk rá, te meg más nótát fújsz! Jó, fújj, amit akarsz, de miért kontrázod meg mindig a dolgot? Happci! Hallod-e, mi ez a méreg a szobád levegőjében?... Hát miért kontrázod meg mindig a dolgainkat, mi?

— Nem értelek, Kiro bátyó... — csodálkoztam.

— Ne tedd magad szentnek, hallod-e? Ezt nem szeretem! Nem! Mi azt mondtuk: szembefordulunk az egyéni gazdákkal! Elszigeteljük őket, az anyjuk mindenségét, mindaddig, amíg észre nem térnek. Hadd főjön egy kicsit az, amit a kucsma alatt hordoznak. Így határoztunk. Semmiféle közösködés ezzel a népséggel mindaddig, amíg vigyázzba nem áll előttünk, a belépési nyilatkozattal a kezében: vegyetek fel bennünket is a szövetségbe! Na megálljatok csak, semmirekellő ravaszdiak! Te pedig tömjénezni méltóztatsz őket?! Esti táncmulatságba hívod őket! Keresztényi módon: jöjjetek mindannyian, hiszen testvérek vagyunk az úrban! Hát talán testvéreink ezek a júdások? Hogy képzeled ezt a dolgot, hallod-e? Akkor lesznek majd a testvéreink, ha hozzánk jönnek, a mi zászlónk alá állnak. De amíg külön járnak — ki velük!

— Ostoba taktika! — háborodtam fel. — Semmit sem nyerünk vele, csak felbőszítjük őket.

— Hallgass! — Kiro Vlaha megtapogatta az övét, de mindjárt észbe kapott. — Hej, micsoda ember vagy! Ide hallgass, öcsém, nem értesz te ezekhez a dolgokhoz. Nagyon idálista vagy! Á, barátom! Nem vezet ez jóra! Vesztedbe rohansz, jegyezd meg a szót!

Néhány percig hallgatott.

— Mintha azért küldtek volna téged, hogy segítségünkre légy, te pedig csak a vízünket zavarod. Bepanaszollak én téged, hé! Én mérges természetű ember vagyok, de az árulkodást nem szeretem, s habár torkig vagyok a te gáncsvetéseiddel, a mai napig egy árva szót sem szóltam rólad a járási pártbizottságon. De az igazat megvallva, öcsém, egy szép napon elfogy a türeimem, és mindent elmondok odabenn a járásnál, betűről betűre. Mert a legnagyobb türelemnek is van határa! Aztán meg ne sértődj, ne mondd később, hogy még csak nem is figyelmeztettelek! Nem akarok neked rosszat!

Ablakom és a magtár vályogfala között kis földcsík húzódik, sáros víz borítja. A zuhogó eső sötét buborékokat támaszt rajta, és a víz szinte forr.

— Kiro — mondtam —, te párttitkár vagy és az első növénytermesztő brigád vezetője. Miért jegyeztél be munkaegységeket az embereidnek, holott azok ki se dugják az orrukát a földekre?

Ahelyett, hogy szégyenében a föld alá süllyedt volna, Kiro vidáman elnevette magát.

— Hogy mért-e? Mert nem kölyökmódra nézem ezeket a dolgokat, azért. Hát te mit gondolsz? Az én embereim elsőnek léptek be a szövetkezetbe, elsőnek emelték fel a zászlót, elsőnek kiáltották el: éljen a szövetkezet! Nem tagadom, Jordánica is az elsők között volt, később azonban munkacsapatvezetőnek helyeztük át a második brigádba. Mert hát az én embereim az elsők között voltak az elsők. Ahogy mondani szokták: pionírok, idálisták, de értelmesek, nem úgy mint te. Nos, előfordult, hogy egyiknek-másiknak halaszthatatlan dolga akadt odahaza. Hát megengedhető az, hogy a munkaegysége kárbavesszen, hát lehet őt hibáztatni? Hát nem azért lett-e a mi nagy családnak tagja, hogy törődjünk vele a bajban, és ha kell, segítsünk rajta? Minek keseríteni a lelkét? Miért? Azért, mert a zászlót vitte? Hisz tönkreteszem a bátorságát, ha fogom magam és egy nullát írok a neve mellé. Politikusan kell nézni a dolgokat, öcsém! Egy kis potyázás csudát tud csinálni! De még mennyire! Círógasd meg egy kicsit az embert, s az életre-halálra harcol a szövetkezetért. Mert látja, hogy mi nem vagyunk zsugoriak, mint a zsírosparasztok, és nem vagyunk szőrszálhasogatók! Ezekben a nehéz időkben tudnunk kell, hogyan

bánjunk az emberrel, hogy nyerjük meg a szívét. Politikusan kell gondolkodnunk, különben nem lesz belőle csak egy nagy túrós!

— Kiro — szóltam, de vártam kissé, hogy lenyeljem a csí-
pős szavakat, melyek a nyelvem hegyén égtek —, azzal nem
számolsz, hogy a te kis potyáid aláássák a munkaegység érté-
két? S ahogy ti már elkezdtétek az elnökkel összezavarni a
dolgokat, a szövetségi tagok fejenként valóban csak egy nagy
túróst kapnak a munkájukért?

— Tyű, a teremtésit! — Kiro megvetően elmosolyodott. —
Hát mennyi az a néhány potyajuttatás? Csepp a tengerben.
Semmiség. Ide hallgass, hékás — szétvetette a lábát és a
kezét fölemelte —, még hogyha sok is az a potya, én akkor is
azt mondom: ám legyen! No és — csökken a munkaegység!
Mit tegyünk! Politikát kell csinálni, öcsém! Manapság az afféle
idáлизмussal, mint a tied, tudod, hová jut az ember, öcsém?
Egyenesen a szakadékba! Vesd a szemétre a szándékaidat!
Én csak a javadat akarom! Térj észre, amíg nem késő!

Úgy nézett végig rajtam, mint győztes a leterített ellenfélen,
de eszébe jutott valami, és megint elkomorult.

— Aztán semmiféle sus-mus azzal a népséggel, hallod-e?
Meg ne tudjam, hogy egyezkedsz ezekkel a júdásokkal, mielőtt
megadták volna magukat, mert akkor jaj neked! Ha már egy-
szer nem akarsz a segítségünkre lenni, legalább ne állj utunkba!
Hallod? Beharangozok én neked a járásiaknál, számolj vele!
Aztán majd mosogathatod magad tisztára. Nem szeretik ott
azokat az idálistákat, akik csak úgy a levegőbe beszélnek! Kár
a fiatalságodért!

Ezzel Kiro Vlaha elment. Tulajdonképpen nem is vettem
észre, mikor oldalgott ki a szobából. Háttal álltam az ajtónak,
néztem a tócsát, és a fiatalságról gondolkodtam.

34

IME, mi történt azután. Pártválasztmányi ülést
hívtam egybe, és három indítványt terjesztettem elő: ideig-
lenesen függeszték fel a szövetség szervezésének tömegmoz-
galommá fejlesztését; dorgálják meg Kiro Vlahát a dobok

miatt, melyeket minden éjszaka ott döngetnek az egyéni gazdák portái előtt, és vonják felelősségre azért, mert törvényellenesen munkaegységeket jegyzett be egyeseknek; hívják össze a szövetkezeti tagok közgyűlését az új vezetőség megválasztása végett.

Ó, aligha volt elámultabb és elkeseredettebb ember, mint Kiro Vlaha! Nyilván azt gondolta, tréfálok, nem akarta elhinni, hogy megvitatásra terjesztem elő az indítványt, többször is legyintett:

— Ugyan, elég a bolondságokból! Mivel akarod az időnket vesztegetni? Kezdd el, siess, hallod-e, mert bezárják a kocsmát!

Mikor aztán mégiscsak belátta, hogy nem tréfálok, olyan csodálkozó szemmel nézett végig rajtam, annyira dühbe gurult, hogy inkább hasonlított valami csapdába került fenevadhoz, semmint emberhez. De ahogy ez vele mindig történni szokott, szörnyű haragja hamar kilobbant, és a rövid ideig tartó nagy fellángolás és fenyegető rikoltozás után siránkozások és tanácsok áradata patakzott a szájából:

— Hé, mit csinálsz, öcsém? Megbolondultál? Jaj, a nemlátóját! Hogy jutott ilyesmi eszedbe! Ezért a körmére koppintanak az embernek! Hogy a tömeges szervezést abbahagyjuk? Hiányzik talán egy kereked, hallod-e?

S így tovább, ebben a szellemben.

Az összecsapás első perceiben egymagam voltam, s Kiro ágyútüze csupán az én fejemre zúdult. De csak az elején. Fél óra múlva már két szövetségesem volt, aztán mire beesteledett, elérkezett a lámpagyújtás ideje, a pártválasztmány két táborra szakadt. A tagság egyik fele Kiro Vlahával és a szövetkezet elnökével az élen, életre-halálra a tömegszervezést védelmezte. Sőt ezek még azt is sajnálták, hogy a faluban csak három öreg dobos van, s égre-földre esküdöztek, hogy már holnap javasolni fogják a községi tanácsban a régi községi fogda kibővítését. A többiek az én álláspontomát támogatták. Meg kell mondanom, hogy azok, akik az én zászlóm alá sorakoztak, mérsékeltebb emberek voltak, és kevesebbet káromkodtak. Ezek között volt Radi is, Jordanica néni férje. Nagy darab, hallgatag ember, aki mindig mogorva volt valamiért.

— Hallod-e, térítsétek inkább észre az asszonyaitokat, hogy ne hozzanak ország-világ előtt szégyent a fejetekre! — vetette neki oda Kiro Vlaha, miközben igyekezett a tekintetét el-

kerülni. — Csak aztán gyürkőzzetek neki, hogy a világot rendbe hozzátok.

Radi egy szót sem szólt, csak nagyot szippantott a cigarettájából, összehúzta hosszúkás szemét, s a résen át sokáig és nagyon csúnyán nézte Vlaha köpcös alakját. Ilyen tekintettől senki sem érzi jól magát. Kiro megtapogatta az övét, elfordult és lehajtotta a fejét. Mivel pedig ebben a csatában a két fél közül egyik sem kerekedhetett a másik fölé s nem kerülhetett ki győztesen, olyan határozat született, hogy döntse el a járási bizottság, kinek van igaza. Tegyen igazságot...

Havazni kezdett. Az időjárástól-e, vagy talán azért, mert nem jártak ki nehéz munkára a földekre, a lányok kissé teltebbek lettek, hangjuk csengőbbé vált, s habár hideg volt, szemükben valami ravaszítás kis tűz parázslott. Öszintén be kell vallanom, hogy ez a kis tűz engem zavarba hozott, s ezért iparkodtam nem nézni rájuk. Máshová néztem, s elöntött a forróság, kivert a verejték, ők pedig, a huncut teremtések, a derekukat ringatták és hangosan kacarásztak. Jókedvük volt, de hogy miért, azt csak az ördög tudja. Az is lehet, hogy a hórihorgas alakokon nevettek, hosszú karomon, esetleg külsőmön. Akárhogy volt is, én nem haragudtam rájuk — hadd nevéssenek! Van-e szebb a kacagásnál? Bár mindenki úgy kacagott volna a faluban, mint ezek a hajadonkák és huncut szemű lányok!

A tömegszervezés azzal végződött, hogy vagy húsz gazda lépett be a szövetkezetbe. A föld fele azonban bevetetlen maradt: a gépállomás nem tudott időben elegendő traktort küldeni az őszi szántáshoz, nem volt elég gépe. Az a néhány gép is, amit kiküldtek — az is elromlott a nap folyamán. Dolgoztak egy órát, kettőt pedig egy helyben álltak, hogy lélegzethez jussanak. Jordanica kétszer is ököllel vágott az asztalra.

— Fogjuk be a jószágot, elnök! — Aztán Kiro felé fordult. — Hallod-e, te vámpír! Hát tán nem arra valók az ökrök meg a bivalyok, hogy munkát végezzünk velük? Mintha a nagyapám meg az apám csak traktorral szántott volna! Hiszen szép dolog a gép, de csak akkor, ha van és ha jó is. Ki gondol akkor a jószágra! Mi pedig — a hasára csapkodott — a póre hasunkra akarunk pisztolyt kötni!

Helyeslően bólintottam feléje, mire Jordanica fölemelte a hangját:

— Fogjuk be a jószágot, mert Miklós napja már nincs messze. Ha késlekedünk, jövőre még annyi gabonát se takarítunk be, amennyi egy halotti torhoz elegendő. Halljátok-e?

Az elnök úgy tett, mintha nem hallaná, Kiro pedig gonosz szemmel nézett az asszonyra:

— Hallgass asszony! Nem vagy te öntudatos szövetkezeti tag, hallod-e! Ha az öreganyád abaposztó harisnyában rótt a falut, akkor miért aprózod te vasárnap cipellőben a lépést? Még hogy jószágot! No nézd, micsoda ész! Ingyen akarjátok fölزابálni a munkaegységet, azért vetitek szemeteket a jószágra. Azt, amit az ökrök egy nap alatt szántanak, a traktor fölfalja egy óra alatt. Majd adok én nektek! Szó sem lehet jószágról!

Az idő azonban telt. Elállt az eső, a hideg megszikkasztotta a földet, de a gépállomáson csak vállat vontak: küldeni fogjuk, várjatok!

— Meddig várjunk, ítéletnapig? — morogta Kiro a telefonba. A túlsó oldalon lecsapták a kagylót. Kiro szitkozódott, megfenyegette a gépállomás embereit, hogy kitekeri a nyakukat. Végül felsóhajtott.

— Még egy-két nap! Ha megérkeznek a „kirovecek”, bepótoljuk a veszteséget. Hej, micsoda sárkányok azok a kirovi traktorok! Ha azok feldübörögnek, még a föld is belereszket. Nem is gépek azok, hanem sárkányok. Hadd beszéljen Jordanica. Mást nem is tud. Persze ő az ökröket akarja, mert a Szivcsóval meg a Krivcsóval lassan szánt, ha pedig lassan szánt, több a munkaegysége. Ez az ő ravasz kis számítása, no de mi se estünk a fejünk lágyára!

A gépek azonban csak nem jöttek, az időjárás pedig havazásra hajlott.

— Hé, fogjátok be a jószágot! — ordította egy reggel Kiro Vlaha. — Siessetek, mert nyakunkon a tél!

Jordanica a dühtől sápadtan elővezette az ökröket, de már késő volt — az első hópelyhek a levegőben szállingóztak, s az elsötétült látóhatárt nemsokára egészen beszőtte a hó sűrű és fehér hálója.

Egész délután havazott, sőt még éjszaka is. Így az őszi vetésre szánt terület fele bevetetlen maradt, és a szövetkezeti tagoknak ugyancsak lógott az orruk. Kiro Vlaha bezárkózott a házába, és egy hétig nem mutatkozott.

A lányok pedig kacagtak. Igaz, hogy édesanyjuk és apjuk

arca elsötétült a gondtól, no de majd csak túléli az ember a gondot! Aztán meg a hidegcsípte arcuk az érett őszibarack színét nyerte, aztán meg a hóban kitaposott út is keskeny volt, nehezen fért el rajta két ember, s a legények ezt kihasználták.

Elnézegettem az érett őszibarackokat és örültem. Jó, hogy volt minek örvendenem. A sors mindig bőkezű volt hozzám.

Karácsony táján nagyon megcsappant a takarmánykészlet. Kiro Vlaha elrendelte, hogy az új tagoktól vegyenek el takarmányt, ahol nem adják szépszerével, ott erőszakkal. Rettenetes sírás-rívás támadt.

— Ezért csatlakoztunk hozzátok? — rikácsolták az asszonyok. — Hogy elvegyétek azt a kis szénát, amivel az ökröket etetjük tavaszig? Hiszen állítólag a tiétek is ezek az ökrök?

Kiro összegyűjtötte a szénát, de aztán féltetni kezdte a jószágot. „Le fogják vágni ezek az aljasok! Az eszük még az egyéni gazda észjárása szerint forog, nem lehet az ilyeneknek hinni! Aztán levonhatod a munkaegységből.”

Összehívta egy csomó barátját, és ezek a fellelkesített férfiak nyüzsögni kezdtek az udvarokban, hogy az új tagokat meggyőzzék.

— Adjátok ide az ökreiteket, hé, azok a mieink! — és jelentősegteljesen megdönggették furkósbotjaikkal a havas földet. — Adjátok ide őket!

— Mivel etetitek majd őket, hé?! — ellenkeztek az asszonyok. — Hogy a farkasok falnának föl benneteket!

— Ne átkozódj, menyecske! Korpával etetjük, tejjel itatjuk majd őket. Meg limonádéval. Nyisd ki az istállót!

A jószágot hamarosan egybegyűjtötték.

— A porció negyedrészt kapják! — adta ki a parancsot az elnök. És elgondolkodva tette hozzá: — Annyit, hogy föl ne forduljanak az éhségtől.

Két hét múlva ezt a negyedrésznyi adagot is megfelezték. Az állatok bőrbe bújtatott eleven csontvázakhoz kezdtek hasonlítani. Még arra sem volt erejük, hogy bölgjenek. Csak időnként fújtak nagyokat összenyaldosott jászuk előtt, és bánatosan, csendes, szelíd reménytelenséggel ingatták a fejüket.

— Csak a tavaszt megérjék! — dúlt-fült mérgében Kiro Vlaha, és csúnyán káromkodva szidta a telet, meg azt, aki a havat kitalálta. Egy darab száraz kenyeret kotorászott elő

a zsebéből, dühösen szuszogott, s miközben a kenyeret az állat nedves orra alá tartotta, becéző hangon mondta: — Adjatok valamit a legéhesebbnek, emberek, csapjátok be egy kis morzsával. De mához egy esztendőre ne Kiro legyen a nevem, ha nem finom korpadarával meg cukorral tömlek benneteket! Csak életben maradjatok! Hát látjátok-é, mi a szegénység? Mert hát semmi sem könnyű ezen a világon!

35

EGY kora reggel, még ki sem világosodott, Kiro Vlaha megzörgette az ablakomat.

— Nyiss ajtót!

Épp hogy öltözködni kezdtem. Berontott a szobába, leverte a havat gumicsizmájáról, és zavartan mosolygott.

— Hideg van, mi? De miért nem gyújtasz egy kis tüzet? Hát meg lehet tűz nélkül maradni ebben a jégveremben? Megbetegszel, ember, még bánatba döntöd valamelyik lányt!

Igyekezett jókedvűnek látszani, a szemében azonban ott bujkált a gond.

S egyszerre sürögni-forogni kezdett, kiszaladt a pajtába, egy nyaláb rőzsét hozott, berakta a tűzhelybe, szétkotorta a hamut.

— Ejha! Hisz itt egy parazsacska sem maradt! — Tetőtől talpig végigmért. — Mióta nem gyújtottál itt be, mi? Hát szabad így élned, legény? Egészen hideg a hamu, hát ez igazán nem járja! Az öregek azt mondták: kihűlt hamu, pusztaház! Add a gyufát!

Mikor a nyirkos rőzséből felcsaptak a lángok, egy kis széket húzott közelebb, hellyel kínált, aztán a tűz felé nyújtotta kezét, és sokáig hallgatott.

Kiro nem szeretett hallgatni.

— Csak nem adta ki a páráját a barmok közül valamelyik? — kérdeztem.

Legyintett. Aztán a bal szeme sarkából fürkésztett és felsóhajtott.

— Hát nem megmondtam, hogy ne rugdalózz az ösztöke ellen? Mi? Hát nem megmondtam, hogy fiatal vagy még és

zöldfülű, hogy az efféle idálistáknak, mint te vagy, tanulniuk kell az öregebbektől, hogy nyugodtan alhassanak? Ugyan mit tudtok ti az életből? Mert az élet nem holmi papírdarab, amelyiken fehéren fekete betűkkel meg van írva minden, nincsenek titkos és rejtett dolgok. Neeem! Én is idálista vagyok, de azért nem megyek fejfel a falnak. Minden egyes dolgot százszor is meggondolok és azután még egyszer. Te meg csak úgy — a saját fejed után. No most aztán nesze neked, foghatod a fejedet.

— Ahogy én a dolgaiddat nézem, nem látszol valami nagy gondolkodónak — mosolyodtam el.

Ezúttal nem berzenkedett. Sőt még csak nem is válaszolt. Belenyúlt a vattakabátja belső zsebébe, egy kis levélkét kotorászott elő, és lassan szétteregette.

— A járási pártbizottságtól. Tegnap este kaptam.

— Szép — mondtam. S hirtelen, magam sem tudom, miért, legváratlanabban megkérdeztem: — Kiro, szereted a cseresznyesajtot?

Azt hitte, tréfálok.

— Hallod-e, én egyszerű ember vagyok, effélet eddig én meg se szagoltam, nem is fogok kóstolni soha. Honnan tudjam én, hogy mi az a cseresznyesajt? A mi vidékünkön nem terem cseresznye. Hanem a te fenekedet dörzsölték-e már csalánnal, mi?

— Meg se szagoltam, nem is kóstoltam még csalánt — nevettem el magam. — Még csak képen se láttam.

— Ejha! A sors könyvében az volt megírva neked, hogy a mi falunkban megismerd a jó ízt. Hát ide figyelj!

Háttal fordult a lángnak, mert a tűz fénye így a papírdarabra esett, és olvasni kezdte:

— Tehát így ... így szól az irás: „Mivel Iszaj Damov a szövetkezetek tömegszervezése tekintetében kapituláns álláspontra helyezkedik” ... hallod-e, Iszaj, kapituláns álláspontra! ... No most aztán fülöncsíptek! ... „amely kérdésben a pártnak megvan az állásfoglalása” ... No ugye mondtam neked, de ki hallgat rám? ... „s nem volt képes arra, hogy a pártvonalat vigye, sőt ellenkezőleg, akadályozni próbálta” ... — ugye, te okos! — ... „a járási bizottság figyelmeztetéssel bünteti ... azzal, hogy a büntetést be kell jegyezni pártirataiba ...” Hát így áll a dolgod, Iszaj ... Mi? Most aztán jól odadörzsöltek neked!

Összehajtogatta a levelet, betette a zsebébe, és nagyot sóhajtott.

— No, öcsém, öcsém! Hát nem megmondtam neked, hogy rossz útra léptél?

Öt-hat házzal odább, a keresztútnál, mély kút állt. A környék lányai minden reggel görbe kútgémje köré gyülekeztek, hogy vizet merítsenek. Egy lány haladt el most az úton, üres rézvödrei meg-megcsörrentek, a lány pedig énekelt:

*Hej, hallod-e, legényke,
csapodár, huncut, kis legényke,
hogyan talált rád az ördög,
és hogy hozott épp ide! . . .*

A rézedény csörömpölése elcsendesedett, a kis dal szökdécselő szavai szétszóródtak valahol... Szél kerekedett, a kiskapu megnyikordult, a kémény felsüvített, mintha halált huhogott volna.

— Hallod-e, ez a ház még összedől egy szép napon! — Kiro a mennyezetre tekintett, a kormos mestergerendákra, amelyek úgy kiálltak, mint egy megvénhedt ló bordái, majd a nyitott tűzhelyre, amelynek közepén mély hasadék tátongott, csetintett egyet, és a fejét csóválta. — No nézd csak, ez a Dinkó még a Balkán-háború óta nem hozta rendbe ezt a lyukat. Hogy lehet itt élni?

— Nincs ennek a háznak semmi baja.

Ő csak legyintett: „Mesélj másnak!” Megvakarta a tarkóját.

— Nem költöznél át hozzánk, mi? Abba a szobába, ahol most az asszony lakik — oda költöztetünk be téged, van hely. Akarod?

Hallgattam kis ideig. Aztán ujjammal megérintettem a homlokomat.

— Nem engedi a lelkiismeretem. Te talán nem tudod, hogy az én kegyelmességemen kívül még egy Dancsónak nevezett kandúr is él ebben a házban. Jó barátok vagyunk. Ő pedig nagyon maradi, s nem könnyen nő be a feje lágya. Nagyon nehezen tudnám rávenni arra, hogy más lakásba költözzék. Az pedig, hogy őt itt hagyjam, nem megy. Így hát nagyon köszönöm!

Kiro homloka elborult, valami olyasfélét mormogott, hogy

„a te dolgod”, aztán elment. Nagy erővel becsapta maga mögött az ajtót.

Leültem a tűzhely mellé, de nem emlékszem, hogy mennyi ideig ültem ott. Mikor megmozdultam, a fogaim vacogtak. A hamuban szikrányi parázs sem pislogott — az a fa nem tartotta a parazsat.

Kimentem, hogy cigarettát vegyek. Felhős volt az ég, nem tudom, hány óra lehetett, de már biztosan estébe hajlott. Szálingózott a hó.

A községi tanács előtt szánkót pillantottam meg, vastalpon futó, ülőkés, pokrócos városi szánt. A kocsis, sarkát verdeső, hosszú birkabőr subában a lovak mellett topogott és magában beszélt. A szánkótól vagy tíz lépésnyire néhány férfi cigarettázott és beszélgetett. Köztük volt Kiro Vlaha is, háttal állt felém, én azonban megismertem hegyes tetejű kucsmájáról. Nem is kucsma volt az, hanem valóságos minaret, csak éppen a körerkélye hiányzott róla. Más embernek nem volt ilyen kucsmája a faluban.

Egyszer csak a legalacsonyabb férfi kivált a csoportból, és már messziről felém nyújtotta a kezét. Városiasan volt öltözködve, télikabátban, de kucsma helyett ellenzős sapkát viselt.

En kezemet a zubbonyomba dugtam, és ugyancsak szaporán lépegettem a földművesszövetkezeti bolt felé. Nem volt cigarettám, és attól tartottam, hogy hamarosan bezárják az üzletet.

— Várj, hé, Damov elvtárs, úgy sietsz, mintha lakodalomba mennél! — kiáltotta a télikabátos férfi, s mint a labda, úgy ugrott elélem.

Megismertem, a járási pártbizottság másodtitkára volt. Már akkor megismertem, amikor elhaladtam a szánkó mellett, de hát én a szövetkezeti boltba igyekeztem, nem akartam megszólítani.

— Nem — mondtam, és szándékosan zubbonyom zsebébe süllyesztettem a kezemet, nehogy kezét fogjak vele —, nem sietek semmiféle lakodalomba. Ilyen a járásom.

A másodtitkár rám vetette tekintetét, s egy ideig hallgatott.

— Iszaj — szólalt meg aztán. — Te haragszol a büntetésért? Fájdalmasan érintett?

Egy hópehely a szemembe szállt, megnedvesítette a pilláimat, s én zsebkendőmmel sokáig dörzsölgettem a szemem.

— A büntetésért? — Elmosolyodtam. — Köszönöm. Nagyon kellemesen érintett. Látszik, hogy nagyon bölcs emberek eszelték ki. Igen jó tanulságot vontam le belőle — magamnak is meg amúgy, általában. Szép büntetés!

A másodtitkár felsóhajtott és vállat vont.

— Iszaj, ne essél érzелgős hangulataid rabságába. Ne egy diáklány szemével nézd az életet! Vannak kellemetlenségek, amelyek nélkül nem élhetünk. — Közelebb lépett hozzám. — A jövő megbocsátja nekünk az efféléket!

Rám mosolygott, és megveregette a vállam. Szabályos hózápor kerekedett. A hópelyhek csaknem függőlegesen és oly sűrűn hullottak, hogy a szánkót, amely alig tíz lépésnyire volt tőlünk, már nem láttuk, csak a csengők kristálytiszta csilingelését hallottuk. Ebből a fehér örvényből hirtelen Kiro Vlaha bukkant elő és hadonászott.

— Hé, Iszaj, épp most kerítettél időt arra, hogy feltartsd az embert! Még hosszú út vár rá, hagyd abba a beszélgetést!

— Én állítottam meg őt — mosolyodott el a másodtitkár. Ő a mi instruktorunk, a mi jobbkezünk ebben a faluban, hát hogyne állítottam volna meg? Mintha bizony sűrűn találkoznánk egymással!

— Hát szép, szép, hogy beszélgettek — helyeselt Kiro —, de az idő, az idő! Nem álldogálásra való! Épp tegnap farkasok támadtak Sztanko karámjára, s egy csomó jószágot megfojtottak. Nagy volt a pusztulás, de úgy kell neki. Egyre kértem: gyere ember, lépj be a szövetkezetbe, valahogy csak befogadjuk a jószágodat, és jól megy majd a sorod, nem lesz sem mire gondod, úgy élhetsz, akár a püspök. Ő pedig: könnyű az, ez sem fog engem elkerülni; ti először fedjétek be az aklotokat, hogy az ember ne a csillagokat számlálgassa, amikor föltekint. No most megkapta a csillagokat! Hallod-e, ha így esik a hó, nehéz dolguk lesz a lovaknak. Rajta, siessetek, titkár elvtárs!

Mire a csengők csilingelése elhalt, a friss hó betakarta a szántalpak keskeny nyomát, és mi egyedül maradtunk a piactér közepén. Karon fogtam Kirót, és nagyon aggódó hangon megkérdeztem.

— Mi lesz akkor, Kiro, ha a farkasok a mi emberünkre támadnak? Mi lesz akkor? Az út Sztanko karámja mellett visz el. Azon a helyen még nappal is félelmetes a járás, hát

még éjszaka! Szétmarcangolják őt is, meg a kocsist is, de még a lovakat is!

— Ne fecsegy, hé, nem jó az ördögöt a falra festeni! Ugyan!

— Amugyan! A farkasok tapasztaltak az efféle dolgokban.

— Ilyesmi még nem esett meg a mai napig, nem is eshetik.

Csak beszélsz összevissza!

— Hát beszélek. És ha megesik? — Annyira szerettem volna saját magamtól meg a gondolataimtól menekülni, hogy azt indítványoztam: — Gyerünk, fogassunk be egy szánba, és induljunk el a nyomukban — bűn ilyen hóviharos éjszakán magukra hagyni az embereinket.

Levette a kucsmáját, lerázta róla a havat, aztán vállat vont.

— Még hogy ez viharos éjszaka! Nagyon csendesen esik. Hányszor kóboroltam keresztül-kasul a határban ilyen időben, hajjaj, mégse történt semmi baj. Oktalanul ijedezel. No, gyerünk!

— Kiro! — megragadtam a karját. — Nézd csak, hogy dől a hó, olyan szép mint a mesében. Hogy tudnál most hazamenni? Ne járjunk egyet például a Király-völgyig?

— Ugyan, mászkálni van kedved ebben az időben? — hőkölt vissza Kiro. Hallgatott egy darabig. — Nézd csak, a kocsmáig elmegyek veled, de tovább — egy tapodtat se! Semmiféle völgybe. Csak nem vagyok bolond!

— Csakugyan! — mondtam. — Bolondok járnak ilyenkor a határt, mi pedig inkább — a kocsmába megyünk. Hát természetes, a kocsmába! No, gyerünk!

De alig tettünk pár lépést, Kiro megállt:

— De fizetsz-e, az anyád teremtésit?

— Míg csak az asztal alá nem gurulsz — ígértem neki.

— Hajnye, derék ember vagy, hallod-e?! De akkor már hívjuk az elnököt is, mi?

A homlokomra csaptam:

— Majd elfelejtettem! Hová mehetnénk mi ökelme nélkül?

Egymásra pillantottunk, és elneveltük magunkat. Jókedvem kerekedett.

— Előre, az elnökért! — kiáltottam.

— Szaporán! — ordította Kiro is, és súlyosan, mint egy fajtiszta kos, előre botorkált.

A KOCSMA tele volt emberekkel, de Hriszto bátyó — a vállalat parancsnoka — fűrgén széttaszírgált néhány parasztot (egyéni gazdálkodókat, a szörnyű fűst ellenére is felismertem), a szomszéd asztalokhoz terelte őket, minket, hármunkat pedig a főasztalhoz ültetett, a vöröslő gombakályha mellé.

— Látod, hogy tátják ránk a szájukat? — kacsintott rám Kiro. — Mintha csak a túlvilágról jöttünk volna. Micsoda nép-ség! Talán kukorékoljak egyet?

— Maradj békén — tanácsolta Ceko bátyó, az elnök. — Hadd tátsák a szájukat, az ő dolguk! Mi csak hörpintsük fel az itókánkat, ők pedig csináljanak amit akarnak. Miért kukorékolnál?

— Csak úgy mondtam — nevetett fel Kiro.

Hriszto bátyó savanyúkáposztával púpozott tálat rakott az asztalra, forró pálinkát töltött a poharainkba, megsimogatta kerek kis állát, és szelíden ránk mosolygott.

— Erőt, egészséget, tartsatok össze mind a hárman, hadd forduljon fel az ellenség!

Bement a söntés mögé, onnan tartott szemmel bennünket. Ha kiittuk a pálinkát, küldte a legényét, töltsön újra nekünk.

— No, ezt az estét fel kell jegyezni — kezdte a szót Kiro. — Ceko, mit szólsz hozzá? Azt mondom, ez a mai este nem olyan, mint a többi; különleges este. Lám csak, Iszaj először telepedett közénk, meghittén, velünk egy lélekkel. Hogyan ért-sük ezt, mi?

— Ami engem illet, elég, hogy nyilvánosan egy asztalnál ülök vele — viszonzotta az elnök, s egy hajtásra fenéig ürítette a poharát. — Elég ez nekem, nagy tisztesség.

— Kedves barátaim — kezdtem, s néhányszor nagyot csuk-lottam. Az erős ital párája a torkomat fojtogatta, szememet elborította a könny. — Kedves barátaim — mondtam még egyszer és nagyot nyeltem —, mától kezdve ezután így lesz: együtt megyünk tűzön-vízen át. Semmi se választ el tőletek! Ahol ti vagytok, ott én leszek a harmadik. Becsületszavamra! Aki hazudik — kötélre vele! Így lesz ez mától kezdve az idők végezetéig. Egészségünkre!

Kiro Vlaha átölelt, és heves csókot cuppantott mindkét or-

cámra, az elnök pedig nagyot csapott öklével az asztalra, és torka szakadtából felordított:

— Hé, Hriszto bátyó, hallod-e? Tölts a népnek fejenként egy-egy pohár ánizsos pálinkát, én fizetem!

— No de a koszosoknak is? — kérdezte Hriszto bácsi.

— A koszosoknak is, nekik is, hogy az isten veszejtse el őket, nekik is! — hadonászott az elnök. — Igyanak, hadd égesse ki őket belülről! — S azzal felém fordult: — Az egyéni gazdák a koszosok, ha nem tudnád.

A kocsmá fölzúgott, mint a felbolygatott méhkas. Öt-hat gőzölgő bekecsbe bújt, kivörösödött képű paraszt, a feje búbjára csapott kucsmában, felugrott az asztaltól, hogy koccintson velünk.

— Testvérek, éljen a szövetkezeti gazdálkodás! — kelt fel a helyéről Kiro Vlaha. — Az anyja mindenségit, cigány legyek, ha esztendőre nem tíz levát fizetünk ki munkaegyiségként, halljátok-e? Egy év múlva minden szövetkezeti tag új magtárt építtet magának, ezt tartsátok észben!

— És egy lyukkal beljebb húzza a nadrágszíjat! — szólalt meg valaki az ajtó mellől.

— Te morogsz, Zsivko, hallod-e? — berzenkedett Kiro, és megtapogatta az övét.

— Lépj a nyakára! — kiáltotta az egyik férfi, aki az előbb néhány másikkal felpattant a helyéről, hogy koccintson velünk.

— Kulákszolga, pfuj! — köpött ki az elnök. — Arasznyi földje van, de azért az egyéni gazdákkal tart. Ennek az embernek egy csepp esze sincs. Tetőtől talpig ostoba.

— Ne hullass té könnyet más sírja fölött! — dörögte az ember.

— Hát nem mondtam, hogy ennek az embernek egy csepp esze sincsen! — mondta az elnök.

— Ti pedig a sok eszetektől kukoricacsutkát rágcsáltok meg málét nyalogattok, nem igaz?

— Elhallgass! — ordított Kiro. Vicsorgatta a fogait, mint egy farkas, a szeme vérbe borult.

Akkor én is fölegyenesedtem. Igen, fölegyenesedtem. Könnyedén széttologattam a parasztokat, odamentem a „koszoshoz”, és egy percig némán néztem. Apró kis emberke volt, sapkában, durva gyapjúzubony volt rajta, a nyakánál kigombolva. Arcának földes agyagos színe volt, s ha a szemében nem lobog tűz,

az ember azt gondolhatta volna, hogy olyan emberrel áll szemben, akit már eljegyzett a halál.

Könnyedén legyintettem egyet, és a sapkája a földre potytyant. Aztán elkaptam a nyakánál — úristen, micsoda vékony nyaka volt! A fejét odakoppintgattam a nedves asztaldeszkához, aztán fogtam az ánizsos pálinkát, és összetapadt hajára öntöttem. Nem ellenkezett, s ez visszataszító volt.

Aztán a helyemre mentem. Mialatt azonban az asztalokat kerülgettem, éreztem, hogy egy rám meredő szempár tűz az arcomra. Jordanica néni férje nézett. Ó, hogy nézett rám az az ember! Ha a szemek köpni tudnának, bajosan maradt volna száraz hely az arcomon.

— No, te aztán jól elintézted azt az aljast! — fogadott diadalmasan Kiro. — Legalább megemlegeti, hogy nem lehet ugatni a holdra. Hriszto, tölts! Tölts mindenkinek! Damov elvtárs fizeti az áldomást! Igyunk a gabonával teli magtárakra, a fehér cipóra, a jólétre, ami el fog érkezni, mert elérkezik, csak azok, akik nem tudnak túrni, nem tudják a fogukat összeszorítani, csak ők nem fogják megérni! Egészségünkre! Nosza, igyatok mindannyian, mit kerülgetitek?

Kiürítette a poharát, a lábát kinyújtotta, hunyorított egyet és rázendített:

*Jó korán kelt fel Petkana,
friss vízért ment a Dunára:
— Jó reggelt néked, hej, Duna!
— Adjon az isten, Petkana!*

— Daloljatok, hé, szakadjon meg kinyájában, aki ellenünk van!

*— Jó reggelt néked, hej, Duna!
— Adjon az isten, Petkana!*

— Ordítsatok, hogy a mennyezet lerogyjon, hé! Hát nem megmondtam: esztendőre ilyenkor ne hívjanak Kirónak, ha nem egy tízest kaptok munkaegységként!

— Hej, Duna, szőke, szép Duna!

Énekeltünk, berekedtünk, úgy kiabáltunk, mert tíz levás munkaegység nem kis pénz, igaz-e?

Később aztán felkerekedtünk. Még mindig havazott. Valami neszezett, suttogott az ágak meg a sövények között.

— Halljátok-e, hogy váljunk el egymástól? — sóhajtott fel Kiro, miközben néhány lépésre tőlünk szétvetett lábakkal megállt.

— Ide ha... hallgassatok! — dadogott az elnök, megtántorodott, és belém csimpaszkodott. Hetet-havat összehordott, s az egészszől csak annyit lehetett kihámozni: „Nem akartok hozzánk jönni? Folytassuk ott az ünnepet!”

— Ha már ilyen szép hármashban vagyunk, ménkü se ver széjjel bennünket! Miért ne mennénk? — lelken dezett Kiro. — Többet ivott, mint mi, de nem nagyon látszott meg rajta.

Megragadtuk hóna alatt az elnököt, s nagy nehezen nekiindultunk a hóban.

— De hát mennyi az a tíz leva! — motyogta útközben Kiro. — Gramadai elvtársaink az ősszel tizenkét levát fizettek ki munkaegységenként — és talán okosabbak, mint mi? Ugyan, dehogyis, nem okosabbak! Nem is dolgosabbak. Szerencse dolga! Hej, ha egyszer valamennyi földesckét egybegyűjtjük, akkor nézzétek meg, mit tud a ti Vlaha bátyótok! Még hogy tíz leva? Ugyan, mit gondoltok! Még tizenkettő is kevés lesz! Milliomos lesz belőlünk! S minden egyes szövetkezeti tag matracon fog aludni és paplannal takarózik. Én... ne legyen Kiro a nevem, ha nem így lesz, mi? Egy halomba rakjuk a piactéren a tetves csergéket, Ceko leönti petróleummal, és én személyesen gyűjtöm meg a gyufát. A dobosok úgy verik majd a dobokat, hej, hogy a vidini toronyig is elhallatszik, hogy rugós ágyban alszunk, s hogy a hölgyeink selyembugyogóba bújnak. Hát tán csak a városi kényeskedő dámák élnek kultúráltnan? Mert hát a szocializmus mindenkié.

A községi tanács előtt megálltunk, hogy pihenjünk egyet és lélegzethez jussunk. Ceko közel száz kilót nyomott. Mihelyt elengedtük, elgurult a havon, keresztbe rakott lábakkal leült, elvgyorodott, és elnyújtott hangon rágyújtott a nótára:

— Hej, Jaana... Janaaa!

— Gyönyörű vagy... Jana!

Kiro viszont cigarettára gyűjtött, és ábrándos hangon folytatta monológját:

— Ha majd a lobogónk az ország egyik végétől egész a

másikig kibomlik és emberhez méltóan kezdünk élni, ha új házakat és új magtárakat emelünk, csak akkor mondom én: elég ennyi! S majd akkor adom más kézbe a kormányt. Hadd kószoljanak bele mások is ebbe a fekete levesbe! Hát tán csak én, Kiro Vlaha vagyok az egyedüli ebben az országban? Neem! Új csemeték nőnek! Új sarjak! Azt mondom majd nekik: „Halljátok-e, ebadta kölykei, én felráncigáltam a szekeret a meredek hegynék, most a sík földön ti hajtsatok!” Én pedig megint a malomba járok, mert hát világeletemben a malomhoz húzott a szívem. Mert hát, aki egyszer beleszagolt a lisztes levegőbe, sose felejtí el! Jártál te malomba? Semmit se tudsz! Elviszlek majd én oda, könyökig beledugod a kezéd a jó meleg lisztecskébe; elüldögélsz egy kicsit az őrlők mellett, hadd lásd, hogyan ömlík a kis vályúcskából az a szép fehér fonál, hadd hallgasd el, hogyan énekelnek a hengerek, hogyan dönög a motor — aztán gyere és mondd meg nekem, van-e szebb mesterség ennél? ...

Cekóéknál sötétség volt. Elnökünk zörgetett egy darabig, szitkozódott, s megint bezörgetett. Végül az ajtó megnyílt, az ajtókeretben Ceko felesége állt, férje hosszú irhabundáját vette az inge fölé. A telt húsú, piros képű, ide-oda cikázó tekintetű, gyermektelen asszony legalább tizenöt évvel fiatalabbnak látszott az uránál.

Az asszony még álmosan állt a küszöbön, a lámpa hunyorgó fényében a szemét dörzsölgette, csupasz karja fehérebb volt az inge csipkéjénél, fehérebb a tornácot befűjt friss hónál is. Mikor látta, hogy férje nincs egyedül, színleg zavarba jött, összehúzta magán a bunda két szárnyát, de az egy pillanat múlva ismét kinyílt. Az asszony ezt már nem vette észre.

— Ó, de frissek vagytok! — csóválta a fejét az asszony, és félrehúzódott, hogy utat adjon nekünk.

— Ne zsörtölődj, menyecske, inkább azt nézd, milyen vendéget hozunk — vigyorgott rá Kiro. — Mi? Ilyen vitézt láttál-e már?

— Ugyan hol láttam volna? — kacagott fel Cekovica, miközben följebb csavarta a lámpa kanócat.

Milyen vidám volt az a szoba! Mindenféle tűzpiros cseregék, faliszőttesekkel, vánkosokkal telirakott falilócák, polcocsák, bodrosodó kis függönyök. És egészséget lehelő, verőfényes

reggelekre, ifjúi kacagásra emlékeztető illat, a muskátli illata.

Az asszony lekuporodott, hogy a gombakályhában felszítsa a tüzet, csupasz térde kivillant, s én elfordítottam a fejem. Kiro a polcokon keresgélt valamit — ebben a házban otthon érezte magát, Ceko pedig hanyattdőlt az egyik lócán, jóízűt ásított, s egy perc sem múlt el, már aludt is.

Ezután az asszony egy faragott kis kerek asztalt gurított a szoba közepére. Mialatt én a tűznél melengettem a kezemet, vagy féltucat tálat és talacsokát sorakoztatott fel az asztalon. Mi minden nem volt azokon! Szalonna, füstölt sonka, hurka, kolbász, túró, dióbél, körte... S én nagyon elszomorodtam, hogy nincs étvágyam.

— Hát ez meg mi, mért üres minden korsó? — mérgelődött Kiro. — Ez máskor nem szokott előfordulni! Hol a pálinka? Csak nem te szívtad ki, menyecske?

— Bár a rossz szellemek szívnák ki — húzta ki magát Cekovica, és az inge megfeszült a keblén. — A pincébe dugtam, hogy vinné el a kánya!

Szitkozódott, de a szeme kacagott. Közben mindegyre lopva felém pillantott.

— A pincébe dugtam — folytatta Cekovica, s már egészen megfeledkezett a bunda szétnyílt két szárnyáról —, mert az én szép mákvirágom, akárhányszor elmegy mellette, máris szívogatja, szopogatja, hogy majd kiugrik a szeme!

— Tyű, azt a nemjóját! — siránkozott Kiro. — Hát ilyen ember ez az én barátom, mi? Szívogatja!

— Szívogatja, hogy a fene szívogatná az erejét! Nem győzi szusszal! Úgy szuszog, mint egy gőzmozdony! Akár az ártány, olyan! No, mondok, várj csak, majd eldugom én! De hát lehet eldugni?! — Lemondóan legyintett. — Ezért üresek a korsók. De ha akarod, és ha már vendéget hoztatok — töltök én majd nektek. Eldugtam egy agyagkorsót a dagasztó teknőbe, a liszt alá. Majd töltök nektek.

Kiro a fejét csóválta, nézett rám egy darabig, aztán elmosolyodott.

— Menyecske — mondotta —, mi nem szomjazunk pálinkára. Meg aztán nincs is rendjén, hogy pálinkával igyuk tele magunkat fehérnép jelenlétében. Hanem, tudod mit — fogd a vödörös-két és töltsd tele borral. Vörös borral, azzal, amelyik szikrát

vet, ha felrázza az ember. Olyat fejts le nekünk. Vendéget hoztam neked, hallod-e, viszonznod kell a szívességet, vagy mi!

Az asszony csípőre tette a kezét, és hallgatott egy darabig.

— Hát jól van, Kiro, hozok én bort, de tudod-e, hol a pince? Egész az udvar túlsó végén! Meg aztán éjszaka van, az orráig se lát az ember!

— Nesze neked! Ne félj, nem fálnak fel a farkasok! — Kiro felém fordult. — Nosza Iszajcso, kísérd el a menyecskét, hogy ne féljen!

Elutasíthattam a kívánságot?

Kimentünk az udvarra, belegázoltunk a hóba. Lementünk a pincébe.

— Semmit sem látok — suttoztam én.

Az asszony megállt.

— Add a kezed!

Nem tudom, hogyan történt — biztosan azért, mert nagyon sötét volt —, a csuklója helyett könyökön fogtam az asszonyt, később meg kissé följebb csúszttam a kezem a karján, attól tartottam, elesem.

Behajtott a ajtót, és a bunda zsebeiben kezdett kotorászni, minden biztonnyal a gyufát kereste. De hová bújt el az az átkozott gyufa? Segítenem kellett a keresgélésben, mert hát tudtunk volna tölteni abból a borból világosság nélkül?...

Később aztán visszatértünk. Az elnök horkolt, Kiro a lábánál szunyókált. Mikor beléptünk, összerezszent és a szemét dörzsölte.

— No, megtöltöttétek? — nevette el magát, és nagyon arcátlanul rám kacintott. — Hát nem megmondtam, hogy ez az éjszaka nem olyan, mint a többi? Mi?

Virradatkor tértem haza. Már nem havazott. Nehéz, sötét égbolt borult a fehér földre. Szél kerekedett, éles és jeges szél.

Mikor a szobámba léptem, úgy éreztem, mintha idegen házba vetődtem volna. Még a tűzhely mellett összegombolyodott kandúr is barátságtalanul nézett rám sárga szemével, mintha először látna az életben.

A FÖLDMŰVESSZÖVETKEZETI boltba különféle ruhaanyagokat, fonalakat, étolajat és petróleumot hoztak. Még alig szürkült, de a bolt előtti kis tér feketéllett az emberekkel.

Összegyűltünk a raktárban, hogy a kiosztás rendjét megbeszéljük.

— Ezt az árut úgy osztjuk szét, hogy a velünk egy nézetet vallók elégedettek, sőt nagyon is elégedettek legyenek — kezdte el Kiro, habár neki utolsóként kellett volna felszólalnia —, az ellenségeink pedig meghunyászkodva kullogjanak el. Értsék meg végre, hogy ebben az államban nincs helye ellen-ségnek! Mink...

— Mit javasolsz? — vágtam a szavába.

— Az áru felét az arra legérdemesebb embereink közt fogjuk szétosztani — jutalmul és bátorításul. Olyanképpen, hogy kezdjük az elnöknél, a községi tanácsnál, a brigádvezetőkön át egészen a pártbizottsági tagokig. Ezek a leghűségesebb embereink. Az áru negyedrészt a szövetségi tagoknak hagyjuk. Hadd lássák, hogy az állam nekik kedvez, mert ők ennek a bolgár földnek az urai! Így. Ami pedig marad, hadd fojtogassák egymást érte az egyéni gazdálkodók. Ha már annyira ragaszkodnak a sajátjukhoz, nekünk sem kell őket figyelembe venni.

— És a tanítók? — kérdezte az elnök. — Valamit azoknak is adjunk. Azok öntudatos emberek!

— Ki mondta, hogy nem azok, hé? De azoknak van mindenk. Szlávi, az írnok mondta nekem egyszer, hogy a tanítónő műselyemkombinében jár. Van nekik, hadd hordják. Hanem látod, azoknak, akik az alvégen laknak és lámpával világítanak maguknak, azoknak adunk fejenként egy liter petróleumot. Egyetértetek?

— Én nem értek egyet — szólalt meg Jordanica férje, és a fejét rázta. — Nem helyeslem.

— Hogyhogy, hallod-e? — ámuldozott Kiro. — Te az oskolamesterek ellen vagy?

— Én mellett vagyok, hogy ne osszuk az embereket ilyenekre meg olyanokra!

— Te ezt a nótát már máskor is fújtad, bátyó! — válaszolta

szörnyen lenéző hangon Kiro. — De nincs olyan ütődött ember, aki rád hallgasson! Hogy egy mértékkel mérjünk szövetkezeti tagnak meg egyéni gazdának? Hát olyan nincs és nem is lesz! Ellenség és jó barát egy edényben — elment az eszed, ember?

— Nem érdekünk, hogy elkésérítsük az embereket! — macskodott Jordanica férje.

— De miért ne késérítsük őket — elegyedtem bele a vitába. — Azok mindenképpen azon igyekeznek, hogy elgáncsoljanak bennünket, ellenséges propagandát üznek, ellenünk esküsznek, tán megjutalmazzuk őket a mesterkedéseikért?

Valahogy kényszeredetten ejtettem ki ezeket a szavakat, és ez nagyon bosszantott.

— Semmiféle kegy! — Öklömmel az asztalra csaptam. — Nemcsak elkésérítjük őket, de szorítunk egyet a gigájukon! Nem tűrünk két rendszert a falun! Aki pedig nem akar elkéseredett lenni, tessék, álljon mellénk! — Fölemeltem az ujjam, és megfenyegettem Kirót. — Semmit sem kell nekik adni! Negyedrészt sem!

Rettentő dühvel ejtettem ki ezeket a szavakat, tulajdonképpen pedig minden erőmet összeszedtem, hogy felindultságot mímeljek. Kiro csak arra várt, hogy valaki melléje álljon, és ő is támadásba ment át.

— Micsoda negyedrészt! Én azt csak tréfából mondtam! Ha csak lehet, semmit se szabad adni nekik! Ezek görbe szemmel néznek ránk, mi pedig: tessék, kérem, vegyétek, nehogy valami bajotok essék! Hohó! Nem illik hozzánk az efféle kereszténykedés! Mi nem protestánsok vagyunk! Mi nem evangéliumi testvériséget, hanem kommunát csinálunk, s ezt meg kell érteni! Semmiféle negyedrészt azoknak a ravaszoknak! Ahogy Iszaj mondta, úgy lesz! A tanítók pedig fejenként egy liter petróleumot kapnak tőlünk. Ők öntudatos elemek...

Kimentem. Szél süvített, söpörte a fagyott havat. Ó, hogy néztek rám az emberek, akik sötét hajnalban jöttek már ide! Nagykendőbe burkolózott asszonyok, hidegtől elkékült kisgyerekek, vénemberek, bottal a kezükben — elcsendesült, türelmes nép, amely úgy öntötte el a teret, mint eltorlaszolt folyó.

Feltúrtem kabátom gallérját, s anélkül, hogy bárkire is pillantást vettem volna — mintha egy nyomorult szegény utolsó garasát oroztam volna el —, a kocsmába lódultam. Hrisztó bátyó épp hogy tüzet gyújtott a gombakályhában.

— Pálinkát! — szóltam, s kihúztam magam a söntés mellett. Ittam. Hogy mennyit, nem emlékszem. Arra sem emiékszem, hogyan értem az elnök házához. Mielőtt még kopogtam volna, Cekovica ajtót nyitott — minden biztonnyal meglátott az ablakból. Mosolygós arccal, minden teketória nélkül üdvözölt, mint ahogy jóismerőst szokás fogadni.

Este Kiro eljött hozzám, és már az ajtóban rákezdte.

— Hallod-e ember, megbetegszel ebben a jégveremben, miért nem gyújtasz tüzet legalább, hát járja ez?

— Semmi bajom — mondtam. — A pokróc alatt meleg van. Sőhajtott egyet és elhallgatott.

Már alkonyatkor lefeküdtem, fejemet fájdalom hasogatta. A lámpát azonban nem oltottam el, életemben először félttem a sötétségtől. Nem szerettem az egerek cincogását és futkározását; azok pedig kevesebbet ugrándoztak a világosságban.

— Hej, nehéz nap volt ez a mai! — sóhajtott fel megint Kiro. — Nagy a perpatvar!

Aztán a tisztaszobába ment, és behozott egy csomagot, amit belépésekor az ajtó mellett hagyott. Egy terjedelmes, zsineggel átkötött csomagot.

— Ezeket a holmikat neked tettük félre. Vattaruha, harisnya és miegymás. — A lábamhoz ült, és kedveskedően megkérdezte. — Meg akarod nézni?

Fölkeltem, kikaptam kezéből a csomagot, s egy ideig haboztam, hogy a fejéhez vágjam-e vagy csak úgy egyszerűen ablakot nyissak és kihajítsam a hóra. De megszédültem — azon a pokoli napon egy falat kenyér sem volt a számban, a térdem megbicsaklott. Eldobtam a csomagot, és visszabújtam a csergék alá. A fogam vacogott a hidegtől. Ráripakodtam.

— Vidd a szemem előtt ezt a holmit! Semmit sem akarok! Ahonnan hoztad, vidd is vissza! Megértetted?

Ő pedig ámulva nézett rám, nem akart binni a fülének.

— Semmit sem kértem! — folytattam. — Nem is kell semmi! Vidd innen ezt a holmit!

— Elviszem, no — motyogta és elhallgatott. — De miért? Hiszen te is ember vagy, szükséged van egyre-másra. Tán nem látom, milyen az inged, a nyakán egészen szakadozott, szegyen-szemre. Pedig tanult ember vagy, nem illik az állásodhoz, hogy úgy járkálj, mint valami ágrólszakadt!

— Én nagyon jól vagyok! — vágtam vissza. — Az ingem azért rongyos, mert a szappanotok nagyon lúgos. Nagyon sok lúgot tesztetk a szappanotokba. Nekem azonban van még fél-tucat ingem. Szófiában még jó néhány lóg a fogason, csak levelet kell firkantanom, már küldik is expressz csomagban.

Megint elkapott a hidegrázás, és összeszorítottam a fogamat. De hiszen az előbb azt állítottam, hogy a csergék alatt meleg van.

— A te dolgod — vetette oda Kiro. — Ahogy monddod, úgy lesz!

Rágyújtott egy cigarettára, és sokáig hallgatott.

Éjfél-tájban fölébredtem. A homlokomat kiverte az izzadtság. Fölkeltem, hogy vizet igyam, s akkor észrevettem, hogy a nyitott kemencében tűz pattog. Egy vastag hasábfá izzott benne. Ezen elcsodálkoztam, mert az én tüzelőm csak gallyakból állt. Az egész udvarban nem lehetett mást találni, csak rőzsét és vágott gallyakat. Akkor eszembe jutott, hogy Toso Gergov, a szomszédom, az egyik legmakacsabb „koszos” még az ősszel egész halom tölgytuskót és hasábfát rakott az én sövénykeritésem közelébe.

Derék ember volt Kiro Vlaha, szó se fér hozzá!

Másnap korán reggel eljött hozzám Sztamenko bátyó, és tudtomra adta, hogy sürgős ügyben a szövetkezet irodájába hívatnak.

Nagy nehezen elvánszorogtam az irodáig, habár egész úton úgy éreztem, hogy nem a magam lábán járok.

Az elnök (ki tudja miért, de igyekeztem kerülni a tekintetét) és Kiro Vlaha olyanok voltak, mint akiket halálra ítélték. Lógó orral és sötét képpel ültek — bánatos és csüggedt testtartással, ami nagyon szokatlan volt ezeknél az életvidám embereknél.

— No, mi baj? — kérdeztem csöppnyi kárörömmel. — Biztosan a járási pártbizottságtól kaptatok valami jó hírt, mi?

Kiro Vlaha elborult tekintettel nézett rám.

— Micsoda járási pártbizottságtól, hallod-e! Az istállókból kaptunk hírt, azért hívtattunk... Tegnap arra járt a körzeti agronómus az állatorvossal, és azt mondta: ez a jószág nem marad meg. Még egy-két hét és a fele elhullik. Vagy adjatok nekik takarmányt tisztességesen, vagy pedig — mondotta —

kést. Öljétek le és adjátok el őket. Legalább a húsért kaptok néhány levát. Ez a helyzet. Most aztán mihez kezdünk?

— Hajaj, mihez kezdünk! — sóhajtott fel Ceko, és rákönykölt az asztalra. — Könnyű azt mondani, hogy kést nekik, de mi lesz azután?

— Azután — mondtam. — Aztán követ köthettek a nyakatokra, és a Dunának mehettek!

— Hát bizony, úgy látszik, úgy lesz — sóhajtott Kiro.

— Mihaszna emberek vagytok — szóltam én —, mihasznák és semmi más.

Rágyújtottam egy cigarettára, le-föl kezdtem járni a szobában. Ó, mennyire szerettem volna lehordani ezeket az embereket, lekapni a vállamra hegyként nehezedő terhet és a fejükhöz csapni. „Ostobák!” — szerettem volna fölkiáltani. — „Mohón vágytok a földre, az egész falut szövetkezetté akarjátok fejleszteni, de azt nem látjátok, hogy a körzetben nincs elég gép, és hogy még azzal a földdel sem tudtok kellőképpen gazdálkodni, ami ma van a szövetkezet birtokában!” Ó, hogy szerettem volna a hajuknál fogva egymáshoz verni a fejüket! „Tömegszervezést csináltok, de nincs elég istállótok meg takarmányotok! Nem addig nyújtóztok, ameddig a takarótok ér! Ilyen a ti politikátok!” — ezt szerettem volna nekik mondani, az arcukba köpni, aztán elkotródni innen, amerre a szemem lát...

De én csak le s fel jártam a szobában, és fújtam a füstöt, pőfékeltem, amíg csak forogni nem kezdett körülöttem a világ.

— Hát csak szidj, ameddig jól esik! — mozdult meg Kiro. — Nincs abból semmi haszon. Azt mondd meg inkább, mitévők legyünk, azért hívtunk, hogy tanácsot adjál. Ha már egyszer instruktor vagy — beszélj!

S én belemelegedtem a beszédbe. Legelőször is megkérdeztem:

— Fordultatok-e már segítségért, kértetek-e a szomszédoktól egy kis takarmányt?

Ceko lemondóan legyintett.

— Hiszen hányszor adtak! Torkig vannak már velünk!

— Akkor vegyétek szemügyre a jószágot. Amelyik már csak nem sokáig húzza, vágjátok le.

— De mit csináljunk annyi hússal? — nyögött fel Kiro.

— Adjátok el! Én tanítsalak ki benneteket?

— Nem a tanításon múlik a dolog, hallod-e? — pillantott rám Kiro, és újból felnyögött. — A koszosok még csak nem is

gondolnak arra, hogy velünk közösködjenek. Főként tegnap óta olyan haragra gyúltak, hogy az ember szedje ám össze a bátorságát, s fusson, amerre lát. A szövetkezeti tagok meg az idén igencsak pénz nélkül állnak. Hiszen tudod, mit adtunk nekik. Gyöngé volt a termés.

— Arra is van gyógyír — mondtam. — Csak erősebb kézzel kell a dologhoz fogni.

— Én nem szoktam teketóriázni! — élénkült fel Kiro.

— A szövetkezeti tagok között, jegyzék szerint, szétosztjátok a húst, és fölírjátok a jövőbeni munkaegységek terhére.

Összenéztek, elnevelték magukat, aztán Kiro felugrott, lekapta az elnök kucsmáját a fejéről, s teljes erejéből az asztalra csapta.

— Hej, Ceko, ezt nevezik észnek, ez aztán az elme! Bezzeg a te tökfecedből semmi sem születik! Lyukas garast sem érsz emellett a legény mellett! Csókolj kezét neki!

— Ostobaság! — tiltakoztam rémülten, mert Ceko már csakugyan felkészülődött.

Kiro pedig ujjongott.

— Egyrészt a tagok is erőre kapnak, mert marhahúst esznek, másrészt pedig a szövetkezet is keres egy kis pénzt. Igaz, távasszal lesz egy kis nehézség — de hiszen ott a technika, segíteni fog rajtunk a gépállomás! Összel viszont, ha majd erőre kapunk, vásárolni fogunk jószágot! Derék legény vagy, Iszajcsó! Még ma telefonálok a járási bizottsághoz. Megmondom nekik: „Mit nem gondoltok, ez a legény lépést tart velünk. Tanult tőlünk, és most egy szót sem lehet szólalni ellene. Mert nincs olyan nehézség, amivel meg ne birkózna! Van esze!” Ezt fogom nekik mondani.

Mielőtt hazaindultam volna, még azt tanácsoltam nekik:

— Hívjatok a városból egy ügyes hentest, aki ért a kolbásztöltéshez. Készítsetek elő neki egy munkahelyet a gazdaságban, és ami hús megmarad, csináljatok kolbászt belőle. Azt pedig küldjétek a városba, vevőre talál ott az utolsó szálig.

Mikor Kiro meghallotta a javaslatomat, átölelt örömeiben, s majd kiverte belőlem a szuszt hatalmas ökleivel.

Még jó, hogy lázam volt és forgott körülöttem a világ, különben ki tudja, mi történik! Talán azt javasoltam volna, hogy nyissanak például pacalfőző konyhát. Szakember voltam ezen a téren. De forgott velem a világ.

A JARASI pártbizottság funkcionáriusai, akiket teljes meglepéssel töltött el működésem, és meghatott a viselkedésemben beállott fordulat, úgy határoztak, hogy büntetésemet nem vezetik rá pártirataimra. Sőt, illetékes helyen meg is dicsértek, úgyhogy egy szép napon, a tél végén levelet kaptam. Szófiába hívtak, hogy a felsőbb pártiskolán tanuljak. Hát vajon ezek nem sikerek? Pedig épp akkor szoktam hozzá, hogy éhgyomorral pálinkázzam!

Kiro szekéren egészen az állomásig kísért, segített elhelyezni a poggyászsomat, mikor pedig a vonat elindult, levette hegyes tetejű kucsmáját, és elkomorult, zavart arccal, nagy lendülettel és ünnepélyesen búcsút integetett vele — mert hát mégiscsak egy jó barátját és tanácsadóját búcsúztatta, nemde?

Mialatt a pártfőiskolán tanultam, semmi említésre méltó dolog nem történt velem. Ja igen, majd elfelejtettem! Kétszer megbüntettek, mert ugyanennyiszor „kissé becsicscentve” jelentem meg az órán. Mitévő legyek? Az italra falun kaptam rá, miközben bölcsességre oktattam magam, a barátaimat pedig arra, hogyan csináljanak kolbászt a marhahúsból. Kis híján múlt, hogy ki nem csaptak. Meg is tették volna, ha tekintélyes barátom, Iván, idejében védelmébe nem vesz.

Havonként egyszer vagy kétszer, vasárnapokon, Iván meghívott magához. Én mindig igen vidám közérzettel indultam el a lakása felé, de minél közelebb kerültem hozzá, annál jobban inamba szállt a bátorság, a lépteim lelassultak, mintha valami láthatatlan válaszfal emelkedett volna közénk, s ezen a falon igen jól láthatóan egy kicsiny névtábla hirdette magas közéleti tisztségét.

Iván bevezetett dolgozószobájába, s én úgy ültem be valamelyik mély bőrfotelbe, mint a diák, akit most hívnak ki felelésre. Valóban, az óra megkezdődött... Iván letelepedett a díványra, összehúzta magán bársonykontösét és elkezdte... Igen, Iván elkezdte magyarázni például a kormány valamelyik legutóbbi intézkedését. S én hallgattam, úristen, milyen türelmesen és illedelmesen hallgattam. Összeszorítottam a fogam, nehogy ásítsak, néha pedig lopva megcsíptem magam, hogy ébren tartsam tudnivágyó szellemem figyelmét.

Egyszer, mikor éppen nagy hévvel a szilvatermésről és a járási szövetkezeti központok működéséről beszélt, hirtelen elhallgatott, és pedig egy olyan pillanatban, amikor legkevésbé vártam. Összerezentem, azt hittem, talán rosszul lett, hirtelenében olyasmi is megfordult a fejemben, mint „szívbénulás”, „idegroham”. Körülnéztem, vizesüveget kerestem, de legnagyobb meglepetésemre egyszer csak hallom, hogy Iván egyik kedvenc kis dalocskáját fütyörészgeti, egy kis dalocskát azokból az időkből, mikor biztosan esze ágába se jutott, hogy a szilvatermésre és a szövetkezeti központokra gondoljon. „Donka, ifjú lányka, kötényt szőtt” ... fütyörészte Iván, s ravaszskasan nézett rám kissé fáradt és fakó szemével ...

Semmit sem szólt, hanem fölkelt, és a könyvszekrény kis italosfiókjához ment, egy szilvapálinkás üveget húzott elő, és jókedvűen rám mosolygott.

— A szilváról kezdtem beszélni, közben eszembe jutott... Tudom, te nem iszol, Iszajcsó, de az én kedvemért... Koccintunk a szocialista kereskedelem közhasznú ügyére!

A kristálypohárhák összecsendültek, s mi egyhajtásra kiűritettük őket. Hiszen a kereskedelem a népgazdaság fontos része!

Iván újra megtöltötte a kis pohárhákat, megint koccintottunk, s nekem ezúttal úgy rémlett, úgy tekintettünk egymásra, mint hajdanában, amikor én még rongyos ingben jártam, őt pedig Joannak hívták.

— Egészségedre, Joan! — bátorkodtam neki.

— Egészségedre, megmentőm! — ölelt át Iván.

Később odavitt a tükörhöz, amely ezüst keretben fénylett a könyvtár legfelső polca fölött és így szólt:

— Ide nézz, Iszajcsó, mi vagyunk ezek, vagy nem mi vagyunk? Vagyis, ugyanazok vagyunk, akik valaha voltunk, vagy más ember lett belőlünk?

Magától értetődik, szó sem lehetett róla, hogy a tükörből ismeretlen és idegen emberek néznek ránk. Ismertük egymás alakját és arctervezését, és semmiféle kétségnek nem volt helye. Ezért vállat vontam, és mélyszéles meggyőződéssel kijelentettem:

— Mi vagyunk.

— Hm ... — Iván mintha kételkedett volna. — Ilyen pocakos voltam én akkor! No és a haj? Hiszen akkor fekete hajam

volt ... Igen. A te arcocskád meg egészen sima volt. Hiányoztak ezek a ráncok a szád körül ... Meg ezek az apró szarkalábak a szemed alatt.

A díványhoz vezetett, leültünk és egy ideig hallgattunk.

— Még ha sok év telt volna el ... pedig nem — mondta Iván. — De nézd csak, hogyan alakul az élet, megifjodik, megszépül, a mi fizimiskánk pedig mállik, szürkül, repedezik ... Hát igazság ez?

Hogy mondhattam volna, hogy igazság? A fejemet csóváltam.

— Nem baj — sóhajtott fel Iván és elhallgatott. Aztán megbökött a könyökével. — Tudod-e milyen kellemetlenségeket okoztak nekem azok az átkozott szilvák? Micsoda zűrzavart csináltak! Úgy belekerültünk a csávéba, hogy szerettem volna alaposan elnászpángolni magamat. Kimondtuk, hogy amíg az állami szektor meg nem kapja a magáét, addig semmiféle magánfelhasználásról szó sem lehet. Az pedig, mármint a sajátunk, olyan soknak bizonyult, majd belefulladtunk. Úgy bizony! Sem a piac nem tudta felvenni, sem a konzervgyárak. Most aztán mit tegyünk? Sorra küldtük a táviratokat a járási szövetkezeti központokhoz, szüntessétek be a felvásárlást! Álljatok le, mert az áru a raktárakban rohad! Ezt táviratoztuk nekik! A termelőknek pedig szóban és körözvényekben elrendeltük: használjátok fel a szilvát, barátaink, ahogy jólesik, főzzetek pálinkát belőle vagy aszaljátok meg! Azok meg ránk vicsorogtak: ugyan honnan teremtsünk elő egyszerre annyi pálinkafőző üstöt és szárítókamrát? Káromkodtak, mint a jégeső, beeresztették a malacokat a szilvásokba, hadd oldják meg a malacok a bonyolult kérdést. No de ... tulajdonképpen a fizimiskánkról volt szó ... Hát bizony kopik, fakul, az ördögbe is! Az élet pedig, Iszajcsó, érzelgős fiacskám, a szilvák és más különféle bajok közepette is halad előre, megy a maga útján, szépül, mint valami csecsemő ... Nos, kedves barátom, látom, nagy örömmel hajtanál le még egy-két kupica pálinkát, de már megbocsáss — nem engedem. Meg kell tanulnod, hogy tiszta fejjel juss át az élet kellemetlenségein. Csak nem gondolod, hogy nekem nincs ihatnékom? Ó, bátyókám, milyen tűz gyulladt odabenn! ... Ide figyelj, Iszajcsó, nincs kedved egyet dalolni? Egy olyan kis dalocskát ... az illegális időkből? Nincs kedved?

Hallottam egyszer, amint a járási pártbizottság első titkára így szitkozódott:

— Semmirekellők!

De csak csendesen, szenvedély nélkül szitkozódott. Én pedig megértettem: a városka kicsiny volt, hivatalok és ipar tekintetében szűkös és szegényes, így nem adhatott munkát és kenyeret valamennyi egyetemet és főiskolát végzett fiának és lányának.

Miután eltelt egy hónap és lemorzsolódott még egy-két hét, a járási központot lassanként úgy meguntam, mint az olyan könyvet, amit már számtalanszor átlapoztam és kiolvastam. Az iroda nyomasztóan hatott rám, az írógép mintha az agyvelőmön kopogott és kalapácsolt volna, a sokszorosítógép pedig olyan undorítónak látszott, mint valami fekete és visszataszító csótány. Ó, sehogy sem tetszett a népnevelő szerkesztői munka, nem irodistának termettem! Ha a pacalfőző mester bárdja és a körleveleket készítő tollszár között kellett volna választanom, bármennyire felelősségteljes és nélkülözhetetlen is lett legyen ez a munka, én, ó jaj, habozás nélkül a pacalfőző húsvágó bárdját választom.

Mindenekfölött pedig a torkom is kezdett kiszáradni. Suttymban kellett pálinkát vásárolnom, s még inkább suttymban meginnom, idegen szemektől távol. Bármennyire utáltam a tollszárat és az íróasztalt, de a párt intézményét nem volt szívem pálinkával szégyenbe hozni.

De ahhoz sem volt szívem, hogy kétszínű életet folytassak.

Néha el-elgondolkoztam a véletlenről. Természetesen az ember félreléphet és megútheti magát. Itt helyénvaló a véletlen, s én meghajlok előtte. Az ember magatartásában azonban a véletlen a semmivel egyenlő, egy petákot sem ér!

Íme, miért állítom ezt.

Egyik instruktorunk, helybeli ember, Pazardzsikba ment, hogy a szövetkezeti elnökképző iskolán tanuljon. Milyen különös véletlen! — lelkem mélyéből megörültem neki, és nyomban szóltam az első titkárnak.

— Tegyetek engem az ő helyére! Már voltam instruktor, van tapasztalatom, küldjeteek engem falura!

Ezt a kérést naponta megismételtem, még akkor is, ha csak a lépcsőn, a folyosón vagy éppenséggel az utcán találkoztam a titkárral. Nagyon állhatatos voltam.

— Küldjete falura!

Kezdetben úgy tett, mintha nem jól hallana, később megpróbált észre téríteni, enyhe aggodalommal bizonygatta, hogy ez a munka nem nagyon illik hozzám.

— Mennyi ideig éltél falun? Hiszen még olyan emberek is elvesztik néha a tájékozódást, akik egész életükben a falusi sarat taposták, hát még te!

Ezt mondta és jóindulatú leereszkedéssel intett, hogy mehetek. Igazán untattam már, de azért továbbra is ismételtettem, mint valami verkli.

— Küldjete falura!

Ő pedig elhallgatott. Most már egyre inkább fáradt mosollyal hallgatta a szavaimat, s egy napon szomorúan felsóhajtott:

— Hát jó, menj! Menj és törd be a fejed!

Csendes és tartózkodó ember volt, s mindjárt ellágyult, sőt rám is mosolygott a szemével.

39

AZON töprengék, ha a mi instruktorunk nem megy el Pazardzsikba, ha én továbbra is az irodában ülök és írom a körleveleket, vajon ért volna-e újabb baj?

Ó, feltétlenül! Feltétlenül elért volna.

Dve Mogili falva régi és új házaival a síkság két kerek földhátára telepedett, köztük pedig, földomladékok és cserjések közepette, sekély kis csermely kanyargott; nyáridőben vékonyka, mint a fonál, de borzasztó, ha a tavaszi esőzés megindult. A két földhát közt húzódó árnyas völgyben, mosás után, menyecskek fehérítették vásznaikat, kis tacsók pacskoltak, forró nyári napokon itt hűsölt a jószág. Keleten pedig, amerre a síkság ereszkedett, ahol a lankák, mint két fal közelítették meg egymást, egy régi időkből származó, ódon és rég elhagyott török vízimalom kuporgott, melyet immár teljesen benőtt a vadszeder meg a bodza.

Az udvarokat és kerteket úgy beborította a gyümölcsfák lombja, hogy tavasszal, valamelyik magasabb helyről nézve, a falu egyetlen nagy tarka-barka virágcsokornak látszott. S ha az ember végighaladt az utcákon, nem győzött csodálkozni

Kitűnően vizsgáztam, s ebből az alkalomból Iván barátom egy pár szép turistacipővel ajándékozott meg. Micsoda cipő! Narancssárga, dupla talppal, vízhatlan, belül antilopbőrrel bélelve. Álom! Ebben a cipőben nagyon magabiztos voltam. Igen, valahányszor valami miatt kellemetlenül éreztem magam (nos, ez is előfordult néha!), felhúztam, le s fel sétálgattam kicsiny szobácskámban, s ilyenkor jobb kedvre hangolódtam.

Természetesen kitaláltam e drága ajándék jelképes értelmét, és örültem, hogy utazás vár rám. De hadd legyen hát mindig őszinte, bármilyen keserű is ez! Egyes főiskolai társaim azzal az apostoli tudattal utaztak vidékre, hogy egy nagy cél nevében az egyszerű nép szolgálatára indulnak. Mennyire irigyeltem őket! Ezek új emberek voltak, és új szemmel nézték az életet. Az én esetem azonban különlegesebb volt. Én még mindig a régi szokások rabja voltam. Elfogott a szomorúság, ha ezekben az években a falusi utakra, a porhanyós fekete földre, a poros mezei ligetekre gondoltam. Nem tudom, miért, de megfájdult a szívem, ha a birkabőr bekecses, kucsmás férfiak, a tarka fejkendős és sálas nők jutottak eszembe... Úgy búsultam utánuk, mintha rokonaim lettek volna. Újból látni szerettem volna őket, újból együtt élni egyszerű örömeikkel és gondjaikkal. Valahányszor eszembe jutott mindaz, amit Kiro Vlaha falujában átéltem, hibásnak éreztem magam valamiért, mint az olyan adós, akinek van pénze, de nem akarja régi adósságát rendezni.

Íme, ilyen érzések nyugtalanítottak, minduntalan a bennem élő „én” került felszínre. Mit tegyek? Nem voltam vak, és a saját szememmel láttam, hogyan hagyják el egyesek a mi szépséges fővárosunkat az új ember önérzetével, aki a pokolba küldte egyéni kényelmét, hogy testestől-lelkestől tanulatlan ember-társai szolgálatára álljon. Ó jaj, én meglehetősen elmaradtam... Az új felfogás csak nehezen hatolt belém. Én az előttem álló útnak egész egyszerűen csak azért örvendtem, hogy ismét azokkal az emberekkel élek majd együtt, akik a szívemnek kedvesek, azokkal együtt végzek majd kedvemre való munkát. Legvégül pedig megadhatom nekik azt az adósságot, amely abból az időből maradt fenn, amikor Kiro Vlahával együtt gyűrködtem neki, hogy szebbre és jobbra oktassam őket...

Igen, mégis megbüntettek, hogy beteljesedjék jószágos barátom, Dragomir jövődölése. Ime, hogyan történt ez.

Miután levizsgáztam, egy másik járási pártbizottsághoz küldtek ki munkára. A kicsiny, poros dél-bulgáriai városkát valószínűs polgárháború állapotában találtam. A csaták három régi, hűvös kocsmá asztalainál, karabunari vörös borral telt fél okás üvegek mellett folytak; a kocsmákat annak rendje és módja szerint a helybeli tanács vezette. Az egymás hajának esett temperamentumos délvidékiek között támadt szörnyű viszály oka pedig nevezetes olvasóköri színpaduk volt, melynek hírneve egész a tengerig, sőt a Sztrandzsa hegységig is elért. A Hazafias Arcvonal elnöke, aki a városka legszenvedélyesebb mozikedvelőinek élén állt, azt követelte, hogy a színpadot felére csökkentsék, s így teremtsenek helyet még néhány széksornak, mivel minden este húsz, sőt harminc polgár is igen rossz hangulatban tért haza — a boldogtalanoknak aznap este már nem sikerült jegyet kapniuk a mozielőadásra... Igen ám, de a városi tanács elnöke, aki ötven esztendeje ellenére a műkedvelő színpad lelkes tisztelője és védnöke volt, életre-halálra harcolt a színpad épségéért, sőt az volt a szándéka, hogy a színpadot még jobban kibővíti, s magától értetődik, hogy az olvasókör szűk termének rovására. A színészek, énekesek és táncosok — meglehetősen féktelen és nagy életkedvtől duzzadó népség — mögéje sorakoztak, s mivel időnként maga is nagy kedvvel ropta a röcsenicát az egykori Kolistark kocsmá asztalai között, szó se lehetett arról, hogy a hírneves olvasóköri színpadot megkurtítsák. Így a kisvárosban vad és meglehetősen kilátástalan belvillongást találtam.

A csatákat azonban pohárral és fél okás üveg mellett vívták, melyet elég gyakran szikrázó és jól hűtött borral töltöttek tele. Meg aztán a két szemben álló fél harcosai is valamennyien olyan emberek voltak, akik már rég maguk mögött hagyták az ifjúság lángoló esztendeit. Az énekkarokban kicsattanó orcájú nénikék énekeltek, kopaszodó férfiak ropták a vad tráciai táncot, a középiskolák növendékei Lope de Vega darabjait játszották... Az értelmiségi ifjúság feltartóztatlanul menekült a városból. Ha kényszerből ideig-óráig szülővárosában tartózkodott is, a nagy olvasóköri színpadot is, meg a kicsiny mozit is, fagyos közönnyel nézte, és nem avatkozott bele az apák kulturális perpatvaraiba.

az új házakon, amelyeket délvidéki szokás szerint egészen eltakartak a dús lombú diófák, az akácok és az elaggott szedrek. A friss zöld lombok közt mindenfelé emeletes új épületek piroslottak, vidám kis erkélyekkel és gyári cseréppel fedett meredek háztetőkkal. Mintha csak ez a falu gyorsan és fürgén lerázta volna magáról hajdani vályog gúnyját, hogy a világ előtt új, kényelmes és modern öltözékben tetszelegjen. Még a járási központ is megirigyelhette. Szülőotthon is volt itt, bölcsődével — egy derűs, rózsaszín kövekkel burkolt, márványoszlopokkal és vakítóan fehér gipszpárkánnyal díszített kicsiny palota. A fehér homlokzatú iskola olyan volt messziről, mintha üvegből lett volna, mert széles, egy sorban húzódó ablakai ékszerbolt kirakatához hasonlítottak.

Mi minden nem volt ebben a faluban! Kertmozi is, amfiteátrumszerűen emelkedő padsorokkal, egy kis tánctér, emeletes olvasóköri színházteremmel és fenségesen szép piros bársonyfűgönnnyel.

Minden volt Dve Mogiliban. Még sportstadion is, sakk-klub és egyesített péküzem! Ó, ez a péküzem valóságos csoda volt! Az itt sült cipók hófehér vattából készült zsemléhez hasonlítottak, s az ízük olyan pompás volt, mint a legfinomabb városi cipóé. A péküzem mögött négy bronzcsap csorgatta a forró vizet s töltött tele tizenkét kővályút. Az egészségtől duzzadó dve mogili asszonyok télvíz idején itt sulykolták a ruhát — s amint ez már lenni szokott — az ütőfák csattogása közepette az anyósukat szapulták, meg a tanítónőket, meg a fiatalabb menyecskéket, s vidáman repdestek a hangok, melyeket átjárt a sűrű és meleg pára. A mosoda mellett fürdő volt, de micsoda fürdő! Zuhanyozóként néhány hordó szolgált, amelyek háromlábú vasállványok tetején trónoltak, csak a dugójukat kellett kihúzni, s a fürdőzők fejére máris a forrásig hevített víz vastag sugara lövellt.

Dve Mogili község lakosai sok hasznos, mulatságos és vidám dolgot eszeltek ki és készítettek, s mindez arról tanúskodott, hogy az itteni gazdák legyűrték a sötét gondokat, s hogy a szövetkezet munkaegysége valóban „zsíros”. Mit takargassam, néhány nappal megérkezésem után szinte bódulatban jártam, a Seherezáde meséiből ismert Aladdinra hasonlítottam, aki először pillantotta meg maga előtt a bűvös lámpa szellemét. De hiszen nem is lehetett másként: lelkemben még mindig ott

hordoztam annak a nehéz időnek emlékét, amikor Kiro Vlahával szétosztottuk a kiutalt kartonanyagot, és a „koszosokat” üldöztük, amikor reggelire mentapálinkát ittam, hogy eloltssam keserűségemet, amely zsarátnokként égette a torkomat...

De eltértem a tárgytól. Újra megbüntettek, hogy egykori barátom, Dragomir balsejtelmű jóslata beteljesedjék. Tehát Dve Mogiliben az új téglaházak, amelyek piros galócára emlékeztettek s a szemet örvendeztették, azt tanúsították, hogy a dolgok itt jól haladnak, s hogy a szövetkezeti gazdaság munkaegységekre igen jól fizet. Csak egy valami ejtette zavarba az idegent — amit nem lehetett első szempillantásra észrevenni —, hogy az új, vidám épületek egyre azt a benyomást keltették, hogy kissé befejezetlenek, valamit még csinálni kell rajtuk, elhanyagoltak, s még hiányzik egy-két simítás ahhoz, hogy minden teljes rendben legyen. Valahogy azt lehetett érezni, nem tették meg az utolsó erőfeszítést ahhoz, hogy a gazda félre csaphassa süvegét, felkacagjon és elkurjantsa magát: kész! Néhol hiányoztak az asztalosmunkák, máshol eljutottak a gerendasorig, de a kőművesmunkával — ez látszott — nem épp tegnap készültek el... Mintha ezen a vidéken szertelen erővel kitavaszkodott volna, de később váratlan fagy tört volna rá.

Egy tágas, verőfényes, fehérre meszelt, deszkapadlós és faágyas szobában szállásoltak el. Hajnalban házigazdámék csupasz nyakú kakasa ébresztett fel, az ablakkal szembenálló telefonoszlopra szerelt hangszóró kiverte az álmat a szememből, a közeli iskola csengője pedig olyan harsányan szólt, hogy szinte kitépett az ágyamból. Felugrottam, behunyt szemmel futottam a kúthoz, és hideg vízzel locsoltam meg a fejemet. Később, immár igen frissen, a konyhába mentem, ahol a házigazdám már várt rám, miközben elgondolkodva meredt egy festett kancsóra, amely állandóan sárga körtepálinkával volt tele. S nekem, hogy háziasszonyomat meg ne sértsem, egy nagy bögre meleg tejet kellett ilyenkor kiszűröcsölnöm, s ki tudja miért, egészen délig olyan levertnek éreztem magam, mint a bukott diák...

A szövetkezet elnöke, akit — mint később értesültem — a legrégibb és legtapasztaltabb szövetkezeti tagok ellenkezésével választottak meg, a járási pártbizottság első titkárának a veje volt. Csizmában járt, olyan léptekkel, mint valami hadműveletet irányító tábornok. Igen erős ember volt, és sűrűn emlegette,

főleg amikor haragudott, hogy „nagyon viszket a tenyere”. A zömök, vörösés képű és bikanyakú ember, ama bizonyos ideges viszketéssel a tenyerében, valóban tiszteletet és félelmet keltett az emberekben. A párttitkárnak is erősen szembetűnő és tiszteletet gerjesztő külseje volt: alacsony és hengerded alakú, lágy vonású, betyárosan kipedert bajusszal, jókedélyű, tréfacsináló, a gömbölyded női szépségek nagy hódolója. Jámbor, beszédes kedvű, szívélyes még az öregasszonyokkal is, harcos múltú ember. Valamikor partizánoknak nyújtott menedéket. Csupán egyetlenegy fogyatékosága volt és egytől félt: az elnöktől, de attól aztán úgy, mint kecskegida a farkastól. Azt beszélték, azt súgták-búgták, hogy valami asszonyhistória miatt tartja a markában az elnök, de hát ki tudhatja! Az én házigazdám viszont gyanakvó és kétkedő természetű ember, az elnök és a járási bizottság titkárának rokoni kötelekeiben kereste a félelem okát. Így aztán nehezen lehetett megérteni, pontosan hol is rejtőzködik a nagy félelem alapja. Hiszen az emberi lélek nem üvegbúra alatt áll, hogy pontosan láthassuk a betegség helyét, meg hogy mi is a betegség, és elő lehessen írni rá a megfelelő orvosságot.

Dve Mogiliben azonban más, feljegyzésre méltó emberek is éltek. S hála istennek! Nem panaszkodhattam, békességben lehetett velük élni. Ilyen rendes ember volt Lambi Paraskevov, a gépállomás agronómusa. Meglehetősen vékony csontú, keskeny vállú, de mozgékony, fürgé ember volt, akár a vidra, és gyors beszédű. A napbarnított, lapos, tatár arcú férfira nehezen lehetett ráfogni, hogy szép, s ezért a lányok, akik csak a külső szépségre adnak, mindig hideg és zárkózott arccal mentek el mellette. De ostobák voltak ezek a szeleburdi lányok! Rövidlátók voltak. Ők, akik mindig szívesen rámosolyogtak egy-egy büszkén lobogó üstökre, nem látták meg ebben az emberben a belső szépséget, amely ragyogóvá és olyan tündöklővé tette a szemét, mintha valami apró arany nap lett volna. S milyen szíve volt neki! Ó, azok a szegény lányok... Ők nem tudták, hogy Lambi fütyült aspiránsi álmaira, és saját akaratából jött Dve Mogili falvába, nem pedig központi utasításra; nem tudták, hogy a gépállomás csarnokai mögött megvolt a maga kicsiny kísérleti földje, hogy a nap huszonnégy órájából mindössze négy-öt órát aludt, hogy kifogástalan rendben tarthassa a különböző, saját tenyésztésű búzafajtákkal kapcsolatos feljegy-

zéseit, s hogy azért lopta meg az álmát, hogy figyelemmel kísérhesse a szántások legkülönbözőbb módjairól és a föld vetés előtti megmunkálásáról szóló vitákat... Ők nem tudtak erről. Ezek a lányok semmit sem tudtak Lambiról. Ezért néztek rá közömbös és hideg arccal.

S milyen bölcs emberek voltak az öregek! A föld minden kis rögét ismerték, emlékeztek a bő termésekre és a meddő évekre, tudták, hol lesz teltebb a búza kalásza s hol gyengébb, hol van szükség sekély szántásra és hol mélyebbre, hogy aszályal és szelekkel szemben ellenállóképes legyen a termés.

— Minden helynek megvan a maga törvénye! — hajtogatták gyakran ezek a fehér hajú férfiak, és megbántottan pislogtak, kopogtattak botjukkal a földön, ha az elnök fennhéjázón és gúnyosan legyintett: „Vén fazekak! Mit értetek ti az agrotechnikához?”

Sok rendes ember volt Dve Mogili falvában, a föld is jónak látszott, s nem egy-két új házat építettek a szövetségi tagok, mégis sántított valahogy a dolog, nem minden volt rendjén.

S íme, mi történt tavasz kezdetén, mikor a faluba érkeztem.

Egy kora reggel, valamivel hamarabb, semmint az iskola csengője megszólalt volna, beállított hozzám Lambi.

— Gyere — hívott —, menjünk ki az ősziék táblájához. Egy ember érkezett a városból.

A hangja kissé remegett, és a szemében nyugtalanság bujkált.

Felültem Lambi motorjára, és tizenötperces száguldás után a vetéstáblánál termettünk. Csendes, szelíd eső permetezett. Az országúton könnyű koci állt, s kissé oldalt tőle két férfi beszélgetett. Az elnökünk, mogorván, mint a ködös égbolt, és a járási bizottság másodtitkára, aki tökmagot ropogtatott, és szórakozottan nézte a beborult határt.

— No, itt van a barátunk — szólt az elnök, és ujjával az agronómusra mutatott. — Nehéz ezzel a legénnyel dolgozni! Nem tudom, miféle csillag alatt születtem, hogy mindig ilyen csökönyös borjúcskákkal van dolgom! Mióta mondom neki: boronálj, agronómus, itt az ideje, elszalasztjuk a határidőt! Ő meg csak a fejét vakarja, a magáét hajtogatja. Mintha csak ő értene hozzá, mi meg tökfilkók lennénk! Így van-e, agronómus?

— Így van — válaszolta Lambi.

A másodtitkár abbahagyta a tökmag ropogtatását, és csodálkozva mérte végig az agronómust.

— Miért nem boronáltatsz? — kérdezte. — Felülről várod a parancsot? Ehhez szoktál?

— Már hogy boronálnék! — vont vállat Lambi, és a könyökére támaszkodott. — Hogyan boronálnék? Kaparja csak fel kissé a földet és nézze meg a gyökereket. Vékonyak azok, mint a cérnaszál. Az ilyen vetés nem boronálásra való. Ha ráengedjük a boronát, mind elviszi!

— No nézd csak — mérte végig rosszindulatú mosollyal a másodtitkár. — Mintha a vékony gyökereken fordulna meg a dolog! Hogy eszelhetsz ki ilyet? Csak nem azt hiszitek, hogy Dve Mogili másik államban van? Ide hallgass, már az egész járásban végeznek a boronálással, ti pedig még el se kezdtétek! Te vissza akarod tartani a járást. Tudod-e, agronómus elvtárs, hogy hatezer dekár vár rád? Tudod-e, hogy terv is létezik, hogy ezt a tervet nem ütődött koponyák készítették, és ha már egyszer terv, akkor teljesíteni is kell?

— Tudja ő azt, de mit fájjon a feje — csóválta fejét az elnök. — Agronómus, hogysisne! — és kiköpött.

A másodtitkár összehúzta sötétkéek kabátját, megigazította ellenzős sapkáját, aztán bebújt a kocsiba a sofőr mellé.

— Gyere, Szando, szállj be — hívta az elnököt.

Mikor pedig Szando elhelyezkedett a hátsó ülésen, a másodtitkár felém fordult és megfenyegetett az ujjával.

— Hát maga, akit a párt küldött ki, mit csinál? Arra vár, hogy valaki ösztökével piszkálja meg egy kicsit, mi? Annyit noszogatótt bennünket, hogy falura küldjük, most meg ilyen segítséget nyújt a vezetőségnek! — A motor zaját túlharsogva még odakiáltotta. — Magát vonom felelősségre! Még ma kezdjék meg a boronálást!

A kocsi felpöfögött és elment, mi pedig Lambival mintha restelltünk volna egymás szemébe nézni. Hallgattunk.

Később felkerestem Vatju bátyót, a párttitkárt.

— A járási bizottságnál azt követelik, hogy boronáljuk meg az őszieket, az agronómus azonban azt állítja, hogy a gyökerek még gyengék. Mi a véleményed?

— Mi az elnök véleménye? — kérdezte Vatju bátyó.

— Szitkozódik, hogy még nem kezdtünk hozzá!

— Az a szokása, hogy szitkozódik! — sóhajtotta Vatju

bátyó. Aztán elmosolyodott. — Ha kell, hát boronálunk! Mi mást tehetnénk?

— De ha a gyökök valóban nem bírják ki?

— Vállalja az elnök a felelősséget, ő a vezetőség! Meg azok ott, a járási bizottságnál. Ha ők így rendelkeznek — mi végrehajtjuk. Tisztelgünk és végrehajtjuk. Így van ez!

— Te nem párttitkár vagy, hanem féreg! — fortyantam fel. — Hisz itt az emberek kenyeréről van szó!

Vatju bátyó bánatos pillantást vetett rám, és semmit sem válaszolt. Sodort egyet a bajszán és elment.

Aznap megint megfeledkeztem a józan ész törvényéről, és újból a régi nihilista rossz szellememnek adóztam. Talán azért, mert szemerkélt az eső, mert az ég beborult és ködök gomolyogtak a földön? Biztosan. Ilyen időben könnyen bűnbe esik az ember.

Beszaladtam a falut, néhány tapasztaltabb szövetkezeti tagot egybegyűjtöttem a kocsmában. Mindannyian az agrónómus véleményét helyeselték.

— Panaszt teszünk a járási bizottság pártválasztmányánál — mondtam. — Meg kell akadályoznunk a boronálást, helyeslitek?

Papirost vettem elő, és írni kezdtem.

Igen, megírtam beadványomat, s nagyon éles szavakkal fogalmaztam meg.

Közben pedig a traktorok és boronák már kimentek a földekre...

Egy héttel később, amikor a boronálást már befejezték, megérkezett a válasz levelemre. Mindössze pár sorból állt: megrovással büntettek, mivel a „rám bízott feladatnak nem feleltem meg”. A történelem megismétlődött.

Igen elborult a hangulatom. Pedig odakinn sütött a nap. Ilyen időben a hunyor gyorsabban csírázik.

40

HAT így... Megkezdődött az aratás, és a szövetkezeti tagok a hatezer dekár őszi búzából annyi szemet sem csépeltek el, amennyit a legsoványabb és legaszályosabb évek-

ben szoktak. Utána a járási néptanács elhalmozott bennünket körlevelekkel: „Alkalmazzatok mindenfelé mélyszántást!” Figyelmeztettek: „Mélyszántás nélkül nincs és nem lehet magas hozam!” Megfenyegettek: „Felelősségre vonjuk azokat a vezetőket, akik a mélyszántás alkalmazását megakadályozzák!” és így tovább, végig ebben a szellemben.

— Miért mindenfelé? — értetlenkedett Lambi. Az őszi vetés katasztrófája után hajótöröttre kezdett hasonlítani.

Az öregebb szövetkezeti tagok pedig elkomorodtak.

— Ugyan ne beszélj, te elhiszed ezt... a határ minden kis zuga megköveteli a magáét... A napos meg a széljárta helyeken hadd eresszék kicsit mélyebbre az ekét, de a lapályos, mélyebb részekben, ahol a nedvesség amúgy is meggyülemlik és mocsaras a föld, ott csak sekélyen kell szántani... Nem egy rőffel mérik ezt a dolgot... Nem megy az úgy!...

Nem voltam nagyon jártas az agrotechnikában, de az idősebb gazdák tapasztalataiban erősen hittem. Világéletemben kalapot emeltem a nép egészséges észjárása előtt. Ezért így szóltam Lambihoz:

— Te a saját felfogásod szerint készítsd a tervet, és fülelj arra, mit mondanak az öregebb és tapasztaltabb szövetkezeti tagok. Ha majd a tervek véglegesítésére kerül sor, én a te javaslataid mellé állok, s lesz, ami lesz — nem fél az esőtől, aki már megázott.

Aki már megázott, nem fél az esőtől, de ha csak egy kicsit is vágyik nyugalomra s azokra a kényelmekre, amelyek az életet kellemessé teszik — igen, a keserű tapasztalatokkal rendelkező ember! —, annak komolyabban kellene gondolkodnia azon, vajon sutba dobja-e azoknak az embereknek a véleményét, akik — minden bizonnyal magas állásuk miatt — nem szoktak hozzá, hogy szavukat semmibe vegyék.

Mikor Szando bátyótól értesültek arról, hogy a „mindenütt alkalmazandó mélyszántást” ellenzem, a néptanács emberei a fogukat csikorgatták, és ugyancsak megfeszítették achillesi haragjuk íját. El is árasztottak nyilaik ezrével. „Micsoda instruktor ez? Milyen maradi alak? Hogy mer így viselkedni? Lássuk csak az iratait! Lássuk csak, milyen származású, kicsoda a nagyapja és milyen ember volt az apja?... Milyen töméntelen sok nyíl, s egyik hegyesebb, mérgezőbb, mint a másik! Nagy fájdalmat okoztak.

Ó, jaj, a törhetetlen Odüsszeusz egyetlen tökéletes jellemvonásával sem rendelkeztem, s meglehetősen leverten és több sebből vérezve tértem vissza Szófiába egy végső figyelmeztetéssel, s ezt a büntetést pártirataimra is rávezették.

Elmentem Ivánhoz, és igen jókedvű hangon mondtam el neki kudarcot vallott odüsszeám történetét. Ő pedig egy ideig szomorúan hallgatott. Aztán sétálgatni kezdett a dolgozószobájában, miközben hol a jobb, hol a bal vállát vonogatta, mintha valami a hátát csipdeste volna.

S egészen váratlanul elnevette magát.

— Tudod-e — fordult felém —, ahogyan lesoványodott, kókadozó égimeszelő figurádat elnézem és a történeteidet hallgatom, arra kell gondolnom, hogy ha sok gyötrelmen átment fejedre egy alumínium edényt csapnál, olyan lennél, mint valami Don Quijote! Ország-világ csodája!

Sokáig nevetett. De ez a nevetés nem volt vidám.

Aztán így szólt hozzám:

— Nem sikerül neked semmi, Iszajcsó. Allítólag van eszed, telis-tele vagy tudással, látszólag igazságszerető ember vagy, mégis mindig kék-zöld foltokkal térsz vissza hozzám!

— S ki a hibás? — vetettem oda. Az arcába tekintettem, és újból megkérdeztem: — Ki a hibás?

Ó, ha meg tudott volna győzni, ha bebizonyította volna, hogy bajaimért és kudarcaimért önmagamban keressem a hibát, akkor az öröm megint visszatért volna lelkembe, és a fény régi, fehér és vakító tisztaságában rgyogott volna fel a szemem előtt... Mennyire szerettem volna így szólni hozzá: „Nosza, szedd össze az eszed te, akinek gazdag élettapasztalata van, te bölcs és acélszilárdságú vezető férfi, aki ugyancsak körültekintő vagy és messzire látsz, bizonyítsd be, győzz meg, hogy én vagyok a hibás, hogy rossz, ostoba és naiv ember vagyok, hogy nincs igazam, s a sok átélt rossztól beteg, de a jóba vetett hitem megint talpra áll, és én újból boldog ember leszek!”

De én csak hallgattam. S Iván, mintha kitalálta volna gondolataimat, megcsóválta a fejét.

— Ki a hibás a bajaidért! Ítéletet akarsz hallani magadról? Én, kedves barátom, nem vagyok a cifra szavak mestere, sem pedig az emberi szívek ismerője, a hétköznapi ember egyszerű eszével azonban így gondolom: mindazoknak a bajoknak az

okát, amelyek a fejedre halmozódnak, azt hiszem, mindenekelőtt önmagadban kell keresned. Ez, magától értetődik, semmiképpen sem jelenti azt, hogy te rossz ember vagy. Ellenkezőleg, mindig azt mondtam, hogy te széplélek vagy, azt gondoltam, és ma is azt gondolom, hogy az igazságért kész vagy tűzön-vízen átmenni. De azok, igazságszerető emberem, akik téged megbüntettek — s ez mélységes meggyőződéselem —, azok sem hibáztak, s te ne keményítsd meg a szíved ellenük. Mert a parancs parancs, és a parancsot végre kell hajtani. Ez a törvény.

— Vagyis — kiáltottam fel —, a kecske is jóllakik és a káposzta is megmarad. Szép kis törvény!

— Hohohó! Ebben már nincs igazad! — szomorodott el Iván. — Te nagyon önkényesen magyarázod a törvényt, úgy, ahogy neked tetszik, ahogy a te megsértett szívecskédnek jólesik. Ez nem szép. Tévedsz.

— De hol az igazság, az ördögbe is! — fortyantam fel. — Ahelyett, hogy segítenél rajtam, varázskörbe taszítasz. Én jó vagyok, de állítólag azok is jók, akik engem megbüntetnek. Hát ki a rossz? A te véleményedből az derül ki, hogy nincs is rossz, mindannyian jók vagyunk. Hát akkor? Hová vezet a te logikád? A te logikád csak egy eredményhez vezet, ahhoz, hogy a törvény rossz.

— Ostobaság — tárta szét a karját Iván. Nagyon leereszkedő pillantással nézett rám és megismételte. — Ostobaság! A te beszéded, kedvesem, nagyon is az éretlen dinnyére emlékeztet. Az efféle éretlen dinnyét senki meg nem eszi. Az ember fogja és kidobja az ablakon.

Ezután keresztbe fonta mellén a karját, s le-fel kezdett sétálni a szobában.

Délre járt. Felálltam, ő azonban kezét a vállamra tette, elnevette magát, s újból visszanyomott a helyemre.

— Öt perc múlva kettesben fogunk elmenni, éspedig mint jó barátok — a hangja szokatlanul lágy volt és kedves. — S hogy az étel és ital is jól essék nekünk, most, itt helyben elmondok valamit neked, és te be fogod látni, minden rendben van köztünk. Az imént azt kérdezted, hogyan vélekedem a kudarcaidról. Én megmondtam a véleményemet, de te nem értettél meg, sőt még fel is fortyantál. Megharagudtál, és a legsötétebb gondolatok egész kis füzérét raktad eléem. Te kissé beteg vagy,

szeretett barátom! S a betegség a szemedet sújtotta. Nincs messze az a nap, amikor az élet valamennyi színéből csak a feketét fogod látni és elfogadni. Azt hiszem, arrafelé haladnak a dolgaid, barátom! Pedig te nem olyan ember vagy, akire csak lemondóan legyintünk és azt mondjuk: ördög vigyen s pusztulj el! Még hogy elpusztulj? Nem vagyunk mi olyan ostobák, hogy az aranyat veszni hagyjuk! Szó sincs róla! Azt mondom neked: üres fecsegés semmit sem ér. Te, kedves barátom, kétségbe vontad a törvényt. Hát jó. Minden megeshetik! De állj meg az életnek ebben a sodrában, és nézz körül, a törvény akadályoz vagy valami más ragadja meg a lábadat és von a mélybe? Ha az ember nekivág a mély víznek, hogy a gázlót megkeresse, csak akkor lesz igazán tisztában a víz sodró erejével s csak akkor válik például teljesen világossá előtte, miért kell hol jobbra, hol balra lépnie, hogy szerencsésen áterjen a túlsó partra...

Még sok effélet mesélt el nekem Iván, az agyamra azonban hirtelen fáradtság nehezedett, ezért csak szórakozottan hallgattam, néhány gondolata csak elzúgott a fülem mellett, mintha valami idegen, előttem ismeretlen nyelven hangzott volna el. Csak egyet értettem meg, s azt is csak hosszú beszéde végén.

— Egy ideig tanulni fogsz még, Iszajcsó, hogy a gyakorlatból sok minden világosabbá váljon előtted, azután pedig olyan területre küldünk, ahol saját magadnak kell megkeresned a „gázlót”.

Gázlót? Különös. Ugyan miért ne keresném meg? Egy időben én buzdítottam Kiro Vlahát arra, hogy vágassa le a lesóványodott jószágot, s ez is valamiféle „gázló” volt. Sőt még azt is én tanácsoltam neki, hogy kolbaszt gyártson. Az effélében már volt tapasztalatom...

41

S ÍGY, miután a szövetkezeti vezetők iskoláját elvégeztem, az illetékesek Dobrudzsába küldtek, hogy ott dolgozzam. Egyébként életrajzomban mindig hangsúlyoztam, hogy — hála istennek — dobрудzsai ember vagyok. Miután sokáig

vándoroltam az országban, végül újból otthoni tájra, hazai környezetbe kerültem.

Már réges-rég nem jártam az otthoni tájon, ezért nagyon megörültem, és szívből megköszöntem Iván barátomnak a ki-nevezést.

Szeptember vége felé járt, a szófiai utcákon és sugárutakon már sárgulni kezdtek a nyárfák és az öreg gesztenyék. Néhány napig kedvemre csavarogtam, de a lelkem mélyén csendes, megmagyarázhatatlan bánatot éreztem, mintha szeretett és szívem-hez közelálló emberektől kellene elválnom, pedig Ivánon kívül senki más meghitt barátom nem volt ebben a városban. Csak-nem valamennyi új filmet megnéztem, eldugott, kicsiny fala-tozókbán, amelyekbe tanulásom idején be-betértem, most fel-hajtottam egy-két korty pálinkát, s aztán hirtelen, a megbe-szélt nap előtt, anélkül hogy Ivánnal újból találkoztam s utolsó útbaigazításait meghallgattam volna, felkaptam poggyá-szomat és útnak eredtem. Senki sem jött az állomásra, hogy kikísérjen, s én nem csodálkoztam. Egyedül, jóformán még önmagam előtt is titokban, teljes három nappal előbbre hoztam elutazásomat! Siettem, hogy helyet találjak a kardami kocsi-ban, úgy tettem, mintha aludnék, s türelmetlenül vártam az utolsó pillanatot, amikor a kocsiablak mögött patakzó kaca-gások és fecsegések belevesznek a gép dübörgésébe, s messze mögöttem maradnak...

Másnap déltájban pedig megérkeztem a járási központba, s azon melegében nekiiramodtam, hogy Aszen Kajrjakovnál, a párt első titkáránál jelentkezzem. Megkértem valakit, jelent-sék neki érkezésemet, és Kajrjakov azonnal fogadott.

Külsőre nem látszott többnek negyvennél, s ha halántékát idő előtt ősziülő fürtök nem színezik, sokkal fiatalabbnak lehe-tett volna becsülni. Vannak emberek, akik már első pillantásra nemcsak a szemünket, hanem a szívünket is megragadják; ilyen volt ez a párttitkár is. Egyébként nem túlságosan hason-lított azokra a titkárokra, akikkel eddig dolgom akadt.

Magas homloka, keskeny orra és szája, a finom kéz olyan emberre vallott, aki elsősorban szellemi munkával foglalkozik. Ez az első benyomás azonban nyomban el is tűnt; olyan em-bernek, aki elsősorban szellemi munkával foglalkozik, nincs napégette arca, válla nem széles, a karján nem játszadoznak olyan izmok, amilyenek még egy tagbaszakadt dobrudzsai

kaszásnak is becsületére válnak. Igen, s mindezen túl rövidüjjű, karton sportinget viselt, melyet a mellén végig kigombolt. Azt tapasztaltam, hogy a párttitkárok, ezek a cselekvő és komoly emberek, ingüket legalább az öv fölötti második gombig begombolják. Közülük egyik-másik állandóan gallért és nyakkendőt is visel, s roppant sokat szenved a nyári rekkenő hőségben. Így hát ez a titkár, legalábbis az én szememben, kissé különösnek és egyéninek látszott. Ha például ilyen emberrel ülünk le beszélgetni, mindig azt a vágyat érezzük, hogy őszintén és köntörfalazás nélkül szóljunk, mert az, amit szívélyességnek neveznek, nála éles és szembeszökő vonás. S mintha ez áradt volna leginkább Kajrjakov borostyánsárga, mosolygós, meleg és tiszta, aranyos ragyogású szeméből.

Rövid idő alatt elég sokat tudtam meg róla. Ha nyomasztó és nehéz az élet, rágondolok, s ilyenkor minden, ami rám nehezedik, könnyebbé válik, körülöttem derűsebb és tisztább lesz a világ.

Ez az ország északnyugati részéből érkezett ember, egy partizánbrigád egykori politikai biztosa, a dobrudzsai emberek legsúlyosabb éveiben foglalta el nehéz állását. Az első szövetkezetek abban az időben épp hogy összeszedték az erejüket és talpra álltak, nem rendelkeztek még kellő tapasztalattal, nem volt még elegendő gépük, viszont az egykori urak sem ültek karba tett kézzel; a saját érdekükben embereink minden egyes kis hibáját is kihasználták. S a dolgok nem jól indultak. Sokan hátat fordítottak a jó ügynek, s a román földesurak kárörvendően dörzsölték a kezüket. A járási bizottság élén akkoriban egy várnai ügyvéd, sokat olvasott ember állt; jellemileg azonban száraz és félénk, betűragó, szórszálhasogató volt. Kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy mi történik a járásban, mik az emberek örömei és bajai. Arra törekedett, hogy a rendelkezéseket úgy hajtsák végre, ahogyan azokat felülről „kibocsátották”, anélkül, hogy a helyi viszonyokhoz alkalmazta volna őket, s a legszigorúbban büntetett mindenkit, aki a rendeleteken akár egy betűt is változtatni próbált. Ilyen ember volt az első titkár. Két év alatt nem jutott ideje arra, hogy a járás falvainak akár a felét is bejárja, beszámolóit pedig azoknak az írásbeli jelentéseknek alapján állította össze, amelyeket a helyi párttitkárok kéthetenként küldözgettek neki. Ezzel szemben Kajrjakov másként nézte a dolgokat. Első gondja

az volt, hogy bejárja a falvakat, s a saját szemével lássa és a saját orrával szimatolja ki az új szövetkezetek állapotát. Nem a vezetőket kereste — azokhoz legutoljára ment el —, hanem az egyszerű szövetkezeti tagoknál szállt meg; mint utasember és vendég kereste fel őket. A zsebében körleveleket, tájékoztatókat hordozott, de nem csapkodott velük az asztalra, nem hadonászott velük a szövetkezeti tagok orra előtt, mint valami buzogánnyal. Megmagyarázta nekik a körlevelek értelmét, arra oktatta az embereket, hogy fogják fel a lényegét, hogyan rendezzék ezeknek az iratoknak szellemében gazdaságuk és szövetkezeti „udvaruk” ügyeit. S magától értetődik, amint ezt várni lehetett, megtörtént az elkerülhetetlen — az összeütközés közte és az első titkár között. Mindegyikük makacsul védelmezte a saját munkamódszerét: a várnai ügyvéd a maga eszményien szerkesztett beszámolóit, az egykori politikai biztos pedig egyszerű falusi emberek életéből szerzett közvetlen tapasztalatait. Az első titkár mélységesen hitt abban, hogy neki van igaza. Ő az igazságot remekül sorszámozta és osztályozta, minden dolognak megvolt a maga helye és címkéje. A saját igazának hitében „hübelebalázs” és „fegyelmezetlen” helyettesének kemény megbüntetését kérte, a büntetés azonban, legnagyobb meglepetésére, iszonyú erővel a saját kopasz fejére hullott vissza...

Igy lett Kajriakov a járási pártbizottság első titkára. Ő is megkövetelte, hogy a járás minden felelős emberéről meglegyen az iratcsomó a pártirattárban, de ezeket ritkán nyitotta fel, mert az emberek képe ott élt a szívében, úgy ismerte őket, akár a tenyerét.

De nemcsak mint vezetőket ismerte őket. Ha valamelyikük szóba került, azt is tüstént meg tudta mondani, hogyan áll az ivással, vagyis gyakran részegeskedik-e, veri-e a feleségét, rajta felejt-e szemét idegen menyecskén. Fiatalok és öregek családi életéről hosszú históriákat tudott mesélni, olyanokéről, akik néhány napi járóföldre, szétszórtnan, falvakban és karámokban éltek. S nem pusztán kíváncsiságból, hanem azért, mert ő maga is be volt avatva a sorsukba, akár mint valamelyik gyermekük násznagya vagy keresztapja, akár mint egyszerű, de sokarcú és érzelmi kitöréseikben heves, intim életük meghitt tanácsadója.

Kitűnő motoros volt. Akár esett, akár fújt, akár sötétség

volt, akár világosság, az ő motorja ott berregett az utakon, csak a legvastagabb téli hótakaró állította le néhány hónapra. Munkára ösztönözte a falusi sportegyesületeket, legjobban azonban az olvasóköroket szerette. Anélkül, hogy puhány lett volna, jólelkú ember volt, de ha észrevette, hogy valamelyik olvasóklubot elhanyagolták, ha valamelyik könyvtárban szétromgyolt könyveket látott, vagy a kölcsönzöt por és pókháló lepte be, borostyánsárga szeme lángba borult, majd kiugrott a helyéből, s egyszerre goromba és dühös lett. S jaj volt a vétkesnek! A megdorgálás és pénzbüntetés gyerekjáték volt ahhoz képest, ami később várt rájuk: egy hét se telt bele, a titkár motorkerékpárja megint felbúgott házuk előtt.

— Tessék helyszíni szemlére jönni!

A helyszíni szemle nem olyan tessék-lássék volt ám! Fehér zsebkendőjével ellenőrizte, vajon a falakat leporolták-e; egyenként végignézte a könyveket; kinyitotta a nyilvántartásokat, felforgatta a kartonlapokat. Aztán dohogott.

— Mi csinál maga? Nagyon lanyhán forognak a könyvek. Így műveli a népet?

Legjobban azonban a basáskodó vezetőket gyűlölte. Habár rendszerint fegyelmezett és szelíd modorú volt, ha véletlenül valami javíthatatlan, makacs „parancsnokba” ütközött, majd kiugrott a bőréből.

Pcselinecbe példál a következő eset fordult elő.

Az elnöknek eszébe jutott, hogy a gazdasági udvart már két esztendeje nem tisztogatták meg a trágyától és egyéb szeméttől. Előhívatta az első szántóföldi termelőbrigád vezetőjét, és megparancsolta neki, hívja be embereit a földről, s azonnal sorakoztassa őket, hogy a szemétkupacokat az udvarról kikapátolják. A brigádvezető bólintott, a parancsot azonban nem hajtotta végre. Hogyan hívja be embereit a földről, hiszen október már elmúlt, de a tengerit még nem törték le. Ezért nem teljesítette a parancsot. Másnap, vasárnap reggel, az elnök előkerítette a két felvigyázót, melléjük adta a mezőcsőszet, s megparancsolta nekik: „élve vagy halva” vezessék elő a termelőbrigád valamennyi tagját a brigádvezetővel az élen. Fenyegetőzött, hogy sorra elbocsátja őket, ha „ezeket a piszkokat” zárt sorokban elő nem terelik. A kiválasztott kis csoport puskát vetett a vállára, s összevissza mászkált az udvarokon. Nagy jajveszékelés támadt, a kutyák elnyújtott

hangon vonítottak, az asszonyok átkozódni kezdtek, a férfiak összeráncolták a homlokukat, dühöngtek. A párttitkár, mivel az elnököt nem tudta észretéríteni, a járási bizottságra telefonált. Félóra múltán Kajrjakov már Pcselinecbe száguldott. Egybehívta a pártgyűlést és — mint szemtanúk mondják — a sárga földig lehordta az elnököt. Álló óra hosszat szapulta, majd hogy föl nem képelte súlyos öklével. A fogait csikorgatta, de uralkodott magán. Haragjában azért kiesztelt valamit: az asztalt borító zöld kartonból két váll-lapot vágott ki, piros ceruzával néhány csillagot rajzolt rá, aztán gombostűvel az elnök-parancsnok vállára biggyesztette.

— Most pedig — mondta néki — vonulj végig a főutcán, s a falu apraja-nagyja tisztelegjen neked.

S az elnök, aki csak úgy kékült-zöldült haragjában, válllapjaival így ment végig a főutcán, földre süttöt tekintettel, miközben jobbról és balról egy-egy mezei csősz kísérte.

Kajrjakovot ezért a tettéért a megyei bizottság elé idézték és megdorgálták, de a „parancsnok” se járt jobban. Alig két hétre rá a közgyűlés kiebrudalta elnöki tisztjéből.

A középiskola igazgatója egyszer megkérdezte Kajrjakovot:

— De hát mikor él maga saját magának? Talál néhány percet az egyéni életére?

Kajrjakov nagyon elcsodálkozott, tekintetével elnézően végigmérte az igazgatót, elmosolyodott, aztán így szólt:

— Én minden huszonnégy órában hat-hét órát alszom. Hát talán kevés ez az egyéni életre?

A poliklinika járóbeteg osztályán egy bájos, szőke nővér dolgozott, Szedefkának hívták. Ha Kajrjakov elindult valahová, motorjával okvetlenül az ambulancia mellett dübörgött el. Ilyenkor Szedefka kihajolt a nyitott ablakon, s kedvesen mosolygott, sőt olykor bátortalanul biccentett is feléje. Azt is látták, amint a titkár kettesben beszélgetett a lánnyal: kétszer a poliklinika kapuja előtt, egyszer pedig a Marinyanka, a városi park legöregebb, bütykös akácfájának sűrű árnyékában. Ezekből a találkozásokból azonban, a Marinyanka jó híre ellenére sem lett semmi, mintha csak Kajrjakov megesküdött volna, hogy késő öreg koráig legényember marad. Ha mégis benézett a poliklinikára, rendszerint estefelé, nem Szedefkát kereste fel, hanem az igazgatónőhöz, Evsztati Pavlovnak, a vedrovói gépállomás igazgatójának elvált feleségéhez ment.

Kajrjakov gyakran szóba hozta ezt az Evsztati Pavlovot. Szerette a nagy erejű, erős akarátú és céltudatos férfiakat, a vedrovói gépállomás egykori agronómusa pedig éppen ilyen férfi volt. Róla azonban majd legközelebb szólok. Őt most csak azért említem, hogy Kajrjakov jellemének egy sajátosságát kiemeljem. Kajrjakov nem bírta elviselni az engedékeny vezetőket. Megbüntette a vétkes fenegyerekeket, lekapta őket a tíz körmükről, de többre becsülte őket, mint a puhány és félénk embereket, akik még vétkezni se mernek.

Ilyen ember volt Kajrjakov.

Mikor dolgozószobájába léptem, olyan szívélyesen fogadott, mint régi ismerőst, akivel hosszú éveken át barátkozott. Mosolyogva élém sietett.

— Iszaj Damov?

Bólintottam.

— Ejha, de nagyra nőttél! — S miközben kezét rázott velem, megkérdezte: — Mi az, hát nem tudad megállni, hogy a szombatot bevárd? Táviratot kaptam, hogy szombaton érkezel hozzánk. No, nem számít. Tetszik nekem, hogy így siettél; a munkába lépés napjára és órájára hadd ügyeljenek a bürokraták meg a szőrszálhasogatók, nem igaz? A forró szívűek pedig — hajrá, egyenest a tűzbe, ahogy az igazi férfihoz illik. Ül le, Iszaj, ide ül, ni, a karosszékre. Adja isten, hogy mindig ezzel a karosszékkal kínáljalak, mert a legméltóbb embereknek szántam. Annak idején ezen a helyen ült Evsztati Pavlov, a vedrovói agronómus. Ott pedig, az ajtó mellett álló lócán a ravasz kópék meg a képmutató fráterek ülnek. Meg a különféle napóleonkodók, az anyámasszony katonái és a hitványak fajtáinak legkülönbébb példányai... Kényelmesen ülsz?

Egy közönséges, fából készült széket húzott oda, és leült mellém. Egy ideig némán vizsgálgatott, aztán felnevetett, az arca szinte felragyogott.

— No, Iszaj, megkeressük az igazságot, mi?

Elpirultam. Világos, hogy Iván barátom már tájékoztatta kissé arról, miféle madár repül a tájékára.

— Csak keresd, keresd! — veregette meg a vállam. — Jól van ez így, tetszik is nekem, csak arra ügyelj, hogy a munka meg ne érezze, minden úgy menjen, mint a karikacsapás. Fel a fejfel, messzire tekints és ne félj!

Elhallgatott. Lány őszi napfényben fürdött a szoba, az ablaküvegek között időnként fel-felzümögött egy kövér légy.

— Kapok valami határozott utasítást? — kérdeztem.

Kajrjakov vállat vont.

— Gyűrközz neki és dolgozz! Mi mást mondhatnék? Te a mi meghatalmazottunk leszel Vedrovóban, instruktori jogaidhoz. azonban én még hozzáteszem a következőt: az én nevemben és az én felelősségemre! Íme megvan a hatásköröd, dolgozz! Nem sarkantyúztatlak, és szemellenzőt sem teszek rád. A vedrovóiak pompás emberek, valami azonban akadályozza őket abban, hogy a szarvánál ragadják meg a bikát. Így van ez Csernyakovón, Antimovón és sok más faluban is. Elérték egy állapotig, s ahelyett hogy tovább haladnának, aminek megvan az előfeltétele, egy helyben topognak. Én levontam a tanulságokat, meglehetősen ismerem a munkájukat, de várok, hadd halljam a te következtetéseidet. Adja isten, hogy jobban hatolj a dolgok mélyére, mint én; ha így lesz, földig hajlok előtted!

— Csodát ne várjon! — nyögtem ki nagy nehezen, és elvörösödtem.

— Ellenkezőleg, épp most jött el a csodák ideje! — Felnevetett. — Néhány év alatt annyi csoda történt ezen a vidéken, hogy ha mind el akarom mondani, ezeregy éjszaka sem lesz arra elegendő!

Mikor felálltam, így szólt hozzám:

— Egyik emberünket is elküldöm veled, aki a járás népnevelését vezeti. Vedrovói. Egy darabig a segítségedre lesz, amíg belejössz a munkába. Sétálj kissé körül a központunkban, amíg felkészül az útra.

Így szólt hozzám Kajrjakov, én pedig szót fogadtam. Ha kilenc falun át a tizedikbe küld, akkor is szót fogadtam volna. Amiatt talán, mert fáradt voltam az úttól?

42

JARTAM egyet a széles, poros utcákon, aztán betértem a járási tanács új, fehér épületével szemben levő étterembe, befurakodtam a tömegbe, s talpon állva felhajtottam

egy pohárka mentalikórt, abban a hitben, hogy ez az utálatos ital felfrissít, elúzi majd az álmatlanul töltött éjszaka fáradtságát. S amint ez már sokszor előfordult velem — tévedtem. A fejem még jobban elnehezült.

Később a pártbizottságra mentem, megkérdeztem, hol van a népnevelés vezetőjének a szobája. Egy ajtóra mutattak, a lépcsőháztól balra, s én kopogtatás nélkül lenyomtam a kilincset. Kopogtatnom kellett volna, én azonban megfeledeztem erről az olyannyira egyszerű dologról — az udvariasság legelemibb szabályáról —, annak ellenére, hogy egy pohárka mentalikórt felhajtottam. Így tehát kopogtatás nélkül benyitottam, s a kitárt ablak keretében egy nőt pillantottam meg, amint nagy vidáman beszélgetett néhány bajszos, kucsmás férfival, akik az ablakon túl, az udvaron álltak. A lány nevetve mondott nekik valamit, a haján napfény ragyogott, s ez a haj úgy csillogott, mintha minden egyes szálát színaranyból szőtték volna. Nem lett volna szép tőlem, hogy a derűs beszélgetést megzavarjam, így hát halkan a legközelebbi székhez sompolyogtam, s leültem a szélére, arra ügyelve, hogy zajt ne csapjak. A derűs beszélgetés olyan szent, akár a kenyér — nem illik szükségtelenül megszegni.

Csendben üldögéltem a széken, a nő azonban mintha megérezte volna jelenlétemet, hirtelen megfordult, sőt, minden bizonnyal meglepetésében, összerezett. Voltaképpen csak a válla rezzent meg alig észrevehetően, egyébként valahogy rideg maradt — igen, éppenséggel rideg, habár ez a meghatározás nem a legszerencsésebb. Mindegy, fel kellett volna állnom, és megszólalnom. „Eltársnő, a népnevelés vezetőjét keresem, hol találhatom meg?” Vagy ehhez hasonlót kellett volna mondanom. Én azonban ülve maradtam a széken és hallgattam. Semmit sem kérdeztem tőle. Csak néztem és hallgattam. Mintha egy csodálatos képet szemléltem volna: nyitott ablak, napfény, kék égbolt, s e háttérben egy ifjú nő portréja, derűs, akár a tiszta, kéklő égbolt.

Mindazonáltal elsőnek én törtem meg a csendet. Az a visszatartó, zöldszínű ital lassanként feloldotta bennem az úti fáradtságot, mert eléggé fürgén talpra álltam, és igen élénk hangon megkérdeztem.

— Elvtársnő, maga itt dolgozik? A vezetőt keresem!

Ezt kérdeztem, élénk és tárgyilagos hangon, mintha csak

arra vártam volna, hogy komoly hangon, de mosolyogva válaszolja.

„A vezető? Az bizony értekezleten van, elvtárs, egy óra múlva visszatér, de az is lehet, hogy két óra is beletelik. De maga csak maradjon itt, engem nem zavar, ellenkezőleg!”

Még el is mosolyodtam. Ugyan miért ne várnám meg a vezetőt? Elfoglalt ember, hadd ülésezzék! Megvárom.

De ő így szólt.

— Csak nem maga Iszaj Damov? — és elcsodálkozva nézett rám. Minden bizonnyal azért, mert sehogy sem illett ahhoz az emberhez, akit a levél alapján elképzelt.

Meghajoltam, megvontam a vállam.

— Én vagyok.

Akkor elmosolyodott, odalépett hozzám, és (milyen szép volt!) kezét nyújtott. Most rajtam volt a sor, hogy elcsodálkozzam, mert az én elképzelésem sehogy sem illett a valósághoz, amit tüstént megéreztem: nem finom és kényes kezecske volt, hanem meglehetősen kemény és súlyos kéz.

— Hol hagyta a csomagját? — kérdezte.

Azt feleltem, hogy a portán hagytam, ennek azonban semmi különös jelentősége nincs, mivel a vezetőre várok, akivel együtt utazom Vedrovóba, s a poggyászonak semmi baja sem esik, ha akár estig is ott áll a portán.

Ravaszkas mosoly futott át az arcán.

— Akkor minden rendben van, gyerünk!

Én ellenkező véleményen voltam, s magamban azt gondoltam, hogy nincs minden rendben, de azért engedelmesen elindultam mellette, hiszen mégiscsak ő van itthon, én pedig csak futó vendég vagyok.

Elhaladtunk a porta mellett, s kísérőm meghagyta, vegyem magamhoz a poggyászatot. Aztán kimentünk az udvarra, s ott egy kis zöld dzsipet pillantottam meg; leeresztett fődéllel csillogott a napon. A kis kocsi körül pedig azok a nagykuccmás emberek lődörögtek, akik az imént az ablak mögül beszélgettek a szép asszonykával. Amint bennünket megpillantottak, tüstént odasiettek hozzánk, kivették a kizárókat a kezemből, s nagy ügyesen a kocsi hátsó ülésére rakták.

— Vedrovóiak — biccentett felém a kísérőm.

— Ó — mosolyogtam —, nagyon örvendek! — S kezét fogtam velük.

Azt hiszem, itt az ideje, hogy néhány szót szóljak útitársnőmről. Huszonöt-huszonhat éves lehetett, magas, olyan karcsú derékkel, mint valami ifjú lány, válla azonban férfiasan fejlett volt. Haja szőke, szeme fekete, arca bájosan gyengéd, de arc kifejezése szigorú, szinte ingerlően magabiztos, makacs. Azt hallottam, hogy egyes férfiak nehezen jönnek ki az ilyen nőkkel. Látszólag nőiesek ugyan, de természetük semmiféle zabolát nem tűr. Én igen nagyra becsülöm az ilyen nőtipust.

Útitársnőm kinyitotta a kis ajtót, elhelyezkedett a volánnál, kedvesen felém bólintott, mintha azt mondaná: „Ülj mellém!” Nos, kissé kényelmetlenül éreztem magam a bajuszos vedrovóiak előtt. Nő vezeti majd a gépkocsit, én pedig határozatlankodjak mellette, mint valami kislány — kényelmetlen dolog, nem igaz? De azért így szóltam hozzájuk:

— Estére találkozunk, addig is erőt, egészséget! — S megadással szorítottam oda térdemet a kézifékhez.

Mialatt a kis kocsi a főútcán futott, egyre azon töprengtem: íme, most állunk meg valamelyik ház előtt, útitársnőm megnyomja a dudát, s a ház kapujából azon nyomban kijön az én emberem, a „vezető”. Alattomban találgattam, vajon a hátunk mögött helyezkedik-e el, én pedig majd elől ülök? Mi azonban végighaladtunk a főútcán, szemünk előtt szélesen kitarult a határ, s az utolsó házak is mögöttünk maradtak. Útitársnőm pedig ahelyett, hogy a sebességet csökkentette vagy bekanyarodott volna valahová, megnyomta a gázpedált, keményebben megragadta a volánt, s a kis autó, mint a szélvész, teljes erővel nekilendült a sík országútnak. Az öreg karosszéria ijesztően rázott, a motor üvöltött, a sebességmérő mutatója veszedelmes állhatatossággal kúszott a nyolcvanas számjegy felé. A levegő pedig zengőn süvített és szinte darabokra tört körülöttem.

Útitársnőmre pillantottam, s ő elmosolyodott. Ujjammal megkopogtattam a sebességmérő üvegét, ami azt jelentette: „Mit csinál, hiszen összetörjük magunkat!” — ő azonban csak mosolygott és a fejét rázta. Akkor nagy óvatosan és könnyedén meghúztam a kéziféket. Nos, egy kicsit én is konyítok a sofőrmesterséghez. Megtanultam a háborúban, a magyarországi pusztákon.

Észrevette a mozdulatomat, elkomorodott, kétszer megnyomta a féket, harmadszor pedig erősen rálépett.

— Mit akar, ember? — fordult felém. — Fel akarja fordítani a kocsit?

Szép szemében rosszindulatú kis lángok lobbantak, s én felfortyantam.

— Ostobaság — mondtam a porban hunyorogva —, ostobaság a kocsit ilyen gidres-gödrös úton nyolcvan kilométeres sebességgel vezetni.

— Igen?... De ha maga az utat nézte volna és nem mást, észrevehette volna, hogy az útburkolat nem gödrös; sima az, mint a tükör.

Visszaemlékeztem, hogy szememet többször a szoknyáján felejtettem, mert különös, nagyon érdekes mintázata volt. Elhallgattam.

— Ha pedig az út sima, és húsz kilométeren keresztül szinte egy kanyar sincsen, akkor a kocsit nagyobb gyorsasággal is vezethetem. Mitől fél? — S most hirtelen elmosolyodott és nagyon vidáman mondta: — Cseppet se féljen, komoly testi sérülés nélkül elviszem magát Vedrovóig!

— Baleset egyenes és sima úton is előfordult — mondtam —, éspedig elég gyakran. Másodszor pedig: miért visz engem egymagamban Vedrovóba? Hol maradt a népnevelés vezetője? Maga nem tesz eleget az első titkár utasításának. Ezért akartam a kocsit megállítani, maga pedig megijedt, hogy felborulunk. Ugyan kérem! Hiszen én gyerekkoromtól fogva vezetek kocsit. Az én szememben ez a maga kis dzsípje játékszer. De hol van a vezető?

— Ha tudom, hogy ilyen mestert viszek a kocsimon, elővigyázatosabb lettem volna — mondotta útitársnőm, és szemében a rosszindulatú lángocskák csúfondárossá váltak. — Ami pedig a vezetőt illeti, Damov elvtárs, a vezető itt ül maga mellett, fölöslegesen nyugtalankodik miatta!

Kinyitottam inggalléromat, mert hirtelen előntött a forróság. Viharkabát volt rajtam, ez az impregnált ruhadarab pedig mindig meleget tart.

Útitársnőm megmondta, hogy hívják, megkérdezte ismerem-e az édesapja családnevét — a házuk szintén a felvégen volt, közvetlenül a blatnicai úton.

— Hogyne emlékeznék az édesapjára — válaszoltam —, nagyon barátságos ember! Magával is találkoztam — nagyon érdekes gyermek volt!

Természetesen a leglelkiismeretlenebb módon hazudtam, ő pedig nem is hitt nekem, csak mosolygott.

Aztán újból útnak indultunk. Most mérsékeltebb sebességgel vezette a kocsit, sőt egy ízben még figyelmeztetett is.

— Ha azt akarja, hogy valahol megálljak, csak könnyedén érintsen meg a könyökével, így... — megmutatta hogyan. — A kézifékhez azonban ne nyúljon! Megértett?

— Nem nyúlok hozzá! — ígértem, s elég hangosan ásítottam egyet, habár nem voltam álmos.

Ezután kétszer is megálltunk — tévedésből. Úgy érezte, mintha a könyökömmel könnyedén hozzáérttem volna, én azonban egész másra gondoltam, nem arra, hogy megálljunk.

A nap közben lehanyatlott mögöttünk. A rónaság ezüstösnek, szelídnek látszott, itt-ott, ahol a szántóföldeken még betakarítatlan kukorica állt, sötétedni kezdett.

Nem sokkal Csernyakovo után, az Ötödik Kongresszusról elnevezett állami gazdaságba vezető földút közelében, még egyszer, harmadszor is megálltunk. Csodálkozva néztem a könyökömrre, kísérom azonban csak a fejét rázta és elmosolyodott.

— Látja ott azt a földtáblát? — mutatott az országútra balra, amerre fekete föld húzódott a végtelenbe. — Az már vedrovói föld, ott kezdődik. A végét nem lehet látni, ott van az valahol, a halmok mögött, ahonnan idesejlik egy háromszögelési torony. Látja-e? Tudja, micsoda búza van itt? Búzatenger. Nem is arany, hanem tűzláng. Övig ér! Három kombájn aratta. Vannak lapos helyek, ott a gépek szinte elmerültek, szem elől vesztek. Ha az ember innen nézte, úgy tetszett néki, mintha ladikok úsznának, de micsoda ladikok! De ez csak innen látszott így, mert ez a hely, amelyen most állunk, magasabb kissé. Ó, ha tudná, milyen szép volt!

Igy beszélt útitársnóm, de én nem a fekete földet néztem; az most szürkén és unalmasan terült el a szemem előtt. Én azt a kedves arcot néztem, s úgy éreztem, hogy valami különös nyugalanság árad el a szívemben. Őszintén be kell vallanom, hogy ilyen gyönyörű és lelkes arcot még nem láttam addig a percig. Ő pedig tovább beszélt.

— A csernyakovói föld is jó, az is sík, akár a tenger, de a vedrovói, az aztán az igazi! Azt hiszem, hozzá hasonló nincs a kerek világon! Ugye? Kis erdők is akadnak rajta, völgyek

is barázdálják. Maga biztosan tudja, milyen vizek csörgedeznek bennük, ha a hó elolvad s lehullanak a tavaszi esők. Sok víz! Ha valamennyit medencébe gyűjtenénk, késő nyárig lenne hol bukdácsolniuk a ludaknak... Meg aztán micsoda legelőink vannak! Máshol a fű kiég a hőségben vagy szíjas lesz, mint a háncskötél, de a mi fűvünk még olyankor is zöld, s a jószág úgy ropogtatja, mint a cukrot. Csupa zamat! Azért nem ég ki, mert a mi legelőink a halmok mögött húzódnak, azokon pedig erdők állnak, és bármilyen gyérek is, megóvják a legelőt a szárító szélről. A többi faluban viszont nem így áll a dolog. Azok az erdősávoktól várják a nedvességet, s tudja-e, milyen lesz a mi földünk, ha az erdősávok is növelik az erejét? Ez a föld most is jó, de ha az erdősávok felnőnek, azt hiszem, hogy a mélyedésekben mindig lesz nedvesség, úgy bugyog majd elő ott egy-egy kis forrás, akár a hegyvidéken.

Nekitámaszkodott az ülésnek, s nékem úgy tetszett, mintha hunyorgott volna.

— Mondja, maga az ország más részein is járt, van-e szebb föld a vedrovóinál? Igaz, nekünk nincsenek hegyeink, bővízü folyóink, erdőink. De tudja mit? Én ezt a fekete földet, melynek a végét se látni, én ezt a fekete földet semmiféle hegyvidékkel el nem cserélném! Hát maga?

Nagy lelkesen épp azt akartam mondani: „Én se cserélném el semmiféle bővízü folyóért vagy erdőért!” — amikor a közeliünkben, hirtelen egy traktor bukkant elő, feldübörgött és szétverte a csendet, olyan türelmetlenül, mintha az egész világra dühös lenne.

S ahelyett, hogy rám pillantott volna, útitársnőm a traktor felé fordította a fejét, intett, hogy hallgassak, és figyelni kezdett, mintha az acélszörnyeteg nálam is érdekesebb és fontosabb lett volna.

Én mindig méltányoltam a technikát, ebben a pillanatban azonban, ha olyan erőm van, mint Sámsonnak, ezt az acélból készült vendéget még a háromszögelési toronynál is messzibbre hajítottam volna, olyan dűhbe gurultam!

Útitársnőm pedig kissé zsörtölődő hangon megszólalt.

— Úgy látszik, ez a legény nem tisztította meg jól az olajszivattyúját, azért csap ilyen lármát. Hallja? Úgy zörög, hogy az ember szíve belefájdul! Ez a gép a vedrovói gépállomáshoz tartozik. Várjon csak egy kicsit!

Azzal kiszállt a kocsiból, s miközben lelépett, térde úgy villant meg a szemem előtt, mint valami fényesre csiszolt márványdarab.

Hát csak menjen! Kikászálódtem a kocsiból, megropogtattam a csontjaimat, s mivel mást nem tehettem, lefeküdtem az úmenti kiszáradt fűre és behunytam a szemem.

43

ÉDESAPJA tanulnívágyó ember, ügyes asztalos és fafaragó. Fiatalabb korában templomi előénekes volt, s Ludmillát minden bizonnyal valamelyik könyv hatására keresztelte erre a névre, mivel a könyv valamelyik rokonszenves hősnőjét is bizonyára így hívták. Ez a név azonban még az édesanya szájából is, de különösen hazai füleknek, idegenül hangzott, ezért csak a keresztlevelében maradt meg, a vedrovóiak pedig, ügyet sem vetve tudományra szomjas édesapja ellenkezésére, Milkának hívták.

Abban az időben Milka családja nehezen tengette életét, mert a föld kicsi volt, a bútor és fafaragás megrendeléseket viszont egy kézen is meg lehetett számolni. A kislány édesanyjával a nagyurak földjére járt kapálni meg aratómunkára; többnyire köleskenyéren meg gomolyán éldegélt, s olyan vékony és ügyes volt, mint egy fiú. De kitartó volt és becsvágyó; éjszaka lámpa mellett készítette el a feladatait, és a tanulásban nem maradt hátra. A szorgalmas asztalosmester nagyon szerette volna a dobricsi gimnáziumba íratni a lányát, hogy ott tanuljon, de erre nem futotta a pénz. Így telt egyik esztendő a másik után, egyre csak idegenek szántóföldjén, s a boldogtalan ember idő előtt beleőszült a bánatba és kínlódásba, hiszen egyetlen gyermeke volt Milka. Amikor a sötét gondok súlya már kezdte a derekát fájdtítani, a vedrovóiak ugyanabban az esztendőben alakították meg a szövethézetet, nem sokkal később pedig a határőr lovasszázad egyik istállójában feldübörögtek a gépállomás első traktorai.

Eleinte a gépek csak a lány kíváncsiságát és lelkes csodálattal keltették fel, csak messziről nézte őket. Örvendett is nekik, de félt is tőlük. Valami titokzatos erő azonban folyton odavonta

a lóistálló bekerített udvarába, félelme fokozatosan elapadt, s csak a csodálkozás maradt meg benne. A gépek, mint fékezhetségtelen csikók, nyerítettek, dörögtek, zúgtak, törzsük reszketett, de azért engedelmeskedtek, alávetették magukat uruk akarátának. A gép urai pedig a lány kortársai, gyermekkori pajtásai voltak. Bele-belepillantott a munkájukba, s azt gondolta magában: hát én tán rosszabb vagyok, ügyetlenebb vagyok náluk? Egy szép napon bekopogtatott a gépállomás igazgatójához, s miközben zavart izgalommal és sápadtan húzogatta kis bekecse szakadozott hajtókáját, megkérte, vegye fel tanulónak, sőt azt is bejelentette, hogy hajlandó az épület előtti kis udvart felsöpörni, mert csaknem mindent elnyelt a piszok.

— De apád, anyád beleegyeznek-e? — nevette el magát az igazgató, mert jól ismerte a maradi természetű vedrovói apákat és anyákat.

A lány sápadt arcán akkor pír suhant át, majd elvörösödött.

— Már nem vagyok gyerek. — Aztán olyan határozottsággal, amilyenért a legkeményebb férfi is megirigyelhette volna, hozzátette: — Ha azt mondják, nem engednek, akkor megszököm. Maga csak vegyen fel, a többi az én gondom!

A betegeskedő asztalosmester azonban nem ellenkezett, sőt a szeme is könnybe lábadt meghatottságában.

— Nem baj, hogy nincs fiunk, anyjuk! — szólt a feleségéhez. — A mi lányunk, Ludmilka, egy tucat fiúval is felér!

A viszontagságokhoz és nehéz munkához szokott ügyes lány, aki apja tudásszomja és az elolvasott könyvek folytán széles látókörre tett szert, gyorsan haladt a traktorkezelés tudományában, és két év múlva, amikor a Panakova mogilán már ott ragyogtak az új csarnokok, traktoros lett.

A hajdani cingár kislány alakja megtelt, a durva vattakabát megfeszült duzzadó keblén. Akárcsak a vele egykorú, gyermekáldásra megérett barátnői, lassanként ő is megérezte magán a férfiak tekintetét, s ilyenkor elpárásodott a szeme. S az immár kinevezett traktoroslány, a pártszervezet aktivistája az első bátor férfié lett, aki megcsókolta. Tulajdonképpen már rég szívébe fogadta a fiút, egymás szomszédságában laktak, s jó pajtások voltak már attól fogva, amikor bújócskát játszottak a felvég bogáncskórói és málladozó falai között. A fiú jóképű, ügyes ifjú volt, aki hosszú időt városban töltött, de szédítően

ambiciózus és betegesen nagyravágyó. Mindenekfölött pedig zsarnoki természet, örökké gyanakvó és olyan féltékeny, mint valami török basa. Ilyen volt Alekszi. Ludmilla viszont semmiképp sem akart szabadságáról lemondani, nem tűrte a házastársi gyámkodást, s ezért az életük sehogy sem akart jóra fordulni. A szerelmi gyengédségekkel együtt megérkeztek az első engesztelhetetlen családi civódások is.

A családi perpatvarok nem érintették — mint ez a legtöbb asszonynál elő szokott fordulni — Ludmilla szerelmét; ő tovább is úgy szerette Alekszit, mint amilyen bizonyossággal azon az éjszakán szerette, amikor a férfi először csókolta meg. A szerelem azonban nem akadályozta abban, hogy egy pártértekezleten, amikor a szolgálati fegyelem súlyos megsértéséért ítéleztek Alekszi felett, fel ne szólaljon, és szembe ne forduljon a férjével. S valamennyi elvtárssal együtt, aki a kezét felemelte azért, hogy Alekszit megbüntessék, feltartotta a kezét Ludmilla is. Mikor azonban hazaindultak, úgy simult a férje oldalához, mintha semmi sem történt volna köztük.

Alekszi azonban másként érzett. Ellökte magától az asszonyt, s ahelyett, hogy haza ment volna, megindult a városba vezető úton.

Nem is tért többé vissza, de az asszony sem indult a keresésére.

Az „elhagyott”, így hívták az asszonyok, s úgy elhúzódtak tőle, mintha tifuszos lett volna. De ezekben a nehéz napokban mégiscsak talált annyi erőt magában, hogy felülkerekedjék gyötrelmein, s hogy frissen és magabiztosan nézzen a világra. A titok nyitja a munkában rejlett. A munka elfojtotta a szív fájdalmát, később pedig az élet céljává és értelmévé vált. Ott hagyta a gépállomást, és munkacsapatvezető lett a gazdaságban. A legakaratosabb és legmegbízhatatlanabb asszonyokat osztották be mellé, ő pedig mintha elvarázsolta volna őket — lelkes és odaadó kollektívát teremtett belőlük. A legrosszabb földterületet bízta rá, ő pedig rekord búzatermést hozott ki a földből. Ő, akit azért becsméreltek, mert állítólag elüldözte a férjét magától, a fiatalabb emberek kedvencévé vált, s azok a világ végére is készek lettek volna elmenni vele. Békés belenyugvás helyett fölszegte a fejét, s rávette az embereket, hogy szálljanak szembe azzal, amit a falusi munkában megszokottságnak neveznek. Mikor a közgyűlés őt választotta a szövetkezet elnö-

kévé, nemsokára a legmagasabb, „legzsírosabb” munkaegységet érték el. S akkor vidámmá vált az élet, sok új házat építettek, még az öregemberek is kalapot emeltek előtte. És Kajrjakov, aki közlről segítette és buzdította, elhatározta, hogy szélesebb úton indítja el.

Ez a szélesebb út a járási központba vezette Ludmillát. Instruktornak nevezték ki a járási pártbizottság mellé. Munkája meglehetősen nehéz volt és bonyolult, s ő érezte, hogy tudása sok mindenben fogyatékos. Az álmát kellett meglopnia, hogy pótolja az elmulasztottat. Nekigyürkőzött. Beiratkozott a középiskola esti tanfolyamára, és három év múlva kitűnőre érettségizett. Kajrjakov rábízta a járási bizottság oktatási osztályának vezetését, később pedig a járás népnevelését.

Mikor én megérkeztem, Ludmilla épp akkor kezdte meg új osztályán a munkát.

S mi lett Alekszival? Nos, ő ezekben az években három dolgot tanult meg: a kombájn kezelését, a szerelő mesterséget és azt, hogy ne tekintse magát ritka értéknek. Fékezte büszkeségét, és habár morcoskodva, de elsőnek javasolta a kibékülést, és lehajtott fővel várta az „elhagyott asszony” visszatérését.

Pedig derék, szép szál férfi volt (nos, még ma is az!). Olyan alakkal, mint az antik idők valamely atlétája, olyan magabiztos fölényes szemmel, amely előtt még a teve is holmi kicsiny verébnek tetszett, a tenger pedig olyan mélynek, mint egy tócsa.

Mi tagadás, jóképű férfi!

Hát igen, Ludmilla pedig, ez a „varázsló” munkacapatvezető és a szövetkezet hírneves elnöknője, az esti tanfolyam kitűnően vizsgázott hallgatója, az instruktor (ó, biz ez nem tréfadolog!) és a járási pártbizottság osztályvezetője — ő pedig a férfi karjába vetette magát, sírt örömeiben, összevissza csókolta, s általában különös és megmagyarázhatatlan dolgokat művelt.

De az életnek megvannak a maga íratlan törvényei. Azt rebesgetik (s ezt sok szájból hallottam), hogy nem boldogok. Minden bizonnyal így van. Sőt, szeretném is hinni, hogy így.

Ha már szólni kezdtem a vedrovóiakról, meg kell jegyezmem, hogy Vedrovóban más nagyszerű emberek is vannak. Például Kabza — róla már megemlékeztem akkor, amikor Anasztaszi atyával és Toma Lefterovval visszatértünk Constantából. Külsejére nézve igen félelmetes ember. Lelkében azonban igazság-

szerető, tiszta, az igazságért képes tűzbe menni, ami pedig a gyermekeket illeti — sohasem fordult elő, hogy akár egyre is kezét emelt volna. Azt beszélik, valamikor Pantelejre emelt kezét, pedig Pantelej abban az időben valóságos zsarnokként uralkodott azon a vidéken. Elmondom, hogyan robbant ki a veszekedés.

Egyszer Kabza elszánta magát, hogy mészárszéket nyit. S a maga módján, természete szerint kereskedni kezdett. A gazdagoknak drágán adta a húst, akik csak közepesen voltak tehetősek, azokat szelíd mosollyal fogadta és hozomra is mért nekik, a legszegényebbekre pedig, nos, azokra morcosan nézett, de nem küldte el őket üres kézzel. „Ha majd lábra álltok, visszaadjátok kamatostul, a kamat pedig egy napóleon arany évenként” — ijesztgette őket. De sohasem írta be könyvébe az adósságot, csak legyintett. „Ablakon kidobott pénz. — Tűnj el, de rögtön!” S az üzlet jól ment, sose maradt áru a mészárszék kampóin. Szombati napon még a szomszédos falvakból is jöttek vevők.

Pantelejnek volt egy rokona, szintén mészáros. Nála szabott árak voltak, hitelt senkinek sem adott. A szegényeknek, valahányszor egy kis darab húsért, vagy egy kis faggyúért rimázkodtak, ajtót mutatott. Ezért a vevőkre leapadt, sőt lassanként még a tehetősebbek is faképnél hagyták. Inkább mentek Kabzához, aki szóval tartotta, sőt még kávéval is megkínálta őket.

Egyszer Pantelej az utcán találkozott a mi félelmetes emberünkkel, az orra alá tartotta az ostorát, és fogvicsorgatva mondta: „Vagy tisztességesen kereskedsz, nem engedsz az árból és abbahagyod azt, hogy hozomra adod az árut, vagy pedig...” annyira elfogta a méreg, hogy nem fejezte be a mondanivalóját. Kabza összevonta bozontos szemöldökét és csendesen megkérdezte: „Vagy pedig?...” — „Vagy kiebrudallak Vedrovóból!” — „Már mint hogy te, te janicsár?” — fortyant fel és durr! hatalmas tenyerével jól nyakon teremtette a vedrovói kiskirályt. Nem kellett még egyszer lesújtania, mivelhogy Pantelej elillant, mint a kámfor, az ostora pedig egészen Lazar bátyóék udvarába repült...

Nos, még aznap két zsandár kapta el Kabzát, bekísérték a városba, s mikor két hónap múlva visszatért Vedrovóba, úgy lötyögött rajta a ruha, mint egy madárijesztőn: töpörö-

döttnek és megviseltnek látszott. A boltjába többé nem tért vissza, a kereskedéssel felhagyott. Az arca még félelmetesebbé vált. „Leszámolok én még vele — fenyegette meg Pantelejt —, kerüljön csak a szemem elé!” Felhörpintett egy kis pálinkát, s elindult, hogy megkeresse Pantelejt. De csak Timofejcso Lalkin kocsmájáig ért el, oda betért, ott üldögélt estig. Forgatta a fütyülőket, nagyokat sóhajtozott, dörzsölgette könnybe lábadt szemét, s egyre azt kérdezgette: „Hát hol az igazság, emberek? Milyen az igazság, látta-e már valaki? Vörös-e, fehér-e vagy talán sárga, mint Toma napóleonjai?”

Az igazság — ez volt az ő „vesszőparipája”, ahogy a gyakorlatibb érzékű emberek kifejezték magukat. Egyre az igazságot kereste, de sehol sem találta. Kilencszázhuszonháromban* a baloldaliakkal tartott, de a reakciósök vérfürdője után vadul kikelt ellenük. Szidalmazta a gazdagokat, de a szegényeknek ezt kiáltotta: „Maradjatok veszteg, mert összetöröm a csontjaitokat. Nem ti vagytok azok, akik megjavítjátok ezt a rablóvilágot!” A második világháború idején mégis a baloldaliak felé fordult, mikor pedig a szeptember 9-i fordulat után a szegényebb vedrovóiak megalakították a szövetkezetet, a középparasztok közül elsőnek lépett be. De elsőnek is hagyta el a szövetkezetet, amikor a nehézségek valóságos hegyként állták útját a szövetkezet fejlődésének. „Nálatok sincs igazság!” — jelentette ki. Hamarosan azonban belátta, kinek az oldalán van az igazság, melyet ő egész életében keresett, de hogy a szökését meg is bánja, arra már nem volt ereje. Gátolta ebben a büszkesége. Meg aztán az idősebb szövetkezeti tagok is megszólták, görbe szemmel néztek rá, mintha ellenség lett volna. Ő pedig neki-dühödött, napközben becsmérelte őket, este pedig bezárkózott a szobájába, s mindaddig pálinkázott, amíg csak erőt nem vett rajta az álom. S azt, amit a rosszindulatú támadások nem tudtak elérni, elérték Noncso bátyó szelíd szavai. Mint ember, mint jó barát állt szóba vele, és a félelmetes, indulatos, konok ember kitűzte a fehér zászlót — beismerte hibáját. Másnap tiszta inget húzott, ünneplőbe öltözött, s kezében a belépési nyilatkozattal elment a szövetkezet irodájába.

Felvették, de Milka munkacsapatába osztották be, amelyet úgylis különködőkből állítottak össze; olyan emberekből, akikről

* 1923. szeptember 23., a bolgár nép antifasiszta felkelése. (A ford.)

azt szokták mondani, hogy akasztófára valók. Kabza nem a tegnapi ember volt — megérezte, hogy az igazgatóság tönkre akarja tenni a büszke „elhagyott asszonyt”, s a szíve összeszorult a fájdalomtól. Megsajnálta, sorsát a saját sorsának tekintette, összeszedte eszét és minden erejét, hogy a segítségére legyen. Ha pedig Kabza a szívével fordult valaki felé, csodát tudott művelni. Képes volt kilenc ember munkáját elvégezni, egy pár ökröt helyettesíteni, s az ökle árnyékával is megijesztette a javíthatatlan lustálkodókat. És Milka munkacsapatában valóban csodákat művelt. Kitisztogatta a szántó legnehezebben művelhető köves részeit, vetőmaggal teli zsákokat cipelt a vállán, mázsányi súlyával ránehezedett az ekevasra, hogy mélyebben megforgassa a kicserepesedett ugart. Mikor beálltak a hidegek, ő volt az, aki derékig gázolt a hóban, hogy az északi szél ellen felállítsa a hófogó sövényeket. S mindent mosolyogva végzett, soha egy zokszót nem ejtett, ellenkezőleg, igyekezett a gyengébbeket buzdítani, az ingadozók lelkéből kikergetni a félelmet s a reményvesztettekben hitet támasztani.

Egy ködös alkonyatkor, mikor a lovaknak segített, hogy kikaptaassanak a hóból, megcsúszott, elesett, és a szélvédő táblákkal megrakott szekér átment a derekán. Feljajdult, de mikor a kissé messzebb álló Milka megkérdezte tőle, mi baja történt, azt válaszolta: „Semmi, csak fölhorzsoltam a karomat.” Később, miközben véresre harapdálta az ajkát, leszedte a sövénytáblákat a szekérről, s a helyükre rakta őket, majd Milkával együtt hazahajtott a gazdasági udvarba. Jó éjszakát kívánt neki, és elindult haza, de a kapuig sem ért — elvágódott a hóban. S csak akkor nyögött fel, de akkor se hangosan, hanem csak úgy, amint ez egy igazi férfihoz illik. Mikor az orvos megkérdezte, hogyan történt a baleset, mosolyogva mondta: „Megcsúszott a talpam, a hátamra estem, és egy kicsit megütöttem magam.”

Kabza most a növénytermesztő brigád vezetője.

No és Hriszto Kojnov? Ő helyesebbnek látta, hogy elváljon a feleségétől, a Mincsov nagyapó családjából származó gömbölyded szépségtől, aki háromszoros aranypénz-füzért viselt a nyakán. De nem hagyta ott a szövetkezetet.

S megemlítsen-e Hosszú Ivánt? Elégedetlenkedő, szilaj férfi, mindig morog valamiért, de ha arról van szó, ki vágjon bele valamilyen munka legnehezebbjébe, mindig önként vállalkozik.

S Lazar Tonkin? Tanulatlan, szófukar ember, sosem mert szót

emelni a „tanultakkal” szemben, habár látta a hibákat, látta milyen kátyuba viszik a szekeret. Mikor azonban összegabalyodtak a dolgok, és az ellenség láthatatlan hálójába került és a vezetők nézeteltéréseiben legyengült szövetkezet fulladozni kezdett, Lazar Tonkin nekibátorodott, egész halom könyvet cipelt haza az olvasókörből, meghegyezett egy tucatnyi ceruzát, és szorgalmasan nekilátott az olvasásnak. Friss esze csak úgy nyelte a tudomány bölcsességét, amit pedig nehezen tudott volna megérteni, a gimnázium igazgatójától tanulta meg — egy sokat olvasott embertől, aki azonban a pártéletben tapasztalatlan volt. S néhány hónap múlva a tanulatlan, hajdani birkapásztor meg-megszóltalt.

— Ebben a kérdésben például Leninnek ez és ez a véleménye. És ez így igaz, nekünk azonban példának okáért a mi körülményeink szerint kell szemügyre vennünk, másként nincs hasznunk a tanulásból...

Íme, micsoda teoretikussá nevelődött Lazar, és gyerekkori barátja, Hosszú Iván önkéntelenül is magázni kezdte.

44

NAPNYUGTA felé Vedrovóba érkeztünk. Megkértem Milkát, vigyen el Galunka anyó házához. Beleegyezett, és a „dzsipünk” ugrálni kezdett a felvég girbegörbe és meredek utcáin fölfelé. S íme, néhány perc múlva egy kőlapokból álló, tövises bozóttal benőtt fal előtt álltunk meg, amely dűledezett, mintha valamikor régen ágyúk tüzének célpontja lett volna. A hasadékok közt olyan dúsan nőttek a cserjék, olyan sűrűek voltak és úgy egymásba fonódtak, hogy a kutya se tudott volna átbújni rajtuk.

— Ez az én palotám — mondtam jókedvűen. — Akár jó, akár rossz, ez az én örökségem, itt fogok lakni. Így döntöttem!

Milka vállat vont, a „te dolgozd”, s egy kissé restelkedve elmosolyodott.

Ezután levettük a bőrröndöket, s én megnyitottam a kiskaput. Alighogy löktem egyet rajta, tüstént a földre zuhant, haránt-deszkája pedig kettőbe tört. Úgy látszott, mintha Galunka anyó ódon kiskapuja két teljes évtizedig összeszorított fogak-

kal várt volna rám, hogy feltétlenül az én lábamnál adja ki lelkét. Ez igen tragikus volt, s nekem le kellett volna vennem a sapkát, hogy tisztelegjek emléke előtt, de nem tettem, mert Ludmilla megbökött.

— Micsoda pusztaság! — mondotta és hátralépett.

Valóban, a szemünk előtt feltáruló látvány nagyon hatott az idegekre. Járhatatlan trópusi erdő, számarkóró tömör fala zárta el az utunkat. Ezt a növényt, mely olyan magas volt, mint Milka, a szára olyan vastag, akár a könyököm, az aljától egész a tetejéig gömbalakú ibolyakék virágok díszítették. S a virágok között és fölött meg a levegőben is fehér gombolyagok, áttetsző pókhálók szállkostak, mintha valami gigantikus tömlőből fújták volna ki és szórták volna szerteszéjjel.

— Milyen érdekes! — kiáltottam fel, és igyekeztem mosolyogni.

Milka kissé meghökkenve, kissé elnézően nézett rám, és hal-
kan felsóhajtott.

— Ide figyeljen — szólt hozzám —, menjünk innen. Én majd találok magának kényelmes és tiszta lakást. Ez a hely nem magának való.

Én azonban nagyon erélyesen tiltakoztam.

Miért ne volna nekem való! Hiszen én falusi ember vagyok, megszoktam én a rosszat is, a jót is. Ez a számarkóró-rengeteg pedig csak rövid ideig tartó tünemény. Kivágom én őket, már holnap, meglátja! Tudja-e, hogy kicsi koromban a fakardommal vagdaltam le őket? Sose nyugtalankodjék, ebben van gyakorlatom! Most tűzzel-vassal fogom kipusztítani őket, s az udvar olyan tiszta és sima lesz, mint a táncterem. Vessen csak egy pillantást a háztetőre, mit lát ott. Álljon csak lábujj-
hegyre! Gólyafészket. Ez jó jel. A gólyák nem raknak ám fészket akármilyen háztetőre, nem igaz?

E szavak után fejembe vágtam a sapkát, felkaptam a két bőrröndöt, és nagybátran benyomultam az egzotikus erdőbe. Mögöttem rémület és csodálkozás elfojtott sikolyát hallottam, szívem azonban megtelt maghellani elszántsággal, ezért nem néztem vissza... No és aztán? Hát talán Közép-Afrika kutatói előtt kényelmesebb utak álltak?

Meglehetős sok időt vesztettem, amíg a kulcsot a berozsdásodott zárban megfordítottam. Annak idején Anasztaszi atya hozta el nekem ezt a hatalmas kulcsot, s én gondosan, igazi

talizmánként őriztem. Hála istennek, megőriztem! Kinyitottam az ajtót. Iszonyúan nyikorgott, mintha legalább ezer kóborló farkas csikorgatta volna a fogát, én azonban nem ijedtem meg, behajítottam bőröndjeimet a szoba sötétjébe és visszafutottam.

Milka úgy fogadott, mintha a másvilágról tértem volna meg. Két kezét szőke fejcskájére tapasztotta, s én azt hittem, felsikít, mint ahogy a nők halottak napján szoktak sikongatni. Ő azonban kacagásban tört ki, és kis blúza oly csinosan mozgott a keblén. Később egy kerek kis tükröt húzott elő, és felszólított, nézzem meg magam benne. Ó, az egész sapkám bogáncskóróval volt telí. A vállamat, ruhaujjamat is sűrűn ellepte a bogáncs, egyik a másik mellett, úgyhogy a számarkóró országából származó erdei emberre hasonlítottam. S mi elkezdtük a tüskéket eltávolítani. Azért mondom, hogy „mi”, mert amíg én a sapkámmal foglalatostkodtam, addig Milka a vállamból és a ruhaujjamból húzogatta ki a szörnyű tüskéket. Milyen pompás volt! Sose bántam meg tövises utamat! Egészen közel állt hozzám, úgyhogy a lélegzetvételt éreztem, s mikor egyszer a szemébe néztem, mind a ketten elneveltük magunkat, de csak én pirultam el...

Több mint tíz éve nem jártam Vedrovóban, ezért egy s más nagy hatással volt rám. Pankova mogilára, mint csupasz, fűvel benőtt halomra emlékeztem; télidőben szánkóval ereszkedtünk le az oldalán. Most ott a gépállomás körvonalai meredtek a magasba, és bádoggal fedett csarnokai alkonyatkor lángoló tükröként verték vissza a leáldozó nap sugarait. Ha távolból nézte az ember, amint a magaslatra telepedve, ünnepélyes boltívével, tágas verandáival és a víztornyon a szélben lobogó zászlajával állt, olyan volt, mint valami vidám urasági kastély. Ez a Pankova mogila már nem volt néptelen és csupasz, mint ahogy az én emlékezetemben élt.

A téren valamikor kút volt, amelyből lovak vontatta kerekkel merítették a vizet; a kutat kővályú futotta körül. Ebből semmi sem maradt meg. Az öreg szilfa alatt súlyosan telepedt a földre egy hatalmas boltozatos, négycsöves csorgókút, mögötte pedig kis házikó fehérlett, fugázott vöröses kőpárkány-nyal. A házikóban villamos szivattyú motorja dudorászott, a csorgókút oroszlánfejhez hasonlító csapjaiból pedig kristálytiszta és hideg víz csobogott. A víz egy különféle színű csem-

pékkal borított medencébe gyűlt össze, s onnan egy kis csatornába futott ki, amely a még zöld lombok közepette szökdeczelt és csörgedezett végig a falu egyik felén. A régi kerek kútnak nyoma sem maradt.

Az utcákon itt is, ott is új házak látszóttak, s ezek szemet szűrtak, mert cseréppel fedték őket. Nem volt belőlük oly sok, mint például Dve Mogili falvában, de valamennyi be volt fejezve, és üveges ablakaikban muskátlik mosolyogtak.

Pantelej vejének, Doszju Draganovnak délies, mediterrán stílusban épített villáját szülőotthonná alakították át. Emlékeztem, hogy a templommal szemben zöld mező terült el. Ott most az olvasókör mozijának tejüvegbúrái ragyogtak. Az egyik telefonoszlopra szerelt hangszóróból egy ismert táncdal dallamai harsogtak. A dal időnként megszakadt, és rekedt férfihang szólt valamit a „kukorica időben való betakarításának halaszthatatlan szükségességéről” ...

A szövetkezet irodái a megboldogult Mincso Pokrovniski apó emeletes házában voltak, amiért az igazgatóság az örökösöknek meglehetősen magas évi lakbért fizetett. A ház viszont kényelmes és csinos volt, a pénzt senki sem sajnálta, mivel a vedrovóiaknak nagy gyengéjük volt a kényelem, és más falvak lakosai előtt nagyon szerettek dicsekedni modern ízlésükkel. Nemcsak úgy, a látszat kedvéért festették be élénk színű olajfestékekkel az ablakaik keretét, s a csorgókút előtt álló kis medencét sem véletlenül rakatták ki különféle színű fajanszlapokkal. A falu kocsmájában nehezen lehetett pálinkát kapni, de likőrt, azt igen. A polcokon csak úgy ragyogtak a szivárvány minden színében játszó sztaniolba csavart pocakos likőrös palackok.

Mincso apó házának földszintjén a könyvelést és a pénztárt helyezték el, a korláttal ellátott, nyugatra néző verandás emeleten pedig az elnök dolgozószobája és a vendégszoba foglalt helyet.

Felkapaszkodtunk a már meglehetősen elhasznált falepcsőn, és Milka egy kétszárnyas, krémszínűre festett ajtón kopogtatott be. Ezen az ajtón vastag, háromszínű zsinóron kis tábla függött, ezzel a tiszteletet keltő, nyomtatott betűs felírással: „Elnök”. Tágas, kerek szoba volt, boltíves ablakokkal, amelyek a gipszmennyezet aljától, egészen a szakadozott, rég elnyűtt, tarka szőnyegekkel borított padlóig értek. Az ablakokkal szem-

ben egy kicsiny, ragyogó aranszínűre lakkozott asztalka állt, amely kacskaringós, karcsú, valószínűleg rokokó stílusú lábcskájával finomkodva lépett a szőnyegre. A falak hosszában kárpitozott, cingár lábú, magas, tojásdad támlájú székek sorakoztak. Habár még világos volt, a mennyezeten egy hatégös lámpa csillogott, melyet a székesegyházak csillárjaira emlékeztető kristályfüggők díszítettek.

A lámpa és a kihunyó nap fényének egybefolyó világánál néhány régi ismerőst pillantottam meg. Ott volt Hosszú Iván, most is hűségesen kezében tartotta kopott birkabőr kucsmáját, Kabza hatalmasan és bozontosan, mint valami rhodopei medve, Sztamat Rafailov, mintha csak most lépett volna elő a vízimalom liszteszákjából, egy bölcs arcával, de nagyon megöregedve és nagyon hallgatagon. Itt volt a köpcös és vöröses képű Trifon Andreev és Lazar Tonkin, beretvált és zord képpel, mint valami szakaszvezető, és Noncso bátyó. Ő mosolygósan és jószágon ült az elnöki asztalka mögött. Legtöbbjükre még ifjúi éveimből emlékeztem, s most öregebben, megkopaszodva láttam viszont őket, de ugyanazok voltak, rájuk ismertem, csak persze nem mindjárt. A szokásos üdvözlések, az időjárás és a szófiai újságok megbeszélése után Milka odasúgta.

— Ez az igazgatótanács. — Aztán felkelt a helyéről, felém bólintott és így szólt. — Damov elvtárs egy darabig Vedrovóban fog élni...

— Maradjon is köztünk, mert itt az igazi helye! — szólalt meg Sztamat.

— Én is ezen a véleményen vagyok — mosolyodott el Hosszú Iván, és barátságosan kacsintott rám.

— A mi szövetkezetünknek — fordult felém Noncso bátyó — vannak lehetőségei, az emberek meg aranyat érnek. A vízünk is ihatós, a kenyérünk is ízes. Itt jól lehet élni.

— Én is ezt mondom — elegyedett bele a jókívánságokba Lazar Tonkin is. — Én mint párttitkár, például azt gondolom, hogy mind a két fél jól jár. Vagyis Iszaj is meg mi is. Hát nem látjuk, mi történik? Például, aki a mi ereszeink alatt kel ki a tojásból, szed egy kis műveltséget magára, és máris bottal ütheted a nyomát — szökik a városba. S amint tudjátok, az értelmiség mindenütt feltétlenül szükséges. Egyébként, amit Noncso bátyó mondott, az igaz. Nálunk minden szép és minden jó. Tizenkétezer dekárunk van egy tagban.

— A ménkű se ver szét bennünket! — vigyorodott el Trifon Andreev. — Hatalom vagyunk, tudják ezt Tolbuhintól egészen Kardamig. A Dunától a Fekete-tengerig.

— Eleget dicsekedtetek — vonta össze Milka a szemöldökét. — Majd itt ül egy darabig ez az ember, és megtudja, milyen mákvirágok vagyunk.

— No, az ilyen beszédet nem helyeslem — villant fel Hosszú Iván szeme. — Amióta járási ember lett belőled, Milka, nagyon felülről kezdel ránk nézni! Ez nem szép, mert a családod vedrovói, és akármit is mondasz, te a mi vedrovói lányunk vagy, tetőtől talpig!

Milka meg csak mosolygott és legyintett egyet.

— Damov elvtársnak van tapasztalata a falusi dolgokban — mondotta —, mert más falvakban is volt pártinstruktor. S ha a vedrovói ügyekben részt is vesz, ezt tudjátok meg, a kerületi bizottság kiküldöttjeként vesz részt benne.

— Ennél jobbat már nem kívánhatunk, egészségünkre! — kiáltotta el magát Hosszú Iván, s ijesztően kapott a süvegéhez. — Még hogy a mi földink a kerületi bizottság kiküldöttje! Hát ez hogy tetszik nektek? Ha mi gondoltuk volna ki, akkor sem rendezhattük volna el jobban!

— Jó hír! — dörmögte a bajszába Sztamat.

— No most már minden a rendes kerékvágásba zökkent! — mondotta Trifon Andreev, és sokatmondóan megsimogatta kis szakállát. — Hát nem megmondtam, hogy a ménkű se ver szét bennünket?

— Nagyon jó újság! — sóhajtott fel boldogan Noncsó bátyó. — Mert mi már minden tekintetben a jobbnál is jobb helyzetben vagyunk.

Csak Kabza hallgatott.

— Veled mi van, Kabza? — bökte oldalba Hosszú Iván. — Miért hallgatsz, mint a kuka?

— Csak hallgatok és a lelkemben jókedv van — válaszolta a félelmetes ember.

— Mindnyájan jókedvűek vagyunk, mert a virágzó Vedrovo paradicsomkertté válik! — mondta Noncsó bátyó, s nagy buzgalommal kotorászni kezdett az asztala fiókjában. Nem találta meg, amit keresett, legyintett, és zavartan ráhajolt magas íróasztalára.

— Szultánkenyерem volt egy dobozban — mondotta lehal-

kíttott hangon —, hogy időnként megkínálhassuk a vendégünket, de úgy látszik...

— Hogy már nincs!... — fejezte be a magyarázkodást Hosszú Iván.

Mindenki kacagott, de Kabza legjobban. Szemét előntötte a könny.

Mikor a kacagás véget ért, Noncso bátyó köhécselt egyet, és ceruzájával megkopogtatta az asztalt.

— Javaslom, folytassuk a megbeszélést a kukoricáról. Ime, Milka is itt van és a mi Iszajunk is, ő is látni fogja, hogy áll ez az ügy.

— Igen kíváncsi vagyok — mondtam.

— Hát biz az nem épp a legkellemesebb ügy — kezdte a beszédet Trifon Andreev —, de ha már a nyakunkba szakadt, nincs más kiút — el kell mondanunk a történetet.

— Hadd tárja elő Noncso bátyó — javasolta Hosszú Iván. — Ő az elnök, rá hárul ez a tisztesség, meg aztán közölünk az ő szájáról csurran legízesebben a szó.

Noncso bátyó megköszöri a torkát.

— Ez az ügy teljesen világos — kezdte, és jóságos szemét rám függesztette. — A mi szövetkezetünk megáll a lábán. Minden teljesen rendben van, és terméshozam tekintetében sem vagyunk az utolsó helyen. De mivel csak a gabonatermésre várunk, mert a földünk ilyen, a munkaegység nem valami isten tudja milyen magas. No, azért nem is alacsony, de a mi embereink haladóbbak, a jobbat keresik, nagy kedvük lenne a gyors meggazdagodásra, így aztán nem éppen elégedettek. A tízlevás munkaegységet kerülgetjük, szerintem ez is szép pénz, sőt mindannyiunk véleménye szerint is, de hát az ember szeme, amint tudjátok, sose lakik jól. Még többet akar! Így aztán az embereink nem valami elégedettek. Dühösek a gabonafélékre. A kukoricára is haragszanak. Az ördögbe is, mi hasznunk belőle? Legfeljebb egy levát csap a munkaegységhez és kész! Hát lám, így vélekednek a mi embereink! Nem sokat adnak arra az egy levácskára, csekélységnek tartják! Mi pedig közel háromezer dekár földet vetettünk be tengerivel! Háromezer dekár — Noncso bátyó kitárta a karját, és hallgatott egy kicsit — nagyon sok! A járási bizottság is jóváhagyta a dolgot, s a végén mégis túlságosan sokra sikerült. Kissé túlságosan belemásztunk a dologba!

— Megállj csak — vágott közbe Milka. — Ne csak úgy átbötyében beszélj az ügyekről! Micsoda szokás ez nálatok, hogy mindent a járási bizottságra akartok kenni? Hát nem megmondta Kajrjakov, hogy sok lesz az a háromezer dekár? Ti mit válaszoltatok? Emlékezzetek csak! Azt mondtátok: mi azt tervezzük, hogy ötször több sertést hizlalunk, mint eddig, eleségre kell nekünk a kukorica. Ezt mondtátok, de semmi sem lett ebből a szándékotokból. Hogy álltok a sertésekkel? Kevesebb van, mint tavaly. Ezért sok a kukoricátok.

— Hagyd békén ezt a disznó-ügyet! — borult el Trifon Andreev homloka. — Volt, ahogy volt! Régi történet. Baj és keserűség nekünk, ha holmi disznókra várunk! — Noncso bátyóhoz fordult. — Mondd tovább, elnök! Ez a Milka harapós nőszemély, ilyen a természete! Tovább!

— Nos tehát, az embereink kissé dühösek a kukoricára, nem akarják idejében betakarítani, vonakodnak. A kukoricaföldet viszont már rég föl kellett volna szántanunk és bevetnünk! Megértitek-e, micsoda veszély lebeg a fejünk fölött? Ha holnapra beborul az ég, megerednek a nagy esők, mehetünk a fenébe a szántással és vetéssel! Mi akkor is el fogunk ugyan vetni, mert az állomás meg a gépek itt vannak az orrunk előtt. Meg ott vannak az embereink, azok kiviszik a gépeket fergetegben, hófúvásban is, de hát vetés lesz az? Hát ez fáj nekünk. A kukorica. Hogy vegyük rá a tagokat, hogy betakarítsák? A minap Lazar Tonkin azt tanácsolta: gyerünk, adjunk személyesen jó példát! Hát szép! Mi, akik itt vagyunk, az igazgatótanács, készen állunk mindenre. Akár a tűzbe is megyünk ha kell, csak a szövetkezetnek hasznára legyen. Így aztán fölkerelkedtünk, kimentünk a kukoricaföldre, és három napig látástól vakulásig törtük a derekunkat. A kezünk földagadt. Egyéni példa ez, fele se tréfa! S mi a haszon? Az emberek nevetnek rajtunk, gúnyolódnak. Öt brigádunk van, de alig harminc tagot lelkesített föl a példánk... Az ember azt se tudja, nevéssen-e, sírjon-e rajta. Hát így áll ez az ügy. Egyébként minden annak rendje és módja szerint megy.

Noncso bátyó megtörölgette a homlokát és elhallgatott.

— Ugyan, mit beszélsz — berzenkedett Hosszú Iván. — Hogy az emberek a kukorica miatt voltak dühösek? Hogyisne! Én megmondom: az igazság a káposztában van! Meg a póréhagymában, meg a krumpliban. Más igazság nincs!

— Azt akarja mondani — Noncso bátyó rám pillantott, és elnézően mosolyogni kezdett —, Iván azt akarja mondani, hogy az ok a háztáji gazdaságban rejlik, amit a szövetkezeti tagoknak adtunk. A parcellákat egy helyre gyűjtöttük össze, azt öntözni is lehet, a többség most oda jár káposztát meg hagymát szedni. Meg burgonyát is, de az nagyon apró...

— Apró vagy nagy, mit számít az, de a városiak azt vásárolják, ugyebár? — Trifon Andreev a kezét dörzsölgette, és egyszerre felélénkült. — Pénzt keresnek az emberek, hé! Jó kis pénzt! A mi szövetkezeti tagjaink nem olyan ostobák, hogy ne tudják, mitől döglik a légy! Először eladják a káposztát meg a hagymát, majd csak azután törődnek a kukoricával! Biztosat nem enged el az ember bizonytalanért! Amit Iván mondott, úgy van!

— Úgy van! — dörmögte Iván.

— Miről van szó — riadt fel Sztamat, mert közben elszunyókált.

— A háztáji gazdálkodást szidjuk! — nevette el magát Noncso bátyó.

— Ne keressetek a kákán is csomót! — mondta Sztamat, és megint lecsukódott a szeme.

Akkor Lazar Tonkin kelt föl a helyéről.

— Indítványozom — mondotta —, szálljunk határozottabban harcba az öntudatlan elemekkel. Például, ha rajtakapunk valakit, hogy káposztát visz a városba, mondjuk ezt neki: Hát így állunk, barátom? Neked fontosabb a háztáji gazdálkodás, mint a közös? Hát jó. Jön még a macska jó falatért. Jössz te még, barátocskám, a pénztároshoz előlegért, de az majd hátat fordít neked. Még hogy előleg? Várni fogsz, semmirekellő, karácsonyig! Hol voltál te akkor, amikor nekünk a kukoricáért fájt a fejünk? Ezt fogjuk mondani azoknak az öntudatlan embereknek. Javaslom, hogy már holnap álljunk lesbe, és kapjuk el a ravaszdiákat. Ezt egyébként a hangszórón is közölhetjük. Elfogadjátok?

— Háromszor is egyetértetek! — mondotta Hosszú Iván.

— Én is aláírom — bólintott Kabza.

— S ti mit mondtok? — fordult felém Noncso bátyó.

Milkára pillantottam, de ő lehajtotta a fejét, úgy látszik másvalamin gondolkodott.

— Nem szólok ehhez a kérdéshez — feleltem.

A csörgökútnál váltam el Milkától. Nagyon sokan gyülekeztek össze a csapoknál, zörögtek a rézedények, csengő kacagások röpködtek, mintha csak ünnep lett volna, az öreg szilfa alatt okarinán játszott valaki. Már besötétedett, leszállt az éjjel.

— Ha nem akarsz Mincso apó vendégszobájában hálni — szólt Ludmilla —, szállj meg nálunk éjszakára. Apám örülni fog, mert rég járt már messzi földről jött vendég nálunk. — Elhallgatott. — Mióta a kerületi bizottságnál dolgozom, az öregek magányosan élnek, és szomorú a házuk, mint minden ház, ahol nincsenek fiatalok, gyerekek. Tudom, hogy ezért engem okolnak, de hát mit tegyek? Ha eljössz ma este hozzánk, majd meglátod, milyen kedves emberek az én öregeim... Eljössz?

— S a férjed? — kérdeztem. — Hát ő nem jár el hozzájuk? Elmosolyodott, félrenézett.

— Én a férjemmel évente csak néhány hónapig vagyok együtt. Furcsa család vagyunk mi, Iszaj. — Hangja megremegett. — Boldog család!

Ebben a remegésben fájdalom volt, de ki tudja, miért, nem váltott ki a szívemből részvétet. Sőt még meg is örvendtem, kissé jobban éreztem magam.

— Eljössz hozzánk? — kérdezte újra.

Megráztam a fejem. Még ma sem tudom, miért utasítottam vissza, miért nem mentem el hozzájuk. Hibát követtem el? Biztosan. Most is és egész életemben azt fogom hinni.

45

ANASZTASZI atyához mentem. Mikor megpillantottam a tiszta szobában megterített asztalt, az érintetlen ételeket és a fél okás, borral teli kancsót, mindjárt tudtam, hogy az öreg rám várt, s hogy a sült tojás, a jó meleg tyúkhúsleves és friss gomolya külön nekem készült és az én tiszteletemre volt feltálalva. Elpirultam és hálásan gondoltam arra az erőre, amely Ludmilla otthonától eltérített.

Az öreg pedig egyre csak nézett, mosolygott rám elpárásodó szemével, a keze reszketett, mikor bort töltött a poharamba. Mint valamikor, most is kínálgatott, hogy egyem, ő pedig alig nyúlt az ételhez, csak néha-néha nyelt egy korty pálinkát a kis agyagkulacsból, amit még gyerekkoromból ismertem.

Elbeszélgettünk régmúlt dolgokról, s miközben egyik szót a másikba öltöttük, visszaemlékeztünk tengeri utazásunkra.

— Emlékszel-e arra a zöld gyülevész népségre — kérdeztem —, amely ott nyüzsgött a gőzhajón, s fennhéjázón nézett ránk, te pedig ugyanolyan magasról néztél rájuk, és olyan ünneptélyesen lobogtattad szakadozott csuhádat, mint valami pátriárka?

Anasztaszi atya elmosolyodott.

— Hogyne emlékezném. Azok nem is emberek, hanem részeg szamarak voltak. Hát mi van abban, hogy úgy járkáltam, mint valami pátriárka? A bolgároknak nem voltak tán pátriárkáik?

Kissé csodálkozva néztem rá, mert úgy rémlett, mintha olyan nyelven szólna, amely nem egészen az övé.

— Emlékszem én más egyébre is — mondotta, hörpintett egyet a pálinkából, és ravaszul csippentett a szemével —, de hagyjuk, üsse kő! Hiába gondoltad te, hogy az öreg pap vaksi ember! Láttam én, ó de mennyire láttam, hol aludtál te azon az éjszakán, kinél aludtál, hogyan osontál haza kora reggel hozzánk, mint valami kandúr, amely suttyomban belenyalt a tejes köcsögbe!

— Anastaszi atya — mondtam, és én is kiürítettem a poharat —, tán nem jól hallok, vagy tényleg így van? Te mintha a bűnös, a poklok örök gyötrelmére ítélt világi ember szájával szólanál. Valóban így van ez, vagy csak nékem rémlik úgy?

— Iszaj fiam — nevette el magát a vén pap —, én nyugdíjban vagyok, gyermekem, már nem lengetem a tömjént az isten oltára előtt. Más végzi ezt, én pedig mint bűnös világi ember járkálok a földön, bűnös szavakat ejtek ki a számon, s nem félek az örök tűztől, ellenkezőleg, még vidám is vagyok a szívemben. De hát talán Salamon erényesebb volt nálam? Amennyi bort ő megivott és ahány asszonyt megismert, ma ezer erőteljes férfi sem tudná megcselekedni! Mégis Salamon az Isten kedvence, s minden bizonnal közelebb ül az isteni trónushoz, mint a próféták, élükön a te druszáddal, Ézsaiással. A dolog azon fordul meg, fiam, hogy — vétkezz, de anélkül, hogy ezzel a felebarátodnak rosszat cselekednél. Miért helyeslem én a ma fennálló rendet? Az emberek különféleképpen élnek, de egy a törvény: ne szomorítsák meg a felebarátaikat. Én, a bűnös ember, megróttam az Istent, fellázadtam ellene, mert azt hittem, hogy nagyon gonosz és kegyetlen a gyermekeihez. Neki

pedig, hogy megmondjam neked, joga volt arra, hogy gonosz legyen. Mert tévesen magyaráztuk a törvényt! Elj úgy, mint Salamon — iddogáld a jó borocskát, ismerd meg Évát, munkálkodj a szőlőtőkén, és vesd el magvaiddat a fekete földbe, de ne bántsd meg a felebarátaidat — ez az isteni törvény. És akkor igazhitű leszel. Akkor az Isten szívébe zár téged. S te szívedbe zárod a fenálló rendet, mert ez az isteni rend!

Így beszélt Anasztaszi atya, és megtöltötte a félókás kancsót borral, közben elég sűrűn nyúlt az asztalka közelében álló agyagkulacs után, én pedig arra gondoltam, hogy mindez gyönyörű. De miért ne szeresd a felebarátodat, ha az például (ahogy Lazar Tonkin kifejezte magát) saját káposztáját viszi a vásárra, de nem törődik a közös kukoricával? Íme, ezen töprengtem, amikor a küszöbön léptek hangzottak fel, s egy száraz köhécselés arra figyelmeztetett bennünket, hogy hívatlan vendég közeledik.

Toma Lefterov volt — a Hadzsi.

Úgy állt meg a küszöbön, mint valami menyét, szaporán pislogott, és a szeme tüstént rám tapadt. Így állt egy darabig, egyre engem nézett, anélkül, hogy egy szót ejtett volna.

Az öreg pap is elhallgatott.

— Bejöhetek? — kérdezte halkan Toma.

— Az én házam mindenki előtt nyitva áll, aki nem hoz rosszat a szívében — válaszolta Anasztaszi atya. Megmozdult, hogy felálljon, de úgy látszik, a lába nem valami szilárd támaszt nyújtott, ezért csak bólintott a vendég felé.

— Tessék, Hadzsi, hozott Isten!

— Én jót hozok a szívemben — nevetett Toma, s kissé félénken felém nyújtotta a kezét. — Örülök, hogy jó egészségben vagy, nagyon örülök! — motyogta. Aztán Anasztaszi atyához fordult. — Micsoda szálfá lett a mi Iszajunkból, mi? Ha az elméje is olyan hatalmas, mint a termete, csodákat lehet tőle várni!

Az öreg pap bort töltött neki, megkínálta helyel közöttünk, és elgondolkodva így szólt.

— Valamennyi csoda közül legszebb csoda az emberi öröm. Ha Iszaj érteni fog hozzá, hogy napjait ilyen örömmel sokasítsa, az Úr még a másvilágon is jóságos és bőkezű lesz hozzá!

— Úgy legyen! — sóhajtott fel Toma, rám nézett és elmosolyodott. — Mikor én az ő éveit tapostam, tengeren túli orszá-

gokkal kereskedtem, egyszerre tíz vagon gabonát szállítottam külföldre, s ahogy mondani szokták, bőven arattam azt az örömet, amiről te, Anasztaszi atya, szóltál. Földem is sok volt, bő esztendőben gazdag termést takarítottam be. Előfordult, hogy egész héten át csak az én termésemet csépeltek, hajnal-tól késő estig. S micsoda ménesem volt!... A románoknak szín-aranyért adtam el a csikókat, a katonaságnak is szállítottam lovat. Az volt aztán a jószág. Mikor maguk mögött hagyták a Pankova mogilát, mint a felleg ereszkedtek alá Vedrovóra! Hogy az ökörcsordákról ne is beszéljünk! Valahányszor a negyedrészüket begyűjtöttem az istállóimba, olyan porfelleg kerekedett az úton, hogy Csernyakovóig is ellátszott! Hogyne örült volna az ember! Volt öröm azokban az években. — Körttyolt egyet poharából. — És nagyszerű emberek is voltak, Iszaj, rettenthetetlenek! Férfiak, akik úrnak születtek, akiknek szeme se rebbent semmiféle nehézség előtt, mert tigrisvér csörgedezett ereikben, nagyúri vér!... Ilyen férfi volt például Pantelej, az Ordas, isten nyugosztalja... Űgy halt meg, mint igazi nagyúr.

Nem siettem haza, hiszen igazán semmi vidám dolog nem várt rám Galunka anyó házában. Meg aztán, ha a betakarítatlan kukoricára gondoltam!... Ezért arra kértem Tomát, mondjon el egyet-mást arról a vasakarátú emberről, akinek az ereiben nagyúri, tigrisvér csörgedezett.

Biztosan hallottad, hogy 948-ban felbujtotta a fiát, lőjön rá Evsztatira, az agronómusra, aki akkor a gépállomás igazgatója volt — vágott bele e történetbe Toma. — Ezért az ostobaságért a fiát felakasztották, mert amikor a kölyök elmenekült, hogy a bőrét mentse, kis törével összeszurkált egy rendőrt... Pantelejt pedig tíz évi börtönre ítélték, de két évet elengedtek neki, és tavaly nyáron hazatért a sumeni fegyházból... Elmondom neked, hogyan találkoztam vele utoljára. Ez nyár végén történt, szeptemberben...

Miután meghallgattam Toma elbeszélését, íme elmondom, hogy láttam én képzeletemben a vedrovói császár halálát.

Az állomás ugyanolyan volt, mint ahogyan Pantelej nyolc év előtt utoljára látta. Kövezet, három vágány, a felmelegedett sóder és kenőolaj szaga, s körös-körül a csupasz, végtelen mezők. A néhány sor nyárfa cseppet sem enyhítette a napégette pusztá vakító villogását.

A rakodón, melyet Pantelej még azokból a régi jó időkől ismert, amikor maga vezényelte termékei berakodását, most az eresz alatt tucatnyi hernyótalpas traktor vastömege sötétlett; láttukra valósággal megborzadt Pantelej. Ilyen hatalmas, óriási gépeket közelből életében először látott. Kedve támadt, hogy odamenjen hozzájuk, s megtapogassa láncukat, sőt, ha lehet, be is menjen valamelyik gép vezetőfülkéjébe, és belülről is megcsodálja őket. De csak sóhajtott egyet, mélyebben a szemébe húzta süvegét, s anélkül, hogy körülnézett volna, nehézkesen megindult a gidres-gödrös, poros úton.

Ahogy a nyárfák mellett elhaladt, megállt, kissé kinyújtózott, s letört egy vékonyabb ágat. Aztán előhúzta gyöngyháznyelű zsebkését, kinyitotta, s lenyeste az ágról a sárguló leveleket. Így olyasvalami volt a kezében, ami hajdani csomós ostorára emlékeztette.

Egy darabig tovább mendegélt az úton, de hamarosan fáradtságot érzett — elszokott a gyaloglástól. Letért az útról, leült egy kőre, és a sekély árokban kinyújtóztatta a lábát.

Igaz, hogy elfogta a fáradtság, de más valami is volt, ami arra ösztönözte, hogy leüljön. A nap még magasan járt az égen, s Pantelejnek sehogy sem volt ínyére, hogy világosan érjen a faluba. Tudta, hogy nem valami nagy tisztelettel fogadják. Tulajdonképpen az ördögbe is a tiszteletadással. Őt még akkor sem, az elmúlt jó időkben sem fogadták muzsikával. Mert hát melyik földesurat szerették a falubeliek! De abban az időben lovon tért haza, s méghozzá micsoda lovon! Csak épp a szárnya hiányzott, hogy igazi sárkányhoz hasonlítson. Úgy lobogott sörénye a szélben, akárha sas szárnya lett volna, patkói alól pedig nem is szikrák, hanem tüzes sárkányok pattantak elő. Ilyen lovon nyargalt Pantelej, s a kezében mérges kígyóként sziszegett az ostor. Úgy ment, mint egy nagyúr, és tudta is, hogy nagyúr, ezért kisebb gondja is nagyobb volt annál, vajon mosollyal fogadják-e felesbérloi és zsellérei vagy fojtott átkozódással és káromlásokkal. Szívében túláradt az öröm, a rendíthetetlen hatalom és erő tudata, a felsőbbrendűség érzése, s ez elég volt neki a boldogsághoz.

Ilyen volt Pantelej hajdanában. Most ott ült az út mentén, és összeszorult a szíve sértődöttségében, nyögött és nyüszített, mint az anyafarkas, amely nem tudta kölykeit a vadászó ember-től megőrizni.

Most olyan volt, mint valami árnyék, nem pedig mint egy nagyúr. Nyomorult börtöntöltelék, idegen, egy ellenséges világ közepette.

Az élet új urai elsősorban a földjeit vették el tőle — hatszáz hektárt, egész kis királyságot! Aztán két traktorát is kisajátították, a cséplőgépet, s mikor pedig az az eset történt az agronómussal, még húsz hektár földjét kobozták el.

Az a száz dekár föld, ami megmaradt, mindössze arra volt elég, hogy megássa a sírját, aztán belefeküdjék, és lehunyja a szemét.

A házat sem kerülte el a csapás. Kuzma, a nagyobbik fia, elemelte a vasládája kettős feneke alá rejtett aranyat, külföldre szökött, s azóta se híre, se hamva. A kisebbiket, a rakoncátlan vérűt halálra ítélték, nem is annyira azért, mert rálőtt az agronómusra — Pantelej ezt a vétket magára vállalta —, hanem mert megszúrta az egyik rendőrt, mikor a templomkertben körülfogták. Az öregasszony azóta meghalt, menyé pedig — amint hallotta — feslett életet kezdett.

S most, hogy mindezt, ami az utóbbi hét-nyolc évben vele és a családjával történt, megforgatta a fejében, felvetődött benne a kérdés: van-e értelme, hogy a falujába siessen? Kit fog megörvendeztetni és ki fogadja?

Ezért befordult a 'Szirneno felé vezető útra, hogy elüsse az időt, amíg beesteledik, meg aztán hogy megjárassa kicsit a tekintetét azon a földön, amely régebben az övé volt.

Az út egy lejtős dombra kapaszkodott, amelynek tetején háromszögelési torony emelkedett; hegyes csúcsával, a nap tüzetől és az esőtől megfeketedve még az első világháború óta állt ottan. Pantelej odaért a torony talpazatához, ledobta kicsiny batyúját, levette süvegét, és tenyerével letörölte a verejtéket homlokáról.

A torony haránt deszkái között halkán zúgott a szél. Az ég tiszta volt és áttetszően kék, mint a tisztára mosott üveg.

Íme, ez az egész keletre elnyúló térség, ameddig csak a szem ellát, az itt-ott hepehupás sík rónaság, amelyet helyenként kis lapályok szelnek át, néhol egy-egy szilfa, akácfa díszít — mindez a föld valamikor csak egy része volt Pantelej beláthatatlan szántóföldjeinek.

A domb alatt elterülő lapályon traktor dohogott.

Pantelej jobban a szemére húzta süvegét, kezébe vette a

botját, s vigyázva, hogy a kiszáradt fűvön meg ne csússzék, leereszkedett a szántóra.

Az óriási hernyótalpú traktor ötbarázdás ekét vontatott, az eke után pedig egy meglehetősen alacsony ember ballagott, cigarettázott, s időnként megforgatta a vaskereket, amely az ekevasak fölött meredezett.

Pantelej még nem látott ilyen hatalmas ekét.

„Ez a szörnyeteg fenekestől fordítja fel a földet” — gondolta, és kíváncsiságtól égve a legközelebbi barázda felé indult.

De ahogy a barázdát meg a mellette húzódót is megvizsgálta, megvakarta a tarkóját, és belegázolt a felszántott földbe. A szántás nem volt sem mély, sem egyenletes, egyes helyeken az ekevas három-négy arasznyira is belemélyedt a földbe, s mint vastag, kátrányos nyakláncot fordította ki a nyirkos talajt, legtöbb helyen azonban alig egy-két arasz mélyen túrta fel a földet, s ezért csak a port vágta fel. „Semmirekellők!” — mordult fel Pantelej, és dühében kiköpött. — „Hisz én ökörral és faekével jobban szántanék, mint ezek!”

Bevárta a traktort, elébe állt, és kitárta a karját. A gép hirtelen megállt. A levegő olaj és felhevült vas szagával telt meg.

— Mi van öreg? — a traktorista kidugta a fejét a fülke kis ablakán, és csodálkozva nézett a hivatlan vendégre.

Pantelej a traktoros olajos, poros arcára szegezte a tekintetét, amelyből csak a szemek meg a fogak villogtak elő, és ökölbe szorította a kezét.

— Így szokás szántani, te csavargó, mi? Csak úgy, kutya-futtában? Azt hiszed, hogy ez szántás? Vagy csak bemocskolod a földet?

A legény hallgatott, aztán leugrott a gépről, megnézte a barázdákat és vállat vont.

— Semmi baja ennek a szántásnak!

— Ha csapok egyet a tökfesdre, megmutatom, hogy van-e baja vagy nincs! Nyisd ki jobban a csipádat: barázda ez itt vagy macskakaparás?

— De hát ki vagy te, hallod-e? — fortyant fel a traktoros. — Ki küldött ide, mit keresel itt? Csak nem az örökséged ez a föld, hogy felelősségre vonsz engem?

— De az örökségem! — ordította Pantelej.

Most odaért hozzájuk a kisegítő is.

— Mit akar ez itten? — kérdezte, és Pantelej felé intett.

— Ugyan már, nem elég, hogy egész nap falat se volt a számban — veszne ki a fajtája a vezetőségnek, hogy éheztesse az embert! —, még ez is nyaggat. Rossz neki a szántás, a föld meg az apai öröksége. Tisztára megbolondult!

— Fogd be a szád, mihaszna fráter! — csikorgatta a fogát Pantelej.

Az alacsony emberke odalépett hozzá, s egy darabig némán fürkészte.

— Nagyon megöregedtél, uram, nem ismertem rád mindjárt! — Aztán a traktorshoz fordult. — Ez Pantelej földesúr, az Ordas, talán hallottad már hírét?

— Ugyan honnan ismerném! — fordult el megvetéssel a legény.

— Pedig az, testestől-lelkestől, ő bujtatta fel a fiát, hogy Evsztatira, az agronómusra lőjön. Az agronómust csak ismered?

— Ahá! — szólt a legény. — Értem.

— Fecsegő naplopók! — mordult rájuk Pantelej, és megfordult, hogy tovább induljon.

— Várj csak egy kicsit! — iramodott utána a paraszt. — Te a börtönből jössz, uram? A börtönből? És mint a vámpír, máris a torkunknak ugrasz? Mint valamikor? De én még a hátamon viselem a kék foltokat, amiket a te kegyelmes kezed okozott. Emlékszel?

— Hogyan emlékeznék minden kutyára, amelyik a kenyere-remet ette. Nem egy vagy kettő volt belőlük!

Megint elindult, az alacsony emberke azonban összeszedte az erejét, s a földre taszította.

— Ordas voltál, az is maradtál! — ordította, miközben ahol érte, összevissza rugdalta. — Telhetetlen fenevad... Emberbőrbe bújt sárkánykígyó! No nesze, egyél!...

Lehajolt, fölkapott egy nagy földgöngyöt, és gyömöszölni kezdte Pantelej szájába.

— Egyed, kutya, hisz a tiéd, ugye?

A traktoros odaszaladt, s a derekánál fogva elrántotta a parasztot.

— Hé, még megölöd! Öreg ember ez, nem bírja ki!

— És ha megölöm? Az Isten se rója fel vétkemül!

Kis ideig álltak fölötte, s mikor látták, hogy Pantelej megmozdul, kivonszolták a szántóról, mint valami zsákot...

Már esteledett, de Pantelej fölhúzott térdel még mindig az

útmenti árok partján ült, az orrát szívogatta, és időről-időre a kivörösödött szemét dörzsölgette.

Ekkor Szirneno felől hirtelen egy kétkerekű bricska bukkant elő, a ló csengői ezüstös hangon és vidáman belecsilingeltek a csendes estébe. Mikor pedig a kocsi Pantelej közelébe ért, az ember, aki hajtotta, megrántotta a gyeplőt, s a csengők kissé csodálkozva és váratlanul elhallgattak.

A bricskáról egy alacsony, zömök ember szállt le, vállán himzett bekeccsel, kopaszodó fején kötött sapkával. Megállt Pantelej előtt, és szomorúan nézett besározott arcába.

— Jó estét, Hadzsi! — igyekezett nagy nehezen elmosolyodni a vedrovói cár. S erőlködve hozzátette: — Hová ezen a hintón?

— Szirnenóban jártam. Egy kis dolgom volt.

Leült Pantelej mellé és elhallgatott.

— Azt mondd, Szirnenóban? Biztosan azért jártál ott, hogy néhány csorda jószágot vásárolj, vagy éppen gabonát kerestél, hogy külföldre szállítsd?

Mintha szűnyog csípte volna meg, könnyed rezzenés futott át Toma arcán.

— Jóságos az Úr — mondotta. — Vásároltam jószágot is, gabonát is, ki is szállítottam külföldre. Talán eljön még a nap, amikor megint vásárolok és megint exportálok. Csak az Úristen tudja, mit rejteget a jövő. S te, Pantelej, egyenesen a börtönből jössz? De miért vagy sáros, csak nem vert meg valaki?

— Fűtyülök én a te Istenedre! — kezdett egyszerre acsarkodni Pantelej. — Ha egyszer szembekerülnék vele, kitépném a szakállát, jól összeviSSza rugdosnám, tudd meg! — Föltépte az inggallérját, mintha fojtogatta volna, a gyöngyházgomb a földre repült. — Rabló a te Úristened, vadállat. Csak az ostobák hisznek a jóságában, csak a vakok, a tökfilkók!

— Istenem, bocsáss meg neki! — vetett keresztet Toma. — Nem tudja, mit beszél!

— Nincs szükségem a bocsánatára, te kupec! Pantelej sosem kért kegyet, nem is fog kérni. Nem borulok térdre előtte, még ha a pokol fenekére küld, akkor se!

— Pedig oda fog küldeni, abban biztos lehetsz, mást ne is várj tőle! Nem is illetlen szavaidért, amelyekkel beszennyezed, mert a te haragodnak ő elérhetetlen. Hanem azért, hogy te, a germán barátaiddal együtt megástad mindannak a jónak a sírját, amiben ő részesített bennünket.

— Ugyan ne beszélj! — legyintett Pantelej. — Ismerem én már ezt a nótát. Csak ti, narodnyákok vagytok szentek!*

A fehér ló felrántotta a fejét, és a nagy csendességben olyan hangok szóródtak szét, mintha a szellő fehér virágokkal hintené be a földet. Fenn az ég végtelen magasságában ki-gyulladt egy nagy ezüst csillag.

— Hagyjuk a politikát, Toma — sóhajtott fel Pantelej. Kis ideig hallgatott, aztán szelíd hangon megkérdezte. — Hogy van az öreg Mincso Pokrovniski apó; még mindig bukaresti sipkájában és ezüst sétapálcájával sétálgat a főutcán?

— Megboldogult már régen! — Toma keresztet vetett, és szomorúan elmosolyodott. — Örök békére talált a lelke, isten nyugosztalja! Eldugott pár zsák búzát, azok megtalálták, aztán eljárták a háza előtt a Júdás-táncot zászlók meg dobok kíséretében. Nem bírta el a szíve. Mások bűnéért idő előtt ment el erről a világról.

— Toma — szólalt meg Pantelej —, van-e még víz a piac-téri kútban? S még mindig olyan kristálytisza és jóízú, ahogyan én emlékszem rá?

— A víze? Az nem változott — bólintott Toma, és csodál-kozva nézett rá. — Ugyan hogy jutott eszedbe a kút? — Rész-vétből vagy valami másért, de szót se szólt az új csorgókútról.

Pantelej mély hallgatásba merült. Belenyúlt a mellény-zsebébe, és egy kettősfedelű nagy aranyórát húzott elő.

— Ide hallgass, mit mondok neked, Toma. Vedd át tőlem ezt az órát, és tedd el jól. Ha alkalomadtán bemegy a városba, térj be a nővéremhez. Van egy kislánya, Naszkának hívják. Mondd meg a nővéremnek: ezt az órát Pantelej küldi azért, hogy tedd el Naszkának. Ha Naszka egyszer nagylány lesz, és férjhez megy, add oda neki. Hadd legyen ez az óra ajándék a nagybátyjától. Ezt mondd meg neki.

Toma átvette az órát, s érezte, hogy a keze remeg.

— S mért nem intézed el magad ezt a dolgot? Hiszen nincs messze a város, vonaton alig egy óra.

— Én sokáig nem lépek ki a házból — mondta Pantelej.

— Legyen meg a kívánságod — sóhajtott Toma. — Ahogy mondd, úgy lesz... Át fogom adni.

Elhallgattak.

* A királyi Bulgáriában a burzsoá Néppárt tagjait hívták narodnyákoknak. (A ford.)

— Gyere, ülj fel a bricskára, elviszlek. Elfér rajta még egy ember — szólalt meg újra Toma.

— Te csak menj utadra, jámbor ember. Én még üldögélek itt egy kicsit, amíg jól be nem esteledik. Tudom, merre van Vedrovo, nem tévedek el.

Mikor a csengők elhaltak a kanyarban álló kiszáradt akác mögött, Pantelej fölkel, és sántikálva megint fölkaptatott a csupasz és lejtős dombon.

Megállt a hegyes csúcsú háromszögelési torony mellett, levette süvegét, és sokáig nézett kelet felé. Holdfény volt, a tágas rónaság felett halvány világosság derengett.

Másnap ott látták lógni az egyik keresztgerendán. Az övére akasztotta fel magát — a vörös öv úgy ragyogott a kelő nap fényében, mint tüzes nyelv.

Toma keresztet vetett, hörpintett egyet a pohár borból, és sokáig hallgatott.

— Te, Iszaj, félre ne érts — kezdte el aztán újból. — Az én napjaim már meg vannak számlálva, nem sok maradt már hátra. Nem nékem, öregembernek rendeltetett, hogy a mai világot megítéljem. Nem helyeslem, de kezet sem emelek rája. Adjátok meg az Istennek, ami az Istené, a császárnak, ami a császáré — ez a mi Lfterov-nemzetségünk aranyszabálya. Ha a mai császár vörös — ám legyen! A világ már sok mindenféle császárt látott. Jöttek-mentek, a föld azonban ugyanaz maradt, és az emberek sem változtatták meg szokásaikat. Ma is, mint ezer esztendőkkel ezelőtt, a föld búzát meg rozsot terem, ma is örvend az ember, ha Szent György-napkor eső esik, és bánkodik, valahányszor azt látja, hogy aszályos szelek szikkasztják a határt. Így volt ez és így lesz, kezdettől fogva mindörökké. Én nem ítélem meg a mai világot, de azt mondom: öröm tekintetében elszegényedett. Ha az én időmben az öröm úgy csengett, mint a nyakláncba fűzött aranypénzek, manapság úgy zörög, mint lyukas garas. A fiatalok nem hallották, hogyan cseng az arany, s ezért hálásak a garasokért is, ez pedig nem jó...

Megmozdult, előhúzta erszényét, s egy nagy, kerek aranypénzt kotort elő belőle, amely olyan ragyogóan fénylett, akár a napraforgó koszorúja, mielőtt a magjai szedésre beértek volna. Olyan szép volt, úgy tündöklött, és úgy törtek meg rajta a

sugarak, olyannyira örvendeztették a szememet, hogy nem tudtam megállni, és kinyújtottam a kezemet. S mikor a tenyere-
remen éreztem, a tekintetem rátapadt, az ujjaimmal dörzsöl-
gettem, s a lelkemen olyan gyönyör áradt széjjel, mintha egy-
szerre valami bűbajos muzsika árasztotta volna el.

— Át van lyukasztva.

— Nem árt neki — válaszolta Toma.

Eltette erszényét, és az aranypénz nálam maradt.

— Megjárja ez az arany, mi? Nem olyan, mint a garas?

Halkan felsóhajtottam, s kissé elnehezült kézzel odanyújtot-
tam az aranyat Tomának. Ő azonban elmosolyodott, és szelí-
den eltolta a kezem.

— Ez a pénz a tiéd. Tedd el emlékül. Mikor világrajöttél,
én édesanyádnak ajándékoztam, de ő szerény asszony volt,
nem akarta viselni. Tedd el emlékül, mert az ő szemei nézték
és az ő ujjai tapintották.

Elhallgatott.

Én még mindig bámultam az aranypénzt, örvendeztem neki,
és úgy forgattam ide-oda a tenyeremben, mint valami tapasztalt
aranyműves.

Toma pedig közelebb húzta hozzám a székét.

— Maradt még vagy egy tucat belőle. Van egy marokra való
kisebb is. Gyere el hozzám holnap este, megmutatom neked.
Hej, Iszaj... Rosszul tetted, hogy olyan sokáig nem mutatkoz-
tál nálam. Öreg ember vagyok, minek nekem az arany?
Akkor hoz örömet, ha fiatalabb és erőteljesebb kézben van.

A pohara után nyúlt, és szokása ellenére egy hajtásra kiitta.

— Hallottam rólad egyet-mást, Iszaj. Hosszabb ideig falun
szeretnél maradni. Helyeslem ezt a szándékodat, jó szándék ez.
Maradj itt, házasodj meg, éld világodat! Segíteni foglak, hogy
talpra állj. A földemből nyolc hektárt leválasztottam a szá-
modra. Végrendeletet készítettem a közjegyzőnél, érted? Nyolc
hektárt. A legjobb, legzsírosabb szántóföld a csernyakovói
határban. Három éve parlagon áll. Várj, ne siess a vissza-
utasítással! Ez a föld, ahogy mondani szokták, az anyád földje,
a tied! Öt évig nem fizettem az édesanyádnak a járandóságát.
Most ki akarom fizetni az adósságomat, neked, a fiának,
természetesen kamatos kamattal, és a legmagasabb áron, hadd
álljak tisztán az Isten ítélőszéke elé. Ezt akartam mondani
neked. Így kell ennek lenni!

Hallgattam, tartottam kezemben az arany pénzdarabot, és ütődötten rámosolyogtam.

— Gyere el hozzám holnap, a többi aranyat is megmutatom — mosolygott Toma. — Az én utam a vége felé jár, minek nekem arany? Ha pedig magad akarod megművelni a földedet, ha csak egy-két évre is — mert csak akkor érzed a munka igazi örömét, ha a saját földedet munkálad meg —, már holnap átíratom a te nevedre azt a nyolc hektárt. Akarod, Iszaj? Ekét is adok neked, sorvetőt is, ökröket. Vetőmagom is van. Felszántod, beveted, az idő még nem haladt nagyon előre. Vesződj egy-két évig a sajátodon, csak annyi ideig, amennyit a szíved diktál, aztán a szövetkezetbe is beléphetsz!... Nos, akarod?

Bort töltött a poharamba, koccintott velem, aztán az öreg paphoz fordult:

— Anasztaszi atya, segíts neki a tanácsoddal!

— A szívedre hallgass, Iszaj, s nem fogsz tévedni! — kacsintott rám Anasztaszi atya, és fölemelte a kis agyagkulacsot. — Amit a szíved mond, úgy legyen! Uram irgalmazz! Egészségedre!

— Egészségedre! — mondtam, és hörpintettem a borból. Az aranypénzt zsebre tettem, s anélkül, hogy a szemébe néztem volna, így szóltam Tomához: — Hadzsi, még holnap kérd ki azt a közjegyzői iratot a nyolc hektárról. Én megígérem neked, hogy a saját kezemmel vetem be. Anasztaszi atya előtt a szavamat adom, hogy életem végéig megőrzőm, és gondozni fogom, mint a sajátomat. Egyetértesz velem?

— Áldjon meg az Isten! — sóhajtotta Toma.

Ezt mondta: „Áldjon meg az Isten!”, s valami a torkát fojtogatta. Úgy rémlett nékem, felzokogott. Aztán hátat fordított nekünk, előhúzta a zsebkendőjét, és hangosan kifújta az orrát.

— Uram irgalmazz! — suttopta az öreg pap.

46

ROSSZKEDVÜEN ébredtem. Fájt a fejem, lan-
kadtnak éreztem magam, nem volt kedvem a lócáról felkelni. Minden bizonnyal a nyirkosság volt az oka — hány éve nem

nyitottak ablakot a kis viskóban! A könyökömre emelkedtem, hogy megnézzem, vajon feljött-e már a nap, a szemem előtt azonban csak a szamárkóró tüskéinek szövedéke látszott. Ezek az ablakkeretnél is magasabbra nőttek, eltakarták az eget. Köd volt, mivel a távolabbi száraz, sőt a hasadékok is közöttük, egészen elmerültek valami tejfehér szürkületben.

A falnak fordultam, s megpróbáltam újból elaludni, lehunytam a szemem. Közben eltűnődtem: vajon nem lenne-e jobb, ha kiszöknék innen, mielőtt még teljesen kivilágosodik? Ez a gondolat, hogy suttyomban elsomfordálhatok innen, mielőtt még bárki is észrevenne, megmozgatta az izmaimat, és kiugrottam az ágyból. Alig három perc alatt felöltöztem, mikor azonban már útra készen álltam, úgy éreztem, hogy az akaratom egészen elkásásodik: nem futotta az erőmből, hogy ajtót nyissak és kiiramodjam.

No várj csak, mondtam magamban, tüstént legyűröm én ezt az akaratgyengéséget. Nagyon könnyen fog meuni. Elég lesz, ha magam elé képelem mindazt a rosszat, ami itt rám vár, a bajokat, amelyekbe belegabalyodom, a büntetéseket, amelyek feltétlenül a nyakamba zúdulnak. Mindezt magam elé képelem, s akkor a lábam saját magától röpit ki a vasútállomásra...

Leültem a lócára, a bőrdíjaim mellé, és összeráncoltam a szemöldököm. Az ördög vitte volna! Mintha valami madárraj bukkant volna fel váratlanul, szállt volna a szemem elé. Nem is madarak voltak, hanem emberi arcok, egyik fényesebb és kellemesebb látnivaló, mint a másik... Kajrjakov, Milka, Lazar Tonkin, Hosszú Iván, egy csoportban Mincso apó fogadószobájában, rám néznek és örülnek nekem, Noncso bátyó pedig a szultánkenyeret keresgéli a fiókjában, arcát előnti a pír restelkedésében és zavarában... S mintha abban a szobában még más emberek is lennének, régi ismerősök; ni csak, ott van Kiro Vlah, kucsmája a menüvezetet verdesi. Most felkel a helyéről, és nagyon sértődötten csóválja a fejét: „Ejnye, mit gondolsz, hát ez meg mi? Ugyan hová mennél?”...

Legyintettem, és egészen lehangelődtem: épp ezekre az emberekre nem kellett volna most gondolnom. Sötét emlékeket szerettem volna a tudatomból előcsiholni, hogy a jövőre vonatkozó rossz sejtelmeimet tápláljam, s lám, mi történt. Váratlanul a szívemnek kedves emberek képei bukkantak fel előttem, és

az ő társaságukban én bizony nagyon szánalmasnak, sőt nevetésgésnek látszotam kétségeimmel és félelmeimmel...

S mialatt a „Lenni vagy nem lenni Vedrovóban” kérdése felett hamleteskedtem, valahonnan az utca felől férfihangok zaja ütötte meg a fületem. A társalgás a kerítés felől hallatszott, s azok, akik beszélgettek, mintha egy helyben álltak volna. Egyikük aztán belépett az udvarra, szidalmazni és vágni kezdte mindazt, ami ott a szeme elé került.

Így aztán, mivel már amúgy is felöltöztem, és az udvar törvényes gazdájának éreztem magam, nem késlekedtem, hanem gyorsan kiugrottam.

Kabza és Hosszú Iván elindultak, hogy „lesből lecsapjanak” azokra a lelkiismeretlen szövetkezeti tagokra, akik káposztát visznek a vásárra, mikor azonban az én pompás palotám előtt elhaladtak, megvakarták a tarkójukat, összenéztek, megálltak a bedőlt kiskapu előtt, megcsóválták a fejüket.

— Nem embernek való hajlék ez, hanem borzlyuk! — szólt Hosszú Iván.

Kabza hallgatott.

— Ebben a kígyófészekben egy napot se tudnék kihúzni — folytatta Hosszú Iván.

— Bizony igaz! — bólintott Kabza.

Aztán mindketten hallgattak egy darabig. Cigaretta vettek elő, megkínálták egymást, és rágyújtottak.

— Nem tudom az effélét nézni — sóhajtott fel Hosszú Iván, és hozzátette: — Nekilátok és vágok egy ösvényt az ajtóig. Mit szólsz hozzá?

— Azalatt én kijavítom egy kicsit a kerítésfalat — mondta Kabza.

Mialatt így beszélgettek, a szomszéd udvarból kikukkantott Petar Karaangov, egy alacsony, vörös képű emberke, szőrös, mint az ördög, a második szántóföldi brigád vezetője. Odament hozzájuk, és így szólt:

— Hé, emberek, mért hagytátok, hogy ez a legény ebben az elhagyott odúban töltse az éjszakát? Az én virágszálam egész éjjel bökölte az oldalamat, hogy keljek fel, és hívjam át mihozzánk, de restelkedtem, és hajnalig ébren feküdtem. Tudjátok-e, hogy ezen a gazos helyen mindenféle undok féreg tenyészik, s valamelyik átkozott meg is marhatta éjjel a szegény embert?



— Ne fessd az ördögöt a falra! — borult el Hosszú Iván homloka, és azon nyomban átkaptatott a tövisen, nagy nehezen eljutott az ablakig. Óvatosan bekandikált a szobába. Aztán visszatért a felderítésről és jelentette: — Nem úgy fest, mintha valami féreg megmarta volna. A legszabályszerűbben alszik a legény, lélegzik!

— Hát, amíg alszik, addig mi csináljunk egyet-mást! — javasolta Kabza. — Mert ha fölébred, és meglát bennünket, még azt hiszi, hogy hízelgünk, és a kedvében akarunk járni. Márpedig Kabza soha senkinek nem akart hízelegni, és nem is fog!

— Ugyan, mit beszélsz! — sértődött meg Hosszú Iván. — Iszaj nem olyan ember!

Petar Karaangov kapákat hozott, és a különítmény megkezdte a munkát.

Mindezt Hosszú Iván mesélte el nekem, mialatt a számárkórokat vagdosta, és már én is kinn voltam.

Később Karaangov felesége is átjött, keresztbe fonta karjait a köténye alatt, egy ideig némán legeltette rajtam a szemét, és megeredt a könnye. Magas, hegyes orrú, csontos asszony volt, ragyogó, könnyes szemmel.

— Latinka szakasztott mása — suttogta, és a férjéhez fordult. — Hát te, mamlasz, hogy az ördögbe hagyhattad, hogy ez a legény ebben az ürgelyukban aludjon! Hiszen én még jól emlékszem az édesanyjára, hé, ő fonta be a hajamat, ő tanított meg dalokat énekelni, mert hát a házunkat alig egy utca választotta el egymástól! Mikor Latinka eladósorban járt, én még csak vézna kislány voltam, de úgy tekintettem, mint édes nővéremet. Téged meg, Iszajcso, még a térdemen ringattalak, de te akkor még pöttömnyi csöppség voltál, ugyan hogy emlékezhetnél arra az időre!

Igy beszélt az asszony, s egyre rosszallóan nézett a férjére. A nap keleten már felszárította a ködöt, s fölöttünk tiszta, verőfényes és vidám reggel ragyogott.

Elmentem Karaangovékhoz. Pésa néni vizet öntött, hogy megmosakodjam, s nekem már megkönnyebbült a fejem, nagyon frissnek és erőteljesnek éreztem magam. Karaangovica egy bögre meleg tejjel kínált, s én nagyon hálás szívvel megittam.

Később nagy pufogás és dübörgés közepette megérkezett a

járás: pártbizottság dzsipje. Milka igen fürgén ugrott le róla, és megfenyegetett az ujjával.

— Hát így állunk, itt is, ott is vendégeskedsz, de mihozzánk nem jössz el! Hát igazságos dolog ez? Mondd meg neki, Pésa néni, hogy mi nem vagyunk emberevők, és ne féljen attól, hogy a mi küszöbünket is átlépje!

Friss és jókedvű volt, szemében kis tüzek lobogtak, két arca pedig úgy piroslott, akárcsak a keblét díszítő muskátlivirág. Úgy éreztem, szebb és tisztább volt, mint a verőfényes reggel.

— Foglalj helyet a kocsiban — bólintott felém. — Először is elviszlek a gépállomásra, aztán bejárjuk a földeket, a gazdasági udvart meg a kukoricást, amit még most se takarítottak be. Mindenhová elviszlek, és megmutatok mindent, hadd legyen egy kis fogalmad a dolgokról — kissé teljesebb fogalmad. Noncsó bátyó ígéret földjéről. Elnevette magát, és az arcán kis gödröcskék jelentek meg.

Nem vártam újabb meghívást. Elhelyezkedtem a kocsiban, a slusszkulcsot megforgattam, s a gépkocsi abban a pillanatban felbődült, mintha megveszett volna. Mit tudom én, Hosszú Iván esetleg épp azt akarta mondani Milkának: „Hová cipeled ezt az embert, asszony, dolgunk van vele!” Isten ments! Nekem tüstént, saját szememmel látnom kellett az ígéret földjét. A nap tündöklően ragyogott, a levegő áttetsző volt és lágy, Milka arca piroslott, mint a rózsa —, nem volt vesztegetni való idő, ugyebár?

Megszemléltük a gépállomást. A javítóműhely, a csarnok, a kocsiszínek, a géposztály, a kezelőhelyek — mind-mind nagyon okosan voltak elgondolva és lendületes nagyvonalúsággal megvalósítva. Látszott, hogy itt erőteljes és bátor kéz rendezett el mindent. A gépállomás olyan volt, mint egy igazi gyár. Milka, mintha csak kitalálta volna gondolataimat, halkan megjegyezte: „Ez a gépállomás a bátorság iskolája is, gyere, majd meglátod!” A széles lépcsőkön felvezetett az emeletre.

Mintha valami korszerű klinikára érkeztünk volna: a padló kockáin sehol egy szem hulladék, az ajtók fehér színén sehol egyetlen folt. Olajos vattaruhában munkások haladtak el mellettünk, s mindegyikük bizalmasan és szívélyesen mosolygott kíséromre, ő pedig visszamosolygott és integetett nekik. Mintha csak a kedvelt asszisztens érkezett volna meg a poliklinikára,

s az orvosok most egymással versenyeztek, hogy szívélyes „jó, hogy jött”-tel üdvözljék. Arra gondoltam, persze csak úgy mellékesen és egy kis irigységgel a lelkem mélyén, hogy vajon fog-e engem valaha és valaki ilyen szívélyesen fogadni?

Bementünk a könyvtárba, amely egyidejűleg olvasóköri és klub is volt. A falakon arcképek. Milka odavezetett hozzájuk. „Most érdekes kis történeteket fogsz hallani” — jutott eszembe, s már felkészültem, hogy meghallgassam őket, ekkor azonban egészen váratlanul a diszpécser, egy kékmunkaköpenyes fiatal férfi lépett hozzánk, és megkérte Milkát, menjen le a műhelybe, ahol néhány traktoros vár rá, akik épp az imént érkeztek a csernyakovói földekről.

— Se vége, se hossza a csernyakovói elnökkel folytatott vitáknak — sóhajtott nagyot a fiatalember.

— Ti pedig nem vagytok eladó jószág — nevette el magát Milka.

Aztán megkérte, mondja el nekem a gépállomás történetét, s figyelmeztette, semmit se agyaljon ki, és ne toldjon hozzá a történethez.

— Iszaj, tartsd eszedben, hogy barátunkban egy poéta veszett el, habár mesterségére nézve csak diszpécser! — Újból felnevetett és kiment. Mi ketten magunkra maradtunk.

— Ezt azért mondta, mert attól tart, esetleg a magánéletéből mondok el magának egyet-mást. Pedig az ő élete tiszta gyönyörűség, de még milyen! Nincs mit félnie!

— Diszpécser elvtárs — mondtam —, sose szabódjék! Én versekkel kelek és versekkel fekszem le. Nagyon szeretem a költészetet.

— Én is! — kiáltott fel a legény. — De egészen előlről kell kezdenem. Látja itt ezt a felvételt? Ez a gépállomást ábrázolja, amilyen 1948 előtt volt. Egy lóistálló a falu északi végén, semmi több. A káderállomány? Tessék, nézze csak ezt a két felvételt. Ez a hegyes bajszerű, drótkeretes szemüvegű öregember Marin bácsi, ő volt a főműszerész, mesterségére nézve esztergályos. Kedves öreg, nézze csak, milyen nevető szeme van! Munkásosztály. Ezt az ifjút pedig, itt mellette, Miskának hívják. Sofőr, ravasz kópé, egy garasért eladná az embert. De becsületos szíve van, fenegyerek, csupa lélek. Marin bácsi és Miska, ők az úttörők. Aranyemberek! Marin bácsi most nyugdíjas, Miska pedig sofőr — a várnai Autóközlekedési Igazgatóság

százezer kilométerese... Most erre az arcképre vessen egy pillantást. Szigorú férfi, egy bölcs szemével, de az arca akár egy hadosztályparancsnoké is lehetne. Különös ember, ugye? Ez Evsztati Pavlov, az agronómus. A harmadik ember, aki az egykori lóistállóba érkezett. Megjegyezte a nevét magának? Evsztati Pavlov... A vedrovói földbirtokosság legyőzője, nemrég még a gépállomásunk igazgatója. Ismeri? Nem tudok róla beszélni anélkül, hogy rá ne gyújtsak. De itt tilos rágyújtani. Kérje meg majd Milkát, ő beszélni fog róla, a tanítványa volt... Igen, ez a barakk itten a gépállomás pótépülete. Az első traktorosok építették az első szövetségi tagok segítségével, télvíz idején, hóban, fergetegben. De nézzük csak az embereket, ők az élő történelem... Micsoda férfiak! Tekintse meg ezt, valóságos medve! Haralannak hívják. Haralan története első pillantásra fantasztikusnak látszik, hihetetlennek, kiagyaltnak, afféle agitációnak, pedig az utolsó betűig igaz; ez az ember most is él, az antimovói gépállomás igazgatója, félnapi járásra innen. Zsellérember fia, maga is zsellér, hallgatag, félelmetes, félszeg. Ilyen egyszerű, írástudatlan emberként került a gépállomásra. Ez az ember ma több nyelven beszél, szakértői kiképzésen járt a Szovjetunióban, aranyérmet visel a mellén... S tudja-e, azt beszélik róla, szerelmes volt Milkába! Milka nehéz napjaiban, amikor Alekszi elhagyta, ő volt az asszony egyedüli közelálló támasza. Úgy vigyázott rá, mintha a húga lett volna, és Milka is úgy tekintett rá, mint bátyjára. Ugyan honnan tudta volna, mi megy végbe ennek a bozontos óriásnak a lelkében! Ez az ember azonban tisztességesen viselkedett, s mindig azon igyekezett, hogy az asszony kibéküljön a férjével. Milyen nemeslelkűség, kérem szépen!... Ez pedig — ráismer? Milka! Abból az időből, amikor traktoros volt a gépállomáson, kevéssel azelőtt, hogy Alekszi elhagyta. Itt pedig más asszonyok arcképeit láthatjuk: ez itt Elka, Sztamat bátyó lánya, ez pedig Eliszaveta. A férje, Demir, mikor az asszony elhatározta, hogy belép a gépállomásra, világgá ment, és azóta se tért vissza... De a Milka története — azt hallgassa meg! Ez nem más, mint a mi gépállomásunk története, a lóistállótól kezdve, a barakkokon át egészen az agrotechnikának eddig a kastélyáig, amelyben most állunk. Én semmit nem gondolok ki — csak a színigazat mondom. Később majd látni fogja, hogy semmit sem toldtam hozzá a magam elképzeléséből. Nos, tehát...

Nos tehát, egy óra múlva megint útra keltünk zöld dzsipünkkel. Mielőtt azonban a betakarítatlan kukoricatáblákat elértük volna, kissé meglöktem Ludmilla könyökét, ő pedig, mintha csak erre várt volna, megnyomta a pedált, a kocsi felhorkant és megállt.

Szelíd, lágy csend terült a mezőre. A kék égbolt alatt átetsző, kékes köd úszott, nyugaton pedig elsötétedett a láthatár; onnan eső kerekedett.

Milka rám nézett nagy, kristálytisza szemével, s én, ki tudja, miért, lehajtottam a fejem. Hallgattunk egy-két percig, aztán eszembe jutott, hogy én böktem meg a könyökömmel, megköszörültem a torkom, és megkérdeztem:

— Nem gondolod, hogy eső lesz?

Vállat vont.

— Hadd hűljön egy kicsit a motor — mondtam —, nagyon felmelegedett.

— A motornak semmi baja — mosolyodott el Milka.

— Hát persze, nem melegedett fel, mert hűvös az idő. De azért mégiscsak jó, ha pihen egy kicsit. A pihentetés meghosszabbítja a gépek életét.

— Valóban? — kacagott fel, és megint rám nézett.

— Valóban — bólintottam. S abban a pillanatban, amikor már a kapcsoló felé akartam nyúlni, mert nem valami kellemes volt egyhelyben ülni és hallgatni, egy remek gondolat villant át az agyamon, s én megint reszeltem egyet a torkomon, ezúttal azonban sokkal élénkebben, mint az imént. — Milka — szóltam —, míg a motor kissé lehűl, mesélhetnél valamit Evsztati Pavlovról, a vedrovói gépállomás nem is oly régi igazgatójáról. Érdekes ember volt. Ugye mesélsz?

— Ó, róla? — mondotta és elmosolyodott.

Mosolya nem volt sem vidám, sem bánatos.

— Igen. Te az ő keze alatt tanultál, biztosan tudsz róla egy s más.

— Evsztati Pavlovról?

Kinyújtotta a lábát a pedál fölé, és én csak most vettem észre, hogy nem a tegnapi turistacipőt húzta fel, hanem könnyebb, kávébarna, egészen városi szabású félcipőt viselt. A szoknyája sem volt ugyanaz; a tegnapi egyszerűbb szabásúnak látszott, a mai pedig bőven omlik a térdére, anyaga is sokkal vékonyabb, mert egyes helyeken áttetszett.

— Amikor én először jártam nála — kezdte Milka —, a mi gépállomásunk még mindig a lovas határőrök istállójában tanyázott. Evsztatí egy deszkapriccsen aludt, Marin bácsival és Miskával egy sorban, a köpenyével takarózott, mert pokrócát az öregnek adta. Marin bácsit ugyanis reuma kínozza, és folyton nyögdécselt. Ha eső esett, víz csepegett a priccsre, és ilyenkor Evsztatí kinyitotta az esernyőjét. Mikor a hidegek beálltak, új barakkokat építettünk. Ó, milyen hideg volt azokban a barakkokban! Marin bácsi bajuszát egészen belepte a dér. Esténként a benzines gyorsforralókat gyújtottuk meg, hogy a kezünket megmelegítsük. Mikor pedig már torkig voltunk a kínlódással, akkor Evsztatí forradalmi dalokat énekeltetett velünk, vagy azt fejtegette, milyen is lesz majd az új gépállomás, milyen meleg lesz majd a közös szálláson, s hogyan fekszünk majd ágyba fufajka és lábszárpólya nélkül... S ezekben a jéghideg napokban egyszer sem szakította félbe az oktatást. Reggeltől estig kinn zúgtak traktoraink a behavazott földeken, ő pedig a hóbuckákat taposta, velünk együtt fagyoskodott. Saját pénzén vásárolt nekünk kesztyűt, meg nyakszálát a nőknek, nekem pedig, mint legfiatalabbnak, napjában háromszor egy-egy szem kockacukrot adott, hogy mosolyogni lásson. Akkortájt kevés volt a cukor, jegyre adták... Aztán beköltöztünk a gépállomás új épületébe, s ő tanítót hívatott, hogy oroszra oktasson bennünket, könyvtárakat rendezett be, arra buzdított, hogy olvassunk szépirodalmi könyveket, és bátorított, hogy legyünk újítkók, gondolkozzunk az akkor még senki által sem ismert óragrafikonon. Ami pedig egyéni életét illeti, azt hiszem, nem volt boldog ember. Szófiából megérkezett szívének szerelme, egy pisze orrú szépség, azon melegében, hogy orvosi tanulmányait befejezte, és Evsztatí feleségül vette. Orvosnőnek nevezték ki a járási központ poliklinikájára, s ami igaz, az igaz, jól dolgozott. Most ő a poliklinika vezetője. És szerintem — megérdemelten. A házaseletük azonban rosszul kezdődött, és rosszul is végződött. Mikor megházasodtak, új gépállomásunk épülőfélben volt, Evsztatinak kellett futkosnia gépekért, anyagért, műszaki felszerelésért, neki kellett berendeznie a javítóműhelyt, kiképeznie kádereket az új gépekhez, s mindent a nyári munka dandárjában, a gabonabetakarítás idején, amikor a legkisebb elkövetett hiba is ezer jóvátehetetlen bajt okozhatott. A fiatal menyecske csak ritkán látta a férjét, sok-

szor pedig, ha találkoztak is egymással, a férfi egyszerűen csak a dzsipből integetett a feleségének, s már ment is tovább. Egy fiatalasszony számára az ilyen élet maga a boldogtalanság, igazi bôldogtalanság, még akkor is, ha csak egy-két hónapig tart! Miért van az, hogy ti, férfiak, néha még a legegyszerűbb dolgokat sem tudjátok megérteni? Tudjátok-e, mennyivel kevesebbszer „vétkezne” a feleségetek, ha legalább egy cseppnyi időt, egy cseppnyi figyelmet fordítanátok rá?

— De nekem nincs feleségem — mondtam, és sóhajtottam egyet.

Milka elhallgatott.

A cserjésből egy nyúl ugrott elő, megállt egy pillanatra az úton, megbillegtetette a fülét, aztán nekiiramodott a kukoricásnak, és hamarosan eltűnt az elsárgult kukoricalevelek között. A napot felhő takarta el, és a mező egyik felére hideg, ólmos árnyék terült. Keleten a síkság olyan volt, mintha ódon, meg-sötétedett ezüst borítaná.

— S mi történt az agronómussal? — kérdeztem. — Megcsalta az asszony?

Milka vállat vont.

— Egy időre elváltak az útjaik, aztán megint kibékültek, végezetül pedig az egész ügy válással fejeződött be. De mindez nem olyan fontos! Evsztati a legjobb gépeket gyűjtötte egybe, a legjobb traktoristákat képezte ki, a legmagasabb terméshozamokat érte el, és gépállomásunk első helyre került az országban. Boldog idő volt az. Mit tudtok ti? Az a férfias bátorság, az erő, a lendület ideje volt. Később pedig, amikor már minden példásan ment, amikor az egész országból szakemberek jöttek hozzánk, hogy a mi tapasztalatainkból okuljanak, és Evsztati hírneve tetőpontján állott, egyszerre, mintha kettétört volna valami benne. Az a hatalmas energia, amelynek semmi sem bírt ellenállni, már nem buzogott többé benne, nem lelkesített másokat. Elcsendesedett és elhalt, mint a motor, amelyből kifogyott a benzin. Az az ember, aki azelőtt maga kereste a nehézségeket, most elhagyta magát, a legkisebb akadály előtt is meghátrált. Magába zárkózott, senkit sem hívott megbeszélésre a dolgozószobájába, hallgatott, még azokkal sem állt szóba, akik a barátai voltak, akikkel a nehéz években jót s rosszat megosztott. S ha mégis csak mentek valamiképp a dolgok, ez a tanítványainak, azoknak a férfiaknak volt köszönhető,

akik az ő példáján és elméjén nevelkedtek. Evszati Pavlov most hivatalnok — a megyei néptanácsnál dolgozik. Vajon szárnyra kap még valaha? Ki tudja! Itt azonban úgy él mindenki szívében, mint a sas... Mint a sas, érted-e, Iszaj?

Megfordította a kulcsot, megnyomta az indítót, s kissé haragosan nekilendítette a gépkocsit.

Körüljártuk a betakarítatlan kukoricát, jártunk a gazdasági udvarban, útközben benéztünk a tehenészetbe, ott tejet ittunk, pihentünk egyet. Mindenütt a gyakorlott kéz nyoma látszott, az emberek jól látták el munkájukat, igyekeztek. Vigyáztak, hogy rendben legyen minden, teljesítették a tervet, a normát. S mikor a helyzetük iránt érdeklődtem, Noncso bátyó mosolya terült el az arcukon.

— Hál'istennek, nem élünk rosszul. Bár mindenki úgy élne, mint mink!

— De vannak tehenészetek, amelyekben sokkal nagyobb a tejhozam — mondtam —, és vannak szövetkezetek, amelyekben két-háromszor magasabb a munkaegység.

Ők pedig a fejüket csóválták:

— Mi minden nincs a világon! De hát a földtől is sok függ. A mienk ilyen — ennyit adhat.

Mintha mindegyik juhászban, tehenészben, fejőben egy-egy Noncso bátyó rejtezett volna, s mintha ő szólalt volna meg a szájukból.

— Jól élünk. Bár mások is úgy élnének, mint mink!

A nap a községi tanácsban végződött. Toma Lefterov átíratta a nevemre azt a bizonyos nyolc hektár földet és két ökröt, azonfelül három sorvetőt. Sok szerencsét kívántak nekem, s én kávéval meg szultánkenyérrel vendégeltem meg a tanúkat, ahogy Noncso bátyó szokta.

Mikor kimentünk, Toma karon fogott és odasúgta:

— Most hazaviszlek hozzánk. Hadd lásd a jószágot — hisz a tiéd! Meg aztán az aranyakat is megmutatom. Anasztaszi atyát is meghívtam. Nálunk vacsorázol.

Könnyedén kihúztam a karomat az övéből, és elmosolyodtam.

— Holnap majd elmegyek hozzátok. Vagy egy másik napon. Ti csak igyatok Anasztaszi atyával az egészségemre, én azonban most aludni megyek. Nagyon fáradt vagyok.

Sötétedett, amikor a kiskaput kinyitottam. A tisztaszoba

fel volt söpörve, kitakarítva. Az ágyon tiszta takaró fehérlett, a vánkos úgy ragyogott, mint frissen hullott hó. Még virág is volt az asztalon, kései, sárga sarkantyúvirág, egyszerű üvegvázában.

En nyers természetű ember vagyok, nem szeretem az érzélgős díszeket. Ezért csak megsimogattam a sarkantyúvirágot, de nem szagolgattam az illatát. Ha lágyabb szívű ember vagyok, feltétlenül megszagoltam volna.

De kinek a jóságos keze hozta rendbe a legényszobámat? Minden bizonnyal Karaangov néni volt a titokzatos látogató — gondoltam, de isten tudja, miért, a szemem előtt nem az ő hervatag arca bukkant föl, hanem a járási pártbizottságból kiküldött kísérom tiszta, üde s kissé rejtélyes mosolyú arca.

Bebújtam a takaró alá és hallgatóztam: a szobában egy tücsök cirpelt. Szerettem volna felidézni Ludmilla képét, de elnyomott az álom. S a ködben, melybe belémerültem, egy más arcot pillantottam meg: mintha Evsztati Pavlov portréja elevenedett volna meg. Felém bólintott. Később valami egészen hihetetlen dolog történt. Egy sas bontotta ki szárnyát, felszállt és elsuhan, mint az árnyék, a lilás, végtelen térbe. Követtem tekintetemmel mindaddig, amíg egészen összezsugorodott a távolban, s már olyan volt, mint egy kicsiny veréb.

Mi minden ostoba látomás nem tűnik fel az ember előtt, mielőtt elaludnék!

47

A NAPFÉNY ébresztett fel. Bekacagott az ablakon, rózsaszín ujjait átcsúsztatta a rácsok között, és ezüst foltokkal hintette be a mennyezet megsötétedett vakolatát. Világos, vidám és csendes volt a szoba.

Felkaptam az agyagkorsót, kiszaladtam, és sokáig fröcskölttem az arcomat. Aztán friss vizet adtam a sarkantyúvirágnak, és tiszta inget húztam. A kiskapu kulcsát az eresz alá rejtettem, ahová egykor Galunka anyó is dugta, s kimentem az utcára. Habár igen óvatosan lépkedtem, nehogy nagy zajt üssek, Karaangov néni mégis észrevett, utánam kiáltott, és mezítláb, nagy fürgén utánam eredt.

— Rendjén van minden, de hogy csak így, észrevétlenül eloldalsz, mint ürge a házából, az már nem megy a fejembe — korholt, és nagyon rosszallóan csóválta a fejét. — Ha majd elrendezed a dolgaiddat, és eligazítod, hogy hol reggelizel és hogy ki takarít, ki mos rád, egyáltalán a házunk tája felé se fordulj, ha már így kedves a szívednek. Akkor gondold azt, hogy a világon sem vagyunk. De addig, amíg az életed tisztességesen el nem rendeződik, én el nem engedlek reggel, ezt védj jól az eszedbe, amíg meg nem iszol egy bögre tejet, és amíg meg nem mondod, hová tetted a ház kulcsát. Én ezt mint édesanyád mondom, és nem más okból, mert istennek hála, mi tisztességes emberek vagyunk, és nem kívánunk senkinek sem hízelegni.

Karon fogott, és bevezetett a házukba. Én megittam egy bögre tejet, ő pedig még akart adni, a szeme mosolygósan nézett rám — nekem úgy tetszett — boldog könnyek fátyolán át.

Később, mikor már a mezőkre kivezető utcán lépkedtem, egy kis szekeret értem utol, melyet egy alacsony, borzas szőrű, meglehetősen bánatos külsejű lovacska húzott. A kis szekéren egy közepes termetű, kerekarcú és nyájasképű asszony ült, álla alatt megkötött kék fejkendőben, amelynek végét apró, rizsszemnyi üveggyöngyökkel hímezték ki. A gyeplőt a kezében tartva, csendesken valami kis dalt dudorászott, miközben feje, minden bizonnyal a kis dal ütemére, könnyedén hol jobbra, hol balra billent.

Oldalt, kissé hátrább, egy jól megtermett, kigombolt ingű férfi lépkedett, nyitott, rövid bekecsben, földre szegezett tekintettel. Időről időre megpattintotta az ostort, nehogy a szekeret húzó lovacska ellanyhuljon, hanem lelkiismeretesen teljesítse kötelességét.

Köszöntem néki, ő pedig barátságosan s kissé zavartan meredt rám kékbe játszó nagy szemével.

— Hová? — kérdeztem, és cigarettával kínáltam meg. — Káposztáért indultál?

Az ember rágyújtott a cigarettámból, megköszönte és elmosolyodott.

— Igen — mondotta — káposztáért. — Honnan tudta meg?

— Hát hogyan tudnám! Látni való, hogy nem kukoricáért megy.

— De olyan káposztát, mint az enyém, te nem láttál. —

Ravaszul elmosolyodott. — Salátának való piros káposzta. Édes, mint a cukor. Ez csak italhoz illik, csemegének. Nagyon jóízű.

Az asszony megfordult, a szeme rám villant, aztán ijedten a férjére tekintett, és megrántotta a gyeplőt. A lovacska hátracsapta a fülét, és a kis szekér gyorsan tovazörgött.

Íme, mit tudtam meg ettől az embertől. A neve Dimo volt, a Pantevek családjából, felvégiek voltak, elejétől fogva. Öt évvel ezelőtt lépett be a szövetkezetbe, akkor még nehéz idők jártak, és sokan néztek hátra, ő azonban így szólt a feleségéhez:

— Csak előre! Szegődjék csak Dimo a csapathoz, nincs visszaút! Még ha a halál vár is rá ezen az úton, nincs visszatérés! Ahol a csapat fulladozik, ott fullad meg ő is! Így van ez!

Aztán jobb idők jöttek. Munkacapatvezető volt, majd brigádvezető. Abban az évben a feleségével egész rakás munkaegységet szerzett, s a házuk nem volt üres. A kisfiuk azonban a tolbuhini gimnáziumba ment tanulni, s a kiadások jócskán megnövekedtek. Aztán meg a felesége is folyton modern ágyért kunyerált, amelyik nem nyikorog, és rugója is van. Dimo egy olyan nagy szekrényt hozott, mint a ház! De most a rugókra került a sor. A felesége egyre hajtogatta:

— Magamnak majd odalenn a padlón vetek ágyat, neked pedig meghagyom, forgolódj egyedül a priccsen, mint a gonosz lélek, ha nem veszel nekem igazi ágyat, városit.

Hogy az ördög vinné az ilyen asszonyokat!

De hogy egyedül aludjon a priccsen, és forgolódjék, mint a gonosz lélek, persze, ehhez nem volt kedve. Így hát, mielőtt leesik az első hó, az ágynak — mégpedig városinak — kellett az első vonalba kerülnie. Nos, ebben egy kissé a káposztának meg a póréahagymának is segíteni kellett. A káposzta pedig valódi piros káposzta volt, édes, csak ropogtassa az ember!

Dimo rám nézett, hallgatott kis ideig, aztán sóhajtott:

— Mikor katona voltam, Tirnovóban szolgáltam. Akkor láttam, mi is az a veteményes, mi a zöldséges, mi a konyhakert. Kell-e mondanom, mennyire szívemhez nőtt a paradicsom, paprika, borsó meg az a padlizsán . . . Hányszor álmodtam róluk! Valahányszor ezek a finom dolgok eszembe jutnak, szinte fájtást érzek, itt ni, a nyeldeklőm alatt. Könyveket is vettem a konyhakertészetről, odahaza meg van egy kis ládikóm, amiben vagy harminc kis tasakban különféle vetőmagot őrzök.

Megint sóhajtott és elhallgatott.

— Dimo — szóltam —, ti ezer dekár kukoricát vetettetek el, és most nem takarítjátok be. Járja ez?

— Majd betakarítjuk, minden bizonnyal. — Legyintett. — Nyilvánvaló, hogy nem fogjuk otthagyni. De a káposzta előbbre való, mert abból készpénzt, azonnali bevételt várunk. Nem is hiszed, hogy odahaza mennyi baj van amiatt a modern ágy miatt!

— Hallom, azt beszélik — mondtam —, hogy az idén több kukoricát vetettetek? Miért?

— Hogyhogy miért? — hunyorgó csodálkozással mért végig, pislogott. — Mi azt vetünk, amit elfogadnak és jóváhagynak. A vezetőségünk javasolta, és mi elfogadtuk. Odafönn jóváhagyták, és mi elvetettük. Hogyhogy miért?

— Ti mindent elfogadtok, amit a vezetőség javasol? Nem gondoljátok, hogy így is lehet, meg másként is?

— No, mi nem csinálunk effélét. A mi vezetőségünkben olyan emberek ülnek, akik ismerik a dörgést, jól meggondolják, minek kell lenni és minek nem. Trifon bátyó tán nem tudja? Vagy Sztamat apó? Ugyan már! Elsőrendű gazdák azok! Nincs a járásban hozzájuk hasonló!

— De ha tévednek?

— Ugyan, ki nem téved?

Elhallgattunk. A falu végére értünk, ahol a tehenészet van. Az út baloldaláról csípős szag szállt ide. Egész halom istállótrágyát raktak le.

— Álljunk meg egy cseppet — javasoltam —, és szívjunk el egy cigarettát. A káposzta nem szökik el. Látnod ott azt a nagy kupacot?

— A trágyát? — kérdezte Dimo, miközben jóízűt szippantott a cigarettából, és vont egyet a vállán. — Semmi, az a jószágtól van.

— Jól figyelj! — mondtam. — Húszt főből álló brigáddal idejöttök erre a helyre, és megkezditek a munkát. Milyen munkát? Nagyon egyszerűt — felássátok a földet, kitalicskázátok és téglát vettek. Ez a föld kitűnő a téglavetéshez. Lám, csöveskút is van a közelben, tehát minden rendben van. Begyűjtök az égetésre összerakott téglák alá, és vártok, amíg a téglák kiég. Eddig világos a dolog, ugye? No most, kertész, figyeld a továbbiakat! Mestereket hívtok, és hat építményt emeltek, ezek a

kenyérsütő kemencékhez hasonlítanak, csak épp, hogy úgy mondjam, tízszer nagyobbak és kettős a faluk. Mindegyik ilyen építménynek egy-egy szája van a felső végén és egy ajtócskája alul. A hat kemencét kürtőkkel kötitek össze. Természetesen ezt az egész munkát szakértőnek, mérnöknek a vezetésével végzitek. Mikor mindez megvan, a kemencéket istállótrágyával töltitek meg, trágyalével meg meleg vízzel lelocsoljátok, befalazátok a nyílásokat, és tizenkét óra múlva, gyertek csak, lássatok csodát! A kürtőkből gáz árad, és úgy ég, mint a benzin. Megértetted, Dimo bátyó?

Dimo megvakarta a tarkóját.

— Ezt a gázt metánnak hívják. Huszonnégy óra leforgása alatt olyan fűtőanyagotok van, ami körülbelül százötven liter benzinnek felel meg. S ez úgyszólván semmibe se kerül, mivel az istállótrágya, amit a kemencékbe tesztek, megerjed, s ti később a szántóföldek trágyázására használhatjátok. Olcsó és praktikus, ugye?

— Szó se fér hozzá! — vigyorodott el Dimo. — Csak igaz legyen!

— Most pedig hallgasd tovább, kertész! Mit fogtok azzal a „benzinnel” csinálni?

— Ezerféle dolgot! — Dimo rántott egyet a süvegén, s dörzsölni kezdte a kezét. — Ha van fűtőanyagunk, mindenre jó az! Legelőbb is melegházat csinálunk a korai zöldségnek, ez nyilvánvaló! Hányszor láttam már ilyet! Később majd elvezetjük a meleget az istállókba meg a faluba is — hadd legyen fürdő, pékség, mosoda. Hogy jutott ilyesmi eszedbe? . . . Micsoda trágya hegyek, s csak úgy rothadnak el . . . A mindenségit!

A székérke irányába tekintett — az már egészen eltörpült, eltűnt a távolban. Aztán visszafordult, látszott rajta, alig türtőzteti magát, minél előbb szeretné összegyűjteni az embereket, hogy beszéljen nekik a csodáról, amit tőlem hallott.

— Látod-e — mondtam —, hogy a ti vezetőségetek éppen-séggel semmit sem tud az efféle ingyen benzinről. Pedig a kezeitekben van, itt hever az orrotok előtt. De csak ez van, amiről nem tudtok? Ha megmondjátok, mire gondoltok, ha nem hallgatjátok el, mennyi csodálatos, közhasznú dolog kerül majd napfényre!

— Hát ez igaz! — sóhajtott fel Dimo.

Meghagytam neki, ebéd után nézzen be hozzám, hogy még

egyszer részletesen elmagyarázzam neki a metángáz előállítására szolgáló fülkék berendezését.

— Holnapra összehívjuk a közgyűlést. Te szót kérsz, és mind-
ezt, amit most hallottál és megértettél, elmondod, azt azonban
nem említed, hogy én mondtam el neked, a végén pedig in-
dítványozni fogod: tavaszra építsétek meg a metángáz-telepet.
Beleegyezel?

— Már hogyan egyeznék bele? Mindannyian bele fognak
egyezni. Ki veti el azt, ami jó?

Azon a reggelen, amikor láttam, hogyan vontat egy hatal-
mas „Kirovec”-traktor három ötbarázdás ekét, mintha csak
gőzhajó vontatná az uszályokat maga mögött, eszembe jutottak
az első esztendőök, ott a kulai járásban, a szűkölködés és nyomor-
úságos tévelygéseim, s úgy éreztem, hogy az az idő már na-
gyon messze van, mintha egy másik életben történt volna,
amelyre már csak úgy emlékszem, mint valami hajdanában
olvasott könyvre.

Aztán a csernyakovói útra tértem, s elérkeztem ahhoz a
földhöz, amely az enyém volt. Széles, a gyomtól és cserjéktől
zöldessárga mező terült el a szemem előtt, fölötte a levegőben
ökönyálszerű gombolyagok úsztak — a szamárkórok bocsá-
tották a tágas térségbe fehér bolyhaikat. Hosszú évekig nem
hasított eke ebbe a földbe, mag meg nem termékenyítette,
sivárnak és szomorúnak látszott, s ahogy Anasztaszi atya mon-
dogatta, bánatos gondolatokat ébresztett az emberben...

Visszatérőben körülnéztem, füleltem, nem hallom-e vala-
honnan a zöld dzsip zúgását? Reggel, mikor a községi tanács
mellett elhaladtam, ott láttam Ludmillát az egyik ablakpár-
kányra könyökölve, biztosan várt valakire. Bölintott, rám
mosolygott, én pedig így szóltam Noncso bátyóhoz, aki épp
a lépcsőn jött lefelé:

— Elnök elvtárs, benézek a tehenészetbe, aztán járok egyet
a csernyakovói úton, szeretném látni, hogy halad a szántás.

— Ohohó — mosolyodott el Noncso bátyó —, nagyon szépen,
csodásan halad! Az idő kitűnő! Csak menjél, menjél! Nagy
dolgokat fogsz látni, hasznodra lesz! Járj szerencsével!

Elindultam a tehenészet felé, de ki tudja, miért, jó néhány-
szor visszanéztem. Aztán meg Dimóval találkoztam, és szóba
elegyedtem vele...

Semmiféle motorzúgás nem hallatszott, semmiféle dzsip-levelibéka nem bukkant fel az úton. Csak itt-ott dohogott egy-egy traktor, s a levegő kékes visszfényekben remegett füstös, kormos kipufogócsöve felett.

Ó, milyen szép, milyen csendes volt a határ! Egyedül ballagtam az úton, és nagyon jókedvű voltam. Ha jó énekes vagyok, rágyújtottam volna egy nótára, mert hát, ugyebár, azok az első nehéz esztendőök olyanoknak látszottak, mintha réges-rég olvasott könyvből valók lettek volna. De hát mikor voltam én jó énekes? Csak lépkedtem a súlyos, patkós bakancsom felverte porban, ballagtam és hallgattam. S igyekeztem az eljövendő biogáz-állomásra gondolni, ott a tehenészet mellett, és Dimóra, aki feltétlenül nagy kertész szeretett volna lenni...

Mikor Noncso bátyónak és Lazar Tonkinnak szóltam, hogy másnapra hívjuk össze a közgyűlést, mind a ketten egyszerre ugyanazt a kérdést tették fel:

— A kukorica-ügyben?

S kételkedve csóválták a fejüket.

— Ezen a dolgon közgyűléssel nem lehet segíteni — dörögte Lazar. — Elfújunk majd nekik egy-egy szónoklatot, ők meg figyelmesen végighallgatnak bennünket. Ez már más-kor is megtörtént. Talán még tapsolnak is, mert a mi embereink szeretik a szép szavakat. De utána máris mindegyik szalad a maga kis darab földjére, és nekilát a póréhagymának meg a káposztának. Megmondtuk mi nekik az előleg ügyében: „Aki nem öntudatos, nem lát karácsonyra egy lyukas garast se!” — ugye így állapodtunk meg —, de így se tudtuk helyes útra téríteni őket, hát még szavakkal!

— Hát, ami a beszédeket illeti — kezdte Noncso bátyó, és egy kicsit büntudatosan elmosolyodott —, én minden áldott nap és minden órában beszélek, fedél alatt is, kinn a szabadban is, de még az éter hullámain keresztül is! Ma kora reggel, még sötétben, beszédet mondtam a mikrofon előtt. „Vedrovói szövetkezeti tagok, előre a kukoricánk begyűjtésére, egyetlen kukoricacsőnek sem szabad töretlenül a száron maradnia határidőn túl!” S más efféle szavakkal hívtam fel őket a munkára, s végül, amint ez illik, a megfelelő jelszavakat is elmondtam az imperializmus ellen, de hát... nem mondhatnám... hogy valami nagy eredménnyel, amint látjátok...

— Semmi eredménnyel! — vágott közbe Lazar.

Nagyon lógott az orruk, becsapott emberekhez hasonlítottak, akik ordítani szeretnének kínjukban.

— Holnap semmiféle beszédet sem fogtok tartani — mondtam. — Csak hallgattok és figyeltok. Ha szólhatnékotok támad, majd a gyűlés végén felálltok, és megoldjátok a nyelveteket. — Íme — a kabátomból egy kitöltött papírlapot húztam elő, s átadtam Noncso bátyónak —, erről fogsz majd beszélni: vajon felvesztek-e a szövetkezetbe tagnak, és beleegyeztek-e abba, hogy két ökrömet és nyolc hektár földemet bevigyem a közsébe...

48

ELEINTE nagy zavar volt, földre szegzett szemek és hallgatás, ami a betakarítatlan kukoricánál is nyomasztóbb volt.

— No, rajta — mondtam —, mért vonakodtok a szótól? Íme, a vezetőség a tanácsotokat akarja hallani, javaslatot arra, hogyan lehetne szövetkezetünk munkaegysége busásabb, kétszer-háromszor is nagyobb, mint most. Ami eddig az őszig történt — elmúlt. Új esztendő közeledik, új terveket szövünk — segítsetek!

Itt is, ott is pusmogni kezdtek, a terem lassan felmorajlott.

Dimo felemelte a kezét; pufók, kerek szemű, szépséges élete párja a könyökével kezdte oldalba bökögetni, ő azonban odább húzódott. Az asszony elvörösödött, előregörnyedt, s egészen összehúzta magát, mint akit ennyi ember szeme láttára pőrere vetköztettek.

Dimo köhécselt egyet-kettőt, a terem elcsendesedett.

— Akartok-e korai zöldséget termelni? — vágott bele a beszédbe. — Például paprikát, paradicsomot? Mi?

— Mit ki nem gondol! — szólalt meg valaki. — Éhes disznó makkal álmodik!

— Nos? Akartok? — folytatta Dimo. — Úgy látszik, nevetségesnek találjátok, én pedig azt mondom, nincs ebben semmi nevetséges, és csak tőlünk függ, csináljuk-e vagy nem.

És simán, akadozás nélkül elmondotta mindazt, amit tőlem

hallott. Aztán leült a helyére, és megtörölte verejtékben úszó homlokát. Felesége pedig most már nem sütötte le tekintetét a földre, hanem büszkén és boldogan mosolygott a férjére, arca szeptemberi lágy éjszaka teliholdjára hasonlított.

Trifon Andreev felém fordult:

— Igaz az, amiről Dimo beszélt?

— Első szótól az utolsóig — válaszoltam, de eléggé hangosan, hogy mindenki hallja.

A terem olyan osztályhoz kezdett hasonlítani, amelyben a tanulók épp most tudták meg, hogy lyukas óra következik. Legjobban az asszonyok örvendeztek. Még Milka sem tudta türtőztetni magát:

— Hé, asszonyok, lányok — kiáltotta el magát —, lesz pékségünk, fürdünk, mosodánk, még a legfagyosabb napokban is meleg vizünk. Mit szóltok hozzá?

— Hű, a teremtesít, ha áprilisban padlizsánt meg paprikát viszünk Tolbuhin városába — dörzsölte a kezét Trifon Andreev —, tudjátok-e micsoda jó kis pénz üti a markunkat?

Hosszú Iván, mintha darázs csípett volna belé, egyszerre felugrott a helyéről, s elszánt mozdulattal a kucsmája után nyúlt, Noncsó bátyó azonban az asztal alá dugta, mire a komám csak elnevette magát, és legyintett:

— Sok szerencsét hozzá! Megy a dolog!

Akkor fölkelte a helyéről egy alacsony, kajla fülű ember, aki a második sorban az ablak mellett ült; haja egészen rálógott rozsdaszínű, bozontos szemöldökére.

— Dimo javaslata helyes — kezdte —, én azonban mást mondok, gondolkozzatok rajta, és fogadjátok meg. Mondjátok, miért nem rekesztjük el azt a szurdokot, ami a Pankova mogila meg az öreg Mincso Pokrovniski egykori földje között húzódik — hogy az atyaúristen még ezer évig meg ne bocsássa a vétkeiket! —, hát kérdezem, miért nem zárjuk el azt a mélyedést egy kis gáttal? Mekkora az? Nincs több tíz lépésnél, már háromszázszor felmértem! Abban a szurdokban víz csörge-dezik, azt még a gyerek is tudja, egész május végéig! Csörge-dezik és elfolyik, isten adta, isten elvette! Hát miért nem tartóztatjuk fel egy kis gáttal, tudjátok, micsoda vízmennyiség gyülemlik ott fel? Annyi víz lenne ott, ha azon a helyen kerteszetet csinálunk, aratáskor már uborkát ropogtatunk, Péter napja után meg dinnyét majszolhatunk, olyan édeset, mint a

méz, és még eladásra is vihetünk belőle, egész Kavarnáig... Tanács kell? Tessék! Pénzt nem kérek, de ezt fogadjátok meg!

Rám nézett, elmosolyodott, és kérlelő hangon megismételte:

— Mindössze tíz lépés hosszú, egy méterrel se több!

A terem közepén egy hosszúkás arcú lány emelkedett föl.

— Zlatjo bátyó — fordult az alacsony termetű férfi felé —, de hát miért csak uborkát meg dinnyét termeljük? Ha már lesz víz, telepítsünk gyümölcsöset! Itt van ni, az agronómus elvtárs. Emlékszik, agronómus elvtárs, maga azt mondta, hogy az intézetben olyan gyümölcsfákat neveltek, amelyek nagyon szeretik a mi földünket meg az éghajlatunkat. Cseresznyét, őszibarackot, szilvát. Igaz?

— Igaz — emelkedett fel a helyéről egy városi ruhás fiatal-ember, és az elnöki asztal felé fordult. — Abban, amit Naszka mond, igazság van. Nálunk jól megterem a cseresznye meg a szilva. Elég, ha minimális mennyiségű állandó nedvességet biztosítunk neki!

— A mi gyerekeink a cseresznyét meg az őszibarackot csak hírből ismerik! — szólalt meg egy idősebb nő.

— Nos, Mario néni — kelt fel a szomszédja, egy köpcös, gömbölyded, vörösés képű férfi —, bizony jó az a kölyköknek, ha egy kis cseresznyét meg másféle gyümölcsöt kóstolhatnak, de hát, ahogy mondani szokás, mi se vertük bottal az istent, egyszer élünk ezen a földön, így hát nekünk se jönné rosszul. — Simított egyet hegyes bajszán, és az emelvény felé fordult. — Noncso bátyó, meg te, Trifon, és te is Kabza, mondjátok meg, meddig locsolgatjuk és meddig itatjuk a malacainkat tejjel? Mikor lesz már egyszer tisztességes tejgazdaságunk, hogy túró-t öntsünk és vaját köpüljünk? Nézzétek csak meg a blatnicaiakat, mennyire mögöttünk voltak, most meg olyan magasan hordják az orrukat, hogy el se lehet érni, de van is tisztességes tejgazdaságuk! Megcsinálták!

— És mi mikor bővítjük a disznóólat, elnök, hallod-e? — csóválta a fejét egy sovány kis asszony, és egyre a fejkendője csücskét húzogatta. — Az, amink most van, tisztességes disznóól? Ha szegények volnánk kukoricában, még hagyján, de tengernyi kukoricánk van... Mégis töprengünk, hogy mit csináljunk! Töprengünk! Hej, ha olyan nagy disznóóljaink, olyan baromfitenyészetünk lenne, mint Antimovóban van! A kukorica aranyat ér, de csak annak, aki fel is tudja használni, aki ért

hozzá, hogy kell abból szalonnát, tejet, tojást csinálni! De mink? Mit tudunk mink?

Estébe hajlott, mire a vége felé jártunk. Határozati javaslatot terjesztettem elő, és a közgyűlés a következőket fogadta el: a vezetőség tanulmányozza a biogázfejlesztő állomás és a tejgazdaság, a veteményeskert és a gyümölcsös létesítésére vonatkozó indítványokat, a disznóólak és a tehenészet kibővítésének és a gát megépítésének ügyét.

Később pedig, mielőtt szétoszlottunk volna, újból felkelt az előbbi, hosszúkas arcú lány, és így szólt:

— Az ifjúsági szervezet nevében javaslom, alakítsunk két brigádot, a vezetőség pedig bocsásson a rendelkezésünkre jószágot meg szekereket. Segíteni fogunk a káposzta meg a póré-hagyma leszedésében, s én megígérem, hogy két nap alatt végzünk ezzel a munkával. Utána pedig, valamennyi brigád neki a kukoricatörésnek! Elfogadjátok?

A közgyűlés általános éljenzéssel végződött.

Milyen vihar kapott el bennünket? Odakinn már besötétedett, eső szemerkélt. Mi azonban valamennyien egy csomóban indultunk neki a kocsmának, ott felhajtottunk egy pohár bort, aztán Noncso bátyó kedvéért még egyet, utána egy harmadikat is, mert Kabza elállta az ajtót, és kijelentette, hogy innen pedig senkit ki nem enged. Én pedig Dimo bátyóval koccintottam, és testvéri csókot váltottunk. Általában sok ölelkezés és sok szép szíves szó esett. Hosszú Iván pedig kétszer is oda-csapta kucsmáját az olajos padlóra. Kucsmája a varrásoknál felhasadt, s olyan volt, mint egy széttaposott béka.

Később Kabza megenyhült, kiengedett bennünket, s mi kitódultunk az utcára, ott pedig az asszonyok vártak ránk. Összefogóztunk, és hol kórusban, hol pedig külön-külön énekelve, megindultunk Toma Lefterov, a Hadzsi háza felé.

Szemerkélt az eső, mi azonban jókedvűek voltunk, nem éreztük.

Mikor pedig a földesúr kerítéséhez értünk, Hosszú Iván bele-rúgott a kapuba, és elkurjantotta magát:

— Hej, Hadzsi, gyere ki, hé!

Akkor odajött hozzám Kabza, és mi hárman bementünk az udvarra. A Hadzsi a bejárat előtti tornácon állt, bekecsben, hajadonfőtt, és csodálkozva nézett ránk.

A kerítés előtt pedig vidám hóró ringott-kerengett.

— Hadzsi — mondotta Hosszú Iván —, eljöttünk a két ökréért. Add ide az ökröket, Hadzsi, aztán, ha kedved tartja, gyere és ropjál velünk egy vidám hórót.

— Micsoda ökröket? — kérdezte a Hadzsi, de közben le nem vette a szemét rólam.

— Iszaj ökreit — magyarázta Hosszú Iván.

Elhallgattunk. A Hadzsi állán megremegett a kis szakáll, összehúzta magát, és dideregni kezdett. De egy helyben állt, nem mozdult.

— Lefterov úr — szólaltam meg —, az én két ökröm a szövethozó tulajdonába ment át, mivelhogy ma felvettek. Legyen olyan szíves, adja át ennek a két embernek, hogy a szövethozó istállójába vezessék őket. Hosszú Iván, a komám, gondoskodik a takarmányukról.

A Hadzsi akkor fölszegte a fejét, nagy lélegzetet vett, és vékony ajkai borzasztó mosolyra torzultak.

— Jól van — suttogta. — Istennek, ami az Istené — császárnak, ami a császáré!

S megindult előttünk.

Megpróbálta kinyitni az istálló széles, kétszárnyú ajtaját, de nem bírta. A keze reszketett.

— Majd én, Toma bátyó, bízd rám — szólt Kabza.

Füledt széna- és trágyaszag csapott az arcunkba. Hosszú Iván és Kabza bement, kiválasztotta a két ökröt, kivezette az istállóból és elment.

Egyedül maradtam Tomával. Néztük egymást és hallgattunk.

— Iszaj — szólalt meg Toma olyan hangon, amely szinte a föld alól tört elő. — Hát nem ígérted meg akkor este, nem fogadtad-e meg Anasztaszi atya előtt, hogy azt a jószágot, amit tőlem kapsz, a sajátodnak tekinted, és gondozni fogod holtod napjáig. Hát nem ezt mondtad nekem?

— No és? — mosolyodtam el. — Nem csaptalak be, és nem is volt szándékom, hogy hazudjak neked! Mindaz a föld, ami a szövethozóban van, az enyém, és minden földem a szövethozóé, ez annyira egyszerű, hogy nem sok ész kell a megértéséhez. Ha pedig rosszul értettél, a te bajod. Én semmiben sem vagyok hibás.

Toma Lefterov hallgatott egy ideig. Aztán nagyot sóhajtott, és megcsóválta a fejét:

— Iszaj, a kis róka túljárt az öreg róka eszén, mi? Így tör-

tént, és így kell ennek lenni. ... A mi Lefterov-fajtánkban az az arany szabály, hogy a fiú ravaszságban is, észben is tegyen túl az apján ... S habár én erőszakkal szerezték Tinkától, az édesanyádtól ...

— Elhallgass! ... — nyögtem fel, és torkon ragadtam. — Némulj el! ... — De ujjaim csak lazán szorították a nyakát, és ő tovább sziszegte:

— ... te a Lefterovok sarja vagy, de úgy volt kedves Istennek, hogy benned Njagul Sztefcsov fajtája kerekedjék felül ... Ezért nem vagy az enyém ... idegen vagy ... Átkozott legyél!

És a földre roskadt, ujjait a sárba mélyesztette, és egyszerre nyöszörögni, pityeregni kezdett, mint halálra taposott ember.

Az eső még mindig csendesen, békésen esett, s odakinn az utcán, a kerítés előtt a szövetkezeti tagok még egyre ropták a hórót.

— Ijjujuju! — kurjantgatott Hosszú Iván.

Ludmilla jött értem, és karon fogott.

— Gyere, Iszaj — szólt hozzám —, állj a táncba mellénk.

— Be a hóróba, az élre! — kiáltotta Dimo.

Megragadtak, magukkal cipeltek, s én forogni kezdtem velük.

49

— AZT kérded, Iszaj, édes fiam, miért rejtettem előtted ezt a szörnyű igazságot?

Anasztaszi atya megsimogatta szakállát, reszkető kézzel a kulacs után nyúlt, hörpintett egyet a gyenge körtepálínkából, aztán mélyet sóhajtott.

— Mikor a sátán rávett, hogy hazudjam, nyilvánvalóan így gondolkodott: „El fogja követni a bűnt ez a pap, s ha majd lelke megjelenik az isteni ítélőszék előtt, az Úr rárivall: pokolba veled, bűnös lélek, ilyen hazugoknak, mint te vagy, nincs itt helyük!” A sátán megragadja majd a lelkemet, és a gyehenna örök tüzére veti. Ezt gondolta a sátán, ámde számítása hibásnak bizonyult. Mert az Isten nem olyan, mint amilyennek az ószövetség ábrázolja. Én mondom neked, Iszaj, és védj jól az eszedbe: az ószövetség hazudik! Az evangélium is hazudik!

Ez a két csalárd írás igen nagy rosszat okozott az embernek! Nem holmi szigorú és bosszúálló bíró az Úr, nem kegyetlen kínzója a fiának, nem az ő parancsa az, amely szerint egyes embereknek mindenük megvan, a többieknek meg semmijük sincs, hogy egyesek örömben élnek, a többiek pedig szomorúságban. Az igazi Úr — a vigasság, fiam, a napfényben és cukorban bővelkedő szőlőfürt, a dal és a kacagás. Az igazi Úr nem üzte ki Ádámot és Évát a paradicsomból. Ádám és Éva kiűzetését a paradicsomból és az emberi nem állítólagos Istentől való megátkozását a próféták koholták, fiam, azok pedig nem is voltak egyáltalán próféták, hanem gonosz emberek, férfiasságuktól megfosztott gonoszok.

Anasztaszi atya újfent hörpintett egyet a kulacsból, és meg-
rázta a fejét.

— Ezek a kiheréltek, próféták és szentek, ezek segítették elő, hogy a paradicsomkert a siralom völgyévé változzék. Az igazi istennek azonban, fiam — a vidámságnak, bornak, a kacagásnak, Éva megismerésének —, semmi köze hozzá. Ezért nem félek én a bűnemtől. Ezért lepleztem előled az igazságot. Iszaj, édes gyermekem, hogy talpra állj, tanult ember legyél, és kenyér legyen a kezeden. Mert mi lett volna veled, mi lett volna a tanulásoddal, a jövőddel, ha én azokban az években feltárom előtted az igazságot? Mint hervadt falevelet téptek volna le és sodortak volna el a viharok. De ha már az Őristennek az volt a szándéka, hogy behatolj születésed titkába, hallgasd meg a történetet, amit most néked elmondok. Rég elmúlt idők története ez, de ha hallod és lelkedben átérzed gyötrelmeit, szilárdabban fogsz haladni azon az úton, amelyet magadnak kiválasztottál...

Toma Lefterov a szirnenói Csernyu Karamitev legkisebb lányát vette feleségül. Csernyunak nagy vagyona volt, és okosan gazdálkodott vele, de gyógyíthatatlan májbaj gyötörte. Ráncos arcára a halál már rányomta bélyegét. Így a Lefterov-család ivadékanak ez a számítása sem ütött ki rosszul: szép, fiatal asszonyt szerzett magának, s vele együtt hozományt is jócskán, egy új lokomobilos cséplőgépet, és két évvel később, amikor Csernyu meghalt, tizenöt hektár örökölt földet is csatolt eddigi vagyonához.

Toma csendben és szerényen élt. Az idősebb emberek előtt kalapot emelt, és tiszteletteljesen kitért az útjukból, rend-

szeresen járt templomba, és a böjtöket betartotta. Minden karácsonykor egy-egy maroknyi garast adott a zsellérjeinek, nagypénteken pedig fejenként öt oka fehér nulláslisztet méretett ki nekik.

A régi Lefterov-ház előtt elterülő udvart egyforma fehér kőlapokkal rakatta ki, amelyeket egészen Kavarnából hozatott. Ablakaira kívülről zsalukat szereltetett, és minden egyes zsaluba kereszt alakú rést vágatott, amelyek átengedték a világosságot, úgyhogy esténként, amikor a szobákban lámpát gyújtottak, ezek a rések úgy fénylettek, mintha igazi aranykeresztek volnának.

Egyik belső gazdasági épületét, amely azelőtt morzsolt kukorica tárolására szolgált, kissé rendbehozatta, a falakra hosszú polcokat rakatott, és azokon mindenféle kedvenc apróságot sorakoztatta fel. Itt talált helyet a legkülönbébb terjedelmű petróleumlámpáknak, viharlámpásoknak, petróleumos horodóknak, lakatoknak, kalapácsoknak és reszelőknek, valamint a legkülönbébb más vasárúknak. Toma gyakran járt ebbe a két, állandóan sötét és kicsiny, vasrácsos ablakai folytán hideg szobába, és órákat töltött ottan. Egyik polcra a másikkal rakosgatta a tárgyakat, formájuk szerint sorakoztatta és lepörölgatta őket, mindezt olyan gonddal, figyelemmel és annyi szeretettel végezte, hogy nem is érezte az idő múlását.

A szirnenói Csernyu lányát, Milénát, az új cséplőgépert, no meg azért vette feleségül, mert bizonyos volt abban, hogy apósa egy-két évnél nem él tovább. Miléna iránt semmiféle érzelmet sem táplált, és kisebb gondja is nagyobb volt annál, vajon tetszik-e a lánynak, vagy valami más legényhez vonzódik a szíve. A modern cséplőgép és a lokomobil, meg Csernyu zsiros fekete földje, amely a vedrovói földekkel volt határos — ezeknek kellett az ő tulajdonába átmenni. Meg is kapta őket.

Az ember azt várhatta volna, hogy Toma goromba vagy legalábbis közömbös lesz a feleségéhez, s miután célját elérte, teljesen uralomra vágyó édesanyja kezére engedi át, aki a ház zordon bírása és intézője volt. De fordítva történt.

Valahányszor Toma hazatért utazásaiból, mindig ajándékot hozott Milénának. Ezek az ajándékok éppenséggel nem voltak drágák, de az asszony szívét megörvendeztették.

Az öreg gazdasszony s a ház szolgálói kora hajnalban keltek.

Ez törvény volt. De már az esküvőt követő másnap Toma fogvicsorgatva adta mindenkinek tudomására, hogy ez a törvény az ő feleségére nem vonatkozik. Igaz is volt — a vízért a zsellér-asszonyok mentek, no meg Rasid is hozott a kútról egy kis hordó vizet, és így a Lefterov-háztartás Miléna segítségével nélkül is ment. A szokás azonban megkövetelte, hogy a fiatal menyecske vállát is törje a víz hordó rúd, így volt ez Vedrovóban ősidők óta. Ennek a szokásnak valamennyi fehérnép alávetette magát, még a félelmetes Pantelej felesége is. Mikor azonban Toma meglátta, hogy Miléna felemelte a vödröket, habár ezt jó szívvel cselekedte, elkomorult, mintha legalábbis az ő vállára rakták volna a súlyos rézedényt. Kirántotta felesége kezéből a víz hordó rudat, és anyja határtalan ámulatára olyan dühvel hajította az udvarra, hogy majdnem agyonütötte a sárga tollú fajkakast.

— Nem víz hordó asszony a feleségem — sziszegte dühösen a fiatal uraság.

Később, amikor kissé lenyelte a haragját, hozzátette:

— Mire való ez a sok szolga, ha a feleségemnek kell a vödrök alatt görnyednie? Tán a szép szemükért tartom őket?

— Hímes tojás tán a feleséged, hogy ennyire vigyázol rá? — tért magához az öreg Lefterovné. S mivel a szívében már rég forrt a harag és sérelem, vállá megreszketett és orra elfacsarodott az alig türtőztetett sírástól. — Szégyelld magad az emberek előtt, és reszkess az isten haragjától. Hát látott vagy hallott már valaki ilyet?

— Az az én dolgom! — válaszolta nyersen Toma. — Itt az lesz, amit én parancsolok!

A gyakori kis ajándékok, gondoskodása, hogy a felesége aludja ki magát reggel, hogy ne keljen fel az asztaltól, ha leülnek enni, hogy ne végezzen nehéz munkát — mindebben ki is merült a figyelem, amivel Toma fiatal feleségének adózott. Akárcsak édesanyjával, feleségével sem osztotta meg a gondját, nem volt kíváncsi a véleményére, nem kérte tanácsát. Távol tartotta a birtok vezetésétől, mintha csak szívesen látott vendég lett volna a házban, aki egy-két napot tölt csak itten.

Különös volt ez a Tomában élő vonás — hogy senkire sem bízott rá semmit, nem engedte, hogy más a lelkébe pillantson, nem beszélt a gondolatairól még a hozzá legközelebb álló emberek előtt sem. De amennyire zárkózott és hallgatag volt mind-

annak tekintetében, ami közvetlen kapcsolatban állt a terveivel, s amennyire ellenséges érzületű volt mindazokkal szemben, akik megkísérelték, hogy magánügyeibe belelássanak, épp annyira szeretett mások dolgába belekandikálni, épp annyira szerette mások gondolatait hallani és lemérni, másokat őszinte beszélgetésre bírni, ő maga azonban legfeljebb csak bólogatott és hallgatott.

A Janaki halálát követő első egy-két esztendőben a vedrovóiak csendes és jámbor embernek hitték, aki inkább papnak vagy egyházi gondnoknak született, semmint uraságnak. Egyesek azt állították, hogy túlságosan nagy fába vágta a fejszáját, amikor kereskedésre adta a fejét, hogy hiába került Ivan Turlaka, az ánglius szemfényvesztő hatása alá, hogy az „arabusokkal” folytatott kockázatos tengeren túli üzletekkel feltétlenül elfecséreli apai vagyonát. Mások viszont, látva ájtatosságát és azt, hogy milyen közeli jó barátságba került Anasztaszi atyával, nem alaptalanul hitték, hogy a ravasz egyházi férfiú különféle evangéliumi példázataival elcsavarta Toma fejét, lelkét pedig kenetteljes hangjával hódította meg, s azt jövendőlgették, hogy Toma előbb vagy utóbb az egyháznak adományozza a földbirtokból rá eső részt, később pedig a bacskovói kolostorba megy, és felcsap szerzetesnek.

A Lefterovok régi és meglehetősen megfogyatkozott birtoka azonban három év leforgása alatt úgy kivirágzott, mint valami eladósorba serdült leány. Az új hembárok felé hosszú kocsisorok kezdtek nyikorogni, s a kocsikon a még naftalin-szagot árasztó csergék között nagyszemű, aranyszínű gabona csillogott. A földesúri ház felé láthatatlan ösvényeken gurulni kezdtek azok az arany Napóleon-pénzek is, amelyek a szívet vidám érzésekkel, a szemet pedig nagyúri tűzzel töltik meg. S a vedrovóiak, a felvégnék ezek a jóindulatú és dolgos kezű felesei és zsellérei, akik arra vártak, hogy egy szép napon papi csuhában fogják Tomát megpillantani, most ámuldozva csóváltgatták a fejüket. Nem isten békés szolgája, hanem afféle ragadozó fenevad bukkant fel a szemük előtt, de nem akármilyen ám, hanem olyan, akit isten a róka álnok ravaszágával és az ordas kegyetlenségével ruházott fel.

Miléna uraskodott, anélkül, hogy birtoka lett volna, mert a birtokon mindennel Toma rendelkezett, a tyúkokat és a konyhai munkát kivéve. Nem szerette a férjét, nem tudta

szívelni, és sokáig átkozta lelkében a hálósobáját. Estefelé, ha látta, hogy a nappali világosság kihunyóban van, elkomorodott. Mivel alázatos és jámbor lélek volt, anélkül, hogy mást szeretett volna, s anélkül, hogy a szeretett ember kedvességét valaha is érezte volna, lassanként megbékélt, megszokta a férjét, s az a meggyőződés támadt benne, hogy az asszonyok sorsa mindenütt és minden házban ugyanaz.

Csernyu családja híres volt állhatatosságáról és dolgos férfiairol, akik úgy hozzátartoztak a földhöz, mint a vakondok, s készen álltak arra, hogy a szomszédtól megszerzett minden barázdáért élethalálharcot folytassanak. Ha a Karamitevek családi vonásait mérlegelte és a Lefterovok családi tulajdonságait hozzáadta, Toma nem tudta mosoly nélkül megállni: az ő fia, akit Milénától várt, a vércse karmainak és a róka elméjének csodálatos találkozását ígérte.

Pontosan ilyennek kellett egykor lennie a lefterovi földbirtok eljövendő urának — egy időben vércsének és rókának, hogy megőrizze az örökölt vagyont, és megsokszorozva hagyja majdan az utódokra, hogy megszámlálhatatlan évekre fenntartsa a Lefterovok nevét, amint ezt Janaki halálos óráján megjósolta.

A csalódás akkor következett be, amikor nem fiú, hanem lány jött a világra. „Úgy volt kedves istennek — gondolta Toma —, hogy elsőszülött gyermekem lány legyen, s ha majd felnő, idegen házban rakjon fészket magának, és más nevét viselje.” Azzal vigasztalta magát, hogy Miléna második gyermeke feltétlenül fiú lesz.

Fiú — milyen csodálatosan hangzott ez az apró szavacska! Tulajdonképpen nem is egyszerű, három betűből álló szó volt, hanem az élet, saját életének folytatása az örökkévalóságban. Ez a kis szó magában foglalta a birtok jövőjét, ez szentesítette a gondokat, és mint az áldozásban rejtőző szent titok, megbocsátotta a béresek ellen elkövetett bűnöket és a kereskedésben az isten által eleve elrendelt ezernyi kisebb és nagyobb vétet...

A sorstól való homályos félelem, amely már zsenge gyermekkorában befészkelte magát a lelkébe, most egyre nyugtalanítóbban kezdte ismét felütni a fejét. A fiú csak nem érkezett meg, s a birtok jövője lassanként elködösödött. A megnövekedett vagyon, a gépek, a pénz, a háztartás körüli holmik

csodálatos gyűjteménye — mindez el fog veszni, és nyomtalanul eltűnik az idegenek kezén. Éppúgy, mint ahogy a Lefterov nevet is az a veszély fenyegette, hogy elpusztul, s mindörökre eltűnik a föld színéről.

Talán valami ismeretlen betegség támadta meg, vagy baljós végzet kerítette hatalmába, nem tudni, de Miléna többé nem esett teherbe.

Azon a karácsonyon, amikor kislányuk első esztendejét betöltötte, elhatározták, hogy elmennek Miléna édesanyjához, Szirnenóba, Rasid azonban a mezőkön elvesztette az utat: vad hóvihar támadt rájuk, s a hó teljesen befújta az egész rónaságot. A szán, mintha elvarázsolták volna, hosszú órákig tévelygett a hó fehér örvényeiben. A lovak orráról jégcsapok csüngtek alá, s a didergő Miléna, aki egyre vetette magára a keresztet s arra kérte istent, nehogy farkasokkal találkozzanak, végül is lecsendesedett, mintha elaludt volna.

Alkonyattájban érkeztek meg Szirnenóba. Miléna egész éjjel lázban égett, sikoltozott, mert lázálmban farkasokat látott, amelyek rátámadtak és marcangolták, a gyermekét hívta, és hangosan zokogott.

Másnap haza kellett térniük, mert a kislányt nem lehetett az édesanyja nélkül hagyni. Úgy látszott, az asszony már legyűrte az átfázást, de időnként fájás szurkált a derekában és a lágyékát szaggatta. De nehogy ellenszenvenné váljék férje szemében, hallgatott, félelmében eltitkolta fájdalmát — hiszen melyik férfi tűr el és néz jószemmel egy beteg asszonyt!

Toma nem tudta meg betegségét; egyébként is keveset beszélt a feleségével. Pár hónap múlva azonban nyugtalanodni kezdett, az asszony alakja továbbra is hajlékony, karcsú maradt, s egyáltalában nem hasonlított olyan nőre, aki magzatot hord a méhében.

Egyszer-kétszer felhánytorgatta az asszonynak a dolgot, az pedig semmit se válaszolt, csak csendesen, a falnak fordulva sírva fakadt.

Vajon jóvá lehetett tenni a rosszat, el lehetett-e kerülni a bajt, amely a Lefterov-házat fenyegette?

Városi orvosokhoz vitte a feleségét, fürdőkbe mentek, még külföldi orvosságokat is rendelt, de semmi sem segített az asszonyon. S Toma érezte, hogy a harag lassanként gyökeret ver a szívében. Szerette volna a hajánál fogva megragadni

az asszonyt, végigvonszolni a földön, összevissza rugdalni, kihajítani az udvarra, aztán bezárni az ajtót, hallgatni, hogyan nyüszít a boldogtalan a küszöbön, hogyan verdesi fejét az érzéketlen fához.

Akkor Toma talán megkönnyebbült volna.

Ezt azonban csak szeretne volna megcselekedni, de hogy végre is hajtsa szándékát, ahhoz nem volt elegendő lelkiereje.

Nem evett többé egy asztalnál a feleségével, a vendégszobában hált, s valahányszor találkozott vele, arca elborult, és elfordította fejét. Előfordult, hogy napokon át egy szót sem szólt hozzá.

Ha az asszony félénk szavát hallotta, amint kérdezett tőle valamit, ráfordult, mintha nem is kislánya édesanyja állt volna előtte, hanem valami hívatlan és ellenszenves jövevény.

Lassanként a válás gondolata is megfordult a fejében. Miért kell pusztulásra kárhoztatnia a családját? Joga van-e arra, hogy mindazt, amit apja, dédapjai annyi munkával és fáradtsággal megszereztek, idegen kézre juttassa?

A válás! — Egy százaz ide, egy ezres oda, s mindent meg lehet oldani a kívánsága szerint, nem igaz?

De épp akkor az történt, hogy a kislány tifuszban megbetegedett. Egyszerre lekókadtt, mint törött virágszál, szemét behunyta, és kicserepesedett száraz szájacskájából vér szivárgott elő.

És Toma, aki az utóbbi időben közömbös volt iránta, a meggyötört kis testben az isteni megtorlást látta gonosz haragjáért. S ő, aki addig sose nyúlt lószerszámhoz, maga rohant az istállóba, hogy a bricskába befogjon, s mint az örült, rikoltzott:

— Rasid! Rasid!

A fehér kancák száguldtak a földes úton. A tatár a bakon állva pattogtatta az ostort. S hosszú hónapok óta Toma most először ült ismét a felesége mellett, ölkben ott feküdt a gyermek, ide-oda tévelygő szemét az égbolt fényes kékjébe meresztve.

— Doktor úr — Tomát elfogta a köhögés, kezével letörölte a hideg verejtéket, amely egészen ellepte a homlokát. — Doktor úr...

Azt akarta mondani, hogy ez a kislány akit épp most hoztak

be a kórházba, egyetlen gyermeke, s hogy mindenáron meg kell menteni, mert ha valami történik, ha a halál fölébe kerekedik ennek a kis életnek...

Gondolatai, rettegése és kétségbeesése vad zűrzavarának közepette ebben a pillanatban, amint az orvos vakítóan fehér és tiszta köpenyét megpillantotta, megérezte azt a szörnyű bűnt, melyet az elhanyagolt gyermekkel és Milénával szemben elkövetett, a feleségével szemben, akit még néhány órával előbb teljes lelkéből gyűlölt.

Előráncigálta vastag bőrtárcáját, egy vöröslő bankjegyet húzott elő, és büntudatos mosollyal nyújtotta át az orvosnak.

— Itt van, fogjad, ha pedig meggyógyul — háromszor ennyit kapsz még tőlem. Én Toma Lefterov vagyok, Vedrovóból, talán hallottál már rólam. Földbirtokos vagyok. Vedd el, doktor, igaz szívvel, a lelkemből adom!

Az orvos elképedve meredt rá, összevonta szemöldökét és elment. Toma pedig ott maradt, mintha gyökeret vert volna a lába, kinyújtott kézzel. A nyitott ablakon át szél fuvalt a szobába, s a bankjegy, amelyet ujjai szorítottak, úgy remegett, mint fonnyadt, leszakadt levél.

Nyugtalan órák teltek el, álmatlan éjszakák, világos nappalok, amelyekben nem volt napfény. Most nem vált meg a feleségétől, naphosszat vele együtt járkált a kórház udvarában, s bármilyen takarékos volt is a beszédben, időnként szólt néhány szót a feleségéhez, sőt kérdezett is tőle egyet-mást.

A hatodik napon, mikor megtudta, hogy a betegség legfélelmetesebb része elmúlt, megkönnyebbülten felsóhajtott, mintha valami súlyos teher gördült volna le a válláról.

S egyszer csak megkérdezte a feleségét:

— Nem akarsz bársonyruhát, menyecske? Tudok itt egy boltot, amelyikben valódi olasz bársonyt árulnak. Turlaka azt mondta, az olasz bársony a legjobb. Akarod, hogy vegyek neked? Pantelej felesége bársonykabátkában jár. Hát csak járjon. De én egész ruhát csináltatok neked bársonyból, hadd pukkadjon meg irigységében ő is meg az Ordas is.

Mikor pedig elmentek a boltba, folytatta:

— Egy ezrest kínáltam fel a doktornak, és megkértem, úgy vigyázzon a kislányra, mint a szeme fényére. Azt is mondtam, hogy még háromszor annyi adok, ha felgyógyul.

De gyáva volt, nem merte elfogadni. Annyi baj legyen! Én arról a pénzről már lemondtam, hát kieszeltem, hogy még egy kis pénzt hozzáteszek, és saját kutat ásatok az udvarban. Jól van?

— Jól! — bólintott legott az asszony, s a szeme hálásan felragyogott. Először osztotta meg vele Toma a gondolatát! — Nagyon jól! — kiáltott fel.

— Hm, aztán Anasztaszi atyáról sem feledkeztem meg! Nem akard, hogy valami olcsóbb posztót válasszunk ki neki, új csuhának, hiszen olyan rongyosan jár, mint valami kolduló barát?

— Ó, istenem! — sóhajtott fel Miléna, s lenyelte a könnyeit, amelyek most olyan kedvesek és édesek voltak, akárcsak az édesszörp, amit még lánykorában ivott egykor, a szirnenői vásáron...

A kislány felgyógyult, s egy hónap múlva arca kipirult mint a bazsarózsa. Megérkeztek a haszankjói kútások, az istállók mellett felnyikorgott a felvonócsiga, és a pajták melletti szögletben dombnyi magasságban halmozódott föl a kiásott föld.

Amikor a kukoricalevelek sárgulni kezdtek, a kutat már ki is falzták. Az égbolt mosolyogva pillantott bele a kristálytiszta és jéghideg vízzel teli, kívülről vörös kővel borított medencébe. Ettől mintha a földbirtokos udvara is vidámabb lett volna.

Toma most nem nézte rossz szemmel a feleségét, de nem is lett beszédesebb vele. Újra nekilátott a gabona és jószágadás-vevésének, és a sikerek örömmel töltötték el a lelkét.

Csak egy dologgal hagyott fel: az apró-cseprő, szép és hasznos holmik gyűjtögetésével. A kis házikó ajtózára, amely mögött gyűjteménye sorakozott, berozsdásodott. Ha arrafelé járt, elfordította a fejét.

50.

KÉT aszályos esztendő jött egymás után, ezért az 1923. év tavasza sok megpróbáltatást hozott a szegényeknek: mivel a földbirtokosoknál még a múlt évben eladósodtak,

a gazdák többsége ebben az évben már karácsony táján liszt nélkül maradt.

Még el sem olvadt a hó, amikor a földbirtokosok házai felé vezető utakon szinte a falu fele fölrajzott. Egyesek azzal a reménységgel indultak el az uraságokhoz, hogy néhány véka kukoricát kapnak, mások a régi kölcsönt szerették volna ledolgozni, a többiek pedig, akiknek semmijük sem volt, és nem is számítottak semmire, azért, hogy béresnek szegődjenek.

Azok között, akik béresnek akartak szegődni, ott volt Nyagul Sztevcsov lánya, Latina is, vagy ahogyan a felvégen hívták: Tina. Édesapja, Nyagul Sztevcsov, cséplőgépező volt, kitanult gépész, akinek a híre még a Fekete-tenger mellékét is bejárta. Nyugtalan ember, de jóságos és tiszta lélek. Habár aranyat érő keze volt, és jól is keresett, mindvégig szegény maradt. Amit megkeresett, szétosztogatta a barátai meg a rokonai között, no meg elúszott a kocsmákban, mivel Nyagul nagyon szerette a bort, a dalt és a végtelenbe nyúló izgalmas beszélgetéseket a világban uralkodó jóról és rosszról, igazságról és hamisságról.

Az öregséget nem érhette meg. Egy télen, mikor barátai-val a Karazlatjuvok vendégfogadójában a haszankjói úton „megszállt”, megfázott. Hét nap alatt, anélkül, hogy maga is tudatára ébredt volna, mi történik vele, élete kilobbant.

Tina külsejében és lelki alkatában is nagyon hasonlított édesapjához. Alakja is szembetűnő volt: magas, természetes nő, olyan szálegyenes, mint a hegyvidéki bükk. A széles vállú, magas csípőjű, karcsú derekú lány a régi hegyszorosok közé ékelt hegyi falvakban élő tejtestvéreire emlékeztetett. A járása sem volt dobrudzsai. Arra a szemet gyönyörködtető fürgeségre hasonlított, amely azoknak a nőknek a mozgására jellemző, akik kietlen, vad hegyi tájakon serdültek fel.

Neki is érzéki szája volt, akárcsak Nyagulnak, a hangjában is ugyanaz a bársonyos lágyság, de élt benne egy különös tehetség, amely csak az övé volt: ha például egy dalba kezdett, amelyet mindenki ismert, az ha látszatra ugyanaz a dal volt is, a szavak mások voltak. De nemcsak a szavak voltak mások, hanem a történet is, amely körül az emberek sorsa fordult. A régi, ismert dal fonálára a saját ötleteit, saját érzéseit fűzte, s ettől a dal felélénkült, jobban megnyerte azok szívét, akik csodálkozó és meghatózott arccal hallgatták.

Nem is egy olyan jómódú házasulandó férfi akadt, aki szépségétől elbűvölten megkérte a kezét, a lány azonban egyre csak elhárította őket, gúnyosan és szeszélyesen, mint valami hegyvidéki gödölye.

Féltékenyen őrizte lányságának szabadságát. Többre becsülte a nehéz szolgamunkát, a szabad ég alatt zengő éneket, az aranycsillagok takaróját a házastársi szoba naftalinos illatánál és a gazdag, felfuvalkodottan pöffeszkedő hitvestársnál.

Egyszer azonban az ő szívére is sor került. A szomszédos faluban egy kártolómester bukkant fel. Ez a férfi nem volt szép, sőt kissé hajlottnak látszott, de Tina lánggra lobbant, megszerette; az ő szemében a világ legkedvesebb és legérdekesebb férfiának látszott.

Erről a fekete sörényű, különöc férfiről a szóbeszéd a legcsodálatosabb híreket terjesztette: hogy meggyőződéses tagja volt a dobrudzsai forradalmi szervezetnek, hogy Dobricsból száműzték, mert egy román rendőrőrmestert alaposan lehordott, el akarták fogni, de attól féltek, hogy forradalmár bajtársai egyik éjjel bombát dobnak a rendőrség ablakába és így tovább. Rettentő volt a híre, de ez az ember, amióta a faluba érkezett, jámboran élt, senkibe bele nem kötött, még a kutyák sem ugatták meg, ha elhaladt mellettük. A gyerekek szerették, mert sokszor kivitte őket a rétre, hogy ott bakugrással szórakozzanak, daloljanak és virágot szedjenek. A háziasszonya, egy szegény özvegy, először megrettent, amikor a háza előtt látta ólálkodni, később azonban fölengedett. A veszedelmes ember rendre kívágta az udvaron a szármárkórót, megtámasztotta a dűledező kerítést, s valahányszor meglátta az asszony kislánykáját, mindig a zsebébe nyúlt, hol egy kockacukrot, hol egy darab cukorkát adott neki.

Csak két különösebb szokása volt ennek a fiatalembernek. Késő éjszakáig olvasott, s mihelyt alkonyodni kezdett, hóna alá vette a gitárját, és kiment a mezőre.

Íme, ilyen volt az a férfi, akit Tina a szívébe zárt. Akkor ismerkedtek meg egymással, amikor a lány Kucovlah birtokán dolgozott, de hogy mi hozta őket össze, azt senki sem tudta kitalálni. Természetesen Kucovlah mindjárt elkergette a lányt, mihelyt felesége fülébe jutott a kettejük barátságáról szóló hír. „Nem tűröm, hogy ez a jóféle szegényt hozzon az udvaromra, és az én kenyeremet pusztítsa — jelentette

ki a férjének. — Az efféle szukák, akik az ilyen mihaszna léhűtőknek hízelegnek, nem alkalmasak arra, hogy magunkfajta tisztességes embereknél szolgáljanak!” Kucovlah sóhajtott egyet, mert jólesett a szolgálók között elnézegetnie a szép lányt, s mindig megpödörte a bajuszát, valahányszor a szemét egy kicsit meglegeltette rajta, de azt már nem tehette, hogy ellenszegüljön az asszony akaratának, aki száz hektár szántóföld hozománnyal toldotta meg a birtokot. Leszámolta a lány járandóságát, tett is valamit a tetejébe, és elküldte, menjen isten hírével.

— Aztán szedd össze az eszed, nehogy szégyenbe hozzon az a csavargó! — mondotta búcsúzóul.

— Az az én dolgom! — szegte fel a fejét Tina. — Maga azzal ne törődjék, nem kértem ki a tanácsát!

Mindenki a legrosszabbat várta, s ezért egészen elképedtek, amikor azt hallották, hogy a „csavargó”, ahelyett, hogy szégyenbe hozta volna, eljegyezte a lányt.

— Megszédítette az a szuka a fejét! — vicsorgatta a fogait Kucovlahné. — Ki tudja, mivel ígérte meg az az ágról-szakadt!

— Nono, már miért ígérte volna meg — mosolyodott el a férje. — Ez a dolgok rendje! — S nehogy megharagítsa az asszonyt, hozzátette: — „Minden zsák megtalálja a maga foltját” nem tudod?

Tinának most már az esküvőről kellett gondolkodnia, de nem is annyira az esküvőről, hanem arról, mi lesz azután. Vőlegénye mindent félvállról vett, szinte mindegy volt neki, cseregével takaróznak-e majd vagy paplan alatt hálnak, s hogyan fognak élni — csupasz szobában vagy szépen berendezett házban. Mint azelőtt is, szabad idejében most is könyveket olvasgatott, a gitárját pengette, aztán eltűnt az éjszaka sötétjében, és néha csak hajnaltájban tért haza.

Tina, aki nem szeretett aggodalmaskodni, aki addig gondtalanul élte világát, hamarosan belátta, hogy neki kell mindennel törődnie, hogy csak tőle függ, vajon úgy élnek majd a férjével, mint vándorcigányok, vagy lesz-e valamiféle berendezett fészük. Az otthoni zug elképzelése nem valami nagy gyönyörűséggel töltötte el lelkét. De tudta, vagy inkább a nő ösztönével megérezte: ha nem lesz meg a „fészek”, nem lesz család sem, de férj sem lesz.

Ezért más szegényekkel együtt ő is elindult, hogy a földesurak kapuján zörgessen. Azt remélte, hogy őszig megkeres néhány levát, legalább annyit, amennyi a házassághoz és az ezernyi aprósághoz szükséges!

A földbirtokosok udvarai tarka vásárookra hasonlítottak: a szegény ember volt a portéka, a vevők pedig az uraságok és feleségük. Portéka sok volt, s ezért az áruk olcsóbb lett, a tavalyi bér elérhetetlen fényűzésnek látszott. Mivel pedig a választék nagy volt, az idősebb férfiakat és nőket a vásárlók tüstént ki is hajították. Az uraságok fiatalabbak után néztek, mert azok izmosabbak voltak, és fürgébben mozgott a lábuk.

Pantelej megparancsolta szolgálinak, hozzanak ki egy kukoricaliszttel degeszre tömött zsákot. Ezután kiválasztott húsz legerősebb és legdolgosabbnak látszó legényt, sorba állította őket, majd rámutatott a zsákra:

— Aki vállalra veti a zsákot, amíg ötig számolok, felveszem béresnek!

Mincso Pokrovniski pedig, aki, miután vagy féltucat városi barátját összegyűjtötte, s kissé már felöntött a garatra, felszólította a lányokat, gyűrjék fel az ingujjukat, aztán megtapogatta az izmukat, a férfiaknak pedig arasszal mérte meg a vállát.

— Három arasz, egy centivel se kevesebb! — nevette el magát, és a barátaira kacsintott. — Nálam ez a mérték!

Mivel ismerte Pantelej gonosz természetét és Mincso Pokrovniskinek azt a szokását, hogy csúfot űz a béresasszonyokból, Tina úgy határozott, hogy a Hadzsinál próbál szerencsét

— Helyet keresek őszig — mondotta.

— Mihez értesz? — kérdezte Toma.

Ismerte a lány édesapját, aki nem egy nyáron dolgozott a cséplőgépén, egyet-mást Tináról is tudott. Hallotta, hogy legjobb a marokszedő lányok között. Mialatt a jelöltek özönében beszélgetett és alkudozott, már álló órája lopva a lányt figyelte, és szánakozással vegyes irigység töltötte el a lelkét. Sajnálta önmagát, hogy a sors nem olyan erőtől és egészségtől duzzadó feleséggel áldotta meg, mint amilyen például Nyagul Sztefcsov szépséges lánya. „Ez aztán egész rakás gyereket fog szülni az urának” — gondolta irigykedéssel a szívében. — „S a nagy rakás gyerek között féktelen kedvű

fiúk, pompás legények lesznek, akiknek ereiben az apjuk vére csörgedezik . . .”

— Milyen munkához értesz? — ismételte meg.

— Mindenhez — mosolyodott el Tina. — Amit a legjobb embered el tud végezni, elvégzem én is!

„És öntelt is — sóhajtott fel magában Toma. — Ha ilyen nőtől lenne fiam, az könnyen leszámolna Pantelej vakarcsával.”

— Nem jó az, hogy dicsekszel! — mondta a lánynak. — Már hogy tudnál te az én legéletrevalóbb emberemmel versenyezni?!

— Ó, ismerem én azokat az életrevaló embereket! — düllesztette ki a mellét Tina, s az inge megfeszült a keblén. — Csak jöjjön az aratás, és álljak be az aratók sorába, majd meglátjuk, ki mit tud, akkor beszélj!

Toma levette tekintetét a lány ingéről, mert annak fehérsége szinte vakította a szemét, és elkomorodott.

— Ne küldj el! — kérlelte halkán a lány.

Még egy fehérszemély se nézett így rá — bizakodással is, kéréssel is a tekintetében, de könny és könnyörgés nélkül.

— Ha már annyira erősködsz — köhintett egyet-kettőt Toma —, az apád tisztességesen és jól dolgozott nálam, hát az ő kedvéért maradj.

— És mit fizetsz? — bátorodott fel a lány, és derűs fény öntötte el a szemét. — Ősszel férjhez akarok menni, így határoztam, ezért egy kicsit több pénzre van szükségem.

Az, hogy a lány nem félt egy „kicsit több” pénzt kérni, egyszerre nagyobb becsületet szerzett neki Toma előtt. „Nemcsak szépséggel, hanem előrelátással és ésszel is megáldotta az isten — ámuldozott a földesúr. — Szerencsés ember lesz az, akinek a kezét odaadja!”

— Te csak láss neki a munkának, s én nem bocsátlak el üres kézzel — mosolyodott el Toma.

Toma ritkán ment ki a határba. Miron apó, az öregbéres, aki már Janaki idejében is szemmel tartotta a munkákat, éberén ügyelt arra, hogy mindent úgy hajtsanak végre, ahogy azt az uraság megparancsolta. Ez a Miron apó már több mint három évtizede szolgált a birtokon, úgy megszerette azt, mintha a sajátja lett volna, s habár öreg feleségével együtt csak a pajták mögött meghúzódó kicsiny, rozszant vályogviskóban éldegélt, úgy érezte, hogy Toma után ő a nagy

gazdaság második ura. Az őszi hajú férfi, akinek szemöldökét és bajuszát mintha fehér liszttel hintették volna be, télen és nyáron nyitott ingmellel, öreg korához képest szívós elevenséggel egy öszvérpej hátán járta be a földeket, hol itt, hol ott állt meg, semmi sem kerülte el a figyelmét.

Ez idő tájt azonban Toma, szokása ellenére, ideje legnagyobb részét a majorságon kívül töltötte. A még fel nem szikkadt dűlőutakon Rasid kocsin vitte körül az urat a határban, s a nyirkos, meleg szél messze széjjelhordozta a kocsi fémes zörejét és a fehér lovak puha dobaját.

Az esőtől tisztára mosott kék égbolton valahol messze délen támadt felhők kergették egymást, mint riadt madarak, sebesen menekültek az elsötétedő északi látóhatár felé. A mező pedig szélében is, hosszában is kizöldellt, s amerre a szem ellátott, mindenütt ez a zöld szín terült el. Szelíd tengerhez hasonlított, amelynek csendes vizei az egész földet elöntötték.

Ezekén a verőfényes tavaszi napokon lüktetett az élet szerte a tág rónaságon. A ménesek nyugtalanul dobogtak szanaszét a réteken, szilaj csikók kóvályogtak ide és oda, s égnek emelt lábakkal hemperegtek a dús gyepen. Itt-ott a mezők olyanok voltak, mintha a vonuló juhnyájak gyapjas fehérsége behavazta volna őket. Az elmaradó birkákat bozontos kutyák terelgették, érdes ugatásuk túlszárnyalta a kolompok dallamos zengését.

Az utakon kocsik nyikorogtak, szekerek zörögtek, lomha lassúsággal szürke ökörscordák ballagtak. A napfényben kapák villogtak, s ahol fejkendők fehérlettek, onnan énekszó hosszan elnyújtott és egyenletes dallamai úsztak.

A természet iránt mindig közömbös Toma egyetlen kis virágra sem mosolygott, nem parancsolta meg Rasidnak: állítsa meg a lovakat, hogy a felmelegedett és virágba borult rónaságban kissé elgyönyörködjék. Elgondolkodva üldögélt hintója hátsó ülésén, sötéten és komoran, mint az őszi nap. Csak egyszer-másszor élénkült fel kissé, ha az út valamelyik rétje mellett kanyargott el, vagy valamelyik akla szalma-tetejére tévedt a pillantása. Ilyenkor Rasid megrántotta a gyeplőt, Toma leszállt a kocsiról, s olyan nehézkesen lépkedett, mint aki már sokat gyalogolt. Körülnézelődött, váltott néhány szót a juhászokkal, behajolt az aklok szögleteibe, hogy ellenőrizze, mennyi sót tettek a jószágnak, szemügyre vette,

milyen állapotban vannak a sövények és a tetők. Aztán megjegyzett valamit a füzetébe, bólintott és folytatta útját.

Hosszasabban időzött a szántóföldeken, legtovább pedig ott, ahol a szél Tina fehér fejkendőjének csücskét lobogtatta. Komoran érkezett oda, de arca hirtelen felderült, zord hallgatósága elolvadt, mint kései hó. Nyagul lányával szót se váltott, úgy tett, mintha észre se venné, de elidőzött azon a környéken, ahol a lány dolgozott.

Nem tehetette, hogy annyi időre megálljon, amennyit igazán szeretett volna ott tölteni, mégiscsak uraság volt és hadzsi, vigyáznia kellett a Lefterov névre. Ezért viszont gyakrabban körüljárta a földeket, szinte naponta...

Mikor pedig lelkébe befurakodott a félelem, hogy mégiscsak kihívhatja a sorsot maga ellen, új ruhára való selyemszövetet vett Milénának, Rasidot pedig kiküldte a rétekre, segítsen ott a csikósoknak, és gyűjtsön szénát.

Egyszer megkérdezte Anasztaszi atyát:

— Mondd csak, de csűrés-csavarás nélkül, mi a véleményed: igazságos dolog-e, hogy például Pantelejnek olyan fia van, mint a makk, engem meg az Űristen egyetlenegy gyerekkel sújtott, az is lány?

— Isten nem tesz különbséget, az ő szemében minden gyermek egyformán kedves — mosolyodott el Anasztaszi.

— Hát igen — borult árnyékba Toma arca —, az Űristen azért teheti meg, hogy ne tegyen különbséget fiú és lány között, mert az egész világ az övé, s az övé is lesz az idők végezetéig. Az én világom azonban rövid ideig tartó, a földemben van, a pénzemben meg abban, amit örököltem és fáradságosan szereztem. Nekem azért nem mindegy, kire hagyom majd mindezt, ki fog rendelkezni vele — idegen ember-é, vagy pedig a saját édes fiam, véremből való vér!

— Tudom, mi fáj neked — sóhajtott fel Anasztaszi atya. — De mást is tudok. Azt, hogy mit akarsz tőlem. Azt akarod, ismerjem el az igazágtalanságot, amit Isten veled szemben elkövetett. Hogy az Istent én elítéljem, arra sem jogom, sem erőm nincsen, mert ő teremtett engem, és az életem az ő kezében van. De hogy áldjam a gyötrelmeket, melyekkel az isteni akarat az embereket sújtja, s napjaikat keserűséggel tölti meg -- ezt sem tehetem. Az én lelkem ketté van osztva: egyik fele ujjong és hozsannát kiált a teremőnek, a másik

pedig reménytelenül szomorkodik. Ez az én kínom, s nincsen rá gyógyír. De a te bajod, Hadzsi, gyógyítható. Van rá orvosság.

— Ha más asszonyt veszek feleségül, ugye? Gondoltam rá, ezen töprengek éjjel és nappal. De félek a megtorlástól. Attól félek, nehogy valami nagy baj szakadjon rám, nehogy azt a jót is elveszítssem, amiben részem van. Mert a mi Lefterov-családunkat sújtotta már jégverés, nem is egyszer. Nagyapámat, mikor egyszer vándorútjáról hazatérőben volt, Deliormanban rablóbanda támadta meg, s nemcsak utolsó petákjáig kifosztotta, hanem anyaszült meztelenre is vetkőztette, így engedte el. Mikor pedig hazaérkezett, legnagyobb istállóját elhamvadva találta. Villám csapott bele, a jószágot a földre sújtotta, s ami megmaradt, azzal a tűz végzett. Abban az időben az ilyen veszteséget nem volt könnyű kiheverni. S arra gondolok: vajon ezek a nyomorúságok nem megtorlásként érték, valami elégedetlenség miatt? Aztán ott van az én két bátyám elmúlása. Csak úgy, oktalanul pusztultak el vajon? Az egyiket vipera marta meg, a másik meg vízbe fulladt. S ha a családomnak ezeket a szerencsétlenségeit forgatom az agyamban, egyre úgy rémlik, nyomomban van a végzet, s csak ürügyet keres arra, hogy csőrét a szívembe vájja. Ezért nem merem azt mondani Milénának: eriggy! Eriggy, hogy egészséges asszony jöhessen a helyedbe (és szép meg okos, mint például Latina — ezt akarta mondani Toma, de nem merte kiejteni a száján), egészséges asszony, aki fiút szül nekem, hogy a Lefterov név fennmaradjon az idők végezetéig. Mert ez volt az én megboldogult apám kívánsága...

— Különös, földi és emberi gondok! — csóválta eltűnődve a fejét Anasztaszi atya. Elhallgatott, majd jóságos mosollyal hozzátette: — Sokféle orvosság van a világon, s te olyan gyógyírt fogsz találni gyötrelmeidre, amelyet az eszed és a szíved diktál. Egyről azonban el ne feledkezz: ne bánts meg azokat, akik a szívednek kedvesek. Ez a legnehezebb. Hogy meg ne keserítsd a tiéidet.

„Azt akarja ezzel mondani, hogy a feleségemet el ne kergetsem, hogy ne vegyek el mást feleségül” — gondolta Toma.

ELÉRKEZETT az ezerkilencszázhuszonhármas esztendő szeptember hónapja.

Egy hétköznapi délután, napnyugtakor, két férfi kopogtatott be halkán Anasztaszi atya kapuján. Anasztaszi félredobta csuháját, amelynek javításához hozzálátott, behajtott a elnyújt széléit, meghúzta az övét, és kinézett az ablakon.

Odakünn két vedrovói ember állt, és sugdosott egymással: Hosszú Iván és Sztamat Rafailov. Az előbbi mintegy huszonkét- huszonhárom éves, közel két méter magas fiatalember, vastag furkósbotot tartott a hóna alatt, amelytől sohasem vált meg. Inge olyan volt, mintha darabokból varrták volna össze, darócnadrágját pedig a derekán kétszer körülcsavart kötél tartotta. Mint zsellérfiú, maga is a földesurak és tehetősebb gazdák házában szolgált, de engedetlen és kötekedő természete miatt nem sokáig maradt meg egy helyen. A másik, Sztamat Rafailov, nagy darab, mintegy harminc éves, köpcös ember, miután kevés földje volt, felesben dolgozott, ha pedig valahonnan pénzre tett szert, lőport és sörétet vásárolt, és nyúlra meg rókára vadászgatott.

Egyik se tette be még soha a lábát a régi vedrovói templomba, ezért Anasztaszi atya nagyon elcsodálkozott, mikor megpillantotta őket. Ugyan mit keresnek nála, a papnál, ezek az istentagadók?

Kinyitotta az ajtót, szelíden mosolygott rájuk, és behívta őket a szobába.

— Mi szél hozott az öreg paphoz benneteket? — kérdezte tőlük, miközben helyet kínálta meg őket. — Biztosan azért jöttetek, hogy valami egyházi kérdésről beszéljete velem?

— Valami afféléről — mondotta Sztamat.

Anasztaszi atya csodálkozva meredt Sztamat széles arcába.

— Ebben a faluban eddig csaknem kizárólag Toma Lefterov, a Hadzsi beszélt velem ilyen kérdésről.

— Csak meg ne ártson ez a te Hadzsidnak! — sodort egyet a bajszán Sztamat. — De húzd csak fel a csuhádat, és gyere velünk, hogy egy hasznos dolgot végezz. Két fiatal lelket fogsz megesketni, minden zaj és hűhó nélkül, mégpedig mindjárt.

— Hohó, ilyen dolog pedig nem lesz! — hőkölt meg Anasztaszi. — A napnak melyik órája van most? Már napnyugta, az esküvő pedig szent ügy, ezt a szertartást napvilágnál kell végezni.

— Te, ne utasíts el bennünket — borult el Sztamat arca, és összevonta bozontos szemöldökét. — Gyors lovat utolérsz, gyors szót soha.

— De hát észnél vagytok — tárta szét karját Anasztaszi —, vagy csak rossz tréfát űztök?

— Hát csak késlekedj még egy kicsit — rázta meg a botját Hosszú Iván —, s majd meglátod, milyen tréfát kapsz a fejedre!

— Ijesztgetéssel ne fáradjál — mosolyodott el Anasztaszi, és leült a lócára.

A legény berzenkedni kezdett, de Sztamat leintette.

— Nyugodj! Nem azért jöttünk ide, hogy verekedjünk. Jó szóval is megért bennünket Anasztaszi apó! — A paphoz fordult: — Ismerünk, tudjuk, hogy te nem vagy rossz ember, ha azzal a róka Hadzsival barátkozol is. S mert tudjuk, milyen ember vagy, azt szeretnénk, hogy jó embereken segíts. A legény holnap elmegy innen, s a jó ég tudja, mikor tér vissza. A lánynyal meg, ahogy mondani szokták, „isten előtt” már egybekeltek. Ezért neked esketéssel kell törvényesítened ezt a dolgot, annak rendje és módja szerint, mert amint tudod — messzi úton minden megeshetik. Ebben a zavaros világban jobb, ha egy asszony özvegy marad, semmint „megejtett” lány legyen belőle.

Anasztaszi atya felállt, és magára öltötte a csuháját. Sietett, és nagyon felindult is lehetett, nem mindjárt sikerült a csuha egyik ujjába beletalálnia. Hosszú Iván segített neki, aztán leemelte a fogasról kifakult süvegét, és figyelmesen Anasztaszi atya szőke hajára illesztette.

— Mindjárt meg kellett volna mondanotok, gyermekeim, hogy miről van szó, nem pedig furkósbottal ijesztgetnetek — mondotta nekik szemrehányóan. — A ti öreg papotok nem egy, hanem ezer egyházi szokáson is átlép, ha arról van szó, hogy valakin segítsen!

Latina édesanyjával jött a templomba. Anasztaszi atya futó pillantást vetett a lányra, tréfásan megveregette az arcát, Nyagulnéra pedig barátságosan rámosolygott, azzal a

mosolyával, amelyre a férjes asszonyok elpirultak vagy zavar-
tan a földre sütötték a szemüket. Nyagulné azonban nem jött
zavarba, és a szemét sem sütötte le. Nagy darab, erőteljes
asszony volt, aki alakján és arcán is még megőrizte korábbi
szépségét.

— Hát a vőlegény hol van? — kérdezte Anasztaszi atya.

— Nyisd ki a sekrestyét, és itt lesz — súgta a fülébe
Sztamat.

Anasztaszi atya azt vette észre, hogy a völgy cserjéiből
egy fiatal férfi ugrik fürgén elő. Napbarnított arcú, fekete
üstökű, mosolygósan ragyogó szemű férfi volt.

— Te vagy a vőlegény? — fogadta Anasztaszi atya.

— Alighanem! — nevetett a fiatalember, és szívélyesen,
forrón megszorította a pap kezét.

Hosszú Iván elállta a templom bejáratát. Anasztaszi atya
buzgón elmondott néhány imát, gyűrűt váltott a két fiatal
teremtés. A pap áldásra lendítette a kezét, és a szertartás
véget ért. Anya és leánya könnyes szemmel ölelte egymást.

A templom csendes, borongós félhomályában minden el-
tűnt, elmerült, egybefolyt a hűvös alkonyatban. Csak az
istenanya képe előtt pislákol a mécses. Az istenanya keblén
tartotta kisdedét, s a mécses libegő kis lángjában olyan
volt a szeme, mintha élne. Latina véletlenül rápillantott a
szentképre, és összerezzen. Ebben a pillanatban olyan érzése
támadt, mintha jeges kéz szorítaná össze a szívét, torka el-
szorult.

Később valamennyien bementek az oltár mögött meghúzódó
szobába, s ott Anasztaszi, Sztamat és Hosszú Iván aláírták a
házasságlevelet.

Anasztaszi atya kihúzott a fapad alól egy pálinkás buty-
kost, a fiatal házasoknak boldogságot kívánt, és kortyolt
egyet. Mindannyian ittak, csak a fekete üstökű vőlegény
utasította el a kínálást. Aztán ő meg Latina, utánuk pedig
Sztamat és Hosszú Iván is kiléptek az ajtón, és leereszkedtek
a lombbal borított völgybe.

— Adj nékik boldogságot, Istenem! — Anasztaszi keresz-
tett vetett, és bezárta az ajtót. Levetette a ruháját, süvegét
is ledobta, s miközben odanyújtotta Nyagulnénak a butykost,
azt mondta: — Igyál, anyám, és szíved mélyéből áldd meg a
gyermekedet. Az Istennél sokszor süket fülekre találnak imáim,

de egy anya kérését biztosan meghallgatja, ha igazán Isten. Igyál, s utána majd én is iszom!

Másnap egy bajuszos rendőrőrmester vezetésével két román pandúr érkezett a városból. Sztamat Rafailovot keresték, de nem találták. Hosszú Ivánnak is nyoma vészett. Akkor berontottak Nyagulné lakásába, felforgatták az egész házat, még az üres hombárba is benéztek. Az őrmester meg szinte beléfúrta a tekintetét Latinába, megpödörte a bajuszát, és az arcába ordított:

— Hol van az a csavargó, az a kártolómaster? Hová bújtatad? Az éjszaka itt volt, veled hált!

— Az uram már tegnap este elutazott Szirnenóba. Ha neked azt mondták, hogy itt aludt, becsaptak.

— Az urad, mi? — Az őrmester kissé jobban szemügyre vette Latinát, és megint sodort egyet a bajuszán. — Micsoda férj, mikor ti kommunista asszonyok a közösségé vagytok? Te is mindenkié vagy, mit hencegsz itt?

— Lehet, hogy köztulajdon lesz belőlem, de az olyan férfiaknak, mint te vagy, a szemét kikaparom, mégse adom oda magam! — sziszegte Latina.

Kiszaladt a faaprító tuskóhoz, és felkapta a baltát.

— Szuka! — köpött ki az őrmester, és hátat fordított neki.

Huszonharmadikára virradó éjszakán, a Csernyakovo felé vezető országút felől többször is lövöldözés zaja hallatszott. Két nappal később híre terjedt a falvakban, hogy a katonaság feltartóztatott néhány felkelőt, akik illegálisan át akarták lépni a határt. A felkelők több óra hosszat ellenálltak a katonaságnak, majd visszavonultak, elrejtőztek a lapályon, csak egy ember sebesült meg közülük és esett fogságba.

Jóval később, már szeptember harmincadika körül, Vedrovóban megtudták, hogy a sebesült felkelő ugyanaz a félelmetes kártolómaster, aki a gyerekeket bakugrásra tanította — Latina férje.

Toma, nehogy Pantelej haragját kihívja, aki azzal fenyegetőzött, hogy mindent, „ami bolsevizmustól bűzlik” kiirt Vedrovóból, Latinát a legmesszebb eső cserényébe küldte, két öreg juhász mellé, akik egy megrühesedett nyáját őriztek.

Aztán bement a városba, felkereste a rendőrség főnökét,

és néhány ezerbankós ellenében megváltotta a sebesült felkelő életét. Az ár nem volt magas, mivel a katonaeorvos véleménye szerint a sebesült ember napjai már amúgy is meg voltak számlálva. Jobb tüdejében egy golyó akadt fenn.

— Dobjátok át a határon — kérte meg Toma a rendőrfőnököt. — Nem vétek az. Ha már a törvény és a rend ellen emelt kezet, hadd földeljük el a csontjait a fellázadt országban.

— Nekem mindegy! — vont vállat a rendőrpáncsnok, egy volt bráilai kocsmáros. S magában azt gondolta: „Ezen a világon mindenki a maga módján bolond. Nem egy különcöt láttam én már a kocsmámban! Egyik elissza vagyónát az asszonyért, a másik eladja asszonyát a vagyónért, ez a földesúr meg néhány ezrest ad azért, hogy egy élőhalottat dobjak át a határon!”

Másnap kora reggel Toma ellátogatott a két öreg juhászhoz, akik a rühes birkákat őrizték. Elbeszélgetett velük egy s másról, aztán intett Latinának, hogy menjen vele. Mikor a mezőn egymagában álló nagy szilfához értek, Toma megállt, letörölte homlokáról a verejtéket, és szinte idegen hangon megkérdezte a béreslányt:

— Mindenekelőtt azt mondd meg nekem, te boldogtalan, teherbe estél-e vagy kegyelmes volt hozzád az isten?

Ezekben a napokban Latina arca megnyúlt, elködösödött tekintete fáradtan, szinte közömbösen nézett az egész világra.

— Nem estem teherbe — válaszolta halkan.

— No, hála istennek! — Toma elmosolyodott, tekintete egyszerre felderült, dörzsölgetni kezdte a kezét. — Hát akkor minden rendben van, asszony! Nagy szerencséd volt!

— Szerencsém! — Latina felsóhajtott, és a fejét rázta. Lehajolt, letépett egy fűszálat, a tenyerébe tette és nézegette.

— Ide figyelj, te boldogtalan! — kezdte Toma. — Én levezem a kötélről a te szép mákvirágodat. Mert hát úgyszólván már a nyakába tették a kötelet, s az ilyen zshiványért nagyon nehezen járhat közbe az ember. Még az Istentől is bűn lenne, de én eltökéltem magam, hogy segítek rajtad. A te Grigorcsó Damovod élve kerül ki a tömlőcből.

Latina keblére szorította a kezét, szája szóra nyílt, de elakadt a lélegzete. Többször is nagyot nyelt, mintha fuldokolna, s végül is csak ennyit tudott sutogni:

— Ūristen, igaz lenne?

— Igaz bizony. Hát hazudott tán valaha Toma Lefterov? No de hallgasd meg a többit. Ez az ügy nem olyan egyszerű, mint ahogy te gondolod. Kikönyörögtem a zsandároktól, pénzt költöttem rá, hogy élve dobják át a határon. Neked nem lesz urad, mert sose fog visszatérni, itt bitófa vár rá.

— Hát ne térjen vissza, az a fontos, hogy életben maradjon!
— szaladt ki a szó Latina száján.

— Nos, idegenben fog élni, ahogy tud, s ameddig az Isten elrendelte neki. — Toma elhallgatott. — Most pedig ide hallgass, és szedd össze az eszed. Te nem vagy ostoba asszony, és meg fogsz érteni. Én nem a te jópipád szép szeméért vétkezem, amikor szembeszállok a törvénnyel. Megvan a számításom, s most elmondom neked. Amint tudod, a feleségem megbetegedett, és nem szülhet többé. Istennek úgy tetszett, hogy ne legyen fiam a feleségemtől.

Megint elhallgatott. Latina pedig ismét lehajolt, és újból letépett egy fűszálat.

— Mit akarsz tőlem? — kérdezte, és egyenesen a szemébe nézett. — Azt, hogy fiút szüljek neked?

— Megváltok egy életet, és te adsz egy életet — mondotta Toma. — Különben egy ujjamat sem mozditom, hogy a te szépséges legényedet megmentsem.

Tina széttépte a fűszálat, és elmosolyodott.

— Ha fiút szülsz nekem, titokban gondját viselem, ha pedig felnőtt, fiammá fogadom, hogy az én nevemet viselje. A Lefterovok nevét.

— De ha lány lesz?

„Akkor az lesz a vigasztalásom, hogy az enyém voltál”
— gondolta Toma.

— Róla is fogok gondoskodni, sose nyugtalankodj, Toma Lefterov nem tartozik a legszegényebb földbirtokosok közé!

Latina némán állt egy darabig, s a szilfa repedezett kergét nézegette. Aztán megfordult, és lassan elindult a cserény felé.

— Nem egyezel bele? — kiáltott utána Toma.

Latina nem válaszolt.

„Füstbe ment ezer levám s vele minden reményem!” — nyögött fel lelke mélyén a Lefterov-ház ura.

Egy darabig forgolódott a cserény körül, aztán megparan-

csolta Rasidnak, fogjon be. Mikor azonban a hintaja felé indult, Latina utána eredt. Most nem volt fáradt a tekintete, de kerekre tágult szembogarában rosszindulatú kis láng lobbogott.

— Te valamennyi rühes birkádnál mocskosabb vagy — sziszegte az arcába.

Toma hátralépett, mert attól tartott, a lány az arcába vág.

— Adja isten, hogy az a gyerek, aki tőled fogan a méhemből, még a túlvilágon se hagyjon békét neked!

Csípőjére tette a kezét, nagyot lélegzett, és megkérdezte:

— Hogyan tudom meg, hogy Grigor valóban átkerült a határon?

— Tudtam, hogy ezt meg fogod kérdezni! — Toma ijedtsége elmúlt, és elmosolyodott. — Te számító természetű asszony vagy, s ez a tulajdonságod tetszik nekem legjobban. Holnap kiviszlek a határra, és a saját szemeddel fogod látni. Csak nehogy hamis feltevésekkel számolj. Ha nem állod a szavad, a te Grigorod egy órát sem él meg bolgár földön.

Amint abban előzetesen megállapodtak, a román őrszem a füves ösvényig vezette Grigori Damovot, amely a két szomszédos ország közt áthaladt a senki földjén.

— No, eriggy barátom, és járj szerencsével! — mondotta, és egy csomag dohányt dugott a zsebébe.

Rég beesteledett. A holdat vékony felhők takarták el, a síkság félhomályba borult.

Grigori Damov megindult nyugat felé. Csak nagy nehezen vánszorgott, meg-megállt pihenni, és újra nekivágott az útnak.

Latina egy bokor mögött térdelt, szeme a férfi minden mozdulatát, minden lépését felitta, karját kinyújtotta, mintha át akarná ölelni. Mikor aztán a férfi árnyképe beléveszett a sötétségbe, megtörtén omlott össze, arcát belefúrta a száraz fű-csomóba, s ujjai belemélyedtek a kerges földbe.

A sárga homokfutó, amelyet aznap este Toma maga hajtott, újból felzörgött a sima dűlőúton.

— Ami történt, megtörtént! — mondotta, mikor a lovakat megállította. Keze végigsiklott Tina vállán. — Most pedig, Latinka, ahogy megállapodtunk, az adósságot becsületesen meg kell adni!

A holdat sűrű felhő vonta be. A tücskök kórusban cirpelték egyhangú dalukat, amelynek nem volt kezdete és nem volt vége.

A következő év júniusában Latina fiút hozott a világra. Toma azt javallotta az anyának, keresztelje fiát Iszajra. Ezt a nevet viselte a nagyapja, aki a Lefterovok közül elsőnek telepedett meg dobrudzsai földön.

S hogy tiszta lelkiismerettel álljon isten előtt, Toma meggyóna apasága történetét Anasztaszi atyának, az egyetlen embernek, akihez bizalma volt.

52

AZNAP késő éjszakáig a mezőkön bolyongtam. Egyre szitált az eső, és én átázva tértem haza. Csak úgy ruhástul dőltem az ágyba, nagyon fáradt voltam.

Hajnalra szörnyű lázra ébredtem, mintha forró víz öntött volna el. Megpróbáltam fölkelni, de a jobb lábam szinte teljesen megbénult.

Másnap aztán egész népgyűlés volt a házban. Ott volt Ludmilla és Lazar Tonkin, Hosszú Iván és Kabza, Dimo, Karaangov néni és Iván felesége, csaknem a fél falu. Én jól éreztem magam, a biogázfejlesztő telepről beszéltem, tréfálgoztam. Noncso bátyó le s fel járkált a szobában, s a szeme egyre vörösebb lett.

Dél felé Aszen Kajrjakov is megérkezett. Férfiasan kezet szorítottam vele, és siettem katonásan jelteni:

— Két nap múlva megkezdjük a kukorica betakarítását. A munkák megindultak. Mielőtt az első dér lehull, elvetünk.

— Ebben biztos vagyok — mondotta Kajrjakov. — Te azonban most velem jössz a városba.

Besegítettek a dzsipbe, és én Ludmilla mellé ültem. Kiderült, lágyan sütött az őszi nap.

— Milka — mondtam —, a lábamnak semmi baja, ez a betegség hamar elmúlik. Egy-két hét múlva már talpra állok, s akkor mi ketten versenyfutást rendezünk, ki ér fel hamarabb a Pankova mogila tetejére. Jó?

— Ugyan — mondotta, s a keze kissé megreszketett a

volánon —, te biztosan megelőzől, hogy vehetném én fel a versenyt a te hosszú lábaddal?

Feküdtem vagy egy hétig a kórházban, olyan egészségesnek éreztem magam, mint a makk. Semmim se fájt, az pedig, hogy a lábam nem akart mozdulni, nem volt betegség. Egy hosszú és fényes mankót rendeltek számomra, szigorúan meghagyták, mikor fekédek le és mikor kelek fel, évente hányszor és hol vegyek gyógyfürdőt.

Megköszöntem a gondoskodást, megígértem Kajrjakovnak, hogy két nap múlva elutazom Momin prohodba, a fürdőhelyre, s a pompás kis dzsipen visszaindultam. A volánnál azonban nem Ludmilla ült, hanem egy nagyon komoly és hallgatag férfi.

Természetesen kényelmetlen volt, hogy Ludmilla felől érdeklődjem, ez nem is tartozott ügykörömbe, ezért csak ennyit kérdeztem:

— Milka elvtársnő csak nem beteg?

A hallgatag férfi tagadólag rázta a fejét, ami azt jelentette: „Semmi baja!”

— Örülök neki — mondtam. S hozzátettem: — Nagyon tevékeny asszony!

A hallgatag férfi bólintott, ami most azt jelentette: „Igen, Milka nagyon tevékeny asszony!”

Az út további részén egyáltalán nem beszélgettünk, hallgatunk.

A rónaság szomorúnak, szürkének látszott. Szitált az eső.

Kevéssel azután, hogy a faluba érkeztem, három újság fogadott. A kukoricát az utolsó csőig betakarították; Ludmilla elment a járásból; Toma Lefterov szívszélhűtésben meghalt, ugyanazon a napon, amikor engem kórházba szállítottak, s minden vagyonát az egyházra hagyta.

Csodálatos! Az, hogy a kukoricát betakarították, nagy örömmel töltötte el a szívemet. Sőt, könnyezni kezdtem örömben. Megöleltem Noncso bátyát, és így szóltam hozzá:

— Noncso bátyó, minden a legjobb úton halad! Ne töltsünk egy kis időt a cukrászdában? Velem tartasz?

Beleegyezett. Megettünk három szultánkenyeret, limonádét ittunk.

Mikor pedig ideje volt már, hogy hazamenjek, megkértem a derék embert.

— Noncso bátyó, menjünk az irodába, hadd gondolkodjunk egy kicsit a jövőn. Egy csomó ötletem van.

Semmiféle új ötletem nem volt, csak úgy mondtam. Az irodában világos volt, meg aztán Hosszú Ivánnak is kedve kerekedhetett, hogy odajöjjön, ha meglátja, hogy világosak az ablakok. Vagy Kabzának — mindegy!

Igy aztán elmentünk Mincso apó egykori fogadószobájába, s ott elsakkoztunk Noncso bátyóval éjfélig.

Másnap nem utaztam el Momin prohodba, hanem megkértem Kabzát, állítson be nékem egy nagyobbajta asztalt az ülésterembe. Mikor minden rendben volt, elővettem néhány irattartót, s a fedelükre szép sorjában ráírtam: „Biogázfejlesztő”, „Sertéshizlalda”, „Tejgazdaság”, „Gyümölcsös”.

Megérkezett Noncso bátyó, odavetett egy pillantást, s az arcán meglepetés tükröződött.

— Hát te komolyan veszed ezeket a dolgokat?

Nem feleltem. Tovább hegyeztettem színes ceruzáimat, és hallgattam.

— Ezek nagyon szép mesék — szólt Noncso bátyó. — Közülük némelyik magától értetődik, mint például a tejgazdaság, igen csábító is. A tejgazdaság jó dolog. De sok fejfájást, sok gondot okoz, és nagy kockázattal jár. A gyümölcsös pedig, hát ez egyenesen fantasztikusnak látszik! Hadd kísérletezzenek vele mások, s ha már megy a dolog, akkor majd mi is gyümölcsöt termesztünk. Én azonban kételkedem benne. Őszibarack meg cseresznye Dobrudzsa szívében — hát ez még nem volt és aligha lesz! Meg a dinnyeföld is — azt is lehetetlenségnek látom. Igaz, Haszankjojban meg följebb is termelnek dinnyét, de ott van ám nedvesség! A föld nedvessége ott tízszer nagyobb, mint nálunk. Zlatyu Marinkov holmi gátról beszélt, de tudja-e ő igazán, mi fán terem az a gát? Tavasszal abban a szurdokban csak úgy szilajkodik a víz, mintha ezer megvadult bika rohanna, hidd el nekem. Na és ha egy szép napon átszakad a gát, akkor mi lesz? Ez is megtörténhetik. Mindent előzetesen jól meg kell gondolni! Mennyi ideig éltünk dinnye meg cseresznye nélkül, s hál'istennek nem haltunk meg, jól vagyunk. A disznóhizlalóval ugyanaz az eset. Mi ezt az ügyet alaposan megfontoltuk. S azt hiszem, ebben a kérdésben óvatosan és nem elhamarkodva kell eljárunk, nem pedig hübelebalázs módra. Először is szerezzünk tapasztalatot, kicsiből induljunk el, és úgy haladjunk a nagy

felé, tanuljuk meg a jószágápolást, aztán majd mintatelepet is létesíthetünk, meg mindent. De csak úgy, behunyt szemmel a mélybe ugrani, ez veszedelmes, nagyon veszedelmes dolog...

Én csak hallgattam, szót se szóltam, hegyeztettem a ceruzáimat, és a boltíves ablakok nedves üvegén át elnéztem, hogy esik szép csendesen odakinn az őszi eső.

Megbízta Lazar Tonkint, hívja össze a kommunisták értekezletét. S mialatt az értekező kezdetére vártam, meghánytam-vetettem magamban, mit is kell mondanom, le s fel járkáltam a fogadószobában, nézegettem a falra függesztett képeket. Pillantásom egyszer csak egy bronzkeretbe foglalt kis litografiára esett, amely a keletre néző két ablak között függött. Egy ókori hajó tört utat magának a tenger szirtjei között, fedélzetén fehértenikás férfiak álltak, rövid karddal az oldalukon, kezükben pajzzsal. Az a férfi, aki legelől, a hajó orrán állt kinyújtott jobbájjal előre mutatott. A kép alján ez a francia felirat állt: „Az argonauták hadjárata. Iaszón.”

Iskolai rajz volt, az antik Hellasz történetének ábrázolására szolgált. A jó ég tudja, hogy az öreg Mincso Pokrovniski képei közül mért épp erre akadtam, de ez ragadta meg legjobban figyelmemet. Megálltam vele szemben, és csak néztem, nem tudtam betelni vele.

Íme, itt vannak a vakmerő és hátor férfiak, akik a távoli, ismeretlen Kolkhiszba indulnak. Milyen apró és szálnalmas volt kicsiny fateknőjük, s milyen leküzdhetetlennek látszó akadályok tornyosultak eléjük, melyeket le kell gyűrniük, hogy a varázskerthez érkezzenek, amelyben a sárkány-szörnyeteg az Aranygyapjút őrizte. Az Aranygyapjút — az emberi boldogságnak ezt jelképét —, úgy látszik, már azokban az időkben is csak a legerősebb emberek, a hősök érhatték el, akik küzdeni és győzedelmeskedni is tudtak, mint Iaszón argonautái...

Csak néztem ezt a naiv képet, és arra gondoltam: mi vajon nem afféle argonauták vagyunk? Mialatt az Aranygyapjút keressük, új világokat fedezünk fel, s mialatt megfőkezzük az Aranygyapjút őriző „sárkányokat”, nem tesszük-e közben szebbé az életet?

Az értekezőtlen, természetesen egyetlen szóval sem említettem az Aranygyapjút, de Hosszú Iván, Kabza, Sztamat apó, Lazar Tonkin, sőt Trifon Andreev is egytől egyig egyetértettek

velem, és pedig igen lelkesen és mindegyikük a maga módján. Csak Noncso bátyó csóválta szomorúan a fejét.

Kora reggeltől késő estig zúgtak a számológépek, az irat-csomók felduzzadtak, növekedtek. Időről időre benézett a főkönyvelő, a számok fölött elmélkedett, s úgy látszatra zordonan és szigorúan dohogott, de a szeme kacagott.

S mire leesett az első hó, mi elkészültünk terveinkkel.

Odakinn pedig elég jókedvűen telt az élet. Dimo megvette a ruganyos ágyat, Hosszú Iván pedig az új kucsmát és térd-csizmát. November elején Ludmilla elhozta szépséges mák-virágját (valóban jóképű legény volt!). Láttam egyszer őket, amint az utcán siettek végig; nagyokat nevettek, és egymás kezét fogták, mint a gyerekek.

Nagyon szép volt az élet.

Azmaknál is pezsgett az élet. Ott a férfiak iddogálták mentapálinkájukat, likőrökkel édesítették a torkukat, s nagyon lelkesen beszélgettek munkámról, melyet az éves terven végeztem. Örültem. Bizonygattam, hogy minden egyre jobban fog menni.

S hazamentem.

Még mindig a megboldogult Galunka nagyanyó kis viskójában éledegéltem. Nagyon sokat vesződtem azzal, hogy az elhagyott és rideg otthont ismét lakályossá varázsoljam. Mikor megérkeztem, a háztetőt ugyancsak lyukasan találtam. A vad északi szél, amit itt „szibériainak” hívnak, alaposan megtépázta, és a törött tetőcserepekből sokat elsodort. Ha sütött a nap, a hasadékokon át bekéklett az égbolt, ha pedig esett, a víz egyenesen az agyagpadlóra csepegett. Az elsodort régi tetőcserepek helyébe új, modern cserepet raktam, és a háztető ismét megbízható lett, habár toldozott-foldozott, ódon abaposztóra hasonlított. Most akárhogy is meresztgetem a szemem fölfelé, egyáltalában nem látom az eget. Igaz, hogy rossz időben vízpárával telik meg a levegő, és a cigarettám könnyen megnyirkosodik, de a víz nem csepeg be, mint azelőtt, lakni lehet odabenn, anélkül, hogy az ember kinyissa az esernyőjét. Az ajtót megerősítettem, deszkákkal kifoltoztam. Jasar apó új sarokvasakat is hozott, úgyhogy most nyugodtan, minden kockázat nélkül lehet nyitogatni, csukogatni.

Odabenn minden olyan, mint azelőtt volt. A félhomályos tisztaszoba, benne nyitott tűzhely, éléskamra meg a háló-

szobácska. A nyitott tűzhely fölött ott lóg a kormos lánc, mintha csak tegnap nyaldosták volna a lángok, a fallal szemben pedig ott a háromlábú vasállvány. A polcokon puhán fénylik az írottas agyagedények és tálak megsötétedett zománca, sőt a fakanalakkal teletűzdelt lopótők is ott függ a régi helyén, a dagasztóteknő mellett. Néhány háromlábú szék és egy háromlábú alacsony asztalka a gidres-gödrös agyagpadlón. Minden megvan, csak Galunka nagyanyó hiányzik, hogy megelevenedjenek a hajdani gyermekkor emlékei...

A ház mögött a gazdasági épületek egynémely maradványa meredezik, két kiszáradt akácfa feketélik, a hajdani kukoricaszáritó rég csupasszá vált ereszenek kettétört tetőgerince emelkedik. Talán van valami érdekesség az omladékok között, de én félek a kígyóktól, ezért megelégszem azzal, hogy csak tisztos távolból szemlélem őket. El-elnézem őket, s egyre terveket kovácsolok, hogy is jussak közelebb, de magam sem tudom, miért, folyton halogatom a nagy roham napját. Lélektani, no meg fizikai előkészületre van feltétlen szükség, hogy sikeresen leküzdhessem a vérszomjas tüskék és gyanús sűrűség évtizedes erdejét.

De megvan a saját otthonom, és ez csodálatos! A legcsodálatosabb pedig a nagy szoba két ablaka. Két kicsiny ablak — mi-csoda bűbáj! Az egyik délre, a síkságra nyílik, a zöld, arany, fehér színű rónaságra, aszerint, hogy az év melyik szakában élünk. A másik keletre néz. Ott, a messzeségben egy kerek domb takarja el a láthatárt, tetejét vagy egy tucat kanadai nyárfa lombja koszorúzza. Hajnalban, kevéssel napkelte előtt, a nap fényes ezüsttel szegélyezi a lombok zöld csúcsait, estefelé pedig, amikor a nap lenyugvóban van, vérvörös, rubintos fénnel árasztja el őket.

Ilyen otthonom van. Tágas, kilátással a messzi térségbe. Nagyon kényelmes. Már csak ezért az otthonért is hálásnak kell lennem a sorsnak, és boldognak kell éreznem magam!...

Mikor az olvasókörről mellettem elhaladtam, halk táncdallamok ütötték meg a fülem, s én megálltam, hogy kissé megpihenjek és meghallgassam. Az ablak homályos üvegén át egy táncoló pár árnyképe jelent meg, s én elmosolyodtam. Szép volt, nagyon szép volt a látvány!

Később hazamentem, „jó estét” kívántam a tücskömnek, amelyik ott hegedült valahol a kihűlt tűzhely közelében. Sőt

néha lámpát se gyújtottam, csak bebújtam a takaró alá, és vidáman elaludtam, mert tudtam, hogy ebben a percben jókedv honol Azmaknál is, Ludmilláéknál is meg Dimo bátya házában, akinek kökényszemű szépséges virágszála ruganyos ágyban alszik...

November végén különös küldeményt kaptam Szófiából. Ökrös szekérrel fuvarozták be az állomásra. Az én jószágos Iván barátom ajándékot küldött nekem: háromkerekű kis motoros kocsit, olyat, amelyiken olyan emberek szoktak kocsikázni, akiknek nincs lábuk.

Milyen pompás volt!

Elhaladtam Ludmilláék mellett, s mikor meglátta a kocsimat, nagyon megörvendett, bólintott felém: „erőt, egészséget”, és utánam tekintett. Nekem úgy rémlett, utánam tekintett.

Később megtartottuk évi beszámoló közgyűlésünket, s ki tudja, miért, engem választottak meg a szövetkezet elnökévé. Ez is szép volt. Miért ne? Hiszen annyi mindenre képes az ember! Például az agronómus is a múlt hónapban megmentett egy ökröt az elhullástól: az ökör hasa valóságos léggömbre hasonlított, s biztosan fel is reped, de az agronómus valahogy kigyógyította, s az ökör most ép és egészséges. Pedig az agronómus nem is állatorvos, sőt még nem is zootechnikus! Csupán agronómus.

53

VÉGRE! Egész hónapban szikkasztó északi szelek fújtak, a föld felrepedezett, kiszáradt, nehéz volt a megfagyott kocsitúton közlekedni. Tegnap pedig havazni kezdett. Micsoda pompás hó! A szél elült, az égbolt ólomsötét színe világosszürkévé fakult, leomlott a rónaságra, a látóhatár egészen összeszűkült és alig kőhajításnyira tőlünk elködösödött. Aztán szállingózni kezdtek az első hópelyhek. Leszálltak a sövénykerítésekre, a tetőcserepekre, megültek a kerékvágások kis árkaiban, s nem olvadtak el. Később pedig, amikor feszült várakozásban már minden elhallgatott, az égbolt szürke szakajtója alól vékony, szürke kis köd siklott elő, s abból nagy, lágy hópelyhek rajai ömlöttek elő, s szállni kezdtek a végtelen térség fölött.

Milyen gyönyörű volt! A gyerekek kiszaladtak az utcára, és jókedvűen ugrándozva el-elkapdosták a hópelyheket, a kutyák pedig vidáman csóválva a farkukat, csaholtak mögöttük.

Pompás látvány volt.

Azmaknál gyűltünk össze, megittunk egy pohár melegített pálinkát, és hosszan, vidáman beszélgettünk az eljövendő jó termésről.

Visszatérőben, mikor hazafelé mentem, megálltam azon a helyen, ahol az országúttól elválik a Pankova mogila felé vezető út. Megálltam, hogy egy kissé pihenjek is, no meg azért is, hogy egy darabig elnézzem a hóesést. Körös-körül semmit sem lehetett látni, a gépállomás épülettömbjei teljesen eltűntek, az egész térség megbújt a hóesés sűrű és egymásba szövődő szempillái mögött. Csak azt lehetett hallani — legalábbis nékem így rémlett —, amint a hópelyhek neszeznek, egészen halkán suttognak valamit egymásnak, mielőtt leszállnának a már fehérré vált földekre. Minden bizonnyal csak nékem rémlett ez így, hiszen mindenki tudja, hogy a hó csak akkor susog, ha belopakodik valamiféle tárgyak közé. Én is tudtam ezt, s mégis álltam, álldogáltam ott az úton a mankóra támaszkodva, egyre csak néztem és hallgatóztam. Nagyon szép volt!

Egy idő múlva hangok ütötték meg a fületem. Jobbról hallatszottak, onnan sodródtak felém, a Pankova mogila felől. Mindössze két hang: egy férfi és egy női. Hol külön-külön hangzottak, hol pedig egyetlen, nagyon jókedvű és gondtalan kacagásban olvadtak össze.

„Nos, mit tegyünk, az embereknek jó kedvük van, hadd kacagjanak!” — így szóltam magamban, de azért mégis odafüleltem. A csengőbb hangot, a nő kacagását tüstént, egyetlen szempillantás alatt felismertem. Ezer hang közül is megismertem volna.

Magától értetődik, most már semmi más teendőm nem volt azon a helyen, tovább kellett mennem. Szemembe vágtam a sapkám, tettem is egy-két lépést, de akkor úgy éreztem, sarkamra ragadt a hó, így hát megálltam, hogy lekapargassam. Nem kellemes a járás, ha az ember sarkát megemeli a ráragadt hó. Ezért megálltam. De alighogy a mankómmal verdesni kezdtem a havat a sarkamról, közvetlenül mellettem két fehér alak bukkant elő a hóesésből: Milka, mellette pedig egy férfi, hajadonfőtt. Nagyon váratlanul történt ez a találkozás.

— Ó — mondotta Ludmilla —, maga az? Erőt, egészséget! Biccentettem a fejemmel. De hát mért szolt hozzám magázva?

Milka lábán csizma volt, a vállán rövid bekecs, a haját hóval belepett kis kendő fogta össze. A kendő alól göndör hajfürtök szökkenetek elő, ezeket a göndör fürtöket szintén belepték a hópelyhek, és ezért olyanok voltak, mint fehér és lágy virágok.

— Gyönyörű ez a hóesés — mondtam.

— Ó — nevette el magát Ludmilla —, nagyszerű!

Sose láttam még a szemében ennyi ragyogást. A hidegtől rózsásra csípett arca szinte tündökölt a boldogságtól, minden bizonnyal az eljövendő bő termésnek örült.

— Bemutatom Damov elvtársat — fordult a mellette álló férfihoz, aztán rám mosolygott: — Ez pedig Alekszi, a férjem! Ismerkedjenek meg egymással!

Nem volt más választás — kezet nyújtottam.

A férfi, a férje, fejfel volt alacsonyabb nálam. Feszésre szorított bőrkabátjában, csizmában és bricesz nadrágban erősen hasonlított egy olyan lovas tisztre, aki szolgálati ideje letelte előtt nyugállományba ment. De jóképű volt, az ördögbe is! Könnyelműen, valahogy szemtelenül jóképű, érzéki piros száj, sötét, kissé szórakozott és gőgös tekintetű szem, eszményi metszésű áll, vállas, karcsú derekú férfi. Valóságos atléta.

A hó pedig tovább hullott ránk, s most világosan hallottam, hogy a hópelyhek valóban suttoztak valamit.

— Damov elvtárs — mondotta Ludmilla —, legyen ma este a vendégünk, nagyon fogunk örüdeni. Ugye, Alekszi?

S megragadta a férfi karját, holott nem feltétlenül volt szükséges, hogy ezt tegye, mert a hely, ahol álltunk, egyáltalán nem volt csúszós, és így nem volt támaszra szüksége.

Alekszi semmit sem válaszolt, csak elmosolyodott.

En is elmosolyodtam.

— Maguk csak szaladgáljanak, örüljenek a jó időnek — válaszoltam. — Engem azonban ne várjanak estére, munkám van, nagyon el vagyok foglalva.

Észrevettem, hogy a férfiak olykor egész jól megértik egymást, anélkül, hogy egy szót szólnának.

Gyorsan eltűntek a hófüggöny mögött, de vidám kacagásuk még sokáig a fülemben csengett. Aztán megragadtam a mankómat, és lassan mászni kezdtem fölfelé, Galunka nagymama háza felé.

Ugyanaznap délután a kerítés kiskapuja előtt autóduda harsant, s én rögtön tudtam, hogy vendégem érkezik. Kiléptem a tornácra, s a szívem nagyot dobbant: örömtől sugárzó arccal Iván, az én jószágos Iván barátom toppant elém! Kigombolt bőrkabátban, fején hátratolt, széles karimájú kalappal, bal kezében terjedelmes csomaggal...

Nos, nagy örömmel összeöleleztünk, régi szokása szerint megveregette a vállam, és oldalba bökött. Aztán bementünk a szobába, megkínáltam, foglaljon helyet az ágyon. Magam pedig széket fogtam, és vele szemben telepedtem le.

— A teremtsit — kezdett neki a beszélgetésnek Iván, miközben arcáról és szeméből nem tűnt el a mosoly —, te olyan csökönyös fráter vagy, amilyen még nincs egy a világon! Hát járja az, szeretett barátom, hogy még egy tisztességesebb levélke megírására se szántad rá magad; ezért igazán megérdemled, hogy megráncigáljam a füled. Meg is fogom tenni. Még csak ne is gondoldj rá, hogy ezt a hanyagságot megbocsátom neked! De azért azt ne képzeld, te tökfilkó, hogy azért, mert Dobrudzsában vagy, a tengeren túlra bújtál, én nem tudom, hogy mit csinálsz és miben sántikálsz. Nem, kedves barátom, minden dolgot úgy ismerem, mint a tenyeremet! Mindent tudok töviről hegyire! S lehordalak a sárga földig és vagdalt húst csinálok belőled, amiért nem mentél el Momin prohodba. Micsoda nevetséges és kisfiús hősködés az, hogy elhanyagolod az egészségedet?! Ez nem hősiesség, hanem ostobaság, mégpedig a javából! Naiv dolog, s ezért megérdemelnéd, hogy alaposan elnászpángoljalak! Ne mosolyogj, hanem ide figyelj! És jól figyelj, mert én nem a falnak beszélek!

— Joan — vágtam közbe —, mért nem dobod le a kabátodat, csak nem sietsz?

Elhallgatott, komoran végignézett a szobámon, és megcsóválta a fejét.

— Először — nincs időm, kedvesem, nem futja a perceimből, hogy hosszasan vendégeskedjem nálad. Holnap korán reggel Tolbuhinban a sertéstenyésztésről értekezlet kezdődik, s nekem ott kell lennem, hogy a konferencián beszédet mondjak, és egyről-másról szóljak az embereknek. Mert az én munkám most, Iszajcso, a jószágokkal kapcsolatos, márpedig a sertés-hizlalás az állattenyésztésben ma az egyik legfontosabb helyet foglalja el. Másodszor — hogy az ördögbe vessem le a téli-

kabátomat, amikor nálad északi-sarki hideg uralkodik, amikor te a mai szent napig biztosan egyetlenegyszer sem gyújtottál be ebbe a gombakályhába? A kályha színéről lehet látni, hogy egyszer se gyújtottál be: tűz még meg nem fogta a bádoglemezt, ugyanolyan fényesen áll itt, mint Miklós-nap előtt, amikor kifényesítették. Így van?

— Mindjárt begyújtok — keltem fel.

— Szó sincs róla, maradj csak a helyeden! — ellenkezett Iván. — Én nem azért jöttem, hogy megváltoztassam az életed rendjét, miattam ne nyugtalankodj.

Megint elhallgatott, rám nézett és felsóhajtott.

— Hej, Iszajcso, kedves barátom, én nemcsak azért jöttem el hozzád, hogy leszidjalak, hanem azért is, hogy egy s másért megdicsérjelek. — A szemembe nézett, és hamiskásan elmosolyodott. — Nos? Hát megtanultad végül is, hogy mi a törvény? Megtanultad, jópipám, ez abból is látszik, amit eddig végeztél, s amit ezután szándékozol tenni. Kajrjakov írt nekem a terveidről, közelebbi és távolabbi tervezgetéseidről. Kajrjakov kiváló ember. Van mit tanulnod tőle! De ő is, a gézengúz, tanult valamit tőled, s hogy az igazat megvalljam, ennek örülök legjobban. Így haladnak a dolgok, Iszaj: egyesek a fejüket törik, hogy felfedezzenek egy igazságot, mások készen kapják azt tőlük, végeredményben azonban a haszon általános, az élet folyik tovább, nem egy helyben topog, és ez a legfontosabb. Nem így van?

— De így — bólintottam.

— Te pedig tarts ki a sertéstenyészet mellett, hozz létre egy mintaszerű sertéstenyészetet!

Rágyújtott egy cigarettára, tekintetét levette rólam és megkérdezte.

— Hogy van a háromkerekű kocsi, gurul rendesen?

— Gurulgat — mosolyodtam el. — Tiszta szívemből köszönöm néked ezt a fiákert. Úgy repülök vele ide-oda a határban, mintha sárkányon ülnék.

— Jó, jó — borult el Iván homloka. — Tudom, hogyan repülsz. No de majd elmúlik ez is. Az orvosok azt mondják, ahogy jött, úgy el is múlik.

Kis időre mind a ketten elhallgattunk. A hó pedig továbbra is halkan hullt az ablak mögött, a párkányokon már egész szépen felduzzadt vattaszegély húzódtott.

— Iszaj — szólalt meg a vendégem, és megint elfordította rólam a tekintetét. — Iszaj, kedvesem, ha neked nehéz itt az élet, mondd meg őszintén, s én elviszlek Szófiába, ott szerzek neked valami könnyebb munkát, mindaddig, amíg teljesen föl nem gyógyulsz. Néha arra gondolok, így lenne helyesebb. Akarod?

— Nem akarom — feleltem, és elnevettem magam. — Elődömnök, Noncso Sztoev bátyának szokása, hogy azt hajtogatja: „Az ügyeink egyre jobban és jobban haladnak!” Az én ügyem is, Iván, egyre jobban és jobban halad. Nézd csak, milyen nagy már a hó odakünn. Őszre csodálatos termésünk lesz. Hát nem nagyszerű? És a sertéstenyészet? Vajon az állattenyésztésben most csakugyan a legfontosabb helyen áll a sertés?

Felálltam és a faliszekrényből egy tarka pálinkásbutykost húztam elő.

— Megvendégellek abból, amit az isten adott.

Ő pedig legyintett, s hozzálátott, hogy a csomagját felbontsa.

— A te istened, hogy az úr verje meg, semmiféle isten! Te, Iszajcso rosszul élsz, barátom, semmiképp sem az új élethez illően. Állítólag egy gazdag termelőszövetkezet elnöke vagy, mégis nagyon is szegényesen élsz. De nem a nincstelenség miatt, hanem hanyagságból. Ez nem tetszik nekem! Semmiképp sem tetszik!

Végre kibontotta a csomagot, s mi mindent vett elő abból! Egy kis üveg szilvapálinkát, egy doboz tok-kaviárt, pulóvert és sálat, olyan fehéret, akár a hó, amelyik odakünn az ablak alatt elterült. Néhány brosúra is előkerült meg egy fajsertéstenyésztési szakkönyv.

— Ez a kis könyv legyen a te szent evangéliumod — mondotta, miközben átadta a kézikönyvet. — Minden este olvasgasd, nagy hasznodra fog válni. Nagyon érdekes.

Töltöttem a szilvóriumból, koccintottunk, ittunk, és kezdtük jobban érezni magunkat.

— Ha már azt mondtad, hogy itt maradsz, hát maradj! — folytatta Iván. — Ha jól megfontolom, én is úgy látom, ez a leghelyesebb, s ha teljesen rendben volna az egészséged, egy szóval sem említettem volna semmiféle visszatérést Szófiába... Lesz, ahogy lesz.

Most ő töltött a pálinkából, s megint koccintottunk.

— És te? Iszogatsz-e gyakran?

— Ritkán — mondtam. — Különleges alkalmakkor.

— Így is kell lennie. — Körülnézett a szobában, s mintha valamivel nem lenne megelégedve, megcsóválta a fejét. — Mondd, kedvesem, mint helybeli ember, itteni, találtál-e már lányt magadnak? Valami szép leányzót? Nem élet ez így, egyedül.

— Nem is kerestem! — válaszoltam, de úgy éreztem, ki-
gyullad az arcom. Biztosan a pálinka okozta.

— Hm! — elégedetlenkedett Iván, és megfenyegetett az
ujjával. — Ez már nem tetszik nekem! Ez a legnagyobb fokú
ostobaság, kedvesem! De hát miért nem keresed meg azt, aki
a szíved lángra gyújtja?

— Van az én szívemben épp elég láng — mosolyodtam el.
— Az életem pedig gazdag, és napról napra gazdagabbá válik.
Sőt, azon töprengek, hová adjak a gazdagságomból, olyan sok
van belőle! Nem, Iván barátom, te tévedsz, ha engem szegény-
nek hiszel!

— Ki tudja — kételkedett Iván. — Ki tudja, vajon én
tévedek-e, vagy pedig te tévelyegsz? De bár úgy lenne, ahogy
te mondd, tiszta szívemből és lelkemből kívánom a javadat.
Egészségedre!

Esteledni kezdett. Kikísértem Ivánt az utcára, újból meg-
köszöntem az ajándékokat, mikor pedig a kocsi eltűnt, neki-
támaszkodtam a kiskapunak, és sokáig hallgattam, mit sug-
dosnak egymásnak nagy csendesen a hópelyhek.

54

MASNAP megkértem Karaangov nénit. — Vasalj
ki nekem egy inget. Ma este vendégségbe megyek Ludmilláék-
hoz. A férje, Alekszi is erősködött, hogy látogassam meg őket.
S én megígértem nekik.

Karaangov néni csípőre tette a kezét, és kifakult szemében
nem sok jót sejtető nevetés lobbant fel.

— Kivasalom az inget, mindjárt kivasalom. De te aligha még
el Ludmilláékhoz, mert azok már nincsenek a faluban.

Rágyújtottam egy cigarettára, felszippanthattam a füstöt, de egy szót se szóltam.

— Elutaztak ma reggel — folytatta Karaangov néni. — Előbb az a Miron fia, Alekszi oldott kereket. Az is olyan, akitől jobb menekülni. Isten őrizze tőle! Megmondom neked: tönkretette a szegény lányt, mert ilyen a fajtája, nem emberhez méltó, rossz. Az apja, Miron, annak idején, ha nekilátott az ivásnak, hetekig nem tette ki a lábát a kocsmából. Igaz, Alekszi nem iszik, de a természete féktelenkedő, olyan, hogy se vezetni, se hajtani nem hagyja magát. Akárcsak a betöretlen csikó. Nincs a helyén az esze. Csak jóképű, és ügyes keze van. Az apjának, Mironnak is aranyból volt a keze. Milyen csizmákat varrt az annak idején! Még Durankulakból is felkeresték az emberek, hogy csizmát csináltassanak nála. De hát mi szüksége volt Ludmillának arra, hogy ezzel az Alekszivel adja magát össze! Olyan asszony, akár a legszebb virágszál, az esze száz férfi eszénél is jobban fog, s mégis belebolondult abba a legénybe, fölig esett, szegény, a szerelembe! Mintha az isten nem is teremtette volna másra az asszonyi szívet, csak gyötrelmekre! ... Ma reggel aztán hajbakapta egymással, és Alekszi a nyakába kanyarította a tarisznyáját. Ezt Ivanicától tudtam meg, az pedig Milka anyósától, Mironicától hallotta. Mironica nem szereti a menyét, ezt mindenki tudja. De biztosan így volt, mert ahogy mondják két dudás nem fér meg egy csárdában. Egy órával később Ludmilla is nekivágott az országútnak. Tulajdonképpen az is a dolga, hogy a falvakat járja, ezúttal azonban ugyancsak sebbel-lobbal párolgott el hazulról. Meg aztán dicsekedett is az anyja: „Milka — mondotta — Alekszival egész vasárnapig marad nálunk!” Így dicsekedett, és lám... De hogy is illik Ludmillához ez a széltoló? Jaj, Iszaj, az asszonyi szívnek olyan a törvénye, hogy azt senki ésszel föl nem foghatja... Hát az inget kivasalom neked, Iszaj, de Ludmilláéknál csak az öregeket találod, csak ezt akartam mondani, hogy tudjad.

Mindazonáltal tiszta inget húztam, ünneplőbe vágtam magam, és elmentem Noncso bátyóékhoz. Szultánkenyeret eddegéltünk meg sakkoztunk.

Egy héttel később levél érkezett a járástól. A járási tanács jóváhagyta terveinket, s ez alkalmából Azmaknál gyülekeztünk

össze, felhajtottunk egy kupica forró pálinkát Kajrjakov egészségére és tiszteletére.

Bátor ember volt ez a Kajrjakov, igazi sasmadár. Az utóbbi időben sokat gondolok rá, meg Evsztati Pavlovra, a gépállomás egykori igazgatójára. S mindenképpen igyekszem, hogy esténként ne maradjak magamra. De nehezen szokom rá Noncso bátyó szultánkenyerére; sohasem szerettem az édességet.

Egyszer, mialatt a tücsköm ciripelését hallgattam, s azon töprengtem, hogyan tudnék mielőbb elaludni, a lelkemben pedig valami homályos félelmet éreztem — magam sem tudom, miért s mitől —, csodálatos mentőötlelet vetődött fel az agyamban. Kiugrottam az ágyból, gyorsan felöltöztem, s habár már késő este volt, bezörgettem Noncso bátyóékhoz, még fütyültem is, a hó pedig csikorgott a lábam alatt, s az égboltról, mintha mosolyogtak volna rám az aranycsillagok.

Noncso bátyó már levetkőzött, hogy nyugovóra térjen, de mikor meglátott, boldog mosoly ragyogott fel az arcán, s anélkül, hogy szót is ejtett volna, bevezetett a vendégszobába, és tüstént nekilátott, hogy felállítsa a sok fogdosástól már alaposan megkopott sakkfigurákat.

De én rá se néztem a figurákra.

— Gyere — szóltam hozzá —, menjünk Lazar Tonkinhoz. Az ügy fontos és sürgős, nem tűr halasztást. Útközben Hosszú Ivánt is fölszedjük.

A boldog mosoly eltűnt az öreg arcáról, s keserű megütkezésnek adott helyet. Mivel azonban az erősebb befolyásolásnak könnyen engedett, magára rántotta bekecsét, és némán követett.

S íme, milyen eredménye volt éjféli megbeszélésünknek.

Összehívtuk a közgyűlést, amelyen négy rohamcsapatot alakítottunk. Elkövetkező munkánkban minden egyes csapatnak megvolt a rendeltetése, s ezért az emberek kívánsága, egyéni képességei szerint állítottuk őket össze. Egyesek gyümölcs-termelőknek és kertészeknek jelentkeztek, természetesen Dimóval az élükön. Másoknak a gomolyakészítéshez volt kedvük, ezeket a tejfeldolgozó csoportba osztottuk be. Azok sem voltak kevesen, akiket a sertésenyésztés és tehenészet vonzott, néhányan pedig a törpe vízierőmű építésével kívántak foglalkozni.

Sok önkéntes, sok műkedvelő is akadt, mi azonban csak a leglendületesebb, a leglelkesebb jelentkezőket fogadtuk el. Nem volt szabad a téli munkálatok más arcvonalainak sem ellanyhulnia a tavaszi vetőmagvak szelektálásának, a hó megkötésének, a trágya kihordásának.

S micsoda munka buzgott fel, hej, micsoda munka! S ami ennél is jobb: mielőtt még a tejgazdaságot megszerveztük, azt akartuk, hogy képzett túró- és sajtkészítőink legyenek. Mielőtt még a sertéshizlalda bővítését befejeztük volna, azt akartuk, hogy felkészült sertésgondozóink legyenek. Ha pedig másfél hónap múlva megindul az olvadás, nem fogunk majd, mint a vakok, a jövőbeni törpe vízierőmű helye körül topogni, hanem tudni fogjuk, mit és hol cselekedjünk.

Hát nem igaz? Ebben semmi rossz nem volt. Egyébként, éljen az álmatlanság, dicsőség az én egyetlen lakótársamnak, a tücsöknek!

Kajrjakov szakértőket küldött ki hozzánk. A tejgazdasági szakértő egészen Pirdopszkóból érkezett, a sertésgondozó az egyik kolarovgrádi állami gazdaságból, a tervező a ruszei vízépítésztől.

A fehér iskolaépület néhány ablaka késő éjszakáig világos volt, és Mincso apó hajdani fogadószobájában serényen kattogott a számológép. Kiszámítottuk az alapozást, a cement-mennyiséget, buzgón nyálazgattuk a ceruzánkat, és szemünk előtt csendesen felkéklett a vízduzzasztó mély és hideg vize. A fejünk felett már szinte ott zúgtak a gyümölcsfák zöld lombjai, s mint vidám gyermekszemek mosolyogtak ránk a mi dobrudzsai cseresznyéink rubinpiros szemei...

Milyen szép volt!

A falakról pedig Iaszón argonautái néztek ránk.

Ludmilla egyre ritkábban látogatott el hozzánk, hetenként eljött egy-két napra, s máris elröppent valahová. Karaangov néni csak nem tudta megérteni, ugyan mi is kergeti a behavazott utakon, miért nem állapodik meg kissé hosszasan nálunk.

Mikor egyszer — csak úgy többek között — megkérdeztem Milkát, mért kerüli el ennyire Vedrovót, csodálkozva nézett végig rajtam és vállat vont.

— Ismertetem a tapasztalataidat a falvakon — mondta —, hát nem érted? Ezt bízta rám Kajrjakov, és én szót fogadok. — Kis ideig hallgatott, aztán halkan hozzátette. — Mi másért jöjjenek Vedrovóba? Van értelme, hogy a drága időt vesztegessen?

— Ez igaz — mondtam. — A nap rövid, s még a legfontosabb teendők elvégzésére sincs időnk.

— Másra pedig, ami nem a „legfontosabb” — mosolyodott el Milka, és mosolya nem volt vidám —, még csak gondolni sem szabad, ugye?

55

S IME, felkéklett az ég, délről langyos szél fújdogált. Hó csak a lapályok mélyén és a hűvösebb helyeken maradt.

Mindent előre láttunk és megfontoltunk, így a munka óramű pontossággal indult meg. Megegyeztünk a gépállomással, hogy több gépet kapunk, s azok a mezei munkáknál most több tucat munkáskezet tettek szabaddá. Az építkezésekre irányítottuk őket.

De korai esők jöttek, később pedig az ég elborult a rónaság fölött, a földön ködök kúsztak. Egyetlen nap nem múlt el eső nélkül — hol csendes, halk eső hullott, hol zápor zuhogott —, a föld fölázott, sárössá vált, a szívós, ragadós sár bokán felül ért, s ahol a víz összefutott, meg a mocsarasabb helyeken, nagy tócsák fénylettek. Ezeken a helyeken a víz derékig ért, és olyan fekete volt, mint a kátrány.

A rossz időjárás gátolta építkezésünket, a naptár megelőzött bennünket, ugyancsak előreszökött. A biogázfejlesztő téglavetésével elmaradtunk, a tejgazdasági épületnek csak az alapja emelkedett ki a földből, a munka elcsendesedett. A szurdok vízlevezető csatornájának kiásása is lelassult. Mikor pedig a nap fölébe kerekedett a ködöknek, s a szelek szétszórták, elsodorták a felhőgomolyagokat, élethalálharcot kellett kezdenünk a gyomok ellen — szélteben-hosszában átgázolhatatlan, szörnyű gazrengeteg bújt elő a földből. Csak ez hiányzott a boldogsághoz.

Mennyi fáradságot követelt a gyomirtás meg a boronálás, mennyi munkáskezet kötött le!

Közügyűlést hívtunk egybe, s mikor az emberek együtt voltak, kereken és minden kerülgetés nélkül megmondtam nekik.

— Tudjátok, hogy fajteheneket és fajsértéseket vásároltunk. Nem kevés ez a jószág, de nincs hol elhelyeznünk őket. A tehénistálló, a disznóólak is úgy állnak még, befejezetlenül... Ami a tejgazdaságot illeti — jó jövedelemre számítottunk belőle, s erre a jövedelemre kölcsönt vettünk fel —, a mai napig csak az alapja készült el, semmi több... Hol dolgozzuk fel azt a tejet, amit a fajtehenekből fejünk? Hát a kukorica? Mivel nincsenek meg az óljaink, gyarapodás sem lesz a tenyészetben, pedig mennyi kukorciát vetettünk!... Cement-hegyeket vásároltunk, s most ott nyirkosodnak az ereszek alatt, a zárógát építésének munkája pedig egy helyben topog. Magától értetődik, ebben az évben is meglettünk volna enélkül a kis duzzasztó nélkül, de bizakodtunk benne. Annyi sok hektárt hagytunk meg a zöldségesnek, dinnyeföldnek, gyümölcsöskertnek. Dinnyét ültettünk, uborkát, paradicsomot, paprikát. S mi mindenféle gyümölcsfát — cseresznyét, szilvát, őszibarackot. Vajon mi lesz belőlük aszály idején, ha egy hónap alatt a törpe vízierőművünk medencéje meg nem telik vízzel? Ti tudjátok, mi lesz velük — kiszáradnak... A szántóföldi munkaegységet a tej, a tengeri veszteségei, a gyümölcsösök meg a zöldséges veszteségei fogják terhelni... Ha ez a vízözön ránk nem szakad, nem kuszálódta volna ennyire össze a dolgaink, ez bizonyos. Az emberek nem hibásak ebben, mi nem is okolunk senkit. De ha már bajba kerültünk, férfiasan meg is kell birkóznunk vele. Nos, rajta — mondtam —, adjatok jó tanácsot, gondolkozzatok, hogy juthatunk ki ebből a kátyúból. Ti vagytok ennek a földnek a gazdái, tőletek függ minden. Közös erővel minden bajt legyűrhetünk.

A teremben egy ideig csend honolt, aztán nagy jajveszékelés támadt. Férfiak, asszonyok felugrottak a helyükről, s valamennyien együtt, kórusban kezdtek siránkozni, mért is ültek fel a „szép szavaknak”, mert hát „mink így is megvoltunk”, „kellett a szárnak a jégre menni?” ugyebár?... Végül is a siránkozás lassacskán szemrehányásokba ment át. Eleinte a vezetőségre, aztán személy szerint rám irányították a nyila-

kat: „Olyan hosszú időre elszakadtál a falutól, aztán végre megjöttél, hogy kioktass bennünket!”

Csak néztem, hallgattam a földijeimet, s eszembe jutottak az egykori kulai históriák, Kiro Vlahával, kalandjaim azzal a nevezetes férfiúval. Az emberek itt lassúbb tűzzel égtek, haragjuk nem lövellt szikrákat, senki sem keresgélte a kését, az asszonyok szeme pedig nem szórt villámokat, mint a megvadult farkasoké... Viszont én sem voltam már a kulai idők Iszaja. Az az Iszaj erősen reménykedett az emberek „jóakaratában”, de nem tudta, hogyan ugrassa ki ezt a jóakaratot, ezért igen gyakran az elkeseredett és becsapott emberhez hasonlított.

Miután kivártam, hogy haragjuk feltartóztathatatlan áradatát kiöntsék, tekintetemmel megkerestem Sztamat Rafailov apót, s bólintottam neki.

Ez a már öszülő, kissé görnyedt, óriástermetű férfi felemelkedett, és a zajongás tüstént lecsendesedett a teremben.

— Sok hűhó semmiért! — nevette el magát Sztamat, meg-simogatta a szakállát és elhallgatott. — Hát így fest a mi dolgunk. Pedig akik itt szitkozódnak, hiába csattogtatják a fogukat. Így se volt jó, úgy se volt jó, hát akkor mit csináljunk?! Nevetséges, hiszen mi már sokat láttunk és sokat szenvedtünk, tudjuk, hogy minden bajnak van patikája. Minden fenére találtunk orvosságot, de egynéhány atyafi a kezét tördeli és azt hiszi, hogy például a tüsszentés törli el őket a föld színéről. Ne féljetek, hé! Pantelej töröl el benneteket a föld színéről, ha föltámad haló porából, ha megint visszatér hozzátok, de nagyúri ostorával együtt. Nagyon sokan vannak itt, akik még tudják, akik még a saját bőrükön érezték az ostorát. De ez a veszély, hogy Pantelej meg vele együtt a panteleji világ visszatérjen, titeket nem fenyeget, s így kissé vidámabbak lehettek, és jókedvűbben nézhetek az eljövendő napok elé. Én így gondolom. Hogy pedig az esőkkel együtt bajok szakadtak ránk — ez igaz. De más is igaz — az, hogy a baj bajt hoz magával. Ha ti most csak motyogtok meg a kezeteket tördelitek, és szitkozódtok, ahelyett, hogy tisztességesen megpróbálnátok kitalálni valami okosabbat, ez nagyobb baj annál is, amit az eső zúdított a fejünkre. Eszes embert nehéz időben lehet megismerni. A nehéz idő olyan, mint a szűrő — a szűrőn fennakad a penész meg a szenny, a tiszta folyadék pedig rést talál

magának, és semmi sem tartja vissza, keresztülfolyik. Minden bölcsesség kovásza pedig a munka. A munka hegyeket mozdit el a helyéről, olyan az, mint az asszony — ha erőteljes kéz nyúl hozzá, a jó dolgok csudáját cselekszi véle. De ha puha kézbe kerül, satnya kézbe, megszökik tőle, nem lesz abból semmi. Így hát ti, barátaim, ne szitkozódjatok, hanem azon törjétek a fejeteket, hogy lehetne kissé erőteljesebben megragadni a munkát a sertésólakkal is, meg a tejgazdasággal, meg a zárógáttal is... Más tanácsot nem adhatok.

Most Lazar Tonkin került volna sorra, de Hosszú Iván, aki nem volt türelmes természetű ember, nem hagyta szóhoz jutni, elébe vágott.

— Derekasán beszéltél, Sztamat bátyó! — kurjantotta el magát, és hadonászni kezdett hosszú karjával. — Az, amit a munkáról beszéltél, aranymondás. A bajt ami ránk nehezedett, csak efféle arannyal lehet legyűrni, s ezt meg kell érteni egyeseknek közülünk. Ne csak a nyelvüket köszörüljék, s ne csak nyervogjanak, mint a szerelembe esett kandúr. Micsoda fonák népség van közöttünk, a teremtetést! Az ember jóra tanítja őket, azok meg brrr! meghökölnek, mert kaptató elé kerültek! Hát már ez is kaptató nektek? Hiszen száz év múlva is lesz mindenféle baj, akkor is esők zúdulnak majd le, amikor a legkevésbé kellene, s nyilvánvaló, hogy az ilyen dolgok akadályozni fogják a mezőgazdasági tervek végrehajtását — hát lehet az másként? Így hát ne morogjatok, inkább azon törjétek a fejeteket, amit Sztamat bátyótól hallottatok. Tegnap elbeszélgettem Sztoila bátyóval, az első növénytermesztő-brigád vezetőjével, meg a munkacsapat-vezetőkkel. Ők, miután az embereikkel megbeszélték a dolgot, elhatározták, hogy naponta két órát dolgoznak a tejgazdaság épületén, anélkül, hogy ezt a munkaegységükbe beszámítanák. Okos elhatározás volt, derék dolog ezektől az emberektől!

— Mit szólnak majd a többi brigád emberei? — kérdeztem.

— De most már elég azokból az emberekből! — pattant elő Ivanica a terem másik végéről, s majd kiugrott a szeme fölháborodásában. — Egyre csak azok az emberek! Hogy az ördög vinné el őket! Gézengúzok! Ugyan mit csináltok ti nélkülünk, hetvenkedők, hát mi talán nem tudjuk, hány garast értek? Suttymban tanakodtok, mi? Ha mink asszonyok nem vagyunk, már réges-rég elintéztétek volna a gazdaságot, és széjjel men-

tetek volna! Ahogy kilencszáznegyvennyolcban volt. Akkor mi szedtünk titeket ráncba a vízhordó rudakkal, elfelejtettétek már? De most, egyre csak aszongya, hogy az emberek, meg hogy az emberek! Szégyen gyalázat!

— Ivanica — emelkedett fel az első sorban a helyéről egy dúskeblű menyecske —, ezek az öreg atyafiak suttyomban tanácskoztak, de mink nyilvánosan a szemükbe mondjuk: „Két óra hosszat mi se hálunk veletek, hanem az építkezésen dolgozunk, hadd tudjátok meg, hogy mit érünk!” Ne higgyék szenteknek magukat ezek a semmirekellők! Nekünk is kedves a közös ügy, még inkább, mint nekik!

Az asszonyok, akik a teremben voltak, nagyon jól mulattak, és egytől egyig sokat tapsoltak. A jókedv a férfiakra is átragadt, ők is nagyokat kacagtak.

Kabza emelkedett szólásra.

— De hát hol az a mihaszna fráter, aki azt mondja: „Én nem akarok külön munkát végezni!” — Körülnézett a teremben, megpödrötte bozontos bajuszát. — Akad köztünk ilyen lelkiismeretlen alak? Van köztünk ilyen aljas, kérdezem?

A teremben csend támadt, mindenki lesütötte a szemét.

— Akik morognak, azoknak megbocsáthatunk — dörmögte tovább Kabza. — Ha valaki tiszta szívből morog, az tisztességes dolog. Én is morogtam. De sötét alak akad-e, azt szeretném tudni. Ha ilyen akad, én a pofájába köpök, és úgy hátat fordítok Vedrovónak, mintha sosem lettem volna itten.

Félelmetes volt, és minden jel azt mutatta, hogy be is váltja fenyegetőzését. Kabza még sose szegte meg a szavát.

— Akad itt lelkiismeretlen, alávaló ember? — ismételte meg a kérdést.

— Már hogy akadna? — szólalt meg Noncso bátyó. — Hiszen Vedrovo mindig első volt az elsők között! A mi dolgaink mindig jól és egyre jobban mentek. Most is így fognak menni. Hát lehet másképp?

— Szó se férhet hozzá! — vigyorodott el Hosszú Iván. — Szavazzatok és pont!

— Megálljatok! — állt fel az a lány, aki első közgyűlésünkön a cseresznyéről meg a barackról beszélt. — Ide figyeljete! Mi fiatalok is mondani akarunk valamit. Tinka néni meg Ivanica néni az előbb itt nagyon szépeket mondtak a nőkről. Mi egyetértünk velük. De van egy indítványunk is. Mi az ifjúsági szer-

vezet tagjai, két váltásban, kora reggel és este is fogunk dolgozni, ha a gépállomás biztosítja a világítást. Elfogadjátok?

— Már hogyné fogadnánk el, hékás! — nevette el magát Trifon Andreev. — A világítás gondját bízjátok csak rám. Én majd adok nektek világosságot!

Megint elmentünk Azmakhoz, és ezúttal késő éjszakáig mulatoztunk. Mivel sehogy se jött álom a szemünkre, fogtuk magunkat, és elmentünk a csorgókúthoz, és ott a csövek körül afféle dalos összejövetelt rendeztünk. Holdfényes éjszaka volt, a medence vize mintha ezüstben fürdött volna. Réges-régi és új dalokat énekeltünk, a fiatalok pedig járták a hórót, táncoltak.

Milyen szép volt!

A tejgazdaság épületének falait alig egy hét múlva húztuk fel, és a tetőgerinc gerendájára annak rendje és módja szerint felkerült a vörös zászló.

A mesterek a disznóól „parkettjét” is lefektették, a tehénészet hosszú, fehér épülete körül is égett a munka. Az ifjak és lányok pedig téglát vetettek a biogázfejlesztőnek, náluk folyt a munka legvígabban és legzajosabban. A fejkendők csücske kioldódott, a szoknyák alól fel-felvillantak egy pillanatra a gömbölyű térdek, csengett az egészséges kacagás...

S lássuk, mi történt egyszer csak a gátépítésnél.

Rövid ideig tartó, de hatalmas eső zúdult alá, s mikor a leszálló nap fénye áttört a felhőkön, a szurdokban úgy zúgott a víz, mintha vízesés lett volna. Egyre csak áradt, rettentő erővel zúgott, és alkonyatkor már kezdte az ideiglenes gátat benyomni. Ez a gát mintegy tíz láb magas földtöltés volt, amelyet kétfelől deszkák, fonott sövény és itt-ott gerendasor közé szorítottak. A gát külső lábazatánál vagy húsz ember dolgozott. Egyesek cementet keverték, és a gát árokfalburkolásába öntötték, a többiek pedig a szurdok régi medrét túrták, és a kiásott földet talicskán tolták a nyugati partra, amely alacsonyabb volt, és a falu felé húzódó lapályt kerítette el. Az árok fölé kötelet feszítettek ki, amelyen tíz erős villanykörte fénylett.

Mikor a gát foglalata meghajlott és recsegni-ropogni kezdett, Hosszú Iván, aki ennek a körzetnek vezetője volt, kezéből tölcseért formált a szája elé, és torkaszakadtából ordítani kezdett.

— Hehej, emberek, heeej! Fussatok, hé, szakad a gát!

Háromszor kiáltott így, azután maga is igyekezett a bal partra menekülni.

Egy perc sem telt bele, s valamennyien egy helyre csődültünk össze, és visszafojtott lélegzettel figyeltük, hogyan kezd a víz átömleni a gátnak azon a részén, amely legerősebben hajlott be.

— Minden kárba vész, vége! — nyögött fel Hosszú Iván, s teljes erejéből a sáros földre csapta a kucsmáját.

Káromolta az eget, az esőt meg az időjárást, aztán leült a lábunk elé, és köpködni, szipogni kezdett, mint valami jól elnás pángolt gyerek.

Hallgattunk. Hallgattunk, és elfacsarodó szívvel vártuk a rettentő pillanatot, amikor a töltés beszakad, és a vadul örvénylő víz eláraszt mindent, amit addig a pillanatig nagy nehezen elkészítettünk.

Igy álltunk, a tehetetlenségtől és kintől földbe gyökerezett lábbal. Meleg, nyirkos szél fújt, a falu felől időnként fuvola-szó hullámozott felénk.

Egyikünk akkor megmozdult, mintha lidérces álomból ébredt volna. Szpiro volt, a trani építőmester. Ösztövére és sötét képű ember, mint valami tatár; valamikor partizánokat rejtegetett. Kajrjakov csak nagy nehezen tudta kikönyörögni a Sztálin vízierőmű építésétől. Most körülnézett, pattintott egyet az ujjával, és a gerendahalomhoz rohant, amely ott feküdt egy rakáson, vagy tíz lépésnyire tőlünk. Kihúzott a halomból egy vastagabb gerendát, maga után vonszolta, s nekiiramodott vele a bedőlt gát felé. De feleúton megállt, felénk fordult s integetni kezdett.

— Fussatok, hé, kapjátok fel a gerendákat, támasszátok meg a megereszkedett gátat, de gyorsan!

Hívott minket, kiabált, integetett. De mikor látta, hogy közülünk senki még csak meg se mozdul, ledobta a gerendát, és felénk indult.

— Hé, anyámasszony katonái, hát egy kommunista sincs köztetek, mi? — rikoltotta.

Mintha valami hátbatasztított volna. Valami láthatatlan erő, hatalmasabb a félelemnél, amely földbe gyökereztetette a lábam. Lélegzethez is alig jutottam, de azért a gerendákhoz rohantam, és mulatságosan, szaggatott kapkodással kiáltoztam.

— Előre, hej előre!

Mögöttem lábdobogás hangzott fel, és azon nyomban meg is előzött. Kabza volt. A nyomában Hosszú Iván futott oda.

— Kabza, fordulj vissza, te nem vagy kommunista, mért halnál meg! — kiáltotta neki Hosszú Iván.

— Ha egyet rád csapok, kocsonya lesz belőled! — ordította Kabza, de azért nem fordult meg, hogy Ivánra csapjon, hanem lehajolt, s keményen a hóna alá ragadott két vastag gerendát, aztán a töltés felé rohant velük.

Mikor én a helyszínre értem, már tucatnyi ember cipelte a gerendákat.

Így támasztottuk meg a gátnak azt a részét, amely már veszedelmesen befelé dőlt, és minden pillanatban beszakadással fenyegetett.

S bizony jól tettük!

Ha beszakadt volna, a befejezetlen kis gátnak nyoma sem marad. Az ezer és ezer tonna súlyú lezúduló víz természetesen bennünket is a poklok fenekére sodort volna. Abban a pillanatban azonban, amikor a támasztógerendákat felállítottuk, erre senki sem gondolt közülünk.

56

REPÜLTEK a napok, a hetek és a hónapok, mi pedig nem vettük észre az idő múlását, mert a szívünket öröm töltötte el, és tele voltunk munkával.

Azt, amit elkezdtünk, csak a következő nyáron fejeztük be. Persze kellemetlen dolgok is történtek. A biogázfejlesztő két kamrája nem működött úgy, ahogy kellett volna, aztán meg azon a helyen, ahol a mi zárógátunknak a jobbparti lapályban meg kellett kapaszkodnia, rés támadt. A tejgazdaságunk pedig többször is igen rossz szagú és keserű gomolyát állított elő. A dinnyéink apróra sikerültek, mint a lopótökök, habár mégis csak dinnyék voltak.

Mindennek ellenére azonban ezen a nyáron a járásban minálunk ért legtöbbet egy munkaegység, és a mezőgazdasági kutatóintézetben megtartott járási értekezleten szövetkezetünket mintagazdaságnak nyilvánították. Az úttörők pedig virág-

csokrot nyújtottak át nekem. Sugyanezen a napon megbénult lábam ismét erőre kapott.

Most, ha arra a sok erőfeszítést követelő korszakra gondolok, az izgalmas nappalokra és álmatlan éjszakákra, amelyeket az építkezéseken, a földeken és az értekezleteken töltöttünk, mégiscsak azt kell mondanom: milyen szép volt!

De ezek már régmúlt idők.

Pár nappal ezelőtt Ludmilla így szólt hozzám.

— Tudod-e, hogy Kajrjakov felszólított: legyek a gépállomás pártszervezője. Iszaj, ha elfogadom a megbízatást, több időt fogok tölteni a falun. Mi a véleményed?

— Ó! — mondtam, s úgy éreztem, hogy a szívem repes az örömtől és a jó előérzettől. — Fogadd el! Nagyszerű lesz!

— Ugye? — Ludmilla elmosolyodott, elpirult. — Ugye? — ismételte. — Alekszi is a gépállomásra jön, hozzánk. A főműszerész állása megüresedett, ő pedig elsőrendű mester, szakértő. Együtt leszünk, egy helyen dolgozunk.

Elhallgatott, a szeme sarkából rám nézett, és halkán megkérdezte:

— Örülsz?

— Nagyon — mosolyodtam el. -- Nagyon örülök.

A lelkemben most csend van. Igaz, hogy néha, magam sem tudom, miért, valami különös, homályos félelem ront rá, alig észrevehető érzés, olyásféle, mint a kukorica susogása, mielőtt a jéghideg északi szél kibontaná teljes erejét a széles rónaságon. Tulajdonképpen nem is félelem ez, hanem valami homályos elégedetlenség önmagammal, valami furcsa kín, amely csak az enyém, s amit semmiképp sem tudok megérteni, semmiképp sem tudok felfogni. De ez csak ritkán fordul elő. Legtöbbször olyankor esik meg, ha rossz idő van, szürke felhők borulnak a síkra, és Galunka anyó házának nyitott kéményében apró esőcseppek szitálnak, olyannyira aprók, hogy vízporra hasonlítanak.

Verőfényes napon gyakran eljárók a mi törpe vízduzzasztónkhoz, s nézem a menyecskéket, amint a vásznat fehérítik, kacagásukat hallgatom és örvendezek. Útközben elhaladok a gyümölcsfasorok között, ujjammal megérintem a fák karcsú törzsét, s arra gondolok, hogy íme egy-két év múlva itt kilombosodnak a cseresznyefák, őszibarackfák, szilvafák. A zöld lombok között vidám dalt csicseregnek a kedves madár-

kák. A gyepen gyerekek futkároznak, s közöttük egy vékony-lábú, szőke hajú kislány; nagyon hasonlít majd Ludmillára. S én megkérdem: „Nem akarsz egy kis cseresznyét ropogtatni, édes lelkem?” A kezembe kapom, felemelem magasra, nagyon magasra, hadd tépje le az édes gyümölcsöt...

Íme, mire gondolok, ha útközben áthaladok a kertünkön. S ha pár nap múlva elmegyek a kutatóintézet ülésére, így fogok szólni:

— Hogy mi az Aranygyapjú? Ennyiből áll a dolog, jó emberek: amennyire tőled telik, tedd az emberek életét vidámmá, s örvendj magad is az örömüknek...

Mi más volna?

25749

36

